

Acta Universitatis Upsaliensis

Uppsala Studies in Media and Communication 8

Att förstå mediekritik

Begreppsliga, empiriska och teoretiska studier av
svensk mediekritik 1998-2013

Göran Svensson

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Hörsal 2, Ekonomikum, Kyrkogårdsgatan 10, Uppsala, Friday, 6 February 2015 at 10:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Docent Forsman Michael (Institutionen för kultur och kommunikation, Södertörns högskola).

Abstract

Svensson, G. 2015. Att förstå mediekritik. Begreppsliga, empiriska och teoretiska studier av svensk mediekritik 1998-2013. (Understanding Media Criticism. Conceptual, empirical and theoretical studies of media criticism in Sweden, 1998-2013). *Uppsala Studies in Media and Communication* 8. 327 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-554-9127-7.

Media criticism is studied as a concept, as critical expression and as a force for social change. The concept of media criticism is developed in relation to different forms of critical practice, theory about criticism and critique and as a part of theories about media accountability. Media criticism as a force of social change is approached by exploring concepts for the analysis of social and cultural forms of media criticism.

Four kinds of media texts published in Sweden between 1998 and 2013 were analysed to investigate critical expression: television columns, reflective books on journalism written by journalists, debate articles and letters to the editor. They were studied in terms of how they address actors, content and forms of critique and responsiveness. The methodology used was reflexive interpretation mainly driven by insight, but also with an emancipative intention. Qualitative text analysis was the major method used, combined with quantitative content analysis.

The concept of media criticism is developed on three levels as normative and institutional, focused on established norms and values, norm shaping and formative, focused on establishing new norms and values and openness and practice, making it possible for many people to contribute to critique. Media criticism can further be specified in three dimensions comprising its intentions, the object of critique and the process of critique. Taken together they establish different forms of criticality in which a communicative intention is seen as essential.

The dissertation shows that media criticism should be given a more independent role in relation to the media accountability frame. Critical cultures and practices should be analysed in their relations to accountability cultures and practices. The concepts of institution, formative and formation were used for analysing the social and cultural forms of media criticism, where institutions are understood as the stable forms of media criticism, formatives as the changeable forms and formations as the combination of the two. Criticism and critical practice potentially have an important role to play for change in the media, journalism and society by addressing issues in an open and reflexive way. The approach to media criticism developed in the dissertation is termed critical institutionalism and aims to bridge the gap between critical social science, the sociology of critique and institutional analysis as applied in media studies.

Keywords: journalism, media, critique, criticism, media criticism, media accountability, critical social science, sociology of critique, critical theory, institutional theory, media ethics

Göran Svensson, Department of Informatics and Media, Media and Communication Studies, Kyrkogårdsg. 10, Uppsala University, SE-751 20 Uppsala, Sweden.

© Göran Svensson 2015

ISSN 1651-4777

ISBN 978-91-554-9127-7

urn:nbn:se:uu:diva-237866 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-237866>)

Distributor: Uppsala University Library, Box 510, SE-751 20 Uppsala, Sweden.
www.uu.se, acta@ub.uu.se

*“Information is not knowledge.
Knowledge is not wisdom.
Wisdom is not truth.
Truth is not beauty.
Beauty is not love.
Love is not music.
Music is the best.”*

- The girl from the bus/
Frank Zappa

Innehållsförteckning

Förord	13
Kapitel 1: Inledning	15
1.1 Kritiköverflöd och ansvarsunderskott	15
1.2 Syfte och problemställning	18
1.3 Översikt av avhandlingen	18
1.4 Motivering	19
1.5 ”Medierna” och ”media”	20
1.6 Journalistik och journalisterna	22
1.7 Avgränsning och inriktning	26
Kapitel 2: Kritik och sätten att vara kritisk på	28
2.1 Kritisk praktik och kritiskhet	28
2.2 Vad innebär det att vara kritiker och kritisk?	29
2.3 Institutioner på kulturproduktionens fält	32
2.3.1 Litteraturens fält	32
2.3.2 Litteraturkritikens problemsektor – dagskritiken	34
2.3.3 Estetisk/kulturell kritik och dess definierande drag	37
2.3.4 Kritikerns position och institutionella sammanhang	39
2.4 Teori och kritik – litteratur, samhälle, medier	42
2.5 Kritik som förhållningssätt, förmåga och handling	50
2.6 Kritik av medier, press, journalistik och tv	54
2.6.1 Mediekritikbegreppet i tidigare forskning	54
2.6.2 Framväxten av tv-kritik	60
2.6.3 Mediekritik och kritikens fem former	64
2.7 En ram för empirisk analys av kritik av medier och journalistik	65
2.8 Mediekritikens komplexa konturer	65
Kapitel 3: Ansvar, ansvarighet och normativa förväntningar	68
3.1 Att ha ansvar, ta ansvar och att ställas till svars	68
3.2 Ansvar och ansvarighet	69
3.3 Kritik, ansvar och respons	83
3.3.1 Kritik och ansvar	83
3.3.2 Kritik och respons	86
3.4 Normativa teorier och förväntningar på medier och journalistik	88
3.4.1 Frihetlighet, socialt ansvar och demokratiskt deltagande	88
3.4.2 Svenska medienormer och det svenska mediesystemet	93
3.5 Medieansvarighet under 2010-talet	94

Kapitel 4: Mediekritikens varaktiga och föränderliga sociala former	97
4.1 Det ansvarscentrerade synsättet	97
4.2 Den kritiska sociologin och journalistikens fält.....	98
4.3 Med den kritiska förmågan i fokus	100
4.4 Institutioner i gammalt, samtida och nytt ljus.....	102
4.5 Kritikens institutioner, formativer och formationer.....	105
4.6 Kritik och institution – ett nödvändigt samband.....	107
Kapitel 5: Metod, design och studier av medietexter	109
5.1 Väggval	109
5.2 Metodval	110
5.3 Textval	114
5.3.1 Allmänna överväganden – det texter som studeras	114
5.3.2 Andra relevanta studier – texter och praktiker	116
5.3.3 Urval av och tillgång till material.....	117
5.3.4 Konkretion av empiriskt material.....	118
5.3.5 Överväganden kring metod och dokumentation av sökning	120
5.4 Analysval	120
5.5 Presentationsval	122
Kapitel 6: Dagskritiken av medierna – tv-krönikan	123
6.1 Inledning	123
6.2 TV-krönikan – material, skribenter, sammanhang och genre	124
6.2.1 Materialet.....	124
6.2.2 Skribenterna, sammanhanget och genren	125
6.3 Innehåll, kritik och ansvar.....	127
6.3.1 Vad handlar texterna om?.....	127
6.3.2 Vilka problem behandlas?	128
6.3.3 Hur behandlas frågor om ansvar?.....	145
6.4 Respons, kommunikation och relation med omvärld.....	148
6.4.1 Respons och kommunikation – med vem och hur?.....	148
6.4.2 Hur utvecklas responsen?.....	150
6.5 Analys	151
6.5.1 Relationerna kritik, ansvar och respons	151
6.5.2 Nyheter, journalistik och journalister i krönikorna.	154
6.5.3 På vilket sätt är krönikörerna kritiska?.....	154
6.6 Sammanfattning	155
Kapitel 7: De självgranskande journalisterna	157
7.1 Inledning	157
7.1.1 Fyra böcker om journalistik och medier.....	157
7.1.2 Genre och sammanhang	158
7.2 Reflektionens innehåll.....	160
7.2.1 Huvudproblem och vägen in i problematiken	160
7.2.2 Reflektionens teman och kritik.....	163

7.2.3 Sättet att föra fram kritiken – uttryck och form.....	175
7.3 Ansvar och ansvarighet.....	181
7.3.1 Ansvarsdiskurser i de analyserade texterna.....	182
7.3.2 Skribenternas bidrag till ansvarsdiskurser.....	192
7.4 Position på fält och relation till omvärld.....	192
7.4.1 Vem talar de med?.....	192
7.4.2 Var talar de ifrån – skribentens plats på journalistikens fält....	194
7.5 Epilog – 10-talets reflektioner.....	196
7.6 Sammanfattning.....	197
Kapitel 8: Debatt i dagspress och på nätet.....	198
8.1 Inledning.....	198
8.2 Material och metod.....	198
8.2.1 Material.....	198
8.2.2 Metod.....	200
8.3 Debattmaterialet – analys.....	201
8.3.1 Vem kommer till tals?.....	201
8.3.2 Vad debatterar skribenterna?.....	203
8.3.3 Hur tas frågor om ansvar upp?.....	204
8.3.4 Hur behandlas frågor om ansvarighet?.....	207
8.4 Sammanfattning.....	209
Kapitel 9: Insändare i dagspress.....	211
9.1 Inledning.....	211
9.2 Insändaren – material, skribenter, sammanhang och genre.....	211
9.2.1 Materialet.....	211
9.2.2 Skribenter, sammanhang och genre.....	213
9.3 Skribenter, teman och kritik.....	213
9.3.1 Skribenter kopplade till texter.....	213
9.3.2 Texternas teman.....	215
9.3.3 Texternas aktörer.....	219
9.3.4 Vilken kritik förs fram och vilka problem behandlas?.....	221
9.3.5 Kritikens uttrycksformer.....	225
9.3.6 Skribenter som bara ger kritik.....	229
9.4 Ansvar och ansvarighet.....	230
9.4.1 Hur behandlas frågor om ansvar?.....	230
9.4.2 Implicit ansvar och kritik.....	233
9.4.3 Ansvarighet.....	234
9.5 Förslag och respons.....	236
9.5.1 Förs det dialog och med vem förs dialogen?.....	236
9.5.2 Reaktionen och förslag till åtgärder i insändarna.....	237
9.5.3 Kritik och förslag.....	240
9.5.4 Kritik, ansvar och förslag.....	241
9.6 Kritik av två typer.....	246
9.7 Sammanfattning.....	248

Kapitel 10: Mediekritik som begrepp, uttryck och kraft för förändring.....	251
10.1 Inledning	251
10.2 Mediekritikens uttryck – sammanfattning och slutsatser.....	251
10.2.1 Kritikens aktörer och deras positioner.....	251
10.2.2 Kritikens innehåll och uttryck	254
10.2.3 Ansvar och ansvarighet	255
10.2.4 Respons och samtal	256
10.2.5 Normupprätthållande och normförändrande kritik.....	257
10.3 Ansvarsöverflöd och kritikunderskott.....	259
10.4 Kritikens varaktiga, föränderliga och samlade former.....	265
10.4.1 Introduktion	265
10.4.2 Vad är stabilt och etablerat?	265
10.4.3 Vad är föränderligt?.....	266
10.4.4 Och vad för slags samlade former skapas?	269
10.5 Kritik som kraft för förändring av medier och journalistik	270
10.6 Begreppet mediekritik – en avslutande bestämning	275
10.7 Från kritiska texter till kritisk praktik	279
10.8 Framtida forskning	281
Summary in English	282
Referenser	293
Bilaga 1	311
Bilaga 2	317
Bilaga 3	323

Figurer

Figur 6.1: Krönikörernas kritiska val och potential.....	155
--	-----

Tabeller

Tabell 8.1: Typer av skribenter i debattexter.....	202
Tabell 8.2: Teman i debattexter.....	203
Tabell 8.3: Ansvarsbehandling i debattexter.....	204
Tabell 9.1: Fokusering och valens i insändare.....	218
Tabell 9.2: Inställning till medier/journalistik i insändare.....	219
Tabell 9.3: Inställning till journalistik/journalister i insändare.....	219
Tabell 9.4: Aktörer i insändare.....	221
Tabell 9.5: Grupper av kritiska påståenden i insändare.....	222
Tabell 9.6: Rubriker i normförändrande insändare.....	247

Förord

Min väg till forskning om mediekritik tog vägen över journalistiken. Efter en akademisk journalistutbildning arbetade jag som journalist i några år på 1980-talet. Ett kritiskt förhållningssätt till journalistiken kom till uttryck redan under utbildningen. Vid ett studiebesök på Aftonbladet på tidigt 80-tal sågade jag allt vad tidningen representerade inför studiekamrater och redaktionell chef på tidningen (som måste ha undrat varför jag ville utbilda mig till journalist). Alla unga och hungriga journalister ska vara kritiska, det hör till rollen, och att vara kritisk mot kvällstidningsjournalistik var ingen ovanlig position, då som nu. Under tiden som radio- och tidningsjournalist upplevde jag kritik främst i form av den redaktionella kritiken, som vanligtvis var lam och begränsad av att vissa sanningar inte kunde sägas och att dagens arbete låg på lur och väntade. Lyssnarna och läsarna var sällan synliga eller närvarande och en tydlig distans fanns mellan redaktion och publik. Idag har den distansen minskat markant.

I en ambition att bli en bättre journalist genom att lära mer om samhället började jag parallellt med arbetet som journalist läsa sociologi. Dessa studier gav inte en biljett till vidare journalistiskt arbete men till doktorandstudier i sociologi. Under många år har jag sedan varit verksam som lärare i journalistik och medie- och kommunikationsvetenskap vid Uppsala universitet. I denna roll har det kritiska förhållningssättet till medier och journalistik och betydelsen av kritisk teori varit väsentligt. I forskningssammanhang har jag dock varit aktiv i en nordisk forskargrupp som vill riva ned murar mellan forskare och journalister. Den förhoppningen finns kvar hos mig. Jag vill också få fler att bli intresserade av frågor om mediekritik.

Många har gett mig stöd i arbetet med avhandlingen och jag tackar er alla stort! Min handledare docent Peder Hård af Segerstad är den som mest bidragit till att utveckla mitt arbete. Professor Christian Fuchs gav mig också avgörande stöd för att kunna slutföra avhandlingsarbetet. Torbjörn von Krogh har på senare år varit en berikande forskningspartner och var även den som gav viktig och konstruktiv kritik vid slutseminariet. I slutfasen har även professor Mats Edenius handledning varit betydelsefull för att lyfta fram det som är bärande i arbetet. Jag vill också tacka alla kollegor inom MKV i Uppsala som jag haft förmånen att arbeta med och som bidragit till att utveckla mitt arbete under fyra decennier. Tack också till alla kollegor på Sociologiska institutionen, Informationsvetenskap, Informatik och media

och Ekonomikum för många år av spännande arbete tillsammans. Och tack till doktorandvänner för alla avhandlingsfester som jag fått vara med om! Ett särskilt tack riktas till Anders Larsson för många år av musikaliska upplevelser som gjort mitt vardagsliv så mycket rikare. Mest av allt vill jag tacka min familj, min fru Birgitta och min dotter Andréa. Utan ert tålamod hade det inte blivit någon avhandling och det är hög tid för er att få göra det numera förbjudna och utropa: Äntligen!

Jag hoppas att avhandlingen ska nå ut och läsas av många, och min förhoppning är att den ska uppfattas som en vindlande text som kan leda vidare till långa och många samtal om mediekritik, även på oanade platser. Kanske ses och hörs vi där?

Uppsala, december 2014

Göran Svensson

Kapitel 1: Inledning

1.1 Kritiköverflöd och ansvarsunderskott

Medier kan beskrivas, analyseras, tolkas och värderas i medier. På liknande sätt kan journalistik beskrivas, analyseras, tolkas och värderas i journalistikens former. Att medier får medial uppmärksamhet och att journalistik blir journalistik är väsentligt eftersom de båda är viktiga inslag i vardagen och i det sociala livet. När sådan publicitet utgör en fördjupande reflektion över verksamheten kan den också sägas vara kritik i klassisk mening. Genom analys, tolkning och värdering fördjupas kunskaperna om journalistikens och mediernas värld. Medierna och journalistiken blir på detta sätt ett forum för kritik av och dialog om sina egna villkor, prestationer, vägval och utvecklingsmöjligheter. En diskussion om ansvar, ansvarstagande och former för ansvarstagande kan också utvecklas i anslutning till kritiken.

Det är inte alltid som världen utanför tycker att medierna eller journalistiken lever upp till de förväntningar och krav som ställs på dem. Genom att ge uttryck för sådana kritiska uppfattningar ges namn åt ett problem. I ett andra steg utpekas någon som ansvarig för detta problem. I ett tredje steg reses ett anspråk genom att frågan eller kritiken riktas till den som kan hållas ansvarig. Är denne då beredd att lyssna, att svara, att ta till sig av kritiken och att ändra sitt sätt att handla?

Kritik av medier och journalistik har funnits så länge som det funnits medier och journalistik (Jagmohan och Bounds 2008). När nya medier växer fram och hittar sina nya former är också kritiken en ständig följeslagare. Kring det nya mediet eller medieformen knyts ofta både starka förhoppningar och stark oro (Svensson 1998). Dagspressen, kvällspressen och journalistiken har också en lång historia av kritik (Krogh 2006). Under 1960-talet fördes en intensiv debatt om mediernas makt och påverkan (Krogh 2012a, 71-93), vilket bland annat resulterade i att allmänhetens pressombudskap skapades. Vid slutet av 1980-talet togs också en rad initiativ till att granska medier och journalistik, särskilt av intressen inom näringsliv och intresseorganisationer (Krogh 2012b, 13-21). Denna granskning kompletterades vid millennieskiftet med flera andra kritiska uttryck. En serie böcker om medier och journalistik publicerades, facktidskrifter av olika slag kom ut, och på bokmässan i Göteborg 2000 hölls en "Medietribunal" där medierna ställdes till svars (Krogh 2012b, 21-33). Kritiken av medierna och journalistiken fanns också i ökande utsträckning i medierna själva. Motsvarande utveckling

av en journalistik om journalistik skedde också i andra västländer (Fengler et al. 2014). På detta sätt blev medier och journalistik en betydelsefull arena för kritik av sina egna villkor och sätt att verka.

Genom medie- och journalistikforskning, svensk och internationell, har vi också tillgång till en växande kunskap om villkoren för medierna och deras verkningar, kunskaper som mycket ofta har kritiska implikationer. Förhållandet medier och samhälle är en nyckelfråga i medieforskningen och kritiska studier av hur ekonomi och politik formar medieutveckling och medielandskap utgör en huvudfåra i den Europeiska medieforskningen under den senare delen av 1900-talet (Mosco 2009; Boyd-Barrett 2002). Mediernas politiska roll och deras bidrag till en fungerande demokrati utgör också ett av de mest väsentliga forskningsområdena, såväl i Sverige som internationellt (Strömbäck 2004; Fenton 2010; Esser och Strömbäck 2014). Under de senaste två decennierna har det inom medieforskningen dock skett en kantning mot ekonomiska och tekniska perspektiv som sätter betydelsen av att bidra till teknisk förnyelse och ekonomiskt värdeskapande i fokus. Även journalistikforskningen präglas av den omvandling av mediasystemen som sker i samband med globalisering, digitalisering och avreglering (Peters och Broersma 2013; Singer et al. 2011). I fokus för forskningen står de villkor och processer som förändrar journalistiken och som utmanar och förändrar den roll som journalistiken har för samhälle och politik.

Den medievetenskapliga forskningen om mediekritik är inte omfattande. För det första finns det ingen enighet kring vad mediekritik är – vare sig som begrepp eller praktik. För det andra så har forskningen om kritik av medier och journalistik inte bedrivits på ett samlat sätt utan den står att finna i flera olika discipliner och traditioner. En av dessa utgör forskning om dagspressens och etermediernas kulturkritiska verksamhet – dess recensioner och analyser av kultur (Rydén 1987; Arping och Jansson 2008). I anslutningen till denna har teorier om kritik och dagskritik växt fram (Sörbom 1986b). En annan utgörs av en ständigt pågående debatt i dagspress om dagspressens och massmediernas villkor och verkan (Marzolf 1991). Ytterligare en handlar om tv-kritik och dess journalistiska och akademiska former (Rixon 2011). En fjärde utgörs av den vittförgrenade forskningen om massmedier, medier och journalistik med kritiska implikationer. Forskarna Berry och Theobald har identifierat en radikal tradition i forskningen (Berry och Theobald 2006). En femte utgörs av den forskning om mediernas ansvar (media accountability) som utvecklats i främst Europa under de senaste två decennierna (Eberwein et al. 2011; Fengler et al. 2014).

Kritiken av medier och journalistik är ständigt närvarande och kan ha mer eller mindre framträdande roll i olika tidsskeden och kontexter. Men frågan är vad vi egentligen vet om olika former av och sammanhang för kritik av journalistik och medier? På vilket sätt formas kritiken och hur kan vi förstå dess betydelse? Och vilken roll spelar kritik som kommer inifrån eller uti-

från medierna och journalistiken? Det behövs därför ytterligare kunskap om mediekritikens uttryck, former och villkor och en vidgad diskussion av företeelsen och begreppet mediekritik som genom studier av dess komplexitet kan bidra till fördjupad förståelse.

Mediernas sätt att själva hantera kritik och de krav på svar och ansvar som ställs utifrån utgör en spännande värld att utforska. Å ena sidan är journalister och medier en yrkesgrupp och en verksamhet som genom sin offentlighet och synlighet lätt kan göras till föremål för kritik. Sådan kritik framförs särskilt i samband med större mediehändelser. Bevakningen efter mordet på Anna Lindh, olika slags ”affärer” eller ”drev” är sådana tillfällen då omfattande kritik förs fram. I samband med dessa händelser brukar också ansvariga mediechefer uttala sig för att försvara eller förklara redaktioners handlande. Här kan också kritiska frågor väckas. Chefer och journalister är beredda att lyssna, diskutera och att vara självkritiska.

Å andra sidan kommer det en morgondag som ställer krav på nya nyheter, nya nyhetsprogram och nya publiceringar. Återigen finns den överhängande faran att det blir som förra gången med samma felsteg och samma brister. Det är då det är dags för en ny debatt om bristande etik, bristande professionalitet eller bristande kvalitet.

Idag finns det flera organisationer, instrument och aktiviteter som verkar för att medier och journalister ska agera etiskt försvarbart och göra arbete av god kvalitet. Granskare, individuella eller organisationsanknutna, kompletterar mediernas egna organisationer (Krogh 2012b). Kritik och försök till ansvarsutkrävande förekommer, men frågan är om denna förekomst av kritik, självkritik och självreglering kan föra medierna till det mål som de själva och olika aktörer i omvärlden önskar? Frågan är om kritik, debatt och beaktelse inte istället blir ännu ett varv i en ständigt upprepad cykel av läpparnas beaktelse och att allt sedan går tillbaka till ”business as usual”.

Att bli kritiserad kan ofta uppfattas som något negativt och hotande och många journalister är tveksamma till värdet av kritik utifrån (Fengler et al. 2014; Krogh 2014). För att kritiken ska kunna tas emot måste den vara anpassad till mediernas krav på vad som är relevant kritik. En svensk mediechef har definierat mediekritik som den kritik som medier och journalister inte behöver beakta, på grund av dess bristande kvalitet och relevans (Mattsson 2012).

När mediekritik uppfattas som en avvikande, marginaliserad och ibland helt exkluderad uppfattning om medier och journalistik så finns det anledning till särskild uppmärksamhet. Ur både ett liberalt och ett radikalt normativt perspektiv så förtjänar kritiken att beaktas, framförallt om vi anlägger ett demokrati- eller samhällsperspektiv.

Där studien tar sin start, i slutet av 1990-talet, växer kritiken mot medier och journalistik och det går att tala om ett överskott av kritik och ett underskott av ansvar och ansvarighet. Många vill föra fram sin kritik, men det

finns få och ineffektiva former för att kanalisera sådan kritik och att omvandla den till ansvarstagande och ansvarigt handlande.

1.2 Syfte och problemställning

Det övergripande syftet med avhandlingen är att bidra till större kunskap om mediekritik – som begrepp, kritiskt uttryck och kraft för förändring. Det sker genom en analys av begreppet mediekritik, analys av medietexter som ger uttryck för kritik av medier eller journalistik samt utveckling av begrepp för att analysera kritikens institutionella former och dess bidrag till förändring av medier, journalistik och samhälle. Avhandlingen har tre frågeställningar:

a) Vad menas med mediekritik och hur kan den sättas i relation till andra former av kritik och till frågor om mediernas ansvar och ansvarighet?

b) Hur ser mediekritikens texter ut och hur kommer kritik, ansvar och respons till uttryck i dem?

c) Hur kan mediekritikens institutionella former och dess bidrag till förändring analyseras samhällsteoretiskt?

Genom den första frågeställningen problematiseras begreppet mediekritik och en bredare definition och användning av begreppet mediekritik utvecklas. Här relateras mediekritik till kritik i vidare bemärkelse och till frågor om ansvar och medieansvarighet. Genom den andra frågeställningen undersöks mediekritiska texter och hur kritik uttrycks i olika institutionella sammanhang. Här görs en serie analyser av svenska medietexter i skarvarna kring 00-tal och 10-tal. Genom den tredje frågeställningen utvecklas begrepp för analys av mediekritikens mer bestående och föränderliga institutionella former och dess bidrag till förändring under den begreppsliga ramen kritisk institutionalism.

1.3 Översikt av avhandlingen

Inledningskapitlet innehåller en kort diskussion och ett försök till definition av medier och journalistik och vad dessa definitioner får för betydelse för hur vi kan uppfatta mediekritik. Förståelsen av mediekritik utvecklas i avhandlingens andra kapitel genom att den sätts i relation till andra former av kritik. Kulturkritik i form av litteraturkritik och konstkritik, teori om kritik/kritisk teori och kritik som en förmåga utgör här tre jämförelsepunkter för en analytisk beskrivning av begreppet mediekritik. Kritikens inbäddning i skilda institutionella sammanhang uppmärksammas och den position som kritikern har på ett socialt handlingsfält och relationer till andra fält berörs.

Kritik som ett verktyg för att påverka och till och med styra medier och journalistik presenteras i kapitlet om ansvar och ansvarighet. Särskild vikt

läggs vid olika instrument för att få medier och journalister att ta ansvar och att hållas ansvariga. Kritiken ses i förhållande till det som kallas för mediers ansvarighet (Krogh 2008c, 2012a) eller media accountability (se kap. 3). I denna begreppsgenomgång väcks också frågan om kritikens koppling till ett värderande moment. Kritik förutsätter kriterier som är relaterade till något slags värde. Normativ medieteori och normativa inslag i mediepraktiker behandlas och det svenska normativa medielandskapet beskrivs översiktligt.

Begrepp för att studera och analysera mediekritikens mer varaktiga och föränderliga former utvecklas i kapitel fyra genom att kombinera kritisk sociologi, kritikens sociologi och institutionell teori. Här presenteras begreppen kritiska formativer, institutioner och formationer.

I metodkapitlet presenteras och motiveras avhandlingens val av metod, material och analysform. Här diskuteras dels den teoretiska och begreppsliga analysen och dels urval, bearbetningen och analys av medietexter.

I kapitlet sex till nio analyseras fyra olika typer av medietexter och hur dessa kommer att ge ram för kritik. Genom att studera hur tv-krönikörer, självreflekterande journalister, debattörer och insändarskribenter formulerar sig kartläggs det kritiska uttrycket i dessa fyra institutionella sammanhang. Tre frågor är av särskilt intresse vid analysen av detta material: vad för slags kritik förs fram och hur sker det, hur behandlas ansvarsfrågan samt leder kritiken till någon form av respons eller förändring. I kapitel åtta ligger fokus enbart på ansvarsfrågan.

Det empiriska studiet av kritik i svenska medietexter bidrar också till att belysa avhandlingens tredje fråga: mediekritikens stabila och föränderliga former och dess bidrag till förändring – institutionell och samhällelig. I slutanalysen knyts begreppsbildning, formeringen av olika kritiker och institutionernas roll samman för att slutsatser om kritiken och den kritiska praktiken bidrag till förändring i relationen mellan medier och omvärld skall kunna dras. Kritikens kraft att förändra inte bara journalistik och medier utan även samhälle och kultur analyseras och diskuteras. Allra sist lämnas ett bidrag till hur definitionen av begreppet mediekritik kan utvecklas.

1.4 Motivering

Kritik av och debatt om medier är ett ämnesområde som har hög relevans, såväl utomvetenskapligt som inomvetenskapligt. Den har stor betydelse för yrkesutövare inom medierna och för mediebranschen som helhet. Vilket ansvar har medier och journalistik i förhållande till medborgarna? Och vilka möjligheter finns för medborgare att få medierna att också leva upp till detta ansvar – att bära ansvaret för taget ansvar.

Forskning om mediekritik har utvecklats i nära anknytning till frågor om mediers ansvar och ansvarighet – såväl inom svensk (Krogh 2012a) som

internationell forskning (Eberwein et al. 2011; Fengler et al. 2014). Kritikbegreppets tillämpning och betydelse för medier och massmedier är dock fortfarande en i stora drag outredd fråga. von Krogh (2012, s 13-15) visar på det stora behovet av ytterligare forskning.

Kunskap om kritik och kritikernas roller är av stor betydelse för yrkesutövare inom medierna och för mediebranschen. Ansvarsutkrävande och redovisningsansvar framstår som allt viktigare för både privat och offentligt reglerade medieorganisationer, dels för att kunna hävda sig i den ekonomiska konkurrensen och dels för att kunna svara upp mot de krav på insyn och ansvarstagande som ställs på medierna av intressegrupper, individer och samhälle. Men vilken är kritikens roll i dessa sammanhang?

Vi lever också i en tid då ”alla” kan uppfattas vara kritiker och journalister (Anderberg 2009; Wadbring et al. 2010). Vad får det för betydelse för hur mediekritiken kommer att utvecklas och uppfattas? Kritiken i medierna och kritiken från mediernas omvärld handlar bland annat om att bidra till att formulera hur medier och journalister har ansvar, tar ansvar och kan hållas ansvariga för det som de gör. På ett allmänt plan handlar det om att påverka och styra medier och journalistik. Det är en påverkan som kan ha till syfte att göra skillnad inte bara i det enskilda fallet eller prestationen. Kritiken eller anspråken kan också handla om att påverka rutinerade handlingar och processer eller de strukturella villkoren för medier och journalistik.

Medier och journalistik styrs i stor utsträckning av ekonomi, politik och teknik. Rättsliga, sociala och kulturella faktorer är vidare betydelsefulla för att forma villkoren för verksamheten. Den roll som kritik har för att bidra till stabilitet och förändring har inte tillräckligt uppmärksammats i studier av det samtida medielandskapet. von Krogh pekar på den viktiga roll som mediekritik har i relation till medieansvar och styrning av medier (Krogh 2012a, 19).

Kunskap om mediekritik, begreppet, dess uttryck och institutionella sammanhang kan bidra med fördjupad kunskap som är relevant för yrkesutövare, bransch, medieanvändare och medborgare samtidigt som forskningen inom området ges en tydligare definition när olika sätt att närma sig mediekritik relateras till varandra.

1.5 ”Medierna” och ”media”

Vad betyder det när det i olika sammanhang talas eller skrivs om ”medierna”? Ett sätt att förstå detta är att sätta likhetstecken mellan medier och journalistik. ”Medierna” är framförallt journalistiken och det som har relevans för journalistiken. ”Medierna” betyder i denna mening nyhets- och aktualitetsjournalistiken som den framträder i press, tidskrifter, television och radio

och ”medierna” är det samlade journalistiska utbudet i dessa fyra typer av massmedier.

De senaste två decenniernas medieutveckling har dock gått i en annan riktning och enligt en praktiker så präglas utvecklingen av att ”Allt är media. Men media är alltmer sällan journalistik.” (Hansson 2000, 19). Vid sidan om journalistik är reklam, underhållning, PR, information och ”nya medier” det som definierar ”media”. Journalistiken utgör i denna förståelse en allt mindre del av medieutbudet och den är inbäddad i ”media”.

En svensk antologi om medier och medieförändring använde sig av det första synsättet (Carlsson 1999). Det är press, radio och TV som främst avses när den talar om forskning om ”medierna”. Medietermen används på ett snävt sätt, så att det i första hand avser massmediernas nyhetsförmedling och opinionsbildning. När Kent Asp (1999) skriver om mediemakt i samma antologi är utgångspunkten för resonemanget den påverkan som massmedierna har i politiska processer och särskilt i samband med valkampanjer.

Enligt det andra synsättet är ”media” något mycket bredare. Det handlar om PR, reklam, film, drama, musik och underhållning. Det handlar även om nya informations- och kommunikationstekniker, IKT, för personlig kommunikation, via telefoner och datorer, eller datorförmedlad kommunikation i elektroniska nätverk via Internet. ”Media och IKT” kan ställas mot ”medier och journalistik”.

Studier av medier kan närma sig dem utifrån tekniker och de institutioner som byggs kring olika slags medietekniker: t.ex. press, tidskrift, radio, tv, telefoni eller datorer. Ett andra alternativ är att närma sig dem via olika typer av innehåll. Journalistik, reklam, PR, drama, underhållning eller personlig kommunikation av olika slag kan då komma i fokus.

Ett tredje sätt att närma sig medier tar fasta på vad de olika teknikerna, institutionerna och formerna åstadkommer – den verkan som följer ur användningen av dem i ett socialt sammanhang. En ofta förekommande polarisering i detta avseende är den mellan medier som nödvändighet och undgänglighet. Ett sätt att formulera denna polaritet är att betrakta medier som informationsbärare och forum för opinionsbildning respektive underhållare och bärare av populär kultur. Asps ståndpunkt ovan ansluter tydligt till medier som informationsbärare och forum för opinionsbildning, och ser bort ifrån medierna som knutpunkt för avkoppling, nöje och underhållning. John Corner (1995; 1999, 93ff) har i sina analyser av tv pekat på att båda dessa perspektiv behövs för att beskriva och analysera tv-mediet. Samma sak kan sägas om tryckta medier, om press och om journalistik: de är inte antingen nödvändiga eller undgängliga, till nytta eller nöje, utan allt detta.

I denna avhandling behandlas de etablerade massmedierna – press, radio och tv – och en av deras centrala former av innehåll är i fokus – journalistik – inte underhållning, reklam och PR. I studiet av tv-kritik behandlas dock även andra former av innehåll än journalistik. Det är dock viktigt att redan

här påpeka att mediekritik inte bara handlar om mediernas innehåll. Att endast se medier som källa och kanal för innehåll räcker inte för att behandla de problem som kritiken aktualiserar och det handlande som den kritiska praktiken innefattar.

I mediernas praktik, i politik och forskning om medier är det inte självklart att ett brett mediebegrepp ska användas. Istället prioriteras gärna det innehåll och de former som uppfattas som nödvändiga och nyttiga och som uppfattas som mer politiskt, socialt och kulturellt betydelsefulla för att länka samma olika delar av samhället. Detta arbete riskerar också att falla offer för ett sådant synsätt på ”medier”. Det är journalistiken som utgör kärnan för mina studier och det kan framstå som om de därmed ansluter till perspektiv på medier och mediebruk som uteslutande tar fasta på ett kunskaps- eller politikperspektiv, med så är inte fallet. Studiet av medier med journalistiken i fokus utgör istället en sätt att skapa tydlighet i arbetet och belysningen av problemställningen. Genom att välja journalistiken som utgångspunkt kan dock kunskaps- och politikperspektivet på medier komma att framhävas, men jag vill lämna öppet för vidare empiriska studier av kritik av annat medieinnehåll, nya medieinstitutioner och ny informations- och kommunikationsteknik.

1.6 Journalistik och journalisterna

Schudson (2003) inleder sin essä om nyheternas sociologi med en definition av journalistik:

Journalism is the business or practice of producing and disseminating information about contemporary affairs of general public interest and importance. It is the business of a set of institutions that publicizes periodically (usually daily) information and commentary on contemporary affairs, normally presented as true and sincere, to a dispersed and anonymous audience so as to publicly include the audience in a discourse taken to be publicly important. (Schudson 2003, 11)

Journalistik kan enligt Schudson förstås som en praktik och ett företagande som producerar och sprider information om samtidsförhållanden som är av offentligt intresse och har allmän relevans. Dess offentliggjorda informationer och kommentarer presenteras normalt som sanna och uppriktiga och sprids till en stor och anonym publik för att innesluta den i ett offentligt meningsutbyte. Grundtanken i Schudsons beskrivning är att journalistiken skapar en arena, en offentlighet om vi vill, för ett öppet samtal.

Att journalistik är en praktisk verksamhet som producerar information inom ramen för vissa institutionella former betonas också av Schudson. Den journalistiska arbetsprocessen kan beskrivas på ett prosaiskt och allmänt sätt: att utifrån en idé samla information genom skriftliga och muntliga källor

samt att sedan värdera och sammanställa dessa i en text som presenteras för en publik. Stegen från idé till färdig journalistisk produkt kräver dock kunskap, färdighet och förtrogenhet som är specifik för journalistikens praktik men som också hämtar näring utanför journalistiken (Orre 2001).

Ett utmärkande drag för journalistikens texter är att de är språkligt komplexa (Fairclough 1995). Entydiga beskrivningar av texter som beskrivande, berättande, argumenterande eller utredande fångar inte den komplexitet som en enkel nyhetstext ofta rymmer. Journalistikens texter har i Sverige länge uppfattats utifrån ett beskrivande perspektiv, med innebörden att journalistiken hänger samman med att förmedla information som kan utgöra kunskap för dess användare och mottagare. Uppfattningen ligger i linje med Corners (1995) tanke om offentlig information/kunskap som ett perspektiv att se medierna från. Sedan 1990-talet har den svenska journalistiken, och forskningen kring den, alltmer kommit att beskriva och analysera den som berättande (Hultén 1999). Journalistik, och även nyheter, handlar om att berätta om något för någon annan. Fakta och information utgör då inte bas för en redogörande framställning utan de inordnar sig i en story eller berättelse. Formerna och verktygen för dessa berättelser utgör journalistikens omdiskuterade presentationsformer, t.ex. dramatisering, vinkling, förenkling, polarisering, tillspetsning och personifiering.

Journalistik förstådd som arbetsprocess och presentationsform kan tas i anspråk av varje person med förmåga att samla in och bearbeta information samt presentera berättelser, men frågan är om inte journalistik bör förstås som något därutöver. Schudsons definition antyder detta. Journalistiken måste då förstås i termer av den relation den har till publik och samhälle.

Ett väsentligt drag i journalistiken är att den bär på en avsikt att ge offentlighet åt det den vill berätta om. Avsikten är att ge spridning åt arbetena och att därmed kommunicera med många. Kännetecknande för den samtida offentligheten är en omfattande närvaro av olika slags medier och ett omfattande utbud av medieprodukter. Inifrån ter sig detta som en konkurrens mellan organisationer på samma marknad, men också en konkurrens mellan medier på olika marknader om samma mottagare och kunders pengar, tid och uppmärksamhet. Journalistiken är i denna mening också konkurrent med andra former av innehåll – som underhållning, drama eller kontakter via sociala medier.

Schudson beskrev journalistiken som en praktik och ett företagande. Utmärkande för samtidens journalistik är att den i stor utsträckningen regleras enligt marknadsprinciper – som en marknad för journalistisk kompetens och en för journalistiska produkter. Den sociala organiseringen av journalistiken som kulturell produktionsform innebär vidare någon form av anställning vid ett medieföretag och journalisten säljer alltså vanligtvis sin kompetens framför sina produkter. Journalistiken är på detta sätt del av en medieorganisation och dess verksamhet. Denna organisatoriska och institutionella inplacering

av journalistiken har under stora delar av 1900-talet varit ett avgörande drag i hur journalistik verkar i dagens medielandskap och sociala landskap. Journalistikens processer och presentationsformer hänger också samman med medieorganisationers sätt att välja, bearbeta och presentera material och hur deras rutiner och regler för att göra dessa påverkar val och utbud (McQuail 2000, 276ff). Den centrala frågan i sammanhanget är journalistens och journalistiken former och grader av autonomi – gentemot omvärlden och inom ramen för den egna organisationen (Tuchman 2002, 89).

Journalistik är också ett yrke och en yrkesutövning med utbildningsvägar, regler och organisationer för att utveckla yrket. Denna professionalisering har under senare delen av 1900-talet präglat journalistiken och är av betydelse för analys och kritik av journalistik och medier (Schudson 2003, 84ff). Politisk ideologi och privat ägarmakt har kommit att balanseras eller ersättas av den journalistiska yrkeskårens och den professionella journalistikens sätt att forma journalistiken. En allians mellan journalistisk professionalism, medieföretagens ekonomiska intresse och lokala eller nationella medborgarintressen bidrog till att ge journalistiken legitimitet. Under 00-talet har dock en diskussion om avprofessionalisering växt fram i samband med omvandlingen av mediebranschen (Nygren 2008).

Journalistik kan alltså förstås som arbetsprocesser och presentationsformer som utövas av en yrkeskår under marknadsvillkor och som en del av samhällets offentlighet. Marknaden präglas av ett förhållandevis stort utbud av information och berättelser och en konkurrens om läsares, lyssnares, tittares uppmärksamhet, tid och resurser. Journalistiken präglas vidare av att den äger rum i eller i relation till medieorganisationer vars strukturer, processer och rutiner får betydelse för hur journalister kan agera och vilken slags journalistik som publiceras.

Journalistiken är samtidigt i omvandling och den bild av en sammanhållen journalistik som ovan redogjorts för kan ses som uttryck för just en form av journalistik, nämligen nyhetsparadigmet (Schudson 2013). Detta är en form av journalistik som etablerades i USA vid slutet av 1800-talet och som kom att utvecklas också i Europa under första delen av 1900-talet och som främst baserades på intervjuer, använde sig av effektiva och komprimerade sätt att presentera information och berättelser samt gjorde anspråk på objektivitet. Journalistiken har under senare delen av 1900-talet förändrats och inslag av kritiskt engagemang och granskning, partiskhet och kampanjer och personliga uttryck har också varit betydelsefulla i journalistiken (Schudson 2013, 195). Svensk journalistik har också förändrats från mer beskrivande över kritiska till tolkande förhållningssätt (Djerf Pierre och Weibull 2001). I den nya digitala kommunikationsmiljön utmanas många av dragen i nyhetsparadigmet och journalistiken uppfattas vara i snabb omvandling. Schudson ser dock inte journalistikens slut eller helt nya former av journalistik ta över:

As these changes transpire, journalists who identify with 'the news paradigm' will inevitably feel under assault, both their livelihoods and their professional ideals at risk. But the news paradigm, for all of its importance, and professionalization, for all of its virtues, has never held the fields for itself. (Schudson 2013, 199)

Hanitzsch lyfter fram den robusthet som finns i journalistiken och han ser istället att journalistiken får nya förhållningssätt och nya roller, men att den behåller sin samhälleliga betydelse:

[...] journalism of the postmodern has turned into an organizer and verifier of knowledge, as well as a provider or orientation in an increasingly multi-optional society. As a consequence, professional journalism remains an institution of vital importance to the fabric of society, as well as to the needs of individual citizens and consumers. (Hanitzsch 2013, 202)

Det finns också anledning att ta ett steg tillbaka och granska journalistikens förvandling utifrån. Barnhurst menar att det finns en förvirring kring hur journalistikens omvandling ska tolkas:

The current predicament of journalism grows from a confusion of commercial metaphors with the public-service mission of the press. [...] thinking of journalism as participating in a 'market' for public information lets forces external to the common good drive industry practices, even in non-commercial or blended news systems. (Barnhurst 2013, 220)

Peters och Broersma (2013) menar att många medieföretag använder sig av gårdagens logik för att tackla utmaningar som följer ur dagens tekniska och sociala förändringar. Industriell produktion och distribution i stor skala behöver avindustrialiseras i tre bemärkelser:

One could discern at least three levels on which de-industrialization should take place: journalism's business model, its production process, and the paradigm that guides journalism practice and, accordingly, its societal function. (Peters och Broersma 2013, 5)

Journalistiken behöver tydligare rikta sig mot specifika grupper och individers intressen för att överleva ekonomiskt, enligt Peters och Broersma. Dess produktionsprocesser behöver öppnas mer mot medieanvändare och journalistikens distans och "objektivitet" behöver ersättas av närhet, anknytning och engagemang. Som Barnhurst skrev öppnas här för en möjlighet att omdefiniera också journalistikens samhällsroll och den riskerar att bli definierad i marknadstermer även när den inte utspelas på marknadens villkor. I detta ljus blir Denis McQuail's "testamente" över journalistiken relevant:

The whole structure and practice of professional journalism has come under great strain as a result of changing technology and market conditions. Change

is also bringing new opportunities for more democratic public communication, along with less creative destruction. After reviewing the issues and evidence for the present purpose and from the perspective of society, I am still much inclined to stress the continuing relevance of the professional values and roles that have evolved and the enduring need on the part of society to support these, if need be, by way of structural provision. (McQuail 2013, xii)

Den professionella journalistiken är en knutpunkt mellan journalist, medieorganisation och omgivning. Denna journalisternas och medieorganisationernas praktik utspelas i ett socialt och kulturellt sammanhang som är öppet mot hela det sociala landskapet.

Journalistens arbete och journalistikens texter artikulerar på detta sätt förhållandet mellan social struktur och socialt handlande under specifika betingelser. I denna knutpunkt mellan social struktur och handling kan journalistiken och journalisten göra skillnad. På samma sätt kan kritik av medier och journalistik bli en knutpunkt mellan medier, journalistik och samhälle som gör skillnad. Det är studier av vari skillnaden består och hur den kan värderas som motiverar forskning om journalistik och kritik av den.

1.7 Avgränsning och inriktning

Arbetet syftar till att utveckla begrepp som skapar större förståelse för vad mediekritik kan vara och vilken betydelse den kan ha. Det innebär att arbetet i första hand är teoretiskt och analytiskt. En empirisk översikt av den samlade svenska mediekritiken under 1998-2002 och 2010-2013 är möjlig, men för att även kunna fokusera på de begreppsliga och teoretiska bidragen har en annan design valts. Empirin används därför för att utveckla förståelse för och begrepp om mediekritik, inte för att generalisera om den svenska mediekritiken under en avgränsad tidsperiod.

De empiriska undersökningarna inriktas på kritik som förmedlas via medierna. Det betyder för det första att organisationsintern kritik och den kritik som förekommer i samband med produktion av mediematerial lyfts ur studien. För det andra; att kritik och diskussion om medier och journalistik i politiska och akademiska sammanhang också lämnas därhän. För en heltäckande översikt av kritik av medier borde även dessa studeras. Avgränsningen motiveras främst av praktiska skäl. Studier av organisationsintern kritik eller kritik i och från andra sociala fält och institutioner förtjänar att uppmärksammas med en noggrannhet och närhet som inte kan uppnås i en avhandling som också studerar mediernas offentliga kritik.

För den begreppsliga och teoretiska analysen av mediekritik är givetvis vetenskaplig och akademisk litteratur nödvändig. Här utgör forskningens skilda perspektiv på mediekritik ett avgörande inslag i beskrivning och analys.

Kritik och mediekritik kommer i detta arbete att analyseras brett och har fyra utgångspunkter för det fortsatta teoretiska och empiriska arbetet:

- Kritik som en praktik i institutionellt sammanhang
- Kritik som teori och teori om kritik
- Kritik som ett omdöme och ett förhållningssätt som används i ett socialt och kulturellt sammanhang
- Kritik som ett instrument för ansvarighet/accountability

I nästa kapitel beskrivs och diskuteras kritikbegreppet och kritik av medier och journalistik utifrån de tre första punkterna. I kapitel tre behandlas sedan den fjärde punkten. I kapitel fyra knyts de olika sätten att närma sig kritik samman begreppslikt.

Kapitel 2: Kritik och sätten att vara kritisk på

2.1 Kritisk praktik och kritiskhet

I det följande kommer kritik av medier och journalistik att studeras på ett sätt som inte låser in den i alltför bestämda ramar. En öppenhet i sättet att närma sig kritiken kommer att finnas med. Detta sätt att närma sig kritik är inspirerat av Steven Maras (2007) arbete om kritiskhet, *criticality*.

Maras undersöker möjligheter och mångfald i kritiska praktiker, *critical practices*. Istället för att definiera och avgränsa kritik, kritisk teori och kritisk praktik snävt så behandlar han kritikens olika framträdelseformer i dess hela bredd. Han frågar sig vad vi gör när vi är kritiska och hur olika slags kritiska praktiker ser ut och förhåller sig till varandra.

Noting vibrant developments in philosophizing about communication my approach focuses on critique as a practice of communication, involving norms of communicability, techniques of persuasion, and pedagogies. (Maras 2007, 170)

Den kritiska praktiken står i fokus för intresset, men skilda sätt att agera kritiskt och olika former av kritik pekar mot ett rum av möjligheter för olika slags kritik.

Criticality is that aspect of any approach or theory that imagines the work of critique, or sets out what it means to be critical in relation to an object, problem, or competing approach. Criticality has to do with imagining the limits of what is or is not critical. It relates to how critical approaches imagine acts of "critical" reading and writing, and the way critical approaches take up politics in some ways and not others. (Maras 2007, 177)

Steven Maras är medievetare och syftet med artikeln är främst didaktiskt. Han frågar sig hur undervisning och kommunikation om kritik egentligen bör gå till. Ställd inför denna fråga går han vidare och undersöker hur kritik kan förstås och förmedlas till studenter och omvärld.

Once we become attuned to the conditions of communicability and norms of conceptualization characteristic of different forms of "critique," it becomes possible to explore and evaluate different styles or modes of criticality. From here we can begin to consider received understandings of "critical practice," and how they are shaped by different discourses. (Maras 2007, 179)

Det synsätt som han introducerar har inte bara bäring på medievetenskapens pedagogik eller didaktik utan det pekar istället mot centrala frågor om kritik och kritiker. Hur kan kritik och att kritisera förstås? Vad gör kritiker när de kritiserar? Vad har kritik för olika former? Och vad får det för betydelse att kritiken utformas på ett visst sätt? Med denna uppfattning och dessa frågor som bas beskrivs hur kritik och kritik av medier och journalistik har uppfattats och bedrivits i forskning och i medier.

Kapitlet är uppdelat i fem delar. I den första ges en översikt av olika sätt att uppfatta kritik. I den andra delen behandlas litteratur och, i någon mån, konst som föremål för kritik och skapande av institutioner kring den kritiska verksamheten. I den tredje delen utvecklas ett resonemang om förhållandet mellan kritik och teori. Här behandlas först teori om kritik och sedan kritisk teori i samhällsvetenskap och inom medie- och kommunikationsvetenskap. I den fjärde delen behandlas kritik som individuell förmåga och hur kritik och institution hänger samman. I den femte delen redovisas och diskuteras väsentliga sätt att bestämma hur kritik av medier och journalistik kan förstås.

I den avslutande delen av kapitlet knyts sedan alla dessa delar samman. För det första i en ram för det empiriska studiet av kritik av medier och journalistik i Sverige som görs i avhandlingen och för det andra i några mer generella iakttagelser om kritik som förhållningssätt och praktik i socialt och kulturellt sammanhang.

2.2 Vad innebär det att vara kritiker och kritisk?

Johan Fornäs har beskrivit fem former av kritik – den negativa, den estetiska, den filosofiska, den sociala och den kommunikativa kritiken (Fornäs 2013).

Den negativa kritiken är den som bedömer och granskar genom att påtala fel, brister eller tillkortakommanden. Sådan kritik kan förekomma inom alla sociala fält och verksamheter. Den estetiska kritiken handlar om bedömning och värdering av kulturella prestationer och verk och denna kan både vara positiv och negativ. Den filosofiska kritiken definierar Fornäs med hänvisning till Kant som utvecklingen av ”any detailed analytical judgement based on an ability of distinction, differentiation and discrimination” (Fornäs 2013, 505). Den sociala kritiken är politiskt och socialt relevant och den griper in i och vill förändra sociala relationer och villkoren för dem. Med kommunikativ kritik menar Fornäs slutligen en kritik ”resisting the temptation of totalisation breeding a capacity to hold ambivalences, staying open to the dynamics of the world by organising polyphonic heterologies rather than building fixed, unifying homologies” (2013, 506). Den kommunikativa kritiken utmärks vidare av att den inte ersätter andra former av kritik utan att den istäl-

let "sharpens them by consciously counteracting the radical-reductionist temptation to build an isolated fortress." (ibid).

Alla fem formerna är relevanta för analys av mediekritik och kommer att behandlas i detta kapitel. Först behandlas den estetiska eller kulturella kritiken, därefter den filosofiska, sociala och kommunikativa kritiken så som dessa framträder i teori om kritik och i kritisk teori. Slutligen behandlas den negativa och kommunikativa kritiken i vardag och socialt liv.

Den estetiska och kulturella kritiken är en form av kritik som ges i samband med att konstnärliga och/eller kulturella verk av olika slag skapas eller kommuniceras till en bredare publik. Kritik är här först en del av en gestaltungsprocess och sedan del av en bedömning eller värdering av det färdiga resultatet av denna process. Litteraturen är ett av de kulturella produktionsfält där kritiken är en integrerad del i gestaltungsprocessen och i offentliggörande av dess verk (Zaine 1988). Kritiken kan komma före, gripa in i skapande av ett verk, vara knutet till ett aktuellt verk eller till verk som redan har en historia (Zaine 1988, 31). Konstens fokus på processkritik visar på att kritik även kan vara en formande kraft i kulturella gestaltungsprocesser, en faktor som medier och journalistik först på senare tid uppmärksammat.

I ett arbete om kritisk kreativitet inom kultur- och konstkritik beskrivs den kritiska handlingen på följande sätt:

To act as a critic is to speak or to write, and that action is itself, like other instances of rhetoric, consequential. It is an investment in studying and writing (or speaking) about something that has already been said or done by someone else. It takes up a text and re-circulates it, that is, "says" or "does" that text differently, and asks the listener or reader to re-understand and re-evaluate the text, to see and judge it in new ways suggested by the critic (Nothstine 1994, 3).

Kritik handlar enligt denna definition om att bidra till tolkning och omtolkning av kulturella prestationer, i dialog med den som skapar och i förbindelse med de som tar del av dessa kulturella prestationer eller produkter. Citatet pekar också på att kritiken kan ha konsekvenser – genom vad den säger, skriver och därmed gör. Nothstine pekar på att kritikern gör självständiga val, om vad som ska kritiseras och hur det ska göras, och genom sina val förbinds kritikern till en publik. Kritiken öppnar sig mot det offentliga och dess publik.

Kritik kan ha en väsentlig roll inom olika kulturella fält och särskilt inom litteraturen utgör kritikern en "ofrånkomlig del av den litterära institution som hör till det moderna samhällets former" (Forser 2002, 9). Genom dags-tidningar och tidskrifter har en förmedlande instans skapats i kontakten mellan litteraturens producenter och konsumenter. Forsers resonemang om svensk litteraturkritik under 1900-talet och tabloidiseringen av det litterära samtalet berättar en historia om en kritisk tradition i omvandling.

Den estetiska kritiken framträder å ena sida som en kritisk praktik och å andra sidan som en teori om kritisk praktik. Utöver detta utvecklas också än bredare teorier om kritik som generellt förhållningssätt. Den teoretiska kritiken växer fram genom forskning och akademiska studier. Det är en kritik som kan införliva eller analysera en samhällelig domän, en del av världen, eller andra kritiska framträdelseformer, men som också kan växa fram självständigt. Den teoretiska kritiken har en dubbel och ibland motsägelsefull koppling till vetenskapen: den använder sig av vetenskapens hävdvunna procedurer, men den kan skapa distans till sin omvärld och de objekt den utforskar genom att hävda en unik eller stark förklaringskraft eller förståelseram. Den teoretiska kritiken måste inte vara en kritisk teori, men den är en teori som antingen anlägger ett kritiskt perspektiv på det den studerar eller som analyserar vad kritiken står för eller hur den uppstår (Agger 2013). Idén om olika uttryck för kritiskhet blir särskilt tydlig när den tillämpas på teorins område. Kritiskheten kan ta sig helt olika uttryck i den kritiska teorin eller i den teoretiska kritiken – i den förra genom att se kultur och kritiken av den som ett direkt uttryck för ett samhälles dominerande ideologi eller i den senare genom att se kritikens språkspel som en värld för sig som släppt kopplingen till det som finns utanför texterna och deras relationer. På samma sätt är den kritiska sociologin (Bourdieu 1986, 2000) och kritikens sociologi (Boltanski och Held 2011; Boltanski 2011) uttryck för hur kritiskhet kommer till uttryck på helt skilda sätt – i den förra genom att anta att samhällliga strukturer utövar ett symboliskt våld över människor och i den senare genom att undersöka på vilket sätt människor kan handla kritiskt inom ramen för strukturer. Det finns alltså inte en kritisk teori som trumfar ut alla andra utan en mångfald och ett rum av teorier som är kritiska på olika sätt och som måste närmas och användas på lämpligt sätt.

En tredje framträdelseform för kritik, och mediekritik, är den vardagliga. I vår vardag värderar och bedömer vi en rad olika företeelser, bland annat medier. Den kritiska förmågan som individer besitter är en omstridd fråga inom sociologi och samhällsvetenskap. Mer strukturellt orienterade fådimensionella konfliktteorier, med bakgrund i marxism (Fuchs 2011), kritisk teori (Adorno och Bernstein 1991; Habermas 1984) eller kritisk sociologi (Bourdieu 1986), som menar att strukturella faktorer i stor utsträckning styr människor, kan ställas mot handlingsorienterad och flerdimensionell teori, med en bakgrund i struktureringsteori (Giddens 1984) eller pragmatisk sociologi (Boltanski och Held 2011) där subjekt och aktörer tillskrivs en större förmåga att handla. En av de förmågor som aktörerna har är att kritisera och de kan utveckla en kritisk praktik. Här har särskilt Boltanski argumenterat för att den kritiska förmågan har en väsentlig roll i kontroverser och dispyter (Boltanski 2011). På ett likartat sätt har Anderberg (2009) pekat på att den kritiska förmågan kan tas tillvara av oss alla, samtidigt som han ganska de-

taljerat borrar i de principer och normer som kännetecknar en kulturell/estetisk kritik.

De olika framträdelseformerna kan också länkas till en social kritik med politiska implikationer och med detta avses tre saker: för det första att kritiken riktar sig mot något förhållande i samhälle eller kultur, för det andra att kritiken utgör en avgörande beståndsdel i politisk praktik och för det tredje att kritiken ofta bär en specifik uppfattning som den vill bidra till att förverkliga. Kritisk praktik bidrog till att ifrågasätta och underminera den absoluta och auktoritära staten och banade väg för demokratiska styrelseformer. Men även i och för demokratin utgör kritik en väsentlig beståndsdel. Att demokrati och kritik hänger intimt samman är en uppfattning som kan delas av såväl liberala (Carey 1974) och radikala medieforskare (Hardt 1992, xi). All kritik har en potential att vara politisk, men beroende på hur den kommer att formas så uttrycker den skilda former av kritiskhet.

2.3 Institutioner på kulturproduktionens fält

2.3.1 Litteraturens fält

Enligt Forser (2002) har litteraturens fält införlivat kritiken och gjort den till en väsentlig beståndsdel. Den litterära kritikens historia har också till viss del blivit i det närmaste synonym med ”kritik”, bland annat i kraft av de starka traditioner som utvecklats där och den institutionalisering som skett. Men också genom kritikens ifrågasatta och problematiska roll inom det litterära fältet så har det varit av särskilt intresse att studera den kritiska institutionen på litteraturens fält.

Hohendahl (1982) har med Habermas offentlighetsteori (Habermas 1984) som teoretisk ram analyserat den tyska litteraturkritikens framväxt. Hohendahls analys visar dels hur viktiga tidskrifter och dagstidningar under 1800-talet varit som forum för litteraturkritik. Han beskriver också hur litteraturhistoria och litteraturteori växer fram i relation till kritiken och hur en akademisk disciplin kommer att etableras. Kritiken framträder då både i en massmedierad form, i tidskrifter och dagspress, och i en akademisk form. Hohendahl beskriver också hur en avgörande klyfta etableras mellan den akademiska och den mer offentliga kritiken. Klyftan kan kopplas till massmediernas strukturella och institutionella villkor:

The discourse of journalistic criticism was shaped by the structure of the new mass media. After the foundation of the Second Empire, when the German press was dominated by publishers who were primarily interested in profit and therefore began to build large corporations, the cultural section of the newspapers, the feuilleton, underwent a significant transformation. It was

adapted to the taste of a mass audience that consisted of heterogeneous social groups. (Hohendahl 1982, 16)

Hohendahl gör sin analys med 1970-talet som fond, en period då den litterära kritiken stod under stark debatt (och kritik) i Tyskland. Dess inriktning på estetik och teori ifrågasattes och ett mer politiskt färgad kritik efterfrågades. Hohendahls analys är av särskilt intresse för att den inte bara behandlar de estetiska, politiska och teoretiska framträdelseformerna för litteraturkritiken utan också sätter den i sitt institutionella och mediala sammanhang. Kritiken av litteraturen kunde utvecklas, eller avvecklas, i olika institutionella sammanhang. De främsta var då den akademiska världen eller massmedierna.

Det svenska 40-talets litteraturkritik har studerats av Mats Jansson (1998). Han beskriver litteraturkritiken med utgångspunkt från begreppen litterär institution, offentlighet, reception och socialt fält.

Enligt Jansson kan vi närma oss litteraturkritiken från antingen dess kulturella eller sociala sida. Kritiken utgör en del av den litterära institutionen och en del som oftast ges en bestämd roll i den – att vara en uttolkare och förmedlare mellan författare och läsare. Svedjedal (1998, 49) menar att kritiken har en självklar betydelse i detta sammanhang genom att den ”skapar, tolkar och förmedlar normer, och normerna är en del av den litterära institutionen”. Såväl kritiker, författare och läsare ingår i den litterära institutionen, och därutöver andra aktörer. Kritiken har också en speciell roll inom ramen för den materiella delen av den litterära institutionen, det litterära systemet – kritiken förmedlar här mellan producenter och konsumenter på en bokmarknad. Kritiken kan på detta sätt ses som en del av ett större, men avgränsat socialt och kulturellt sammanhang som i sig rymmer såväl litterära, sociala och ekonomiska aspekter.

Kritiken är vidare en angelägenhet på en offentlig arena. Den skapas för och görs tillgänglig på en offentlighet där principiellt vem som helst kan ta del av den. Det betyder också att kritiken är en av många ”röster” som konkurrerar om att höras på offentligheten. Det betyder vidare att kritiken hänger samman med de medier och medieformer som präglar offentligheten. Även litteraturen är i denna mening villkorad av sitt mediala sammanhang, som en av många former av kultur som konkurrerar med medierna och i medierna.

Centralt för litteraturkritiken är vidare att den handlar om reception av litteratur. Reception ska då förstås i termer av tolkning och införlivande i en läsares erfarenhet och den verkan som litteraturen eller den litterära texten då kan få. Kritik som reception är i denna mening bara ett särfall av läsande – av en ”kritiker” för en publik i en offentlighet. Kritikerns ”läsningar” kan också syfta till skilda saker, beroende på hur kritikerna uppfattar sitt ”uppdrag” och det sammanhang som kritiken formuleras i. Kritikernas reception

av ett verk kan skilja sig från läsarnas reception, ett kärt tema i debatter om kritiker och kritikens roll på de kulturella konsumtionsfälten.

Janssons begrepp anknyter också på ett tydligt sätt till hur medierad kommunikation kan studeras utifrån tre moment – produktion, representation och reception – satta i kontext. Den litterära institutionen utgör här kontext, det sociala fältet visar på institutionen från dess produktionsida, offentligheten är dess öppna koppling till läsare och omvärld och receptionen fokuseras på frågor som hänger samman med bruk, användning och tolkning av medier bland läsare, konsumenter och medborgare.

Litteraturkritikens historia kan också berättas och skrivas med dess kopplingar till politiken i fokus. Litteraturkritik handlar inte enbart om estetiskt omdöme och villkoren och reglerna för dess bruk. Litteraturkritiken och några av dess formande gestalter har också genom att väga samman det estetiska och politiska varit förespråkare för kritik som ett på en och samma gång estetiskt, politiskt och teoretiskt projekt. Litteraturkritiken tar i denna mening inte bara fasta på interna litterära förhållanden, utan på sambanden mellan verk, litteratur och samhälle. Edward W. Said (1983), Theodor W. Adorno (1981), Terry Eagleton (1996) och Raymond Williams (1958) är exempel på forskare som särskilt betonat kopplingen mellan kultur och samhälle i litteraturkritiken.

Litteraturkritikens villkor, och dess vägval, är på detta sätt bestämt av en serie av faktorer: dess teoretiska och akademiska förankring, dess länknings till författare och läsare, dess bundenhet till medier och forum för offentlighet, de politiska intressen och sociala värden som kritiken eventuellt kan kopplas till samt kritiken som en social värld med sina egna hierarkier och karriärer. Ett ideal i detta sammanhang är att företrädarna för denna sociala värld använder sig av sina kulturella verktyg för att gripa utöver den litterära institutionens slutenhet – att kritiken gör skillnad också utanför kritikens sociala värld eller det litterära fältet.

2.3.2 Litteraturkritikens problemsektor – dagskritiken

Den tyska kritiken präglades tidigt av en klyfta mellan den mer populära dagspresskritiken och den akademiska kritiken. Motsvarande klyfta finner vi i den svenska litteraturkritiken under det sena 90-talet.

I den debatt om litteraturkritik som då fördes i svenska tidskrifter och i svensk forskning uppfattades dagskritiken vara i en problematisk situation. Litteraturen och kritiken av litteraturen hade fått en allt mindre framträdande plats i medieoffentligheten och de massmediala villkoren skapade på många sätt en miljö som oroade kritiker, författare och litteraturvetare. Svedjedal (1998), Forser (1998), Adolfsson (1998) och Liedman (1998) gav alla uttryck för en sådan oro. Mer öppen mot kritiken och dess framträdande i nya skepnader var Rydén (1998) som såg möjligheter för litteraturkritiken men i

nya sammanhang. Det som förenade såväl de oroliga som de lugnande kommentatorerna var en gemensam analys av den litterära dagskritikens förändrade villkor som tog sin utgångspunkt i förändringar i medielandskapet. Medieutveckling, medialisering/mediatisering och journalism kan fungera som tolkningsramar för beskrivningen av litteraturkritikens problem vid det sena 90-talet.

Litteraturkritiken utmanas av nya medier och nya kulturformer som på olika sätt ger litteraturen en mindre central plats – i det kulturinriktade medieutbudet och i medierna generellt. Litteraturkritiken i press har inte längre samma självklara roll som en samlande punkt för ett offentligt samtal i en tid präglad av TV och med Internet under utveckling. I denna kultur- och medieutveckling utmanas alltså litteraturen på flera sätt: den tvingas konkurrera med andra former av kulturell produktion och konsumtion om läsarnas pengar, tid och uppmärksamhet och den framstår inte som lika central för den kulturella eller sociala kommentaren, analysen och kritiken.

Litteraturen blir allt mer en angelägenhet för litteraturen själv – för dess författare, producenter och läsare. Samtidigt är det inte så att litteraturen minskar sitt grepp över läsarna – sett ur ett litteratursociologiskt perspektiv. Bokmarknaden och bokläsande hade ett starkt grepp om läsarna också under det sena 90-talet (Svedjedal 1998, 55). Litteraturen och kritiken av litteraturen framstod dock inte längre som lika centrala områden för kulturell och social reflektion. I litteraturutredningen från 2012 visas att litteraturen fortfarande står stark med en omfattande utgivning och god tillgång till litteratur via internet (SOU2012:65). Enligt Rydén spelar dock inte kritiken av litteraturen lika stor roll som tidigare (Rydén 2012, 215). Han pekar samtidigt på att litteraturkritiken har utvecklats i många av de regionala och lokala dagstidningarna under 00-talet.

En annan fråga som oroar hänger samman med kritikens former och hur den i tilltagande grad kommer att påverkas av sitt massmediala sammanhang och närheten till journalistiken (Forser 1998, 2002). Det gäller en oro över att dagskritiken i tilltagande grad använder sig av journalistikens grepp och språk och att den därmed håller på att förlora sin särart. Kravet på aktualitet och nyhet ligger i linje med denna farhåga och journalistikens och mediernas krav på snabbhet ter sig än mer utmanande. Om litteraturkritiken tidigare representerat någon form av avbrott och distans till flödet av information och nyheter så inordnas nu också litteraturen och kulturen i detta flöde. Den blir ett med det.

Det som enligt Forser (2002) håller på att hända är att litteraturkritiken invaderas av journalistiken. Journalistikens former för berättande och information – t.ex. förhandsintervjuer och reportage – öppnar upp för en personifiering och intimisering där den tidigare distansen mellan kritiker och upphovsman förmedlad via verk nu ersätts av ett närgånget skildrande av

upphovsmannen. Den skapande personen ställs framför verket och kritikern agerar som journalist.

Det är en oro över vad som händer om kritiken helt enkelt ersätts av journalistik och att fokus förskjuts från litteraturen och samtalet om litteraturens frågor till skildring och iscensättning av författaren och dennes biografi. Vad händer när författaren blir föremål för journalistik istället för att det litterära verket eller prestationen blir föremål för kritik? Författare uppslukas då i en medial kändisvärld där deras verk och läsningens förmåga att förmedla erfarenhet underordnas deras synlighet som mediala celebriteter. På samma gång riskerar kritikern att uppslukas i samma mediala kändisvärld där kritikern och kritikens insatser ställer sig i vägen för verk och prestation (Forser 2002, 72ff).

Kritiken finner också nya former som vetter åt en skribentfokuserad journalistisk. Enligt Forser är olika former av bekännelsekritik, där kritikern drar in sitt subjekt och sin biografi, problematiska. En uppenbar risk är att kritikerns läsning av ett litterärt verk och den text det resulterar i blir den centrala litterära prestationen. Istället för att finna vägen till en text eller att utveckla textens potentiella erfarenheter så blir kritikerns ”egna reaktioner till märkvärdigare erfarenheter än de som gestaltas i det litterära verket” (Forser 2002, 75).¹ Journalistikens ”bevakning” av det litterära systemet med dess företag, förlag, utmärkelser och tilldragelser kan också skymma de litterära prestationerna. Istället för kritik av litteratur kan vi möta en journalistik om systemet och dess aktörer och deras kamp för makt, inflytande, pengar och prestige. Dessa aktörer kan också bli delar i en berättelse om kamp och spel mellan konkurrenter som alla strävar efter att öka sin marknadsandel eller att få fram en bästsäljare. Istället för ”sakerna” kommer litteraturjournalistiken att handla om det ekonomiska, sociala och kulturella spelet och dess vinnare och förlorare, hjältar och syndabockar. Kritiken får i detta sammanhang mer karaktären av ”grindvakt” vilken väljer åt läsarna istället för att värdera eller utveckla en välgrundad argumentation varför (Svedjedal 1998, 56).

Detta handlar även om möjligheten att upprätthålla gränsen mellan dagskritik och journalistik. Här framstår aktörerna inom olika delar av den kritiska litterära institutionen som splittrade – någon kan uppfatta sig som journalist med uppgiften av att förmedla nyheter om litteratur, lust kring litteratur och vägledning (Halldén 2000), medan andra uppmanar till aktivt motstånd mot den ”journalism” som breder ut sig (Eriksson 2000). Eriksson tror inte att det nya mediala sammanhanget skapar förutsättningar för ett ”lyssnande” – en dialog mellan skribenter och läsare som kan öppna upp för nya erfarenheter. Istället ser han litteraturkritiken som inordnad i ett system som

---

¹ Här finns också en parallellitet med den teoritunga kritik som menar att litteraturen först förverkligas i läsning, tolkning och kritik av den. Kritiken utgör då en litteratur i egen rätt och en litteratur som inte bara vägleder den kritiskt behandlade litteraturen.

strävar efter ett ”behagets förtryck” och där mediernas utbud är format för att ”blockera och manipulera redan identifierade målgruppers erfarenheter” (Eriksson 2000, 14). Eriksson uppmanar därför till ett distanserat förhållningssätt och kritiker som ibland hamnar ”i skarp opposition till det medium där det utövas” (ibid).

Den oro som präglar litteraturkritiken vid slutet av 90-talet var inte lika märkbar inom den svenska konstkritiken. Konstkritiken framstår samtidigt som ett mer obearbetat forskningsfält, men en kvantitativ översikt av svensk konstkritik i dagspress under 90-talet genomfördes av Sjölin (2003). Uppseendeväckande med denna studie är att de problem som upptar litteraturkritikens debattörer och utforskare vid samma tid är närmast osynliga inom konstkritiken. Kritiken som institution och kritikens medierade sammanhang har ingen framträdande roll i vare sig presentationen av projektet eller i de artiklar som ingår i antologin. Även om en sådan diskussion kanske förs i andra sammanhang är det signifikant att denna typ av översiktsstudie av det svenska 90-talets konstkritik inte framhäver frågor om kritikens mediala sammanhang.

2.3.3 Estetisk/kulturell kritik och dess definierande drag

Vad är då skillnaden mellan kritik och journalistik? Tre möjliga dimensioner som kan definiera den utgörs av form och språk, procedur och förhållningssätt samt funktion.

Den första dimensionen kopplar kritiken tydligt till ett visst sätt att använda språk och litterär form. Göran Sörbom arbetade under 1980-talet med forskningsprojektet *Konst och Kritik* där han utvecklade en tredelad modell för den konstkritiska texten: dess beskrivande, tolkande och värderande inslag (Sörbom 1986a). Kritiken måste klargöra vilket föremål eller företeelse som den handlar om och denna beskrivning måste vara tydlig och begriplig för läsarna och mottagarna av kritiken. En sådan beskrivning handlar om att fastställa något som kritiker och läsare av kritiken borde kunna vara eniga om, en slags grundförståelse av kritikens förutsättningar.

Som ett andra inslag kan kritiken också ge plats för olika tolkningar av företeelsen samt erbjuda kritikerns egen fördjupande tolkning. Här utvecklar kritikern en fördjupad förståelse av den företeelse som kritiseras.

Det tredje inslaget utgör värderingen av föremålet eller företeelsen för kritiken. För att göra en sådan värdering måste det stå klart för kritiker och publik vad värderingen avser och i vilken eller vilka avseenden det värderas (Sörbom 1986b). Värderingen förutsätter därför en klassificering av det föremål eller den företeelse som kritiseras. Den måste alltså artbestämmas och ges en tydlig identifikation. Därefter gör kritikern, enligt Sörbom, en rangordning där det kritiserade verket jämförs och ordnas i förhållande till andra verk av samma slag. Kravet på att göra en rangordning kan uppfattas som

alltför stängt, och det kan mildras till att handla om en bedömande jämförelse eller att helt enkelt en bedömning av verket görs av kritikern. För att uppfattas som en kritik vill sedan Sörbom lägga till ytterligare ett kriterium – ett argumenterande moment. Sedan kritikern har klassificerat och rangordnat sitt föremål ska skälen för denna klassificering och värdering klargöras. Kritikerns ståndpunkt måste rättfärdigas genom en argumentation.

Förekomsten av en utvecklad argumentation kan ses som ett särskiljande kriterium för olika former av kritik. I Göran Sörboms modell för konstnärlig dagskritik i massmedierna är förekomsten av en sådan argumentation en nödvändighet. Om en sådan argumentation inte finns med så är texten ingen kritik. En text eller ett tal som inte innehåller det värderande och argumenterande momentet kallar Sörbom för en konstartikel, men den utgör ingen kritik, eller dagskritik. Här ser vi ett försök att dra en gräns mellan kritik och journalistik. Debatten om dagskritiken handlar om kan balansen mellan litteraturkritik och litteraturartiklar i olika journalistiska former.

Sjölin (2003) utvidgar Sörboms modell med ett kontextualiserande moment. Kontexten kan rymma såväl biografiska, historiska, politiska, ideologiska eller konstnärliga sammanhang som är av betydelse för att förstå ett verk (Sjölin 2003, 24).

Om kritikens form ställer krav på att beskriva, tolka, värdera och kontextualisera kulturella verk och prestationer så får en sådan modell betydelse på flera sätt: dels som verktyg i den kritiska praktiken och dels som verktyg för självreflexion. För det första kräver kritiken modeller för att göra sin beskrivning, tolkning, värdering, kontextualisering och för det andra öppnar sig möjligheten att teoretisera kring dessa sätt att beskriva, tolka, värdera och kontextualisera.

En andra dimension för att definiera kritiken är genom de procedurer och förhållningssätt som kommer till användning i kritiken. Carey (1974) utgår från detta när han resonerar kring hur kritik inom vetenskap och politik kan ha implikationer för kritik av press och journalistik. Carey resonerar kring hur den empiriska vetenskapens idéer om iakttagelser och rapporter kom att bli relevanta i politiken. Istället för kontrovers och konflikt såg han en kritik som baserades på iakttagelser och rapporter och diskussion kring dessa:

[...] but the extension of the method of democratic criticism always requires the following: some clear description of how we observe what we observe, a language relatively neutral in terms of effect or emotional coloring, a forum of response to observation and language, a desire to take account of contrary findings, a willingness to discard untenable hypotheses, to correct errors and to revise postulates—these are the manners of science, indeed ideally conceived of democratic life generally. (Carey 1974, 230)

En sådan kritik som går i dialog och som är beredd att lyssna och revidera egna uppfattningar beskriver en kritik som på en och samma gång är relationell och praktisk. Kritikern handlar i relation till och i interaktion med

andra. Som framgår av citatet är språk och form också av betydelse för Careys sätt att se på kritik, men utöver detta pekar han på handlingsdimensionen och procedurer som beskriver kritiken.

En tredje dimension som kan definiera kritiken är dess funktion. Vad har kritiken för funktion – inom litteraturen, konsten eller på något annat kulturellt produktionsfält? Och vad får den för konsekvenser inom det egna fältet samt utanför det? Denna fråga formuleras ibland som kritikens ”uppgift” – vad ska den göra och varför ska den göra det?

Frågan om kritikens uppgift är inte något som kan lösas eller helt besvaras i detta arbete, men den kan belysas genom att visa på olika sätt som kritik och kritiker positionerar sig på sitt fält och i relation till andra fält. Det är också en fråga om hur det fält de verkar på förhåller sig till andra fält.

Kritikens funktion kan uppfattas vara kopplad just till det kulturella fältet eller systemet som studeras. Litteraturkritikens funktion är att bidra till att litteraturens fält formas på ett visst sätt. Kritikern kan också ha en speciell relation på detta fält, så att kritiken lämnar något specifikt bidrag till just litteraturen. Kritikern rör sig här inom sitt eget fält.

Men kritikens funktioner kan också gå utöver det aktuella fältet, så att den också har relevans för ett bredare kulturellt fält eller helt andra samhällsliga fält. Denna fråga om hur kritik drar in andra sociala fält i sin egen verksamhet och hur den relaterar till andra sociala fält är också en väsentlig fråga i kritiken, och inte minst i sätten att se på kritik av journalistik och medier.

Form och funktion kan kopplas samman. Kulturjournalistik som förmedlar julklappstips är ett sådant exempel där den kritiska professionalismen förkrymper till ett urval och några korta rader i en spalt (Liedman 1998). Här har kritikens form eroderat till slagfärdighet och fungerar som en förmedlare i det ekonomiska kretsloppet mellan producent och konsument. Den som pläderar för bildning och kunskap och den som kritiserar medierna som verktyg för manipulativ konsumtionskultur kan enas i kritiken av kritik som ges servicejournalistikens form

Kritikens plats och kritikerns roll på ett kulturellt fält eller i relation till andra handlingsfält är betydelsefull. Denna översikt av den estetisk/kulturella kritiken avslutas därför med ett resonemang om kritikens institutionella ram.

2.3.4 Kritikerns position och institutionella sammanhang

Vilken roll har då kritikern på det litterära fältet, på något annat kulturellt fält och i relation till andra samhällsliga fält? Är kritikern i allians med någon eller agerar kritikern på egen hand? Enligt Forser bör kritikern utmärkas av en särskild position:

Att vara kritiker är som kulturfilosofen Theodor W. Adorno skrev att »dis-sentera», att vara av annan åsikt. Mot förmedlingens servicejournalistik borde kritikern sätta sin förmåga att urskilja och särskilja. (Forser 2002, 12)

Enligt Forser innebar 90-talet och det tidiga 00-talets medieutveckling stora problem för en sådan kritikerroll. Istället för att stå vid sidan om och tolka/värdera texter på ett självständigt sätt kommer kritiker att uppliskas både av medier och av den kulturella sektor de verkar inom:

I stället för att distansera sig uppträder inte helt sällan dagens kritiker som garantier av systemet och gör sig gångbara i den mediala pratkulturen. Rundgången i den litterära institutionen är uppenbar för var och en som vill se. Författare och kritiker sitter vid samma bord, byter tjänster med varandra och får problem med integriteten. (Forser 2002, 12)

Idealt sett har kritiken alltså en autonomi visavi litteraturen, men det kan ses som en relativ autonomi.² Att röra sig mellan författarens, kritikerns eller forskarens positioner är inte heller ovanligt. På det sättet finns det författarkritiker, forskarkritiker och »renodlade» kritiker.

En andra fråga är den roll som den akademiska kritiken har för och i dagskritiken. Tillspetsat kan frågan om kritikens roll uppfattas i spänningsfältet mellan akademisk expertis och kulturellt konsumtionsfält, där den akademiska polen syftar till att resonera kring eller fastslå giltiga normer för den goda kulturen eller konsten. Vid den ekonomiskt-instrumentella polen handlar det om att bidra till kunskap eller lust kring läsandet, eller att bara ge ett gott köpråd för en publik på något av de kulturella konsumtionsfälten.

Positioner och roller hänger också samman med specialisering enligt Edward Said och hans *The World, The Text and the Critic* (1983). Enligt Said kan kritikern öppna upp för nya sätt att förmedla mellan akademi och författare, mellan läsare och författare och mellan olika grupper av läsare. Edward Said har i sin analys av den akademiska litteraturkritiken poängterat dess drag av specialisering och professionalisering (Said 1983, 25). Han menar att litteraturkritiken kan ges fyra former – recensioner och litterär journalistik, litteraturhistoria, undervisning/kanonförmedling och litteraturteori. Kritiken kommer till uttryck i alla dessa former och institutionella sammanhang – i massmedier, forskning och undervisning. Alla dessa fyra former av litteraturkritik är enligt Said föremål för specialisering och därmed en arbetsdelning. Kritikern är i tilltagande grad expert inom ett begränsat område. Said reflekterar också över den slutenhet som följer med en sådan specialisering.

---

² Se Broady och Palme (1998) för en analys av såväl enskilda kritikers rörelse i litteraturkritikens intellektuella fält som dess mer generella sociala och kulturella betydelse och koppling till samhällsförändring.

Adorno beskriver på ett än mer uttryckligt sätt hur den offentliga kritikinstansen har blivit föremål för specialisering. Enligt Adorno medförde 1800-talets professionalisering av kritiken att kritikern utvecklades från reporter till expert och sedan domare. Som reporter var kritikern enbart en mellanhand eller en agent som berättade om kulturella företeelser (Adorno 1981, 20). Som expert och domare fick kritikern ett eget inflytande, genom sina kunskaper om kulturen och genom sina bedömningar av de kulturella verken. I Adornos starkt polemiska analys så har denna professionalisering haft två betydelsefulla konsekvenser. För det första har den offentliga kritikinstansen beslagtogs av en grupp – ”kritikerna”. Kritikerna är inte experter i kraft av sin kunskap, inte domare i kraft av sin förmåga att bedöma, utan endast i kraft av sin roll som förvaltare av den mediala makten. För det andra har dessa kritiker underordnat sig kulturmarknadens krav på säljbarhet och promotion. Pressens kulturkritik uppfattar Adorno som en integrerad del av kulturindustrin och masskulturen. Den kulturella kritiken uppfattas av Adorno som en kritik av helt nya sätt att se på förhållandet mellan kultur och samhälle.

Kritikens specialisering och framväxten av en kår av kritiker går igen i Adornos beskrivning av 1800-talets kulturella kritik och Saids beskrivning av 1970-talets litteraturkritik. Båda visar på vikten av att studera det sociala sammanhang som gör kritikern möjlig. Vad är det som kan skapa kritik och en kritisk praktik?

Said (1983) har studerat och reflekterat över detta i litteraturkritiken. En av hans utgångspunkter är att kritiken måste undvika två former av inflytande. För det första bör kritiken stå fri från de dominerande kulturella krafterna och uttrycken i ett samhälle. Kritiken ska inte vara en vägledande kritik utan en undersökande kritik. Dess roll är inte primärt att förvalta en kulturell eller litterär kanon utan att undersöka litteraturen på ett självständigt sätt och utvidga området för kulturell eller litterär förståelse. För det andra riskerar kritiken att bli fånge i sina egna rigorösa metoder och därmed bli en angelägenhet för ett fåtal – de akademiska och professionella experterna. Det är i ett rum vid sidan om den ideologiska och kulturella hegemonin och den teoretiska och akademiska isoleringen som han ser en plats för kritiken.

Det är inte endast den enskilde kritikern eller ett antal kritiker som bör stå i fokus för analysen av kritiken, utan även de positioner och relationer som kritikerna har inom sina verksamhetsfält och i förhållande till andra fält. På vilket sätt uppstår ett intresse för kritik och på vilket sätt kommer kritiken att institutionaliseras är frågor vi kan ställa oss. Vilken makt har kritikern och vilket inflytande kan kritiken ha? Ett annat sätt att formulera detta är att ett institutionellt perspektiv på kritiken är relevant för studiet av kritik. Vilken position har kritikern inom ”sitt” fält och i relation till andra fält?

Fem positioner och relationer som hänger samman med självständighet och oberoende framstår som betydelsefulla för att bestämma den institutionella roll som den kulturella och estetiska kritiken och kritikern har:

- **Relation till det egna kulturella fältet:** Kritikern agerar från en självständig plats visavi sitt eget fält – litteraturkritikern med viss distans till litteraturen, konstkritikern med viss distans till konsten, etc...
- **Relation till akademiskt fält:** Kritikern utgör inte ett redskap för akademiska intressen och viljan att bevaka kunskapsutveckling inom ett visst område. Kritiken förhåller sig fritt också i förhållande till teori och metod inom vetenskapen.
- **Relation till politiskt fält:** Kritikern agerar från en plats som ligger utanför politisk maktutövning – beslutsfattande församlingar och politisk administration. De utgör inte verktyg för en dominerande politisk, social eller ekonomisk makt. Den kan dock utgöra verktyg för en dominerad grupp, person eller organisation.
- **Relation till ekonomiskt fält:** Kritikern står fri från ekonomiska intressen inom det fält som bevakas och agerar ekonomiskt självständigt i relation till de som utgör föremål för kritiken.
- **Relation till journalistikens och mediernas fält:** Kritikern har också en viss självständighet i sitt förhållande till redaktionella beslutsfattare och skiljer sig i sin praktik från journalistisk bevakning och granskning.

Diskussionen om den medieburna och tillgängliga kulturkritiken handlar om hur dessa fem relationer formas. Den samtida dagskritiken verkar inte längre distansera sig från politiskt eller akademiskt inflytande, men den agerar samtidigt med självständighet i relation till dominerande politiska eller akademiska intressen. Relationen till det egna verksamhetsfältet, de ekonomiska intressena och kritikens roll inom ramen för medierna och journalistiken är de tre relationer som förefaller vara mer problematiska.

2.4 Teori och kritik – litteratur, samhälle, medier

En beskrivning av förhållandet mellan teori och kritik behöver behandla två sammanhang där detta har särskild betydelse: teori om litteraturkritik och kritisk teori inom samhällsvetenskapen. Litteraturkritiken kan också ha kritisk teori som ram och genom detta dubblas det kritiska uttrycket. Adorno är sinnebilden för denna dubbelverkande kritik, men även andra forskare

som grundar kulturanalys i en materialistisk eller marxistisk analys är kritiker i dubbel bemärkelse.

Vi har tidigare gett exempel på litteraturkritik med kritisk ansats – Said, Eagleton, Williams – men litteraturkritikens teori rymmer givetvis även en rad andra sätt att närma sig litteraturen. Litteraturkritiken kunde också förena kritik inspirerad av marxism och post-strukturalism, vilket Catherine Belseys arbete är ett uttryck för. I boken *Critical Practices* (1980) introducerade hon ny fransk litteraturteori och pekade på dess väsentliga betydelse för att läsa och att kritisera litteratur på nya sätt. Avgörande var här den roll som teorin och den teoretiska analysen hade för att närma sig både läsning och kritik. Av betydelse för den vidare framställning i denna avhandling är dock Belseys, kanske oavsiktliga, betoning på den kritiska praktiken, och hur den förändras av ny teori om litteratur, läsning och kritik.

Den marxistiskt influerade samhälls- och kulturanalys som utvecklades kring Frankfurtskolan under perioden 1930-1950 kallas för kritisk teori och ibland är kritisk teori synonymt med denna skola. Om vi vidgar fältet till kritisk teori inom samhällsvetenskap och humaniora så öppnar sig dock ett mycket bredare fält. Kritisk samhällsvetenskap innefattar Frankfurtskolans kritiska teori, men även feminism, genusstudier, kulturstudie och postkoloniala studier har här en plats (Agger 2013). I ljuset av de utmaningar som postmodernism och poststrukturalism ställde upp så kom också insikter och begrepp från dessa att göras till del av kritiska samhällsvetenskapliga studier. Ben Agger utgör ett exempel på hur postmodernism och poststrukturell teori under 90-talet införlivades i ett kritiskt samhällsvetenskapligt projekt (Agger 2013, kap 1-2). Craig Calhoun utvecklade också ett nytt sätt att se på kritisk teori inom samhällsvetenskapen och öppnade upp för nya sätt att tänka kring skillnad, mångfald och kritik (Calhoun 1995). Kritisk samhällsvetenskap är det begrepp som rymmer den kritiska teori som är relevant för vår tid och som utvecklas med de krav och utmaning som förändringar i samhälle och kultur ställer. Kritisk teori är därmed inte något som tillhör historien.

Frankfurtskolans viktigaste företrädare var Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Walter Benjamin, Herbert Marcuse och senare Jürgen Habermas. Horkheimer och Adornos analyser av upplysning och förnuft kom att få avgörande betydelse för receptionen av den kritiska teorin. Deras huvudtanke var att upplysningens förnuft i en dialektisk process vänder sig mot sig själv och leder till oförnuft och irrationalitet, under 1900-talet exemplifierat genom nazism, fascism och masskultur (Horkheimer och Adorno 1981). Adorno kom också att inrikta sina studier på kulturens uttryck i moderna kapitalistiska samhällen, en kultur uppbruten i två oförenade delar – en konstnärlig finkultur och en industriellt producerad populärkultur. Studier av den auktoritetsbundna människan som underordnar sig härskare och grupp samt en tillämpning av samma tanke inom kulturkonsumtionen lade grunden

för en pessimistisk analys av social och politisk förändring och möjligheten att skapa den helhet av konstnärlig och kulturell frihet som Adorno eftersträvade (Adorno 1987).

En sådan pessimism präglade dock inte Walter Benjamin som i sin tids massproduktion av konst såg en ny kulturell värld tona fram. Här kunde den massproducerade bilden istället bli ett verktyg för att informera, att agitera och att förändra. Konsten blev inte längre bunden till en borgerlig värld utan gavs nu en bredare spridning till nya grupper i samhället. Den kunde också tas i anspråk av dessa nya grupper (Benjamin 1969, 60-96).

Habermas är den teoretiker som på senare tid främst förknippas med kritisk teori genom sina fortsatta studier av ett kritiskt förnuft och hur det kan komma till uttryck inom forskning, politik och vardag. Enligt Calhoun (1995, 28) utvecklar Habermas i sin tidiga forskning förnuftsfrågan inom två områden: dels hur tekniskt-instrumentella och förståelseinriktade kunskapsintressen hindrar kritik att komma till uttryck inom forskningen och dels hur politisk kommunikation på en öppen och rationell borgerlig offentlighet kommer att ersättas av administrativ och manipulerad kommunikation där gränsen mellan stat och samhälle blir allt mer otydlig. I båda fallen undersöker Habermas hur ett kritiskt förnuft kan komma till uttryck på nya sätt och hur detta kan förändra det sociala livet. I sina senare arbeten om kommunikativt handlande fortsätter han att utveckla samma tema – den frigörande och förnuftiga kommunikationens villkor och möjligheter. Här är det dock en teori om generella villkor, inte en situerad historisk analys av hur forskning eller politik bedrivs och förändras. Universalpragmatiken beskriver hur alla talhandlingar för det första väcker eller bär med sig fyra slags anspråk – att vara begriplig, att vara legitim, att vara sann och att vara uppriktig (Habermas 1990, 77ff). I en ideal talsituation är alla dessa anspråk öppna för ifrågasättande av alla deltagare och där utvecklas en dialog där anspråken prövas och en gemensam förståelse mellan deltagarna skapas. En sådan prövning leder fram till en kommunikativt säkerställd konsensus som alltså är delad och medveten. Denna gemensamma förståelse kan sedan ligga till grund för gemensamt handlande som då kallas för kommunikativt handlande (Habermas 1990, 303ff). Denna procedur innebär också att handlingen har samordnats på ett rationellt sätt, genom att beakta alla berörda aktörers uppfattningar.

I det verkliga livet är dock inte talsituationer ideala, utan de är oftast systematiskt förvrängda där makten att tala eller kravet på att motivera och legitimeras uppfattningar inte gäller. Saker accepteras på grund av vem som säger något och av att det sagda inte ifrågasätts.

Habermas analyser och teorier handlar om förnuft och rationalisering, men det kan också sägas handla om kritik och kritikens villkor. Hur kritik kan komma till uttryck i samhälle, politik och vetenskap och vilka villkoren för dess omvandling är. Den ideala talsituationen, kommunikativ konsensus

och kommunikativt handlande är särskilt relevanta för att bestämma vad kritik är och vilka konsekvenser den kan få. Att kunna ifrågasätta och att detta ifrågasättande tas på allvar är två väsentliga aspekter av det kritiska. Att detta ifrågasättande också har en potential att förändra är en tredje aspekt av det.

Som bland annat Calhoun (1995, 31) har visat så är brottet mellan Habermas och den första generationens kritiska teoretiker inte så stort. Frågan om förnuftet och rationalisering är den centrala frågan på 1940-talet och på 1990-talet. Horkheimer, Adorno och Habermas gör sällskap i sina mer pessimistiska analyser av hur masshälle, massmedier, kulturindustrier eller system tar över vardagsvärlden. Habermas hopp finns i vardagens möjlighet att utveckla ifrågasättanden och dialoger där konsensus etableras, men han ser samtidigt hur ekonomi och politik som system kommer att ”kolonisera” denna vardag. I den samhälleliga förändringen måste också det moderna samhället oupphörligen hantera problem som inte tycks försvinna, trots en utveckling mot det ”bättre”, just som Horkheimer och Adorno såg på saken.

Såväl i sin första och andra generation är den kritiska teorins utgångspunkt att vetenskap och akademiska studier inte enbart bör undersöka och ta fram kunskap, utan att denna kunskap också ska kunna användas för förändring. Den normativa grunden för sådan förändring är maktutövning, resursfördelning och på senare tid erkännande/deltagande som innebär att grupper eller individer kommer att underordnas andra på ett icke legitimt sätt. Den kritiska teorin syftar till att åstadkomma en förändring i dessa avseenden – maktbalanser, resursanvändning och deltagande och erkännanden i olika slags sociala sammanhang – och att etablera en social och kulturell ordning som har bred och välgrundad legitimitet.

Craig Calhoun har i sin ambition att bredda den kritiska samhällsteorin föreslagit fyra kriterier för en kritisk teori (1995, 35). De fyra kriterierna är (1) att forskaren har ett kritiskt engagemang i sin samtid och kan peka på nya möjligheter och bidra till handling, (2) att kritiskt kunna redogöra för de historiska och kulturella villkor som forskarens egna intellektuella aktivitet vilar på, (3) att reflexivt förhålla sig till sina egna begrepp och kategorier för analys samt (4) att ge utrymme för och att kritiskt använda sig av andra sätt att förstå och förklara. Kriterierna är också av största vikt för att visa på öppningar mellan skilda kritiska förhållningssätt. Genom att samtidigt vara kritisk och öppen gentemot egna och andras utgångspunkter och förhållningssätt läggs grunden för en kommunikation mellan skilda uppfattningar. Istället för en kritik som slår fast sina utgångspunkter och som närmast påtvingar andra dessa visar Calhoun mot en kritik som kan utvecklas och fördjupas i mötet med andra uppfattningar. Kriterierna är därmed nära kopplade till idén om en kommunikativ kritik, vilket utvecklas närmare i avhandlingens slutkapitel.

Med dessa kriterier menar Calhoun att såväl Habermas som Bourdieu kan klassificeras som kritiska samhällsteoretiker. Bourdieus sociologi går också under namnet kritisk sociologi (Boltanski 2011, x). Bourdieu ser på sociologin som en specifik vetenskapligt grundad beskrivning och reflektion över samhället och i denna framträder samhällets våld, dominans och orättvisa. Sociologin får här till uppgift att med sin specifika kunskap som bas kritisera de missförhållanden som forskningen lägger i dagen.

Kritiska studier av medier och kommunikation tar ofta avstamp i kritisk samhällsvetenskap, men inom forskningsområdet har också mer distinkta områden för kritiska studier etablerats. Det mest framträdande är kommunikationens politiska ekonomi som utvecklats i USA, Kanada och Storbritannien (Mosco 1996, 2009). I USA lade Dallas Smythe (Smythe 1981) och Herbert Schiller (Schiller 1973) grunden för studiet av storföretagens framväxt och deras roll på den nationella och globala mediemarknaden (Schiller 1969). Centralt för forskningsinriktningen är ett fokus på de ekonomisk-politiska villkoren för kommunikation och medier, ofta i ett internationellt eller global sammanhang. Vidare betonas mer strukturella faktorer framför individuella. Inriktningen rymmer också en kritik av den rådande ekonomisk-politiska ordningen och dess påverkan på medier, kommunikation och journalistik.

Den amerikanska forskningen utvecklades vidare genom Chomsky och Herman och den s.k. propagandamodellen för kommunikation där fem filter på ett avgörande sätt snedvrider kommunikationen (Herman och Chomsky 1988). Herman och McChesney tog också vidare den analys och kritik av storföretagens internationella dominans i en betydelsefull studie (Herman och McChesney 1997). McChesney har under 90-talet och 00-talet producerat en rad böcker som behandlar hur den kommersiella medieutvecklingen utgör ett hot gentemot demokrati (McChesney 2001) och journalistik (McChesney och Nichols 2010) och även hur den digitala omvandlingen leder till särkoppling framför sammankoppling (McChesney 2013).

I Storbritannien har forskare som Murdoch och Golding (1979) samt Garnham (1979) lagt grunden för en mer marxistisk influerad teoretisk, klassbaserad, kapitalnära och samhällsorienterad analys av medierna. I nära dialog med inriktningens historia har Mosco utvecklat ett brett perspektiv på politisk ekonomi som sätter varugörande/kommodifiering, rumsliggörande och strukturering i fokus för den kritiska politisk-ekonomiska analysen (Mosco 2009).

Kritiska kommunikationsstudier av Hardt (1992) och Jansen (2002) har också analyserat och resonerat om villkoren för kritik av medier och kommunikation. Hardt menar att den amerikanska kommunikationsforskningen inte förmått hantera en kritik som går utöver en pragmatiskt influerad pluralismkritik och att den därmed har misslyckats ”to recognize the potential of radical thought” (Hardt 1992, 237). Hardt vill i sin bok bidra till att utveckla

den typen av ifrågasättande. Samma intention präglar Jansens analyser tio år senare. Jansen utgår ifrån kritisk samhällsvetenskap och kritisk feminism och väcker frågor om hur kritiska mediastudier kan se ut. Hon vill utveckla en analys av kommunikation som tar fasta på både mediernas och kritikens särskilda villkor. Hon skissar ett program som är omfattande:

The mandates of media-critical theory are to reconnect analyses of cultural forms to analyses of institutions and the political economy of communication, to form alliance with cultural workers, and to link critical scholarship to struggles for meaningful forms of social and political freedom, not just cultural freedom. (Jansen 2002, 18)

Både Hardt och Jansen behandlar mediekritikens historia. Inom medieforskningen och inom humaniora har kritiken av medierna på senare år också börjat karteras mer systematiskt. En sådan kartering berör den radikala mediekritikens historia och utbredning (Berry och Theobald 2006). En annan kartering behandlar mediekritiker som anses ha fallit i glömska eller i skugga (Jagmohan och Bounds 2008).

Berry (Berry och Theobald 2006, 10) beskriver den radikala mediekritiken som just inriktad på förändring, inte bara som en rätt eller möjlighet att uttrycka kritik. Syftet med kritiken är ytterst att bidra till förändring inom medierna – t.ex. genom demokratiserad tillgång till kommunikationens verktyg eller genom att minska den privata ägandekoncentrationen i medierna. I Theobalds beskrivning av den radikala mediekritikens historia beskrivs tentativt fem faser. Författaren väljer att följa de moderna massmediernas utveckling och förlägger startpunkten till mitten av 1800-talet (Theobald 2006, 19).

Den första perioden daterar Theobald till mitten av 1800-talet och här utgör den tidige Marx och Kierkegaard de tydligaste föregångarna. En andra period infaller de första årtiondena av 1900-talet då Tönnies, Tarde och Kraus bidrog till en andra våg av kritik som dels lyfte fram mediernas ”politiska ekonomi” och dels det kritiskt polemiska. Den tredje perioden utvecklas under mellankrigstiden och i reaktion mot tidens framväxande totalitära samhällen. Här lyfter Theobald fram Horkheimer och Adorno som de centrala namnen men pekar också på den stora betydelse som Gramscis begrepp hegemoni har haft i den radikala mediekritiken och Brechts plaidoyer för radion som ett medium för distribuerad kommunikation pekar också vidare mot senare diskussioner om breddad access till medierna. Harold Innis analyser av kopplingen mellan ekonomi, kommunikation och makt lade också grunden för vidare studier av medieteknik och samhälle och John Deweys presskritik var även den av betydelse för diskussionen om pressens demokratiska roll (Dewey 2004).

Efterkrigstiden, som utgör den fjärde perioden, präglas också av Horkheimer och Adorno och deras förnuftskritik men här innefattar Theobald

också sextiotalets kritiska röster och rörelser. För det första den brittiska kulturanalysen med Williams (Williams 1976a) som främsta företrädare, för det andra den i tekniken grundade medieförståelsen som McLuhan (McLuhan 1964) lanserar och för det tredje Debords analys av spektakel-samhället (Debord 1994).

Den femte perioden infaller under 1900-talet två sista decennier och präglas enligt Theobald av "an immense momentum" (Theobald 2006, 33). Här lyfter Theobald fram den amerikanska politiska ekonomin; med bland annat Chomsky, Herman, McChesney; Glasgow University Media Group (Eldridge 2006), Fairclough (1995) samt Bourdieus och Habermas arbeten. I översikten av den femte perioden lyfts också den internationaliserade medieforskningen fram och särskilt den latinamerikanska forskningen, frågor om kön och ras samt medier som centrala verktyg i konflikt och krig (Mattelart 1994). Castells skrivs också in i den radikala mediekritikens historia genom sina analyser av kommunikationsteknik och medier (Castells 1996, 1997, 1998). Till detta bör också läggas det omfattande bidrag som kulturstudier kommit med under perioden och där Hall (Hall 1980, 1997; Hall, Evans och Nixon 2013), Williams (Williams 1974, 1981) och Kellner (1995) är några av de mest betydelsefulla teoretikerna.

Theobald betonar att framställningen är översiktlig och preliminär. Han antyder också att vi nu kan vara inne i en sjätte fas av radikal kritik (Theobald 2006, 38). Denna tanke tas också upp av Jakobsson (2014) som utvecklat en typologi över den radikala mediekritiken. Enligt Jakobsson kan den radikala mediekritiken delas in i tre typer: omfördelningskritik, erkännandekritik och öppenheitskritik. Omfördelningskritik fokuserar på fördelning av resurser och ställer mediernas ideologi i centrum för kritiken och kritikens subjekt är den ekonomisk formerade klassen. Erkännandekritiken fokuserar på mediernas representationer och ställer erkännande av olikhet i centrum för kritiken och kritikens subjekt är en identitet av något slag – t.ex. genus eller etnicitet. Öppenheitskritiken, slutligen, fokuserar på mediernas infrastruktur och teknik och ställer fri kommunikation och fri information i centrum av kritiken och kritikens subjekt är nätanvändare.

Det som Jakobsson kallar för öppenheitskritik hänger samman med en sjätte fas av mediekritik (Jakobsson 2014, 64-67). Jakobsson ser å ena sidan en historisk temporalitet där omfördelning kommer först, sedan erkännande och slutligen öppenhet. Han menar dock inte att de ersätter varandra, istället kan de existera vid sidan om varandra och ges olika tyngd (Jakobsson 2014, 56f,67ff).

Scott och McChesney visar också att det i USA har funnits en radikal presskritik under hela 1900-talet, en kritik som de menar vunnit momentum under 2000-talets första decennium (Scott och McChesney 2006, 178). Denna radikala historia "has a depth and richness that is unmatched by any equivalent analytical theme in media history. This is a body of criticism that

stands on a central and recurrent argument – that commercial journalism in the United States has been at best a mixed blessing and at worst a complete failure for democracy.” (McChesney och Scott 2004, 4). Återupptäckten av denna historia skapar enligt författarna större tyngd åt kritiken och den är ”a tool for greater understanding, stronger critique, and a robust movement for that elusive goal – change.” (Scott och McChesney 2006, 190).

Jagmohan och Bounds (2008) har också avsikten att bredda och fördjupa mediekritiken och de vill uppmuntra till en mer nyanserad historieskrivning av mediekritiken (2008, 9). Det gör detta genom att lyfta fram ett antal tänkare, teoretiker och författare som utvecklat kritiska idéer om medier. För det första vänder de sig till filosofihistorien och visar hur Platon och Spinoza kan bidra till kritik av medier och kommunikation. För det andra lyfts journalistikens akademisering fram genom journalisten och senare sociologen Robert Park, den brittiska debattören, författaren och politikern Norman Angell och författaren George Orwell. Ett tredje område som undersöks är mediernas teknikutveckling och hur den uppfattats av Elizabeth Eisenstein, John Berger och Neil Postman. Semiotikens och lingvistikens bidrag till mediekritik visas genom analyser av Umberto Eco samt Gunther Kress och Theo van Leeuwen. Antologin bidrar till mediekritikens historia, men lika mycket till att lyfta fram forskning med mer generell relevans för mediestudier. Genom att upptäcka och använda denna för kritik av medier relevanta forskningen menar författarna att mediestudier kan vitaliseras (Jagmohan och Bounds 2008, 10).

Kritik och teori framträder alltså i två skepnader – som kritiska teorier och som teorier om kritik. I det förra fallet är avsikten eller uppgiften att kritiskt studera och teoretisera kring något. I det senare fallet är avsikten att analysera just kritiken. Inom samhällsvetenskapen finner vi samma skillnad mellan att vara kritisk och att analysera kritiken. Uppgiften att problematisera kritik har Luc Boltanski tagit på sig – att undersöka, förstå och förklara kritik. Det område han undersöker inom sociologin kallar han för kritikens sociologi och syftar till att utveckla en sociologisk förståelse för den roll som kritik har i samhällen och i individers liv (Boltanski 2011).

Hur kritiken kommer till uttryck i det sociala livets kontroverser har han också studerat och där gett något han kallar för kritisk förmåga en central roll (Boltanski 2012). Denna aspekt av Boltanskis teori öppnar också upp för en kritisk praktik som har särskild relevans för studiet av kritiken av medier och journalistik som kommer till uttryck i vardagen eller i mer organiserade sammanhang.

2.5 Kritik som förhållningssätt, förmåga och handling

Kritik och att vara kritisk förknippas ofta med att vara negativ eller att vara emot. Det är en vardaglig användning av kritiktermen som finns belagd sedan 1500-talet, men som lever kvar i vår tid (Williams 1976b; Fornäs 2013). Att komma med kritik ses som att lyfta fram det som är fel eller bristande. Det kan också ses som att visa att man har en annan uppfattning. Som vi har sett ovan rymmer den kulturella/estetiska kritiken även denna aspekt, men även det positiva och berömande eller en mer neutral och saklig bedömning av en kulturell prestation.

Kritikern behöver inte ha någon annan avsikt än att ge uttryck för sin uppfattning eller bedömning, men det kan också finnas en avsikt att uttrycket och bedömningen ska bidra till någon form av förändring. Att någon ska ändra på en uppfattning, att någon ska agera på ett annat sätt, att ett förhållande ska förändras på något sätt. En omstridd fråga är om kritiken också ska ge förslag till vad för slags förändring som ska åstadkommas och om den ska rymma förslag till hur denna förändring ska komma till stånd.

Kritik i vardagen kan vidare ses på, minst, två sätt – som ett förhållningssätt och som ett handlingssätt. Foucault har i en föreläsning pekat på den kritiska hållningen som ett utmärkande drag för den moderna västvärlden. Denna hållning beskriver han som ”konsten att inte låta sig styras på detta sätt och till detta pris” och ”konsten att inte låta sig styras så mycket” (Foucault 2011, 130). Tre aspekter kan lyftas fram: (1) detta kritikbegrepp är inte abstrakt utan konkret och situerat då det inte handlar om att motsätta sig dominans och makt i allmänhet utan om att styras i mindre utsträckning eller på annat sätt, (2) att det behandlar ett förhållningssätt hos en människa och inte någon egenskap hos en text eller en diskurs samt (3) att det länkar samman förhållningssätt och praktik genom att det implicerar att förhållningssättet också på något sätt kommer till uttryck i handlande som är kritiskt till rådande förhållanden och styrning. Det kritiska förhållningssättet och det vardagliga handlandet behandlas också av Luc Boltanski.

Boltanskis pragmatiska sociologi har utvecklats i kontrast till Bourdieu, vilket betyder att positioner i Bourdieus sociologi finner sina pendanger hos Boltanski. Den mest avgörande skillnaden mellan de båda är hur de ser på strukturers makt över aktörer. Ett nyckelbegrepp för Bourdieu är fält. Ett fält utgör ett område för social aktivitet där aktörer konkurrerar om något som de gemensamt uppfattar har ett värde. Boltanski bryter med Bourdieus mer strukturella synsätt där aktörer alltid är inbäddade i fält på vilka de har en specifik position och en rörelseriktning, vilket strukturerar deras förkroppsligade handlande, habitus, och med Bourdieus begrepp så finns det en likhet/homologi, mellan plats i det sociala rummet och livsstilarnas rum (Bourdieu 1986). Bourdieus sociala rum är strukturerat längs två dimensioner – tillgång till ekonomiskt respektive kulturellt kapital. Vid sidan av kulturellt och ekonomiskt kapital finns även socialt kapital, kontakter och nätverk, samt sym-

boliskt kapital, en aktörs anseende eller rykte. På samma sätt som det finns likheter mellan det sociala rummet och livsstilarnas rum, så menar Bourdieu att kulturella produktionsfält också påverkas av sin plats i det sociala rummet och dess volymer, sammansättning och närhet/distans till olika former av kapital. Populärkulturen och journalistiken ligger nära och kommer att styras av ekonomiskt kapital och handlingslogik på ett osjälvständigt, heteronomt, sätt (se även kap 4.2).

Boltanskis kritik av Bourdieu berör hela begreppsapparaten och dess underliggande tankar. För det första så ifrågasätts strukturens makt över individer och Boltanski tar på sig uppgiften att undersöka vilken handlingskraft som individer har i kontroverser och konflikter. Vilken förmåga har individer att agera och vad använder de för slags medel för att rättfärdiga det som de gör? Boltanski menar att individer har en avsevärd förmåga att genom kritik och handling forma sin situation. Han bestrider därmed att strukturer och positioner helt bestämmer personers handlingar. Personerna har istället en handlingspotential.

I studiet av konflikter väcktes också frågor om hur dessa hanteras och vad för slags verktyg som används i dem. Boltanski och Thévenot kom att analysera detta i termer av rättfärdigande (justification) (Boltanski och Thévenot 2006). Hur och med vilka slags verktyg rättfärdigar aktörer i konflikter sina handlingar? Genom en kombination av filosofisk analys och empirisk textanalys kom de fram till att i dessa konflikter kan olika slags storheter (worlds of worth) komma till användning. Sådana storheter är också kopplade till områden (cit ) eller politier där det, som i staden, pågår olika slags mänsklig aktivitet. Så här långt finns likheter med Bourdieu, först i identifikationen av olika slags bärare av giltigt värde – olika storheter istället för kapitalslag – och vidare deras koppling till olika sammanhang och sociala konstellationer – områden/politier istället för fält som hos Bourdieu.

Poängen som Boltanski och Thévenot g r  r att det inte finns en bestämd koppling mellan en storhet och dess användning i ett visst sammanhang. De glider istället i varandra och kan användas av aktörer på olika sätt. Den sociala världen  r pluralistisk och kan inte reduceras till en underliggande logik eller avgörande motsättning mellan positioner i det sociala rummet (Boltanski och Held 2011, 21f). I sin analys av konflikter och legitimering av handling i dem har Boltanski och Thévenot funnit sex världar med olika slags storheter: inspirationens värld, hemmets värld, den medborgerliga världen, opinionens värld, marknadens värld och industrins värld. I senare studier har en sjunde v rdev rld, projekt/nätverk, identifierats, vilket visar på Boltanskis empirinära sätt att förhålla sig till rättfärdigande i sin sociala miljö (Boltanski och Chiapello 2007). Till dessa världar är kopplat specifika kriterier som är verksamma i respektive värld, men som också används i konflikter utanför dem. F r aktörerna handlar det om att enas om en värld och dess storhet eller att hitta en kompromiss med inslag från flera sådana

världar (Boltanski och Held 2011, 65f). Boltanskis grundläggande idé är att studera handling och dess resultat utan att vare sig söka universella regler eller normer eller att anta att ingen ordning finns. Aktörers handlande och rättfärdigande i kritiska situationer är istället format av tillgången till en ändlig uppsättning storheter, giltiga värden, som är kopplade till sociala sammanhang och dess världar.

Boltanski har i senare arbeten närmare analyserat hur kritik hänger samman med institutioner. Nyckelidén hos Boltanski är att kritik och institution hänger nära samman och att kritiken i botten handlar om att ifrågasätta och utmana institutioner eller en institutionell ordning: ”critique is inscribed in, in some sense latently, in the tensions contained in the very functioning of institutions” (Boltanski 2011, 83). Boltanski skiljer mellan två slags handlingsregister – ett praktiskt register och ett metapragmatiskt register. I det praktiska registret reflekterar inte en aktör över sitt sätt att handla. I det metapragmatiska sker dock detta och här delar Boltanski även upp detta handlingsregister i två delar – bekräftelse och kritik. Bekräftelse och kritik är också kopplat till vad Boltanski kallar för ”test”, vilket kan översättas med prövningar. Dessa prövningar kan vara av tre slag: sanningsprövningar (konformistiska/bekräftande), verklighetsprövningar (reformistiska) och existentiella prövningar (radikala) (Boltanski 2011, 103). Kritiken hänger samman med de båda senare och den innebär att pröva om något kan förändras inom ramen för vad som gäller eller om en helt annan ordning kan gälla. Boltanskis idéer är fruktbara för förståelse av kritik av medier och journalistik, och sättet på vilket de är utvecklade dels i kapitlet om kritikens institutioner, formativer och formationer (kap 4) och dels i analysen av de empiriska och begreppsliga studierna (kap 10).

Kritik som en förmåga hos individen öppnar också upp för resonemang om grupper eller kollektivs förmåga att vara kritiska och använda sig av kritik. Hur förhåller sig kritisk förmåga till organiserade intressen eller intressenter på olika kulturella eller sociala handlingsfält? Hur kan organisationers uttryck för uppfattningar eller hållningar och deras försök att övertyga eller övertala andra att lyssna till deras sak förstås? Om vi tänker oss organisationer som institutioner så blir svaret, enligt Boltanski, att det alltid är en företrädare för en institution som talar, aldrig institutionen själv. Institutionen måste förkroppsligas genom sina ”talesmän” (Boltanski 2011, 84-87). Vi har i avsnittet om kulturell/estetisk kritik visat att frågan om förädlad förmåga eller professionalitet har relevans för denna. Denna modernisering av kritiken har sin motsvarighet i ett samhälle där formella organisationer och sociala rörelser blir nya sammanhang för att formulera kritik. I Frankfurtskolan och Habermas analys beskrivs denna utveckling som ett problem – hur kritiken förlorar sin offentliga plats och hur denna istället tas i anspråk av instrumentellt handlade statsmakt, företag och manipulativa intresseorgani-

sationer. Även om offentligheten är stängd så ger språket en möjlighet att kommunikativt lägga grund för samförstånd och handlande.

Om vi väljer att följa Habermas så finns det en avgörande skillnad mellan en kritik som syftar till förståelse och kommunikativt förmedlad handling och den typ av instrumentellt eller strategiskt handlande som ofta präglar samhällets organiserade aktörer – företag, myndigheter och intresseorganisationer. Det betyder att vi behöver göra en skillnad mellan texter eller debatter som syftar till kommunikativ handling och de där istället ett framgångsorienterat instrumentellt eller strategiskt förnuft i ett egen- eller särintresse utvecklas. Det räcker inte med att öppet redovisa sina intressen eller sitt strategiska förhållningssätt när förståelseorientering saknas (Habermas 1990, 164ff). Principiellt går det alltså att göra en distinktion mellan olika typer av debatt och kritik och se till de avsikter som deltagarna i debatten har och hur de agerar i sin relation till andra.

Habermas analys av den förfallna borgerliga offentligheten behandlar hur maktspel och maktutövning tar över offentligheten och denna kan uppenbart inte framstå som en kritik, men Habermas analys gör halt vid mitten av 1900-talet. I den analys som Zygmunt Bauman gör av kritikens villkor vid början av 2000-talet så ser han delvis samma problem som Habermas – att det privata har tagit över offentligheten och trängt ut det gemensamma och att det är en marknadslogik som styr offentligheten (Bauman 2002). Men enligt Bauman är dock inte kritiken bannlyst eller borta, tvärtom, den är påbjuden och närvarande överallt, och framstår nu som en norm för den moderna och postmoderna människan.

Detta samhälle undertryckte inte det kritiska tänkandet som sådant, det skrämde inte heller sina medlemmar från att ge uttryck åt det. Motsatsen är fallet: det gjorde kritiken av verkligheten, missnöjet med »det som är», till en både ofrånkomlig och obligatorisk del av varje samhällsmedlems livsangelägenheter. (Bauman 2002, 123)

Det finns enligt Bauman två problem förknippade med denna kritik – den är privatiserad och den är oskadliggjord (avväpnad). Att den är privatiserad innebär att den föreslår individuella lösningar på kollektiva problem, lösningar som vidare är omöjliga att förverkliga utan kollektivt engagemang och praktik (2002, 133). Den är vidare oskadliggjord genom att inte tillåta lösningar som bryter med en individualiserad samhällsuppfattning, med Baumans ord ”ett slags samhälle som inte längre erkänner något alternativ till sig självt och därigenom inte längre anser sig behöva undersöka, demonstrera och rättfärdiga (för att inte tala om bevisa) giltigheten av sina uttalade och underförstådda antaganden.” (Bauman 2002, 123).

Kunskap om medier, kritik av medier och förmåga att används sig av medier är viktiga i samtidens mediemättade samhälle. Detta kommer också till uttryck i det intresse som visas för mediekunnighet (media literacy) bland

medieanvändare, skolelever och medborgare (Kaun 2014). Sådana satsningar på mediekunskap och mediekritik kan ses i ljuset av Baumans kritik – att de riskerar att bli en privatisering och avvärjning av kritiken. De blir privata förhållningssätt till kollektiva problem som förblir olösta.

Det kritiska förhållningssättet, till samhälle och medier, som enligt Bauman finns i övermått i dagens samhälle, förmår inte rucka på den individualistiska samhälleliga självförståelsen och idén om individuellt eller kollektivt instrumentellt eller strategiskt handlande som gångbar och giltig kritik. Istället för kritik som ett förhållningssätt och en praktik som ställer frågor kring och uppfordrar till svar och samtal om en företeelse och där detta samtal leder fram till en ny förståelse av denna företeelse som har större legitimitet blir kritiken skenbar eller en ”cover-up”.

Med detta sagt är det inte omöjligt att ändå tänka sig att kollektiva aktörer och deras företrädare kan agera kommunikativt genom att politiska eller ekonomiska organiserade intressen verkligen skapar rum för sådant handlande där det finns utrymme för kommunikativ kritik, men det är en rad villkor som måste vara uppfyllda för att detta ska ske. Förenklat så måste alla berörda ha möjlighet att komma till tals, de måste också höras och lyssnas till, den som står för kritiken måste vidare agera med ett visst mått av självständighet samt att kritiken riktas mot en gällande ordning med avsikten att ändra på något inom ramen för denna eller att ända just denna ordning.

Baumans argument om kritikens avvärjning är samtidigt inte helt övertygande. Han slutar även sin analys med att åter identifiera individer som medborgare och ser dessa som brobyggare mellan den ”rättsliga individen” och den ”faktiska individen” vilka kan ”återbefolka den nu i stort sett tomma agoran – den plats där individen möter, debatterar och förhandlar med det allmänna, det privata och det offentliga bästa.” (Bauman 2002, 133).

2.6 Kritik av medier, press, journalistik och tv

2.6.1 Mediekritikbegreppet i tidigare forskning

I tidigare forskning om mediekritik finns en överlappning mellan kritik av medier, press, journalistik och tv. I det följande kommer definitioner av mediekritik så som det kommer till uttryck hos Torbjörn von Krogh, i den svenska forskarantologin ”Mediekritik”, samt hos de amerikanska medie- och pressforskarna James Carey, Marion Tuttle Marzolf och Wendy Wyatt att presenteras. Den historiska utvecklingen av tv-kritik kommer också att tas upp. Därigenom täcks de mest väsentliga definitionerna av mediekritik i anglo-saxisk internationell och svensk medie- och journalistikforskning.

von Krogh (2012a) beskriver i anslutning till Carey (1974) tre huvudformer av mediekritik. För det första en form som på olika sätt bidrar till att

utveckla eller förändra mediernas kvalitet, effektivitet eller renommé. För det andra den kritik som utgår från en uppsättning principer eller kriterier och som anlägger dessa på mediernas sätt att agera utifrån ett visst intresse. För det tredje en form av kritik som är mer kulturell och filosofisk och som syftar till att förstå eller påverka samhällsutvecklingen, snarare än medierna (Krogh 2012a, xi).

Den första formen handlar om att påverka hur en praktik formas och det fält som denna praktik bedrivs på. Här tar kritiken fasta på just det som sker i medierna och handlar om att forma dess processer eller resultat. Ett sådant sätt att se kritik ligger nära det som vi finner i gestaltande processer, där kritiken har en formativ roll, något som framförallt konstkritiken har lyft fram. Att medierna får kritik kan på så sätt bidra till att forma praktiker och prestationer. Här finns också normativa inslag då frågor om kvalitet och rykte svårligen kan bedömas utan att använda någon form av måttstock.

Den andra formen av mediekritik som von Krogh definierar är uttalat normativ och använder sig av normerna som principer eller kriterier för att granska, bedöma och värdera mediernas prestationer. Sådana normer kan avse mediernas förhållande till samhälle, skilda samhällsintressen – särintresse och intressenters specifika intressen.

Den tredje typen av mediekritik har medierna som förevändning för en mer omfattande samhälls- eller kulturkritik. Medierna är symptom eller symbol för större problem och kritiken mot medierna siktar utöver en förändring av bara medierna till att omforma kultur och samhälle i stort.

I sin summerande definition av mediekritik väljer von Krogh att beskriva mediekritik som ”kritik i bred mening av medier och deras struktur, uppförande, innehåll, roll och inflytande som är formulerad av såväl individer som av grupper i samhället, företag och regeringar” (Krogh 2012a, xi). Med denna definition görs ingen skillnad mellan olika slags aktörer eller de institutionella sammanhang som de hör hemma i. Kritiken ges inte heller någon specifik procedur eller form, men den rymmer samtidigt alla tre de former som von Krogh identifierat – olika sätt att bidra till hur medier och journalistik formas, den externa intressentkritiken och kultur- eller samhällskritiken.

Fredrik Stiernstedt ger följande definition av mediekritik: ”den typ av kritik av mediernas innehåll, former och institutioner som framförs i offentligheten i syfte att förändra medierna.” (2014a, 8). Mediekritik ses som beslätat med företeelser som medieaktivism, mediekonst och mediekunnighet, vars uttryck också behandlas i boken. Den gemensamma nämnaren är att det är offentliga uttryck som på olika sätt syftar till att förändra medierna eller sätten att närma sig medierna. Enligt Stiernstedt för mediekritiken en ”tytande tillvaro i Sverige” där bransch, folkrörelse och näringsliv är minde aktivt än tidigare (Stiernstedt 2014a, 8f). Denna kritik beskriver Stiernstedt i två huvudformer – den pragmatiska /effektiviserande och den intressestyrda.

Den pragmatiska och effektiviserande kritiken använder sig av etablerade normer – för samhälle, medier eller journalistik – och kritiken syftar till att dessa normer ska efterlevas. Stiernstedt beskriver det som att denna kritik avser att ”bidra med mindre förbättringar och finjusteringar av det existerande mediasystemet och dess aktörer” (2014a, 14). Den intressestyrda kritiken kommer från olika intressegrupper i samhället – t.ex. näringsliv, fackförbund och politiska partier. Den syftar till att tillvarata det egna särintresset, eller att i varje fall undvika att ”det sätt varpå medierna organiseras missgynnar det särintresse man företräder.” (Stiernstedt 2014a, 15). Stiernstedt är här influerad av den uppdelning av kritikformer som von Krogh står bakom (Krogh 2014, 148f). von Krogh renodlar och förenklar i denna artikel de tre former som presenterats ovan – att bidra till att medierna fungerar effektivare, att komma med kritik som gynnar det egna intresset och att föra en kulturell/filosofisk diskussion som syftar till att förstå eller förändra medierna i grunden. von Krogh behandlar de två första syftena, medan den tredje formen behandlas i ett flertal andra bidrag till antologin.

Anne Kaun har särskilt intresserat sig för ungdomar, medborgare och publikationer som mediekritiker (Kaun 2014). Hon bygger vidare på Stiernstedts definition ovan men ser också mediekritik som en kritisk reflektion och kritisk praktik som innebär ett ifrågasättande av etablerade uppfattningar. Mediekritik uppfattas av Kaun som:

[...] en specifik form av kritik som kan åsyfta mediernas innehåll, publik och produktion och som går längre än att endast fälla omdömen, eller avgöra vad som är bra och dåligt i medierna, genom att också ifrågasätta själva kategorierna innehåll, produktion och publik [...]. Mediekritik innefattar således både en kritisk reflexivitet och kritiska praktiker som grundar sig i systematisk och djup beskrivning, analys, tolkning och utvärdering av förhållanden [...]. (Kaun 2014, 42)

Denna definition visar paralleller till Sörboms uppfattning av den konstkritiska texten med dess beskrivande, tolkande och värderande inslag. Den går samtidigt utöver en sådan modell genom att omfatta både förhållningssätt och handling – reflexivitet och praktik. Genom inslaget av ifrågasättande blir det också en mediekritik som vill bidra till förändring, i likhet med hur Stiernstedt ovan definierade mediekritik.

Avsikten med boken ”Mediekritik” är att introducera ett vidgat mediekritikbegrepp som visar på att kritiken är mångstämmig och att den går utöver mediernas sätt att bedöma och värdera sig själva (Stiernstedt 2014a, 14ff). Syftet är också att hitta mer djupgående sätt att utforska vad medier kan vara och boken lyfter särskilt fram hur filosofi, kritisk forskning, konst och publik/användare kan bidra till en bredare och djupare kritik av medierna.

von Kroghs fokus på vad han kallar effektivitetskritik och intressebaserad kritik hänger samman med att han i första hand är intresserad av det som på ett direkt sätt påverkar medier och journalistik. En mer generell samhälls-

eller kulturkritik kan kanske indirekt eller på sikt få verkan för medierna, men von Krogh vill i första hand studera ansvarsfrågor och hur kritik och ansvar är sammanlänkade. Men även den tredje formen kan ha en sådan relevans. Det visare en närmare analys av James Careys tankar om journalistikkritiken.

Carey (1974) identifierar tre former av kritik av journalistik och här finns flera överensstämmelser med von Kroghs definition, dock med en annan betoning: för det första identifierar Carey en kritik som utgår från mediernas sociala ansvar och journalistiska normer, för det andra en kritik som bygger på vetenskapliga studier av journalistikens påverkan och effekter och för det tredje en kulturkritik som handlar om att etablera en dialog mellan medier och dess publik.

Careys första form och resonemanget om mediernas sociala ansvar anknyter både till von Kroghs effektivitetskritik och intressebaserade kritik med en tydlig normativ ram för kritik. I det första fallet om medierna ska leva upp till vissa normer och krav och i det andra fallet om sådana krav är för medierna externa. I Careys modell lyfts dock inte särintressen fram, utan det är istället de gemensamma intressena som betonas och att medierna har och tar ett socialt ansvar. I den andra formen för Carey in ett nytt element genom att vetenskap blir en väsentlig ram för kritiken av journalistiken, en aspekt som inte nämns i von Kroghs definition. Carey bygger här på en tradition av kritik som förespråkar vetenskapliga studier som ett korrektiv till mediernas sätt att verka och beskriva världen. Ett exempel på denna form av mediekritik är James B. Lemert (1989) som förespråkade en empiriskt underbyggd kritik. Enligt Lemert har empirisk forskning en outnyttjad potential för att studera hur de frågor som väcks av t.ex. en marxistisk kritik, en kulturkritik eller en kritik som utgår från socialt ansvar ser ut i verkligheten. Empiriska undersökningar kan belysa de frågor som kritiken ställer och göra den bättre underbyggd. Detta är också ett argument som generellt kan användas för den kvantitativa empiriska forskning som dominerat amerikansk sociologi (Agger 2013, 220) och medieforskning (McQuail 2010). Carey förhåller sig dock mer kallsinnig till denna typ av vetenskapliggjord kritik och förespråkar istället en tredje form, i linje med hans uppfattning om kommunikation som ritual och gemenskap (Carey 1992).

Denna tredje form av kritik som Carey ser kallar han för kulturkritik och den utgörs av en bred diskussion kring journalistik och medier som sker i medierna. Det är i denna form som Carey ser den största potentialen för press- och journalistikkritiken.

Anslaget hos Carey är en historisk exposé över hur kritik utgör grundsten i såväl vetenskap och politik. I båda dessa institutionella sammanhang utgör en väl utvecklad kritik en nyckelfaktor för fungerande institutioner och här finns väl etablerade traditioner för hur kritiken används. Med denna historia som bas, men utan att anta vetenskap och politik som förebilder, visar Carey

att press och journalistik i USA saknar en utvecklad kritisk tradition. Kritik av journalistik uppfattar Carey som episodisk och av dålig kvalitet (1974, 236). Han vill istället se en kritik som är styrd av tydliga procedurer, ett fungerande språk och öppenhet i dialog. Forum för en sådan kritik bör enligt Carey pressen och medierna själva vara. Carey sammanfattar sitt förslag på följande sätt:

This criticism must not only be sustained and systematic, as with literary criticism, but it must also occur in the pages of the newspaper itself, in front of the audience that regularly consumes, uses or digests what is presented. Who should do it? In a certain sense, everyone. I have suggested that the newspaper itself must bring this critical community into existence. (Carey 1974, 249)

Kopplingen mellan journalistiken och medborgarna har enligt Carey blivit allt mer avlägsen och indirekt. Sätten att förbinda dem beskriver han enligt två modeller. För det första med journalistiken som representant för publiken och där den agerar åskådare. Detta menar Carey är en bristfällig förbindelse som skapar passivitet och distans mellan journalistik och publik. Den andra och mer önskvärda förbindelsen är den som skapas genom kritik:

[...] that is, through the creation of an ongoing process of judgment that sets standards for the production, distribution and consumption of journalism, and in which the community participates in significant ways. (Carey 1974, 242)

Carey identifierar alltså tre former av kritik, men hävdar att två av dem är mindre lämpliga. Den första bygger på att allmänintressen, samhällsintressen eller journalistiska normer identifieras och att någon organisation eller mekanism, lokal eller nationell, sätts att hantera dem. Carey misstror en sådan lösning och ser risker för en byråkratisering av debatt och kritik samt att USA saknar förutsättningar för att hantera en sådan modell (Carey 1974, 242f). Den andra formen för förbindelse är via vetenskapliga studier av journalistik, press och medier och dess påverkan på publik genom effekter på beteende och attityder. Denna modell avvisas av Carey som främmande för publiken och den roll som publiken har i förbindelsen med journalistiken och medierna.

Den form som han sätter sitt hopp till väljer han att kalla för den kulturella kritiken, *cultural criticism*. Med detta menar inte Carey abstrakta resonemang om rättigheter eller handlingar som bygger på kanon. Den beskrivs istället på följande sätt:

By cultural criticism I mean an ongoing process of exchange, of debate between the press and its audience and, in particular, those among the audience most qualified by reason of motive and capacity to enter the critical arena. (Carey 1974, 244)

Den kulturella kritiken ges också en tydligare bild och kopplas till tre mer generella villkor för en kritik som bidrar till demokrati:

[...] a set of procedures for indicating how we observe what we observe, a language relatively neutral in terms of affect or emotional coloring, and a forum in which an active response can be made to the procedures of observation and the language of description. In addition I indicated certain habits of mind were necessary: a desire to take account of contrary findings, to correct errors and revise postulates. These are the terms and manners of press criticism at the highest level of development and also the form and character of criticism that are in the shortest supply. (Carey 1974, 244)

I den empiriska studie som beskriver och analyserar presskritikens utveckling i USA från 1880 till 1950 styrker Marzolf de grundläggande idéer som Carey har (Marzolf 1991). Det är först på 1940-talet som presskritiken finner stabilare former för sitt uttryck i pressen (Marzolf 1991, 177-180) och kritik av medier får sedan ytterligare en skjuts av introduktionen av tv (Marzolf 1991, 185f). Presskritiken är sen, utvecklad och svag i USA. Den tenderar också att vara orienterad mot den politiska mitten och pressens egna intressen – kritik som kommer från externa intressen och som inte backas upp av makt eller en ansenlig opinion har små utsikter att påverka (Marzolf 1991, 2). Marzolfs studie behandlar inte den andra halvan av 1900-talet, men under denna period växer journalistutbildning samt forskning om medier och journalistik fram. Under denna period etableras också både vetenskapliga och professionella tidskrifter som behandlar journalistik. Den första "Nieman Report" etableras redan 1947 (Marzolf 1991, 172).

Marzolf förespråkar å ena sidan en kritik som formas av pressens och journalistikens egna villkor och som grundas på "its rich history and tradition, its professional values, its legal and ethical constraints, and the interplay of style, form and technology" (1991, 197). Hon ser samtidigt poänger med en presskritik som lånar drag av litteraturkritiken och som rymmer tolkning och värdering, men hon vill se ett fokus på den sociala relevansen och kontexten framför form och uttryck. En presskritiker skulle enligt Marzolf kunna "serve society and profession by continually bringing up to debate and analysis these issues, values, and standards, encouraging wider public debate on a less personalized and more analytical and intellectual plane." (Marzolf 1991, 198).

Den som tagit på sig att utveckla en teori för den kulturella kritiken av journalistiken är Wendy Wyatt (2007). I hennes normativa teori om presskritik, *press criticism*, utvecklas en filosofiskt och samhällsteoretiskt grundad modell för hur press och demokrati hänger samman samt vilken roll som kritik har i förhållande till dem båda. Wyatt bygger sitt arbete på Habermas deliberativa demokratiuppfattning och den centrala roll som ges till diskurser genom vilka samförstånd i politiken utvecklas. Wyatt förespråkar en demo-

kratiuppfattning präglad av ett öppet och gemensamt samtal om politiska frågor, en diskursdemokrati. På samma sätt som politiken formas genom öppna kommunikationsprocesser där alla berörda kan vara med, så vill Wyatt att pressen ska öppna sig i en kommunikation där alla berörda kan vara med och forma pressen till en fungerande kommunikativ offentlighet (Wyatt 2007, 181). Om politikens mål är diskursiv demokrati så är pressens mål den fungerande kommunikativa offentligheten. Kritiken av pressen fungerar som en drivkraft för att förändra pressen i deliberativ riktning, något som i sin tur kan påverka politik och samhälle i samma riktning.

I likhet med Habermas utvecklar hon inte någon normativ teori baserad på substantiella värden eller normer som ska prägla pressen, utan istället bygger hon en modell för hur procedurerna för kritiken av pressen ska fungera. Hon ser här tre nivåer av kritik. På den första nivån utvecklas opinioner om pressen genom kommunikation inom pressens publik. Det är läsare, lyssnare, tittare och användare som utvecklar denna kommunikation om och opinioner kring pressens sätt att verka. På en andra nivå förmedlas dessa opinioner till medierna via kritiker av olika slag, kritiker som utgör en del av pressens publik. Kritikerna blir på detta sätt den bredare publikens representanter. På den tredje nivån processas kritiken av pressen som förhåller sig till den och fattar beslut och förändrar sitt sätt att verka.

Kritiken blir i Wyatts modell en social rörelse och kritikerna utgör aktiver för en reformerad press och demokrati (Wyatt 2007, 131, 142-144). Främst i denna grupp finns akademiker och forskare som, likt Wyatt, inte bara utvecklar teorier om pressen, utan också har en normativ grund och en avsikt att bidra till förändringen av pressens sätt att fungera. Wyatts bok avslutas med en uppmaning att fortsätta den kritiska konversation som hennes bok och dess modell vill skapa rum för inom pressen.

Wyatts modell är influerad av James Carey och hans kulturkritik, men går långt utöver den. Genom att ansluta till Habermas idéer om diskursiv demokrati bryter hon med den liberala traditionen i USA och även med idén om socialt ansvariga medieföretag och journalister. Hennes teori är istället ett argument för en radikal demokratisering av den amerikanska pressen, en demokratisering som förväntas påverka hur amerikansk politik bedrivs och hur det amerikanska samhället är format. Hon ser alltså kritiken som ett medel för politisk förändring, dock utan att ange någon annan riktning än att göra samhället mer demokratiskt.

6.2.2 Framväxten av tv-kritik

Kring tv-kritik har det växt fram en teoribildning, främst i USA och Storbritannien. Orlik (2001) använder sig av termen ”elektronisk mediekritik”, men han inriktar sig främst på tv och radio. Orlik beskriver en kort förhistoria i 20- och 30-talets USA där radio främst behandlas som teknik och det är först

efter andra världskriget som radiokritik görs med kontinuitet i dagspress och tidskrifter (Orlik 2001, 8ff). Parallellt växer det fram akademiska studier av radio som också ger impulser till kritik (Orlik 2001, 11). Med genombrottet av tv under 50-talet förnyas etermediekritiken i USA – både den journalistiska och den akademiska.

Rixon (2011) har studerat den brittiska tv-kritikens historia med fokus på dagspressens kritik. Han visar hur kritik kommer att skiljas i en mer finkulturell kritik, bedriven på universitet och med fokus på litteratur, och en mer populär kritik i dagspressen. Denna dagspresskritik kom vid sidan om litteratur, teater och konst också att ta upp de nya medierna film och radio samt senare tv. Rixon ser fem faser i den brittiska tv-kritikens historia (Rixon 2011, 57ff). Den första sträcker sig fram till början av 1950-talet och präglades av fokus på teknik, hur tv används och med vissa inslag av mjukare nyheter om personer i och kring tv-mediet. Under 50-talet etableras kritiker och kolumnister som permanent skriver om tv och deras kritik präglas av att de söker höja statusen på tv. De ansluter också till etablerade kultur- och litteraturkritiska modeller för analys av texter. Den tredje fasen kallar Rixon för neo-kritiken och den kännetecknas av att skribenterna ser tv-mediet som ett moget medium. Sättet att skriva blir samtidigt mer populärt och det ger utrymme för skribenterna att använda sig av humor och sitt eget privatliv och sin person som ett inslag i kritiken. Under denna fas utvecklas också de mjuka nyheterna om tv med bevakning av programledare, artister, medverkande, program och producenter. Läsarna är också tittare och det utvecklas en marknad för skvaller om tv-världen. Denna utveckling förstärker kritikens popularisering, enligt Rixon. Den fjärde fasen börjar på 80-talet och omvandlingen från ett trekanalsystem till ett mångkanalsystem med flera distributionsvägar. Det ökade utbudet av tv blev intressant för tidningarna att bevaka och öppnade också upp möjligheter både för insatt kritik och mer populärt hållen kritik som vägledde i utbudet (Rixon 2011, 61ff). I en sista fas ser Rixon framväxten av Internet och dess potential att utveckla nya kanaler för tv-kritik. Dagspressens tv-kritiker riskerar nu att göras överflödiga och ersättas av kritik som finns på Internet (Rixon 2011, 63f).

Enligt Rixon har det i Storbritannien varit närmast vattentäta skott mellan dagspressens tv-kritik och den akademiska forskningen om tv (Rixon 2011, 232f). Han ser dock en koppling till den normativa litteraturkritik som bedömer och värderar verk under alla faser, men finner inte belägg för att forskning om tv påverkat den brittiska dagspresskritiken av mediet. En studie av den akademiska kritiken av tv skulle visa på en rik och stark utveckling från 60-talet och framåt och en nyckelperson i denna utveckling var Raymond Williams, även verksam som tv-kritiker (Williams 1989). Hur kom då teori om kritik av tv att utvecklas inom den anglo-saxiska akademiska världen?

Enligt Vande Berg, Wenner och Gronbeck (1998, 38ff) var det Horace Newcomb i *TV, The Most Popular Art* (Newcomb 1974) och Raymond Williams i *Television: Technology and Cultural Form* (1974) som lade grunden för mer moderna former av akademisk tv-kritik. I en studie från 1976 (Adler och Cater) fanns också ramarna för ett tredje sätt att närma sig tv-kritiken.

Vande Berg et al (1998, 38-43) redovisar i anslutning till dessa verk tre typer av tv-kritik: den som i linje med Newcomb utgår från vissa typer av innehåll eller former; den som i linje med Williams söker komplexitet genom att samtidigt studera kontext, processer, medietexter och deras reception och den som i linje med Adler erbjuder en uppsättning skilda kritiska perspektiv, t.ex. psykoanalys, kulturstudier eller feminism.

Vande Berg et al (1998) utgör ett exempel på den tredje typen av tv-kritik och de ger en översikt av en rad kritiska angreppssätt. Dessa knyts även till sex aspekter eller dimensioner av tv; upphovsmän/medieskapare, medietexter, publiken, samhällskontext, kultur och institution (Vande Berg och Gronbeck 1998, 48f).

Kritik som fokuserar på upphovsmän kallas auteur-kritik och den har sin förebild i filmkritik där den kreativa och skapande regissören står i fokus för kommentar och analys. Den textcentrerade kritiken ses i tre former – som genreanalys, retorisk analys och narrativ analys. Den publikcentrerade kritiken kommer vidare till uttryck som publikorienterad kritik och kritiska publikstudier. Den kontextcentrerade tv-kritiken innehåller kritisk samhällsvetenskap och exemplifieras med marxism och marxistiskt inspirerade teorier eller modeller, men här skulle Bourdieu eller Boltanski också kunna nämnas. I den kontextcentrerade kritiken behandlas också ideologianalys och slutligen sociokulturell analys – den senare en kritik som analyserar eller diskuterar tv i termer av roller, stereotyper, värden, kön och genus, ras och etnicitet eller social klass (Vande Berg och Gronbeck 1998, 247f). Kulturcentrerad tv-kritik kommer till uttryck i mytanalys, feministisk analys och postmodern analys. Slutligen ges exempel på institutionscentrerad tv-kritik som studerar tv-branschen, organisationer samt individers relationer till organisationer. Här nämns också historia om tv som en faktor av betydelse.

Idén om kritiska förhållningssätt har vi redan stiftat bekantskap med i diskussionen kring kritiskt samhällsvetenskap och kritiska mediastudier, tanken att det finns många sätt att kritiskt närma sig eller förhålla sig till medieföreteelser. I Vande Bergs modell skulle dock användning av den kritiska samhällsvetenskapen ses som en kontextcentrerad tv-kritik, alltså en av många möjligheter att kritiskt studera tv.

O'Donnell (2013) utvecklar en tv-kritik som utgör en hybrid av de båda senare typerna som Vande Berg har identifierat. För det första föreslår hon att tv behandlas i sitt sammanhang och med komplexitet, närmast en typ av tv-kritik som Williams förespråkade, och för det andra väljer hon en viss uppsättning begreppsliga och teoretiska redskap och därmed vissa kritiska för-

hållningssätt för tv-kritiken. Det är en kulturteoretisk kritik med inslag av postmodern analys. Det O'Donnell lyfter fram är retorik, kulturstudier, representation och postmodern teori. Som ram för den kulturcentrerade kritiken presenterar hon tv i dess ekonomiska sammanhang – tv som en affärsverksamhet och en bransch som måste göra vinst samt hur tv produceras:

The television critic needs to be aware of the many economic constraints that influence television production. Television is a business and has to make a profit. However, writers, directors, actors and even producers want their products to be of high quality, for they are creative and talented people. (O'Donnell 2013, 46)

Tv-kritikern behöver också goda kunskaper om hur tv är uppbyggt och O'Donnell lyfter fram behovet av grundläggande kunskaper om berättande i tv, dess särskilda stil för uttryck och dess många genrer. Med denna kunskap i bagaget kan tv-kritiken göras, en kritik som inte är förbehållen professionella kritiker, utan alla medieanvändare:

Thus, your work as a television critic is to *understand* the various elements of a television program from script to performance in order to *analyze*, through *critical methodology*, how the elements make a program what it is; to *interpret* the sundry meaning that the program may have by understanding the nuances of the culture in which it appears and the multiple meanings it may have for different audiences; to pass *judgment* on the quality of the program; and, finally, to *communicate* that judgment to an audience. (O'Donnell 2013, 17)

O'Donnells modell utvecklas i en lärobok och riktar sig främst till mediestudenter. Hennes förhållningssätt är öppet för att kritik kan utövas av alla med förmåga att förstå, kritiskt analysera, tolka, värdera och kommunicera kring tv.

Orlik (2001) behandlar tv-kritik som en typ av ”elektronisk mediekritik” och i denna modell ansluter han till etablerad konst- och litteraturkritik. Kritiken utvecklas enligt Orlik i en process som rymmer fem moment: intryck, analys, tolkning, kontextualisering och värdering. Orlik skiljer också på kritik som är legitim och kritik som inte är det (2001, 2). Den legitima kritiken tar del av det som den ska bedöma, ger uttryck för kunnighet, tar hänsyn till vad för slags verk som kommenteras och är balanserad genom att lyfta fram såväl positiva som negativa aspekter. Den gör även noggranna och rimliga bedömningar och värderingar. Orlik definierar den legitima kritiken på följande sätt:

[...] knowledgeable comprehension, positive/negative ascertainment, and resulting carefully considered judgment as a means of reasonably estimating the value of the particular work under scrutiny. (Orlik 2001, 4)

Orliks modell är tydligt normativ och dess betoning på legitim kritik förstärker ytterligare detta värderande drag.

2.6.3 Mediekritik och kritikens fem former

Hur förhåller sig dessa definitioner av mediekritik, presskritik, journalistik-kritik och tv-kritik till den negativa, estetiska, filosofiska, sociala, och kommunikativa kritiken?

von Kroghs tredelade kritik anknyter främst till den sociala kritiken, men inte i form av ifrågasättande och radikal kritik, utan en kritik som antingen vill bidra till att bättre tillvarata gällande normer eller en kritik som kommer från en intressent som driver ett särskilt intresse. Hans tredje typ av kritik anknyter däremot direkt till den filosofiska och den ifrågasättande kritiken.

Stiernstedt ansluter till von Krogh och menar att mediekritik i svenska medier främst finns som pragmatisk och effektivitetsinriktad eller som intressestyrd kritik (2014a, 14). Stiernstedt och författarna vill dock föra in den filosofiska, och socialt relevanta kritiken. Överlag vill de vidga mediekritiken till områden utanför medierna själva (Stiernstedt 2014a, 15).

James Carey kopplar kritik till normer och ansvar, vetenskapliga studier och kulturella samtal. I den första varianten av kritik ligger betoningen på det sociala inslaget och upprätthållande av etablerade normer. I den andra varianten kopplas begreppet tydligare till en filosofisk och vetenskaplig kritik. Kritik som ett utvidgande kulturellt samtal om medier och journalistik har tydliga inslag av kommunikativ kritik.

Orlik är den som tydligast anknyter till den estetiska kritiken genom att använda konst-, litteratur- och kulturkritik som modeller för kritik av tv och andra elektroniska medier (Orlik 2001, 14-31). Kritiken och kritikerna måste dock utveckla sin särart och särskild känslighet för det område som kritiken behandlar – medier, press, tv eller journalistik. Marzolf (1991, 197) menar att litteraturkritiken bara delvis kan fungera som förebild i press- och journalistikkritik. Dessa måste utvecklas utifrån sina egna förutsättningar, traditioner och förhållningssätt. Kritiken och kritikern har också en social roll som är värdefull (Marzolf 1991, 198).

Wyatt betonar inte på samma sätt den estetiska/kulturella kritiken utan knyter istället samman den filosofiska, sociala och kommunikativa kritiken i en normativ teori om demokratisk förändring. Pressens demokratisering blir en del av samhällets demokratisering. Genom kommunikation och handling bidrar mediekritikerna till processer som omvandlar press, journalistik och medier i demokratisk riktning.

2.7 En ram för empirisk analys av kritik av medier och journalistik

Som framgår av analysen ovan låter sig inte mediekritik fångas i ett enkelt begrepp. Kritik och mediekritik är istället komplext och kräver nyansering för att kunna förstås och användas.

Liksom von Krogh har detta arbete ett brett kritikbegrepp, men med en avsikt att skilja på olika former av mediekritik och mellan de kommunikativa, instrumentella och strategiska sätten att handla och kritisera. Sätten att närma sig kritik av journalistik och medier är brett och öppet, men kritikens skilda former och aktörernas sätt att handla kommer att betonas mer än vad von Krogh gjort.

Med bredd menas att, så som Carey skrev, alla kan vara mediekritiker, samtidigt som kritik av journalistik och medier är något som ett begränsat antal specialiserade aktörer ägnar sig åt, de i publiken som, enligt Carey, kan uppfattas vara mest motiverade och lämpade att utveckla ett samtal med journalister och medier om journalistik och medier. Eller de som med Wyatt kommer att representera publiken i kontakten med press och medier. Carey använder också bilden av en ”kritisk gemenskap” (1974, 249) och hur kritiken utgör en central förmedling mellan publik och journalistik.

Kritik av journalistik och medier kommer att studeras såväl inifrån som utifrån mediernas och journalistikens fält. Den som står för kritiken har en position inom dessa fält eller utanför dem. Den kritik som analyseras är vidare endast sådan som publiceras i en bredare offentlighet – i dagspress, i böcker och på Internet. Den akademiska, teoretiska och vetenskapliga kritiken kommer inte att undersökas utan enbart kritik som finns i medierna.

Litteratur- och konstkritiken är som vi har sett kopplad till ett kulturellt verksamhetsfält. Den är också präglad av en specialisering och professionalisering, där vi finner en skillnad mellan den akademiska kritiken och dagskritiken i massmedierna. Av betydelse är också tydligheten och avgränsningen av de kulturella produktionsfält som kritikern verkar inom. För en verksam kritik måste det helt enkelt finnas ett produktionsfält att ansluta till. Inom ramen för detta fält måste också kritikinstansen utvecklas och ges en bestämd roll. Den sociala värderingen av kritikern inom det kulturella produktionsfältet är också av betydelse för den verkan som kritiken kan ges. I undersökningen ingår också exempel på mer vardaglig och i vissa fall organisatoriskt formad kritik – genom debatt och insändare.

2.8 Mediekritikens komplexa konturer

Kritik av journalistik och medier har i detta kapitel karterats med hjälp av svensk och internationell forskning om mediekritik och mot en bakgrund av

kritik som institutionaliserad praktik, teori om kritik och kritisk teori, samt kritik som en förmåga. Mediekritikens konturer är komplexa och studiet av den ges följande utgångspunkter:

(1) Kritik och kritiker kan inte entydigt bestämmas utan framträder i flera olika former. Kritiken formas av erfarenheter och modeller från särskilda verksamhetsfält, teorier om kritik, vardaglig praktik samt politiska värderingar. Kritiken kan bidra till att skapa kommunikation om journalistik och medier.

(2) Kritik av journalistik och medier har inte tydligt etablerade genrer eller texter som vi kan känna igen som kritik, utan kritiken är utspridd över olika genrer inom journalistikens och mediernas fält. Inte heller aktörerna är givna i detta sammanhang, utan såväl specialiserade kritiker, journalister, organisationsföreträdare och enskilda personer har potential att delta i och bidra till den kritiska kommunikationen och de diskurser som utvecklas. I denna kommunikation kommer de att få skilda roller. Kritiken kan inte uppfattas som monolitisk, given för experter eller akademiker, utan kan vara en praktik som inkluderar många aktörer och olika slags kritiska praktiker.

(3) Kritiken kan studeras utifrån flera håll. Kritikern har en plats och ett sammanhang och begreppen position och fält har använts för att beskriva dessa. Om kritiken kommer från en position på ett fält har några principiella relationer särskild betydelse. För det första relationerna inom det aktuella verksamhetsfältet och den plats som kritikern har på detta fält – t.ex. litteraturens eller konstens fält. För det andra kritikens relation till andra sociala fält med dess institutioner. Fem centrala relationer lyftes också fram i behandlingen av kritikens institutionella ram. För det tredje kan journalistik och medier kritiserars från andra fält.

(4) Kritiken kan ha olika grad av institutionalisering och denna kan vara starkare eller svagare. Med stark institutionalisering menas att det finns tydliga och varaktiga former för kritik. Med svag institutionalisering menas att sådana former är otydliga och föränderliga.

(5) Kritiken utspelas i offentliga rum och har samtidigt texter, diskursiv praktik och kontext som föremål för sin kritik. Kritikerrollen är därmed problematisk, då den skiljer sig från kritikerrollen inom konstnärliga fält. Där intar kritikern en tydlig social position som en förmedlande normgivare. För det första som en förmedlare mellan konstutövare och forskning inom fältet. För det andra mellan konstutövare och konstpublik. I mediernas kritik av medierna eller journalistikens kritik av journalistiken finns inte denna mellanställning representerad annat än undantagsvis. Utveckling mot mer specialiserade kritikerroller måste antingen innebära att medier utvecklar sådana roller inom sina organisationer eller som gemensamma positioner inom sitt verksamhetsfält, eller att man öppnar sig för externa aktörer som ges möjlighet att använda sig av mediernas offentliga rum för kritik.

I de första två fallen handlar det om en utvecklad reflexivitet eller ”självkritik” och i det senare fallet om att utvidga ramarna för tillträde till det medierade offentliga rummet.

(6) Kritikens potential att förändras kan dels ses i relation till medierna och journalistiken själv och dels i relation till samhälle och kultur eller för medierna externa handlingsfält.

Dessa punkter bidrar till att forma urval och analys av de empiriska exemplen och de vidare resonemangen kring begreppet mediekritik som utvecklas i metodkapitlet (kap 5) och i avslutningskapitlet (kap 10).

Kapitel 3: Ansvar, ansvarighet och normativa förväntningar

3.1 Att ha ansvar, ta ansvar och att ställas till svars

Att ha ansvar och att ta ansvar är två sidor av ansvar. Den som har ansvar är bunden att ta ansvar för den sak som ansvaret avser. En journalist som ansvarar för inrikesnyheter börjar inte arbeta med någon annan typ av nyheter. En nyhetschef som enligt nyhetspolicyn på redaktionen ska bevaka tätorten sätter inte in alla resurser för att bevaka kranskommunerna. Det vore att inte ta ansvar för de uppgifter de båda har på redaktionen.

Ansvaret är samtidigt en relation mellan personer eller kollektiv av personer. Att ha ansvar innebär normalt att man har ansvar inför någon. Att ha ansvar innebär att inför denna eller dessa visa att man tar ansvar. För familjeredaktören och nyhetschefen ett ansvar inför redaktionschefen samt läsarna av tidningen. Familjeredaktören har också ansvar gentemot de familjer och personer han eller hon skriver om – ett fel i en annons eller en text kan sära eller skada. Den som inte tar ansvar riskerar att ställas till svars inför någon.

Att medier och journalister har ansvar – kollektivt och individuellt - bestrids nog inte av någon. Däremot kan uppfattningarna om vilket ansvar som olika slags medier och journalister har gå vitt isär. Principiellt är det dock inte något problem att försöka klarlägga vilket ansvar medier och journalister har. Här finns en rättslig reglering att utgå ifrån samt branschnormer, organisationsnormer och redaktionella regler. Studier av dessa kan klargöra vilka rättsliga och normativa krav som ställs på en redaktion eller en journalist.

Svårare är det dock med frågan om vilket ansvar medier och journalister tar och gentemot vem eller vilka som de kan ställas till svars. Inför vem har lokaltidningen ovan ett ansvar? Och i vilka avseenden och sammanhang kan ett sådant ansvar aktualiseras? Detta öppnar också upp frågor om hur man kan få medier och journalister att ta det ansvar som de uppfattas ha. Vilka medel för att få medier och journalistik att ta ansvar är då lämpliga?

I detta kapitel ska två faktorer som kan påverka ansvarstagande i journalistik och medier presenteras och diskuteras: uppfattningar om ansvarighet och normativa förväntningar.

3.2 Ansvar och ansvarighet

Fem bidrag till analys och diskussion om mediers och journalisters ansvar kommer att presenteras: (1) Denis McQuail och hans arbeten kring medieprestationer, ansvar och accountability, (2) Claude-Jean Bertrand och hans begrepp media accountability system, (3) David Pritchard och hans arbete om media accountability som process, (4) Torbjörn von Krogh och hans syntes av dessa tre och senare bidrag till begreppsutvecklingen samt (5) senare empiriska studier av accountability.

I sin studie *Media performance* utvecklar McQuail (1992) en modell för hur förhållandet mellan medier och allmänintresse kan uppfattas och undersökas. Det centrala begreppet utgör medieprestation – media performance. Med detta avses resultatet av mediernas verksamhet.

En viktig tanke för McQuail är att utveckla verktyg för att bättre kunna kartlägga och värdera vilken verkan medierna har i sin omvärld och hur de bidrar till att forma samhälle och kultur. För McQuail är det omvärldens förväntningar och mediernas egna målsättningar som står i fokus. Studier av mediernas prestationer kopplas hos McQuail till tre nivåer i medielandskapet – strukturell nivå, handlingsnivå och resultat. Hans arbete syftar vidare till att genom kunskap om vad medier presterar få ett bättre underlag för att fatta policybeslut om medier. Forskning om medieprestationer kan enligt McQuail handla om att samla information, ställa diagnos, utvärdera eller att sätta mål. De kan också lämna bidrag till utvecklande av policy, för enskilda företag, för branscher eller för nationell eller internationell mediepolitik. I detta arbete lägger han också grunden för sin syn på mediernas ansvarstagande.

I liberal-pluralistisk debatt om medier har förhållande mellan frihet, ansvar och reglering diskuterats i termer av accountability (Elliott 1986). Detta resonemang bygger vidare på en central distinktion mellan ansvar och utkrävande av ansvar – mellan responsibility och accountability. Responsibility och responsible kan på svenska översättas till ansvar och ansvarig/ansvarigt och som översättning för accountability kommer termen ansvarighet att användas (Krogh 2008c; McQuail 2003). Eftersom ansvarighet är förhållandevis nytt och inte alltid fångar hela innebörden av accountability kommer därför den engelska termen att användas ibland.

Ansvaret består i de krav och förväntningar som finns på en aktör och ansvarsutkrävande handlar om vilka medel som kan användas för att få aktören att leva upp till dessa förväntningar eller krav (Hodges 1986). McQuail (1997, 518) har tagit fasta på och utvecklat Hodges tankar och av dessa gjort en modell där förhållande mellan frihet, ansvar och att hållas ansvarig beskrivs på följande sätt (McQuail 2003, 203):

Fria medier har ansvar (responsibilities) i form av förpliktelser (obligations) som är antingen:

- Tillskrivna
- Kontraktuella
- Självpåtagna

för vilket de hålls ansvariga (rättsligt, socialt eller moraliskt) antingen

- för skador som orsakas (liability) eller
- genom att svara för kvaliteten i prestationen.

Skillnaden mellan ansvar och att hållas ansvarig öppnar upp för ett mer precist resonemang om vad som egentligen är mediernas ansvar och på vilket sätt de kan hållas ansvariga. Ansvaret kan på detta sätt vara något som följer ur maktrelationen mellan aktörer – det som Hodges kallar för tillskrivna förpliktelser (Hodges 1986, 17). Mer konkret kan det handla om lagstiftning eller reglering som medierna måste följa. I normalfallet har medierna inga giltiga grunder för att ifrågasätta dessa regler. Det kontraktuella följer av ingångna avtal som en aktör är bunden att följa. Det självpåtagna är förpliktelser som aktören själv väljer att ställa upp. McQuails formulering ovan utgör en förenkling av en mer utvecklad modell där han identifierar fem huvudtyper för medieansvar: (1) ansvar i kraft av löfte och kontrakt, (2) ansvar till följd av kompetent utförande av uppgift i en roll eller ett yrke, (3) skyldighet och förpliktelse, (4) kausalt ansvar och (5) moraliskt ansvar (McQuail 2003, 195).

Frågan om att ställas till ansvar kan på motsvarande sätt preciseras. För det första i termer av frågor där medierna har ett skadeansvar och för det andra frågor där de inte har något skadeansvar, men däremot en viss förpliktelse att gå i svaromål. McQuail talar om en *skademodell* (liability model) och en *svarsmodell* (answerability model) för att hantera frågor om förpliktelser och hur de infrias. För det fortsatta arbetet är denna distinktion mellan ett ansvarsutkrävande som bygger på skadeansvar eller ett svarsansvar mycket väsentlig. Det är svarsmodellen som främst blir relevant i studierna av kritik av medier och dess kritiker. Sättet att få medierna att leva upp till de förpliktelser de har, självpåtagna, kontraktuella eller utifrån pålagda, måste för kritiken och kritikern handla om att komma i kontakt med medier och journalister och att ur denna kontakt utveckla gemensam förståelse och nya vägar att handla. Även här har McQuail utvecklat ett mer omfattande förslag på medieansvarighetens huvudtyper: (1) information, förklaring och rättfärdigande, (2) ekonomisk redovisning, (3) undersökning och rating, (4) klagomål och avgörandeprocedurer, (5) offentlig debatt och (6) konsekvensansvarighet (liability of consequences) (McQuail 2003, 199).

I en reflektion över bidragen till en antologi (Dennis, Gillmor och Glasser 1989) om mediernas frihet och ansvar formulerar Glasser (Glasser 1989, 179) kärnfrågorna för accountability som (1) att ta ansvar för vad? och (2) att hållas ansvarig inför vem? Glassers frågor är relevanta, men undviker att ställa frågan om vem det är som ska ta ansvar. Medierna kan uppfattas som en social institution, som konstellationer av medieorganisationer eller som enskilda medieorganisationer. Inom ramen för medieorganisationer finner vi också delar som agerar självständigt och som därmed kan anses ha ett ansvar för sitt handlande: t.ex. redaktioner, annonsavdelningar eller ledningsgrupper av olika slag. Är det organisationer eller någon del av en organisation som bär ansvar och som bör ta ansvar? På redaktionen finns det vidare enskilda aktörer som handlar utifrån skilda positioner – t.ex. som nyhetschef, specialreporter, allmänreporter eller researcher. Vem är det som har ett ansvar och vem kan hållas ansvarig när medierna ställs till svars?³

Inför vem hålls då medier ansvariga? McQuail klassificerar olika yttre intressenter efter närhet, röststyrka och uppenbar legitimitet (McQuail 1997, 519). De starkaste kraven på svar och ansvarighet kan tänkas komma från källor, annonsörer, de som direkt påverkas av publiciteten och reglerande instanser. Viktiga, men inte med samma tyngd, anser McQuail olika intresse- och påtryckargrupper vara – politiker, kommentatorer, kritiker och andra som anser sig företräda eller uttrycka någon form av allmänintresse. McQuail pekar också på att ansvarsförhållanden inom medieorganisationer har relevans för förhållandet till omvärlden. För det första för att medier ska kunna uppfylla förpliktelser – att verksamheten lever upp till det ansvar den har utfäst sig att uppnå. För det andra som en följd av den relativa autonomi som enheter eller yrkesutövare kan utveckla inom ramen för organisationen. Redaktioner och journalister kan använda sig av sitt handlingsutrymme, eller sin frihet, och därmed ställa organisationen inför frågor som måste hanteras i form av ansvarsprocesser.

Accountabilityprocessen handlar enligt McQuail om följande:

In essence the accounting process which accompanies and follows publication is a matter of continually matching promises and obligations on the one hand with expectations and claims on the other. (McQuail 1997, 520)

---

³ Mediernas ansvar kan förstås som något kollektivt, men den precision som ovan antydde riskerar att gå förlorad om ingen kan tillskrivas ansvar. Relevansen i frågan blir än mer akut när vi gör skillnad mellan medier och journalistik – finns det skillnader i hur medier och journalistik kan uppfattas? För det första i termer av vilket ansvar de har och grunderna för detta ansvar, och för det andra i termer av hur detta ansvar utkrävs och hur medier och journalister svarar på dessa frågor. Än mer tydligt kan det uttryckas som en serie skillnader, eller rent av motsättningar, mellan medier, journalistik och journalister. Bidrar medier och medieorganisationer till att utveckla journalistik samt fruktbara diskussioner om journalistik på offentligheten eller är journalister och företrädare för medier i konflikt om journalistiken? Avhandlingen ger inte svar på dessa frågor men i analysen av medietexterna och i det avslutande kapitlet finns resultat som är relevanta.

I sitt senare arbete ger han ytterligare två definitioner:

[...] we can view accountability as the entire process (within a communication relationship) of making claims based on expectations and appeals to norms, the response of the other party (rejecting claims or explaining actions) and any ensuing procedures for reconciling the two. (McQuail 2003, 15)

[...] it can be defined as any process by which communicators answer (voluntarily or not) for the purposes, contents, or consequences of their acts of publication. (McQuail 2003, 171)

Denna typ av processer är inte bara kopplad till medier. Vi kan snarare se dem som ett verktyg för granskning av och insyn i alla slags verksamheter där makt utövas eller som har påtagliga konsekvenser av allmänt intresse. Gouldner (1976) för ett sådant mer allmänt resonemang om ansvarsredovisning som konstitutivt för offentligheten:

To be 'accountable' means that one can be constrained to reveal what one has done and why one has done it; thus, the action and the reasons for it are open to a critique by strangers who have few inhibitions about demanding justification and reasonable grounds. (Gouldner 1976, 102)

Ansvarsfrågor i denna mening brukar ur mediernas och journalistikens perspektiv handla om att ställa makthavare av olika slag till svars för sitt handlande eller sina utfästelser. Att medierna görs till föremål för motsvarande behandling – att de krävs på ansvar och svar – är förenlig med tanken på dem som aktörer vars verksamhet har konsekvenser som berör många och som kan utgöra ett gemensamt eller allmänt intresse.

McQuail formulerar vidare tre pragmatiska premisser för mediernas sociala förpliktelser: (1) medierna har konsekvenser och potentiella roller som är viktiga för samhället, (2) medierna antas själva välja sin samhällsroll och (3) de väljer efter en analys av det värde och den kostnad som är kopplad till en förpliktelse (McQuail 2003, 119,123). Med hänvisning till yttrandefrihetsprincipen är medierna avvisande mot alla former av yttre förpliktelser och förordar istället frivillighet, menar McQuail. Ansvarighetsprocesser kan dock inte entydigt uppfattas som kontrollinstrument eller inskränkningar av frihet, tvärtom kan ett utvecklat ansvarighetsbegrepp visa att frihet och ansvarighet kan komplettera varandra. De är inte nödvändigtvis oförenliga och har en betydande potential att variera oberoende av varandra, enligt McQuail (2003, 171), som ser möjligheter att kombinera dem:

[...] the aim should be to reconcile the two principles and try to identify forms of accountability and their implementation that do not restrict and may even promote freedom. (McQuail 2003, 185)

För att göra detta tydligt har McQuail (1997, 2003) analyserat ansvarighetsprocesser inom fyra ramar med olika slags logik, former och procedurer: politisk/rättslig ram, offentlig/allmän ram⁴, professionell ram samt marknadsram.⁵

Den första ramen handlar om rättigheter och skyldigheter, lagar och regleringar inom ramen för ett givet rättssystem. I detta fall löses frågor genom förhandling av något slag – som en tvist eller som en rättegång. Proceduren är formell och regelstyrd och avser att på ett explicit sätt skydda de intressen som enskilda eller kollektiv har inom rättssystemets ramar. Regleringar av medier som är politiskt styrda gör också att denna ram kommer att innehålla inte bara rätten utan också politiska policyprocesser. Ramen innebär en ganska stark styrning och dessutom en yttre styrning av medier och journalistik. Särskilt rättsutövningen är i denna mening stark och tvingande.

Den andra ramen, offentligheten/allmänheten, präglas av att den utgår från frågor som har allmänintresse (public interest). Det kan handla om mediernas ”bidrag” till samhället i stort (som bör vara positivt), värdet av mångfald i utbudet av olika slags medier och innehållet i dessa medier, kvaliteten i mediernas produkter eller värdet av oberoende medier. Som premiss för detta tänkande ligger också idén att medier och journalistik har och bör ta ansvar i olika avseenden – gentemot samhället i stort, gentemot kollektiva aktörer och enskilda personer. Inom denna ram kan medier uppfattas som förvaltare av olika kollektiva och ibland gemensamma intressen – för sociala grupper eller för samhället i stort. Ansvarsfrågor behandlas inom denna ram som en normativ och värderande diskurs där medier såväl externt som internt försöker svara upp mot de mål eller principer som det finns enighet kring. Denna ram rymde enligt McQuail (1997) såväl public service som idén om socialt ansvariga medier, offentlig debatt och diskussion om medier och journalistik samt för medierna interna självreglerande procedurer. Bredden kan nog förklara att han i senare arbeten valt att lyfta fram en tredje ram.

Den tredje ramen benämner McQuail den professionella ramen (McQuail 2000, 187). Här handlar det om mediebranschens och den journalistiska yrkeskårens professionella ansvar genom intern diskussion, debatt och kritik på redaktioner eller i medieorganisationer. Främst tar sig ansvarsfrågorna dock uttryck i olika former av branschreglering och professionell reglering. Genom utveckling av regelverk och procedurer för att hantera klagomål eller kritik bidrar professioner och branscher till att svara upp mot de krav som de ställer på sig själva och som omvärlden ställer på dem. Så kan det svenska systemet med Spelregler, Pressombudsman och Opinionsnämnd ses som ett

---

⁴ McQuail är i sina tidigare arbeten oklar och har tre olika sätt att skriva om denna ram för ansvarighet. Den beskrivs som public service/fiduciary, public trust (McQuail 1997, 521) och public responsibility (1997, 522).

⁵ Utöver dessa pekar McQuail (1997) på förekomsten av en statsram samt en politisk/religiös ram, distinktioner som inte utvecklas i senare arbeten.

uttryck för ansvarstagande och ansvarsutkrävande (se vidare avsnitt 3.4.2). Här sammanfaller vidare branschintressen med journalisters professionella intressen.

McQuails renodling av den för medierna interna och professionella ramen skapar större tydlighet när det gäller den allmänna eller publika ramen för ansvarsprocesser. Här handlar det nu på ett tydligare sätt om hur mediernas förhållande till omvärlden behandlas och utvecklas. På ett dubbelt sätt blir den publika ramen relevant för ett studium av ansvarsfrågor och kritik: för det första genom att det är i och på offentligheten som undersökning, debatt och kritik av medier kommer att utspelas och för det andra genom att den berör frågor som är av intresse för relationen mellan medier och omvärld. Det rör sig då om ”makrorelationen” mellan medier och samhälle och ”mikrorelationen” mellan medier och enskilda.

Den fjärde ramen, marknadsramen, innebär att ansvarsförhållandet formas genom den ekonomiska byteshandlingen och via marknader. Det är förhållandet mellan efterfrågan och utbud och de preferenser som konsumenter uttrycker genom sina köphandlingar som utgör den reglerande mekanismen i relationen mellan medier och medborgare. Marknadsramen innebär inte att producenter kan vara ovetande, okänsliga eller passiva inför yttre krav eller normativa uppfattningar bland kunder eller intressenter i omvärlden. Att känna sina läsare och att lyssna till dem och att på olika sätt anpassa produkten till marknadens efterfrågan utgör en väsentlig drivkraft inom marknadsramen. En marknad eller en aktör inom en marknad som inte svarar upp mot de förväntningar eller förändringar av förväntningar som marknaden genomgår riskerar att konkurreras ut. Frågor om kvalitet, socialt ansvar eller etik förtunnas samtidigt inom denna ram, dvs. de görs mindre viktiga och framträdande utan att helt försvinna (Williams 1981, 209f), där köphandlingar och konsumenters val av produkter är det avgörande. Det går att ifrågasätta om denna ram överhuvudtaget rymmer frågor om ansvar, ansvarighet eller etiskt handlande. Dessa blir istället en fråga om strategiska val för att nå uppsatta företagsmål. De problem och misslyckanden som marknadsmekanismerna leder till hanteras vidare genom de andra ramarna – rättslig/politisk, offentlig eller bransch- och professionsram. I ett marknadsdrivet mediesystem är dock den ekonomiska prestationen avgörande och hur företag svarar mot konsumenterna påverkar ett företags framgång eller misslyckande. I sin senaste presentation av modellen (McQuail 2013) väljer McQuail att särbehandla marknadsramen. Den framställs mer som villkor för styrningen av medieföretag och journalistik och istället lyfter han de övriga tre som ”main frames of accountability” (McQuail 2013, 164f).

Ansvarsprocesser och instrument för ansvarighet innebär inte automatiskt en inskränkning av mediernas frihet genom kontroll, utan de kan istället bidra till denna, givet att socialt ansvar är något som förväntas från medier. De behöver då svara upp mot tre mål:

A most general requirement is that accountability itself should actually protect and promote media freedom. A second aim is to prevent or limit harm which the media might cause. Third, accountability should promote positive benefits from media to society. (McQuail, 1997, s. 525)

För att uppnå dessa mål bör interventioner vara så få som möjligt och självreglering är att föredra framför extern reglering, menar McQuail. Han föreslår också att flera, överlappande och ibland motstridiga ansvarighetsinstrument används:

The more alternative there are for framing and testing issues of accountability the more courts of appeal there are and the less 'chilling' are the effects of control. The very inconsistency of accountability can promote freedom, even if it offends against administrative and even market logic. Multiple models of freedom and regulation are also more likely to reflect the genuine diversity which exists in society concerning conceptions of what is in the public good. There is no single prescription for freedom or for virtue. (McQuail, 1997, s. 526)

Vid sidan om McQuail har forskning av Claude-Jean Bertrand (2000, 2003) starkt bidragit till att lyfta fram studiet av mediernas ansvarsfrågor. Medan McQuail närmat sig frågorna från mer principiella utgångspunkter har Bertrand istället haft det konkreta och praktiska som grund för sitt arbete. Den idé som han lanserar kallar han för *media accountability systems*, MAS. Med ett sådant *medieansvarighetssystem* menas i korthet:

[...] any non-State means of making media responsible towards the public. (Bertrand 2000, 107)

Olof Petersson (Petersson och Bertrand 2007) har föreslagit översättningen medieetiskt ansvarssystem, men denna översättning fångar inte hela innebörden i Bertrands tanke som utöver etik också handlar om ansvar och kvalitet. Precis som McQuail pekar Bertrand på den komplexitet som präglar frågan om ansvar och ansvarsutkrävande av medier. Den pluralform han använder i sammanhanget är avgörande – det finns inte ett sätt att verka för att medier tar ansvar utan en hel ”arsenal” av vapen. Vapnen är i första hand tänkta för medborgarna för att återta de rättigheter som medierna tycks benägna att konfiskera (Bertrand 2003, 17). Bertrand identifierar också tre former för ansvarsreglering: rättsreglering, marknadsreglering och ”medieansvarighetssystem”.

Medieansvarighetssystemen ska ses som ett komplement till marknadens och rättens reglering av medierna. Bertrands uppfattning av hur marknad, rätt och självreglering förhåller sig summeras distinkt:

The market tells you to do whatever it takes to make money, within the limits set by law. The law tells you what not to do in order to stay out of trouble

with the police and the courts – and so does ”self-regulation” but then you tell yourself. Ethics in the widest, noblest sense of the term tells you not just what to avoid, but also what to do so as to serve the public well. (Bertrand 2003, 385)

Enligt Bertrand har nyhetsmedierna utvecklats till det bättre under 1900-talet, men de har inte blivit tillräcklig bra för att kunna svara upp mot de yttre krav som kan ställas på dem. Bertrands idé om ansvarighetssystem i skärningspunkten mellan medier, journalistik och allmänhet utgör ett inlägg i flera olika debatter om medierna och mediernas verkan: som en politiskt orienterad diskussion om mediernas bidrag till demokratin, som en mer ekonomiskt orienterad diskussion om kvalitet i medieutbudet och som en etiskt orienterad diskussion om mediers självreglering och etik. Arbetet är en kritik av uppfattningen att endast fri marknad och en dos etik (Bertrand 2003, 15) kan göra att medier lever upp till de legitima krav som kan ställas på dem ur ett samhällsperspektiv. Bertrand utgår från att medier och journalistik har ett socialt ansvar, och att det utöver marknad och rätt finns verktyg som är lämpliga för att få medier att respektera de regler de själva satt samt legitima krav från omvärlden. I sin första inventering av olika sätt att få medier att ta ansvar, utan att dra in statsmakt eller lagstiftning, har han identifierat ca 60 skilda konkreta verktyg för att påverka medierna – det är detta som han kallar för ”demokratins arsenal”. I senare arbeten har ytterligare sådana system redovisats och över 100 nämns in en översikt (Bertrand 2007) och 110 i den sista (Bertrand 2008a).

Medieansvarighetssystemens komponenter kan struktureras via dess aktörer, verktyg och processer. Aktörerna som medverkar i processen är, enligt Bertrand, medieägare, yrkesutövare (mediechefer och mediejournalister) samt allmänhet/publik (Bertrand 2000, 108). I sin inventering av olika medel för ansvarshandling förtecknar Bertrand dessa under tre kategorier: (1) dokument och medietexter, (2) individer och grupper samt (3) processer (2003, 17-22).⁶

De dokument Bertrand pekar på är branschregler/yrkesregler samt olika interna dokument där journalistiska principer dokumenterats. Dokument som kan kopplas till medieorganisationers relation till läsare och källor är vidare nyhetsbrev till läsarna samt uppföljningar av hur läsarna eller källor uppfattar publiceringen. Vidare tar han upp upprop där ett samfällt agerande från allmänheten manifesteras i ett dokument.⁷

Medietexterna utgörs av en mycket vildvuxen flora av texter. Förenklat kan vi säga att all publicitet som på ett kritiskt eller informativt sätt behand-

---

⁶ Redovisningen i kommande fotnoter baseras på presentationen från 2003. I senare arbete tillkommer ytterligare exempel. Se Bertrand (2007, 2008a).

⁷ *Dokument*: Etiska regler/branschregler-yrkesregler; Företagsinterna etiska regler - interna PM; Nyhetsbrev från redaktionen till prenumeranter/läsare; Frågeformulär om saktighet och opartiskhet (accuracy and fairness) till källor eller läsare; Upprop signerade av publik/medborgare.

lar medier ryms inom ramen för medieansvarssystemen.⁸ I den sista förteckningen ingår 41 exempel på dokument och texter. Av betydelse för avhandlingen är att nio av dessa behandlar kritik och att samtliga av dessa tar upp någon form av publicitet. För Bertrand var kritik det som kom till uttryck i journalistiken eller i granskningen av den (Bertrand 2008a, 149-151).

Den överskådlighet som en uppräknig av alla system skapar blir inte mindre om vi lägger till de individer eller grupper som enligt Bertrand har en roll att spela inom ramen för medieansvarssystemen. Här listas inte mindre än 27 enskilda, grupper eller organisationer som kan bidra till att medieansvar förverkligas. För att skapa överblick kan de redovisas under några rubriker: (1) redaktionella aktörer som vänder sig mot medieorganisationen eller mot läsare och medborgare,⁹ (2) allmänheten, medborgare, publik och konsument och hur de på olika sätt som individer involveras i redaktionellt arbete eller mediets verksamhet,¹⁰ (3) yrken och yrkeskårers verksamhet för att förhålla sig till ansvarsfrågor av olika slag samt¹¹ (4) aktörer som i sin kapacitet som intresseorganisation agerar gentemot medierna.¹²

Premissen för Bertrands uppfattning är ju att statsmakt och rättslig reglering inte bör inkluderas i medieansvarighetssystem. Han gör dock ett väsentligt undantag och menar att såväl regleringsmyndigheter som public service-företag kan uppfattas som aktörer i sammanhanget – i den mån de utövar en självständig handlingskraft och syftar till att förbättra medierna i termer av något allmänintresse, så utgör de en MAS-aktör (Bertrand 2003, 21).¹³ På

---

⁸ *Medietexter*: Rättelser; Insändare/Brev till redaktören; Brev från redaktören/kolumn; Online access – anslagstavlor knutna till redaktioner; Medieprogram/mediesidor; ”Ris och rossida” – kritik och beröm för journalistiska prestationer; Uttalanden från offentliga personer; Mediadebatt via annonsering; Webbsajt som kontinuerligt bevakar och korrigerar felaktigheter eller klagomål från journalister; Alternativa tidskrifter eller etermedier som publicerar fakta och ger perspektiv som etablerade medier ignorerar, inklusive kritik av sagda medier; Professionella journalistiktidskrifter (journalism reviews); Kritiska och informativa artiklar, rapporter, böcker, filmer eller TV-serier om media.

⁹ *Redaktionella aktörer*: Mediereporter; Konsumentreporter som bevakar reklam och marknadsföring; Intern kritiker; Etisk kommitté; Etisk coach på redaktionen; Whistle blowers inom organisationen; Formaliserat journalistinflytande på redaktionen; Redaktörsföreningar för inflytande och ägande; Läsarombudsman; ”Klagomur” eller kundtjänst som tar emot synpunkter från publiken.

¹⁰ *Allmänhet, medborgare, publik och konsument*: Publikpanel; Publikföreningar/klubbar; Medborgarrepresentation i redaktionsledning eller medborgarinsyn i redaktionellt arbete; Organisationer av mediekonsument; Publikföreningar kring ägande.

¹¹ *Professionella positioner*: Disciplinära kommittéer på facklig eller professionell grund; Liason committe – organ för samråd med externa aktörer eller grupper; Lokala pressorganisationer; Regionala och nationella pressorganisationer; Granskningsorgan etablerade av medieintressen; Medierelaterade organisationer som verkar för mediekvalitet genom konferenser, seminarier, publikationer, etc. (t.ex. journalistutbildare).

¹² *Intresseorganisationer*: Intresseorganisationer som utifrån särintressen eller allmänintresse bevakar medierna; Militanta organisationer som verkar för mediereformer; Medierelaterade NGO:er som arbetar för mediereform och utveckling i framväxande demokratier eller i tredje världen.

¹³ *Partiella MAS*: Regleringsmyndigheter; Public-serviceföretag; Internationella etermedieföretag som erbjuder ny information eller alternativa perspektiv.

samma sätt som avser dokument och texter har Bertrand i den sista förteckningen utökat och tagit med 40 individer och grupper. Av betydelse är att kritik inte utgör ett centralt tema när det gäller individer och grupper och bara två av dem benämns som kritiska – en intern och en extern kritiker (Bertrand 2008a, 151-153).

Den tredje kategorin av ansvarssystem beskrivs av Bertrand under rubriken processer och sexton sådana presenteras (Bertrand 2003, 21f). Processerna kan ordnas under fyra teman. De som hänger samman med utbildning – av medborgare och journalister.¹⁴ Vidare undersökningar och forskning som genomförs antingen av medieorganisationer själva eller av externa organisationer.¹⁵ Därefter utveckling av kontaktytor mellan medier och allmänhet samt forum för möte och dialog mellan medieägare/chefer, journalister, politiska makthavare och allmänhet.¹⁶ Slutligen ett symboliskt incitament för medier och journalister – priser eller anti-priser.¹⁷ I redovisningen från 2008 har processerna utökats till 28 (Bertrand 2008a, 153f). Bland dessa finns en som betecknas som kritik – ett årligt seminarium om journalistikkritik som organiseras av en journalistutbildning. Kritik kommer i Bertrands modell främst till uttryck i texterna, medan individer och aktörer samt processer i mycket liten utsträckning uppfattas ha ett kritiskt innehåll eller uttryck.

Systemen kan också klassificeras som interna, externa eller kooperativa (Bertrand 2003, 22f). De interna kontrolleras fullt ut av medierna själva och kan ses som deras självreglering eller kvalitetskontroll. De externa handlar om att ställa krav på ansvar utan mediernas medgivande och syftar till att tillvarata publikens eller allmänhetens intressen. I de kooperativa systemen möts medier, journalister och allmänhet för att gemensamt behandla frågor om kvalitet, etik och ansvar. Bertrand urskiljer fyra metoder som används inom ramen för systemen: kritik, övervakning, feedback (t.ex. lyssna och

---

¹⁴ *Utbildning*: Högre utbildning – universitetsutbildning; Utbildning i medieetik för journalistikstudenter; Fortbildning för yrkesverksamma journalister; Medieundervisning i grundläggande utbildning – ”medier i skolan”; Media literacy kampanjer för att utbilda och mobilisera allmänheten; Program för medvetandegörande av anställda vad gäller yttre anspråk på medierna – från medborgare, kvinnor eller minoriteter (etniska och sexuella).

¹⁵ *Studier, undersökningar och forskning*: Interna studier av en medieorganisations externa relationer – t.ex. avseende dess kundrelationer; En etisk utvärdering – externa experter utvärderar etiskt medvetande, riktlinjer och uppförande vid en redaktion; Regelbundna surveyundersökningar av allmänhet eller läsare; Nationella surveyundersökningar av allmänhetens uppfattning av medier eller olika slags medier; Icke-kommersiell forskning utförd av universitet, forskningsinstitutioner, observatorier eller think tanks

¹⁶ *Kontaktytor och möten*: Regelbundna möten mellan ”nyhetsfolk” och ”vanliga medborgare”; Telefoni – redaktörer som regelbundet tar emot samtal från allmänheten; Årlig konferens som för samman medier, politiska beslutsfattare och allmänhet; Internationellt samarbete för att främja mediekvalitet och ansvarighet

¹⁷ *Incitament*: Pris för att belöna kvalitet i journalistik och medier eller för att lyfta fram brister i dem.

coacha) och utbildning (Bertrand 2003, 24). Det är kritiken, dess villkor och potential som studeras i detta arbete.¹⁸

Medieansvarighetssystemen är ifrågasatta och kritiserade av såväl medieägare som journalister, enligt Bertrand. Kritiken mot dem går ut på att de är PR-verktyg, hot mot yttrandefriheten, i avsaknad av legitimitet, nya och oprövade, inte fungerar i praktiken, kostsamma, tar tid samt att de är illa valda medel får att uppnå sina mål (Bertrand 2003, 25ff). Bertrand menar istället att systemen är harmlösa, demokratiska, mångfacetterade, flexibla, kooperativa, effektiva, billiga, vinstgivande och prestigegivande. Han sammanfattar sin syn genom att visa hur journalistik och allmänhet kan förenas i arbetet för nyhetsmedia som bättre tillvaratar allmänhetens intressen:

Mainly, M*A*S are mighty yet gentle weapons to be wielded together with high journalistic competence (the two being intimately linked anyway) to insure both that a better public service is provided by the media and that journalists thus recover public confidence and support. (Bertrand 2003, 32)

Bertrands arbete är uppslagsrikt och brett men lider brist på analytisk klarhet och teoretisering. Hans kategoriseringar framstår inte som givna och de exempel han nämner är inte uttömmande. Det finns begreppsliga oklarheter, särskilt kring medborgarskapsbegreppet. Bertrand gör inte tydlig skillnad mellan allmänhet, medborgare, publik eller konsument.¹⁹ För att skapa ytterligare klarhet behövs också en tydliggjord samhällsuppfattning som visar hur vi kan länka olika aktörer till varandra och hur olika delar av det sociala landskapet blir relevant. Här bidrar McQuail genom sina ramar för ansvarsprocesser med en karta. Politiken utgör i Bertrands värld en arena som exkluderats, men den kryper in genom det principiellt fatala undantaget att betrakta public service och regleringsmyndigheter som de facto arbetar för allmänintressen som exempel på ”para-M*A*S”. Det är samtidigt en poäng med hans forskning att den vill kartlägga en repertoar av handlingsmöjligheter som står till buds för medier, journalister eller medborgare som vill arbeta med frågor om medie- och journalistansvar (Bertrand 2003, x). Gränsen mellan statsmakt och medborgarmakt blir inte heller lika tydlig när demokratiskt kontrollerade myndigheter har en legitim roll i sammanhanget. Ur ett forskningsperspektiv är också denna inställning intressant. Bertrand

---

¹⁸ I ett senare arbete beskrivs systemen kunna bidra till fyra typer av handlingar: utvärdering/evaluering, utbildning, bevakning samt offentlig intervention (Bertrand 2008b).

¹⁹ Man kan misstänka att Bertrand använder sig av begreppet ”allmänheten” framför medborgarna för att på detta sätt distansera den formella politiska processen från medieoffentlighetens processer. På medieoffentligheten agerar allmänheten, inte medborgarna. Där är det allmänhet, publik, konsument och individer som ställer medier till svars. Om vi istället betonar medborgarskapsbegreppet så blir kopplingen mellan den formella politiska arenan och medierna som politisk arena uppenbar. Individer som agerar i politiska val och partier kan gentemot medierna uppträda som allmänhet, publik eller medieanvändare. Frågor om mediernas ansvar och ansvarighet vidgas då till att också omfatta mediepolitik och politisk reglering inom ramen för ett demokratiskt styrelseskick.

låser inte fast ansvarsföreteelsen i en rigid och sluten modell utan lämnar öppet för nya former av ansvarssystem med ytterligare dokument, aktörer och processer och inslag av såväl medborgerligt som visst formellt politiskt inflytande.

Ett tredje viktigt bidrag för att utveckla studiet av medieansvar står Pritchard (2000) för. Hans definition ansluter till tanken om svarsförpliktelse och accountability definieras som "the process by which media organizations may be expected or obliged to render an account of their activities to the constituents" (Pritchard 2000, 2). En redovisning (account) beskrivs vidare som en förklaring eller ett rättfärdigande av ett visst handlande. Som "constituents" uppfattar Pritchard alla som medieorganisationen på något sätt kan sägas vara beroende av i termer av "good will". Ansvarsprocessen har enligt Pritchard tre steg: att identifiera en fråga (naming), att utpeka någon eller några som ansvariga för denna sak (blaming) och att väcka anspråk på något sätt (claiming) – i kontakt med medieorganisationen eller via andra instanser för att diskutera ansvar. Jämfört med McQuail kan vi säga att Pritchard renodlar just svarsmodellen som accountability, frågor om skadeansvar täcks alltså inte av hans definition.

Frågan om mediernas och journalistens ansvar har många aspekter. Det står också klart att kritik är en företeelse, en metod eller ett verktyg som skär igenom alla sätt att förstå ansvarstagande och att ställas till ansvar – den förekommer både internt och externt, är inte kopplad entydigt till en viss aktör och kan vara ett viktigt inslag i flera av de processer som McQuail, Bertrand och Pritchard lyfter fram som relevanta för att utveckla ansvar och uppnå att någon tar ansvar.

Torbjörn von Krogh har utvecklat en syntes av dessa och ytterligare andra modeller för accountability. I den första definitionen bestäms accountability på följande sätt:

Media accountability is the interactive process by which media organizations may be expected or obliged to render an account (and sometimes a correction and/or excuse) of their activities to their constituents. The values and relative strength of the constituents vary over time and are affected by media systems and media technologies. (Krogh 2008b, 27)

Denna definition används också i senare arbete, men med en liten förändring – konstituenten har bytts ut mot intressenter (stakeholders) (Krogh 2012a, 9). von Krogh har arbetat vidare med McQuails idéer om olika ramar för processer kring accountability och han beskriver fyra sådana. Påverkad av Bardoel och d'Haenes (2004) väljer han att kalla dessa ramar för: marknaden, den medieprofessionella, den allmänna/samhälleliga och den politiska. I den politiska ramen ligger fokus på politiska processer och reglering framför rättsregler och deras tillämpning i rättsliga instanser, vilket rymdes inom en av McQuails ramar.

von Krogh lyfter vidare fram det interaktiva momentet i media accountability och bygger i detta avseende på Plaisance idéer om spänningar eller friktion mellan medier och omvärld (Plaisance 2000). Det finns inte konfliktfria lösningar på frågor om mediernas ansvar utan förekomsten av skilda uppfattningar och brytningar dem emellan är ofta ett hälsotecken.

I definitionen ovan finns också mediasystem och medieteknik med som påverkande kontextuella faktorer. von Krogh har kopplat det svenska mediasystemet till Hallin och Mancinis modeller för demokratiska mediasystem (Hallin och Mancini 2004) samt till studier av hur IKT och digitala medier skapar nya villkor för ansvarsprocesser och ansvarighet (Eberwein et al. 2011). I sin forskning har von Krogh även introducerat den svenska översättningen ansvarighet för accountability (Krogh 2008c).

Ett omfattande komparativt forskningsprojekt om mediernas och journalistikens ansvarighet har med EU-stöd bedrivits inom *MediaACT*, Media Accountability and Transparency. *Mapping Media Accountability – in Europe and Beyond* (Eberwein et al. 2011) ger basfakta om mediasystem och ansvarighetsverktyg i tolv europeiska och två arabiska länder. Projektet utgör en kartläggning av den infrastruktur för medieansvarighet som finns i de studerade länderna. Inom projektet har man valt att tala om instrument för ansvarighet – instruments of accountability – och Bertrands systemmetafor har utmönstrats. I Eberweins studie beskrivs dels de etablerade ansvarsinstrument som är kopplade till journalistik via press, radio och TV och dels de nya instrument som används på nätet och i digitala medier av olika slag. Sådana nya instrument används av etablerade medier men också av nya aktörer på Internet. De etablerade instrumenten som studeras närmare är av tre slag (Fengler et al. 2014, 32ff). Det är etiska regler och opinionsnämnder/råd för granskning av journalistik, instrument som har en lång historia under 1900-talet. Vidare uppmärksammas särskilt läsarombudsmän som etablerades under 1970-talet. Slutligen är förekomsten av mediekritik i massmedierna ett ansvarighetsinstrument som lyfts fram. Journalistik om journalistik har från 1990-talet fått större betydelse, både i Europa och i USA (Fengler et al. 2014, 36). De nya digitala verktygen som särskilt studeras är bloggar (kopplade till journalister och medier eller till medieanvändare och medborgare) samt sociala medier och den kritik av journalistik som utvecklas där. Vidare uppmärksammas de sätt som medieföretag, redaktioner och journalister kan använda Internet för att redovisa information om sig själva eller sina arbetsprocesser samt att svara på frågor och utveckla dialog med medieanvändarna (Fengler et al. 2014, 40f).

Slutsatsen blev att en infrastruktur för medieansvarighet var mest utvecklad i länder där den journalistiska yrkeskulturen var väl utvecklad och där det civila samhället också fungerade väl (Lauk och Denton 2011, 228). Länderna i Nordeuropa visade en bredare uppsättning ansvarighetsinstrument. Länderna i Sydeuropa visade däremot färre exempel och i de icke-

demokratiska länderna som ingick i undersökning hade inga etablerade instrument utvecklats. När det gäller instrument som använder Internet så var utvecklingen jämnare mellan länder i hela Europa och en viss utveckling av kritik på nätet fanns även i de icke-demokratiska länderna.

Som en andra del av projektet MediaAcT genomfördes en omfattande enkätundersökning som riktade sig till journalister, redaktionella chefer samt verkställande direktörer inom medieföretag som bedriver journalistik (Fengler et al. 2014). Undersökningen visade att journalister i Europa tror att de flesta av de etablerade instrumenten för ansvarighet har en ganska svag genomslagskraft och de nya instrumenten uppfattas överlag ha än svagare genomslag (Fengler et al. 2014, 120). Av de etablerade så uppfattas egna redaktionella riktlinjer vara det som påverkar mest och bland de nya så uppfattas kommentarer ha starkast kraft att påverka, dock svagare än de interna reglerna. Kritik uppfattas som angelägen men journalisterna vill dock i första hand att den ska hanteras internt på redaktionerna eller i kontakter mellan journalister och redaktioner. De är mer tveksamma till offentlig diskussion eller debatt om journalistik, även om ett land som Finland visar större öppenhet (Lauk, Harro-Loit och Väliverronen 2014). Kritik och kommentarer på bloggar eller sociala medier tillmäts inte så stor vikt av journalisterna, men bland unga journalister tillmäts kritik via sociala medier en större betydelse (Heikkilä et al. 2014).

I MediaAcT och i annan empiriskt inriktad forskning om ansvarighet är det två aspekter som har lyfts fram. För det första har öppenhet i form av transparens kommit att poängteras som ett centralt inslag i ansvarsprocesser och för det andra har mediernas sätt att svara upp mot synpunkter eller kritik poängterats. Transparens och respons är de begrepp som används för dessa båda aspekter av ansvarsprocessen (Heikkilä et al. 2012). Ansvarsprocessen delas vidare upp i tre delar: aktörstransparens, produktionstransparens och respons (Heikkilä et al. 2014). Aktörstransparens är det som en medieaktör gör för att visa vem denne är och vilka mål som finns med verksamheten. Produktionstransparens är det som aktören gör för att visa upp hur en särskild nyhet eller ett program har producerats. Respons är den kommunikation som utvecklas efter publicering, genom t.ex. kommentarer från läsare och svar på dessa kommentarer från redaktionen. Groenhart använder sig av begreppen transparens och dialog för att analysera ansvarsprocesser (Groenhart 2013, 276) och han fokuserar på deras offentliga karaktär. I hans analyser är det relationen mellan journalister och publik som står i fokus som de två viktigaste aktörerna i processen. Transparens kan enligt Groenharts studier också omfatta hur journalistiken och journalister redovisar sina källor (Groenhart 2013, 279).

Responsbegreppet har särskilt utvecklats av de Haan (2011). I sin undersökning av tre ledande nyhetsredaktioner i Holland och hur de förhåller sig till frågor om ansvar och ansvarighet prövar hon tre typer av svar, eller re-

sponser. För det första det medborgerliga (civic) där läsare och allmänhet tilltalas som deltagare i en politisk process. För det andra det strategiska, där det är kunden och ekonomiska överväganden som ramar in sätten att hantera mötet med omvärlden. För det tredje en empatisk respons, där medier och journalister på olika sätt tar på sig att lösa eller bidra till lösningen av problem som finns i omvärlden. Det kan handla om att ge en kund rätt i en tvist eller en medborgare rätt gentemot en myndighet eller att lösa konflikter privatpersoner emellan. De Haan finner att medborgerlig och strategisk respons förekommer vid alla de tre studerade redaktionerna, men att empatisk respons bara finns vid en av redaktionerna.

Både Bertrand och McQuail pekar på vissa svagheter som hänger samman med att använda ansvarighetsformer som utesluter politisk eller rättslig inblandning. Ansvarighetssystem verkar i första hand utifrån moraliskt påtryckning, enligt Bertrand (Bertrand 2000, 107f), och McQuail pekar också på att ett ansvarsbegrepp som handlar om att svara och gå i dialog framför ett som bär med sig ett skadeansvar inte har samma kraft (McQuail 2013, 154f). Samtidigt menar båda att just denna typ av ansvarsrelation mellan medier och omvärld blir allt viktigare under 00-talet.

3.3 Kritik, ansvar och respons

3.3.1 Kritik och ansvar

Hur kan man då se på relationen mellan kritik och ansvar och mer specifikt: vilken roll har kritik för de ramar, instrument och processer för ansvarighet som vi ovan har redovisat?

I McQuails modeller är det främst den offentliga/allmänna ramen som ger utrymme för kritik. Här ryms hela den offentliga diskussionen om medier i medierna. Den professionella ramen ger också utrymme för att diskutera extern kritik, men också för att utveckla självkritik eller andra sätt att reflektera över journalistik och medier. I den politisk/rättsliga ramen finner vi dels mer formaliserade sätt att hantera anspråk, inom rätten, och mer öppna och informella sätt, i policyprocesser och politiska beslut som berör medierna. I de senare finns vidare en överlappning till de offentliga och professionella diskussionerna om mediepolitiska frågor. Marknadsramen rymmer inte kritik utan svarar mot kritik som riktas från andra sociala fält eller positioner.

För Bertrand är kritik en av många metoder som kan bidra till förbättring av medierna. I sin första bok om medieansvarighet ges kritiken en mycket positiv beskrivning:

The oldest method to improve the media, the easiest, the most common, is criticism, positive and negative. (Bertrand 2000, 111)

I en senare text skriver han; “criticism of media is the oldest M*A*S. Not liked but indispensable. It should come from all people involved in social communication” (Bertrand 2008b, 31). I alla presentationer av ansvarsinstrument av Bertrand har kritiken en markerad roll bland medietexterna, men bland aktörer som verkar för kvalitet och ansvar och de processer som bidrar till kvalitet och ansvar är kritiken mindre synlig. Bertrand ger inte en samlad bild av vilken roll kritik har utan ser den som en urform för mer utvecklade ansvarsinstrument eller som en del av medieutbudet.

I Pritchards modell för ansvarighetsprocesser är det kritiska momentet påtagligt. Genom beskrivningen av en fråga som ett problem läggs grunden för att föra fram en kritik. Detta eller dessa problemet tillskrivs någon och ett anspråk väcks också gentemot någon som kan ställas till ansvar för problemet. I processen kan också frågor om vad som kan eller bör göras väckas.

I projektet MediaAcT har kritik en viktig roll (Fengler et al. 2014). För analys av ansvarighetens infrastruktur utgör förekomsten av kritik i etablerade massmedier och kritik i nya medier på nätet båda kriterier för att bedöma hur väl utvecklade ansvarsinstrument som finns i ett land. I enkätundersökningen har också frågor om kritik ställts till de europeiska journalisterna – i vilken utsträckning som de själva kritiserar andras journalistik och i vilken utsträckning de får ta emot kritik och varifrån denna kritik kommer (Fengler et al. 2014, 292ff). Kritik är en viktig dimension i den teoretiska modellen och i det empiriska underlaget, men den är samtidigt underordnad begreppen ansvarighet och självreglering. Kritiken är en av flera delar som bidrar till ansvarighet – media accountability – för journalister och journalistiken som institution.

Behovet av att utveckla en ansvarig mediemiljö och att studera vilka faktorer som kan bidra till att skapa en *ansvarskultur* eller *ansvarighetskultur* inom medierna – hos journalister, chefer och ägare – har poängterats i forskningen (Lauk och Denton 2011).

I Fengler et al (2014) görs två försök att närma sig hur sådana ansvars-kulturer kan beskrivas. Det första är att klassificera de undersökta länderna utifrån förekomsten av skilda instrument för ansvarighet och att sedan identifiera olika grader av utveckling. En sådan klassificering visar på vilka instrument som används och vilken betydelse de har. Här beskrivs fem nivåer i en utveckling av infrastrukturen för ansvarighet; mycket avancerad, avancerad, mindre avancerad, övergång och avsaknad (Fengler et al. 2014, 44f). I denna analys utgör Storbritannien, Finland, Holland, Tyskland och Schweiz de mest utvecklade länderna där alla komponenter finns representerade. I Österrike, Estland och Spanien är någon del utvecklad och de förs till gruppen länder som har utvecklade strukturer. De mindre avancerade länderna är Frankrike och Italien och som övergångsländer räknas Polen och Rumänien och de båda arabiska länderna bedöms sakna infrastruktur. Denna klassifice-

ring är intressant och relevant och bygger på insamlad data och analys av den, men frågan är om den inte mer visar uppsättningar av ansvarighetsinstrument än ett samlat kulturellt uttryck för dem. De visar på förutsättningar för en ansvarskultur med dess instrument och praktiker.

Det andra sättet att närma sig frågan om ansvarighetskultur är att söka den i hur journalister uppfattar instrumenten och deras inflytande. Kulturen kommer till uttryck i journalisternas svar och förhållningssätt. En sådan analys utvecklas av Mazzoleni och Splendore (2014) och deras analys bygger på svaren från journalisterna i alla de fjorton studerade länderna. Analysen visar att journalisternas uppfattning av medieansvarighet – stöd för och inflytande hos etablerade och nya instrument – påverkas av sättet som de knyter an till den egna organisationen och till publiken (Mazzoleni och Splendore 2014, 177). Den slutsats författarna drar är att ansvarskultur är nationellt förankrad och laddad:

The word "accountability" itself is unknown in many national languages. Our argument is that it is a culturally charged concept and its use and implementation can be seen as functions of a particular national culture. (Mazzoleni och Splendore 2014, 178)

I den första modellen beskrivs grader av utveckling och komplexitet i hur instrument för ansvarighet används i ett land. I den andra modellen är det journalisters inställning till och uppfattning av instrumentens inflytande som blir en operationalisering av ansvarighetskulturen. Modellerna bidrar båda till att närmare identifiera olika ansvarighetskulturer och att jämföra dem. Att ställa frågor om de specifika villkor som bidrar till att utveckla en kultur där ansvar och ansvarighet kommer att lyftas fram är ett fruktbart sätt att närma sig ansvarsbegreppet. Förhållandet mellan ansvar och kritik problematiseras dock inte.

Hos von Krogh har förhållandet mellan kritik och ansvar lyfts fram tydligare. Kritiken utgör den drivkraft och det innehåll som debatter om journalistik och medier har och som kan driva ansvarsprocesser. Kritiken väcker frågor som behandlas inom de skilda ansvarighetsramarna – politiken, professionen, marknad/bransch och offentlighet. Kritikens genomslag beror på hur frågorna kommer att behandlas inom de olika ramarna och på varierande maktförhållanden mellan dessa (Krogh 2012a). Här är kritiken fortfarande en nyckeldimension som inte är helt inordnad i ansvarsmekanismerna.

Det finns dock utrymme för att utveckla och förstärka en analys av kritik av medier och journalistik där kritikbegreppet sätts än tydligare i fokus, och på ett nytt sätt. Det skulle kunna göras genom att anknyta till begreppet "criticality", som rymmer former, förhållningssätt och praktik för kritik (Maras 2007), men också genom att se kritikens relation till ansvar och ansvarighet på ett nytt sätt.

Uttrycket ”criticality” har ingen etablerad svensk motsvarighet. När det gäller mediernas ansvar har von Krogh introducerat begreppet ansvarighet i Sverige som en översättning av media accountability. Mellan ansvar och ansvarighet finns skillnaden i att ha/tillskrivas/ta ansvar respektive leva upp till/redovisa ansvar, men som vi sett tidigare har forskningen om medieansvarighet utvecklats mot att sätta begreppen transparens och respons i centrum.

Begreppet kritiskhet kan utvecklas på ett sätt analogt med ansvarighet och skulle då kunna beskriva ett aktivt förhållningssätt till kritikens uttrycksformer och verkan. Någon har ett ansvar och hanterar sedan detta ansvar. Någon framför en kritik och hanterar sedan denna kritik. Det handlar inte enbart om att ta ansvar för sin kritik. Det handlar inte heller om att alltid ha en lösning för det som kritiseras. I fokus står istället olika sätt att föra fram, hantera och förhålla sig till kritiska uttryck och deras verkan i ett socialt sammanhang. Med ett sådant sätt att se på kritik/kritiskhet kan också nya sätt att se på förhållandet kritik och ansvar utvecklas.

3.3.2. Kritik och respons

Kritik framstår ofta som en monologisk form av kommunikation. Det beror förmodligen på att kritikern ofta uppfattas som en aktör som på ett auktoritativt sätt beskriver, tolkar och bedömer ett kulturellt verk eller prestation. Istället bör kritikens sociala och kulturella position förstås just som monologens motsats, som en möjlighet till respons och samtal. Kritiken utgör en länk mellan en medieproducent och en medieanvändare av något slag och genom denna utvecklas ett offentligt meningsutbyte som kan växa till en bredare diskussion om medier och journalistik (Wyatt 2007). Kritikern står vidare emellan en kulturell producent och konsument – t.ex. mellan en författare och en läsare. Kritikens ställning hänger också samman med att denne blir läst och tagen på allvar. En kritiker måste helt enkelt åtnjuta förtroende bland sina läsare.²⁰

Det är också en fråga om kritikern talar till eller med sin publik, och vidare – vem, mer precist, talar kritikern till eller med? Motparten i samtalet kan ju vara publik, producent eller någon annan agent. När det gäller mediekritiken tycks kritikern tala till både producenter och konsument. Den kan på detta sätt vara riktad mot att ge publik eller producenter en förståelse för de problem som föreligger. Men är det ens självklart att man ska tala med dessa båda typer av aktörer?

På litteraturens fält antas författaren vara suverän. Det är inte vanligt att primärt ställa krav på samhällsrelevans, informationskvalitet eller kritisk

---

²⁰ På detta sätt beskriver också Forser (2002) den svenska litteraturkritiken under 1900-talet. Han gör även en topplista över seklets med betydelsefulla litteraturkritiker (2002, 196).

granskning när det gäller skönlitteratur. Inte heller det kulturella system som litteraturen ingår i är föremål för en sådan diskussion eller styrning. Kritikern går heller inte i dialog med författare för att påverka eller styra inriktningen på deras framtida litterära produktion. Kan det då vara rimligt att mediekritiker går i dialog med journalister och medieaktörer för att förmå dem att ändra sig eller ändra villkoren för sin verksamhet?

Om vi i likhet med Wyatt uppfattar kritiken som en social rörelse och kritikern som en aktivist är svaret ja, men svaret på frågan hänger samman med hur mediernas och journalistikens samhällsroll uppfattas. Att finna nya vägar och nya former för att utveckla kommunikationen mellan medier och medborgare är en av kärnpunkterna i frågan om mediekritikens drag, roll och verkan (Carey 1974; Krogh 2012a).

Kommunikation om medier och journalistik är en del i det som kan kallas mediernas responsiva förhållningssätt, men den kan samtidigt bara vara ”prat”. Att denna kommunikation också leder fram till ett resultat och att den kan påverka sätt att handla är en annan aspekt av den respons som kritik kan leda fram till. Hur svarsbenägna och hur förändringsbenägna journalister och medier är när de utsätts för kritik är två nyckelfrågor.

Groenhart (2013) har undersökt hur 75 holländska nyhetsmedier på webben presenterar sig i sina öppna kontakter med omvärlden. En vision eller avsiktsförklaring var det överlägset mest förekommande inslaget och i 23-15% förekom årsredovisning, etiska regler, referens till granskningsorganisation, rättsekolumn, redaktionella regler och chefredaktörskolumn. 5% av företagen hade en ombudsman. Groenharts slutsats är att de holländska medierna, trots att de hör till dem som har den mest utvecklade uppsättningen ansvarighetsinstrument, behöver satsa mer. Stöd för att utveckla en mer heläckande infrastruktur föreslås också av honom (Groenhart 2013, 283).

I de Haans studie av dagstidning, kommersiell tv och public service tv i Holland var dagstidningen tidig med att etablera flera instrument för ansvarighet (Haan 2011, 197). Public servicekanalen lade också stor vikt vid att utveckla instrument för både ansvarighet och respons (Haan 2011, 199), medan den kommersiella kanalen utvecklade få formella instrument för ansvarighet och istället satsade mer på att utveckla respons och samtal med medieanvändare (Haan 2011, 200). Motiven för att svara eller förändra varierar och som vi tidigare såg har de Haan identifierat ett strategiskt, ett civilt/medborgerligt och ett empatiskt motiv för att svara på omvärldens kritik och anspråk.

Journalisterna i enkäten gjord av MediaAcT ger också stöd för att öppna upp redaktion och medieföretag mot omvärlden genom redovisning. Att svara på frågor från publiken anser en majoritet vara angeläget och att använda Internet som en direkt kanal för kommunikation med publik ges också stöd av flertalet av journalisterna i undersökningen. Däremot är en majoritet

av journalisterna tveksamma till att släppa in medieanvändare i produktionen av journalistiken (Lauk, Harro-Loit och Väliverronen 2014, 94).

Kritik och respons hänger samman i två riktningar. För det första i hur kritiken besvaras eller leder till förändringar i den kritiserade verksamheten. För det andra hur svar eller brist på svar eller förändringar får konsekvenser för den som står bakom kritiken. Aktörer som står bakom kritiken kan då handla på skilda sätt. Kaun (2012) har visat hur ungdomar på ett genomtänkt sätt väljer att engagera sig eller att avstå från att engagera sig i förhållande till medier och journalistik. Det kritiska förhållningssättet tar sig då uttryck i en praktik som är kritisk antingen genom att närma sig medierna eller att fjärma sig från dem.

Kritikens kraft att förändra hänger alltså inte bara samman med om mottagaren av kritiken väljer att lyssna, svara och ändra sitt handlande. Den beror också på hur de kritiska aktörerna förhåller sig till och handlar i ljuset av hur kritiken tas emot.

3.4 Normativa teorier och förväntningar på medier och journalistik

3.4.1 Frihetlighet, socialt ansvar och demokratiskt deltagande

I forskning om masskommunikation, medier och journalistik har normativa teorier varit betydelsefulla (McQuail 2010, 2013). Grunden för detta är den roll som medier och journalistik har i politik, samhälle och kultur och intresset för hur de används och med vilka konsekvenser. Makt över eller kontroll av medier transformeras till frågor om vilka regler och normer som ska gälla för tillgång till eller användning av medier. I normativa teorier är, till skillnad från beskrivande eller förklarande teorier, inte de centrala frågorna hur medierna är eller verkar, utan hur de bör verka och hur de kan göras om så att de verkar på ett önskvärt sätt (Christians et al. 2009, ix).

Särskilt kring journalistiken i massmedierna press, radio och tv har sådana normativa modeller och teorier utvecklats. På 1950-talet analyserades kopplingen mellan samhällssystem och mediasystem i termer av fyra pressideologier – auktoritär, frihetlig, socialt ansvar och sovjetkommunism (Siebert, Peterson och Schramm 1956). Den auktoritära ideologin utgjordes av en för- eller icke demokratisk ideologi där pressen kontrolleras av statsmakt eller enskilda politiska och ekonomiska makthavare. Frihetlig ideologi byggde på idén om att pressen ska stå fri från staten och att den ägs och styrs av enskilda individer på marknadens villkor. Den sociala ansvarsideologin förutsätter också ett oberoende gentemot staten, men kopplar sådan frihet

också till ansvar – i förhållande till individer, grupper och samhället i stort. Den kommunistiska ideologin såg pressen som en integrerad del i den av partiet ledda samhällsomvandling till ett klasslöst samhälle. Pressen var här helt styrd av politiska krafter och utgjorde en förlängd arm för dessa.

Modellen med de fyra ideologierna har utsatts för omfattande kritik och beskrivits som tidsbunden och därmed nu föråldrad (McQuail 2010). Modellen har också i grunden ifrågasatts som uttryck för en av de fyra ideologierna – den liberala frihetliga (Nerone 1995). Enligt Nerone erbjuder *Four theories of the press* inte teorier om mediasystem utan den är ett ideologiskt inlägg där demokratiska medier som är frihetliga utgör norm och där övriga mediasystem och deras ideologier definieras utifrån denna. Boken undviker samtidigt att sätta press och medier i sitt ekonomiska sammanhang och använder sig genomgående av en förenklad motsättning mellan individ och stat, enligt Nerone, som föreslår att mediasystem studeras historiskt utan anspråk på att skapa generella modeller eller typer. McQuail har i sin analys av normativ teori om press och medier kommit till en liknande slutsats och nöjer sig med att identifiera tre traditioner i de normativa teorierna om press och medier som inriktas på: (1) marknadsliberalism, (2) professionalism och (3) demokrati. I den forskning som McQuail sorterar bort från dessa tre traditioner kan ytterligare två urskiljas, (4) alternativ och radikal samt (5) paternalistisk och autokratisk (McQuail 2003, 63f).

De fyra pressteorierna var inte nyanserade nog för att kunna hantera storskaliga förändringar – som avkolonisering och utveckling – eller små skillnader – mellan länder med väl etablerade, men skilda, demokratiska traditioner. Indelningen har samtidigt överlevt som ett grundläggande sätt att introducera normer och ideologi kring medier och journalistik, även i svensk medieundervisning (Weibull och Wadbring 2014, 28ff). Under det senaste decenniet har dock två försök att förnya analysen av de demokratiska mediasystemens karaktär och normativa grund gjorts.

Hallin och Mancini (2004) har bidragit till att förfina synen på hur medier och politik förhåller sig till varandra. De har i första hand studerat demokratiska mediasystem, men har även senare gjort försök att tillämpa sin modell på icke-demokratiska mediasystem (Hallin och Mancini 2012). Syftet med deras arbete har inte varit att söka de normer eller ideologier som ligger till grund för mediernas sätt att verka utan att analytiskt och empiriskt undersöka vad som formar relationen mellan medier och politik. I sin komparativa studie identifierade de tre modeller för denna relation – en liberal modell, en demokratisk korporativ modell och en modell präglad av polariserad pluralism. Modellerna handlar i första hand om hur relationen medier och politik formas och uttrycks, men i praktiken får de normerande konsekvenser också på andra sätt – t.ex. för relationen medier och samhälle eller journalistik och samhälle. Den demokratiska korporativismen, till vilken modell Sverige och Nordeuropa hör, präglas av en tidig och stark utbredning av kommersiell

press, högt utvecklad professionalism inom journalistiken, parallell organisering av medier och politik men med moderata attityder inom politiken och en uppfattning om staten som en legitim aktör i mediepolicyfrågor. Den polariserade pluralismen, som också kallas medelhavsmodellen, präglas av sen och ofullständig utveckling av pressen, svagt utvecklad professionalism inom journalistiken, stark parallellitet mellan medier och politik samt partikulära och polariserade attityder inom politiken och en tydlig statlig närvaro i mediepolitiken och medier. Den liberala modellen, eller den Anglo-Saxiska, kännetecknas av starkt utvecklade kommersiella medier, utvecklad professionalism, avsaknad av parallell organisering inom medier och politik samt mycket begränsade statliga insatser inom medievärlden. Enligt Hallin och Mancini pågår en utveckling mot den liberala modellen i länder som har ett arv av politisk konsensus eller polarisering.

De tre modellerna drivs främst av marknad, konsensusorienterade förhandlingar mellan intressenter samt politiserad konfrontation. Den liberala modellens betoning på marknadsrelationer skiljer sig från de båda andras mer politiska innehåll. Styrkan i Hallin och Mancinis arbete ligger inte i den typologi som de utvecklat och som visar vissa likheter med Sieberts sätt att behandla demokratiska länder i en frihetlig och marknadsbaserad samt en socialt ansvarig och politiskt reglerad ideologi. Deras bidrag ligger i analysens fördjupning och hur de genom historia och samhällsanalys visar på skilda modeller för en politik inriktad på konflikt eller konsensus.

I *Normative Theories of the Media* (Christians et al. 2009) utvecklar bokens fem författare sin analys av normer kring medier och journalistik. Ansatsen är inte empirisk utan syftar till att skapa bättre förståelse för de normer som formar medier och journalistik i ett demokratiskt sammanhang. Till skillnad från såväl Siebert et al som Hallin och Mancini utvecklas en mångdimensionell analys. Studien omfattar tre till viss del självständiga nivåer där normativ filosofi, demokratiuppfattningar och uppfattningar om journalistikens samhällsroll analyseras. Författarna menar att dessa tre hänger samman och att filosofi, politik och journalistik kommer att kombineras på olika sätt. Det finns dock inget bestämt sätt som de förhåller sig till varandra. För varje nivå introduceras också en typologi som sammanfattar centrala uttryck, utan att göra anspråk på fullständighet.

Författarna beskriver fyra normativa traditioner som influerat västvärldens demokratiska medier – den korporativa traditionen (500 f.Kr.–1500), den frihetliga traditionen (1500–1800), det sociala ansvarets tradition (1800–1970) och det demokratiska deltagandets tradition (1970–). Alla fyra har på något sätt lämnat bidrag till hur medier och journalistik uppfattas idag. Den korporativa traditionen går tillbaka till tanken att vara del av ett större och enhetligt sammanhang, en sekulär eller religiös kropp. Demokratins antika förhistoria ryms här liksom inordningen i antikens imperier. Den frihetliga traditionen lyfter fram individens frihet mot etablerad maktordning och nya

sociala klasser och gruppers intressen. Sådana intressen organiseras och kommer till systematiskt uttryck under den period som präglas av frågor om socialt ansvar. Författarna menas också att det sedan 1970-talet etablerats en fjärde normativ tradition som poängterar frågor om deltagande, delaktighet och insyn.

Demokratiuppfattningar beskrivs i anslutning till Habermas (1998) som liberala eller republikana (Christians et al. 2009, 97). De liberala delas vidare upp i pluralistiska och administrativa. I den liberal-pluralistiska modellen utgör politik ett spel mellan konkurrerande intressen och i den administrativa förvaltas den av företrädare som genom expertis och kompetenser till att politiken uttrycker väljarnas preferenser. Den republikana demokratiuppfattningen delar författarna i en medborgerlig (civic) och en direkt variant. I den medborgerliga demokratin är det samtal om problem och att beslut verkligen blir genomlysta som är centralt, och i direktdemokratin läggs störst vikt vid att alla berörda verkligen är med och ger uttryck för sin mening i olika typer av debatter eller omröstningar.

För journalistiken lyfts fyra roller fram: den bevakande, underlättande, radikalt ifrågasättande samt samverkande. Den bevakande rollen innebär att samla och publicera information och att medierna utgör en väsentlig resurs för såväl dem som söker viss information eller för dem som vill sprida någon slags information. Den underlättande rollen handlar om att medierna ingår i många olika slags sociala processer och att de genom sin medverkan kan bidra till dessa. Olika grupper eller intresseorganisationer i samhället kan också komma till uttryck genom medierna. Den radikala rollen avser medierna som i grunden ifrågasättande kritiker. Den kritiska rollen kan utvecklas genom att medierna öppnar sig för andra aktörer som använder sig av medierna för sin kritik, eller att medier utvecklar egna former för kritik. Den samverkande rollen avser mediernas relationer till politiska eller ekonomiska makthavare. Christians utvecklar tre grundläggande sätt att samverka – tvingande, motvilligt accepterande och frivilligt accepterande (Christians et al. 2009, 199). Samverkan med hög grad av acceptans är önskvärt. De fyra rollerna är överlappande, ibland i konflikt och i vissa fall oförenliga. Frivilligt samarbete och radikal kritik är två roller som är svår-förenliga medan tvingande samarbete och radikal kritik skulle kunna förenas. Enligt författarna är bevakningsrollen central och något av en bas för de övriga tre rollerna (Christians et al. 2009, 237).

Författarna definierar den radikala rollen som en av fyra väsentliga journalistroller. Den kritiska rollen måste samtidigt förstås och användas i förhållande till andra relationer och i en politisk-ekonomisk och normativ ram som skapar både möjligheter och begränsningar för dess tillämpning. Etablade medier begränsas alltmer i sina möjligheter att vara kritiska, enligt författarna:

The established mass media do not see a great deal of profit in criticism that goes beyond partisan position-taking and the perennial attraction of scandals and conflicts. The Internet and other personalized media are not really a substitute for significant representation of critical viewpoints in the media spectrum. (Christians et al. 2009, 238)

Istället för en fördjupad kritik blir, enligt författarna, resultatet att fragmenterade och personligt präglade kritiska idéer kommer i omlopp:

The multiplication of media channels and segmentation of markets has supported the existence of what might be called critical subcultures, but this situation does not guarantee sustained and coherent critique. (Christians et al. 2009, 238)

Trots detta pekar författarna på behovet av att se bortom press och journalistik som verktyg för kritik och att analysera även de mer personliga mediernas bidrag till publik kommunikation. Det blir också viktigt att uppmärksamma alla olika sätt som granskning av medier kan göras på:

[...] our theorizing should pay more attention to the many extramedia activities of research, monitoring, reflection, and means of accountability that subject the media themselves to scrutiny both according to diverse perspectives and in a transparent manner. (Christians et al. 2009, 241)

Istället för att landa i en sluten och entydig modell för kritisk journalistik eller kritisk publik kommunikation så pekar författarna med en närmast post-modern analys på hur entydiga normer för mediernas samhällsroll gått förlorad:

There is no overarching criterion to be chosen above others, such as liberty, public service, participation, even truth itself. There is no longer a single shared tradition for handling these and related issues. Not least, the trend toward globalization has weakened the ties between a national society, its culture and polity, and its media. Any normative framework for the analysis or guidance of the media that we might erect would have to take into account the great diversity of purposes and perspectives among the many actors in public communication, inevitably involving conflicts and inconsistencies. (Christians et al. 2009, 242)

De grundläggande normativa frågorna inom medier och journalistik är dock desamma, menar författarna: sanning, journalistikens syfte, dess effekter och ansvarighet, men de normativa sätten att närma sig frågorna förändras och multipliceras.

3.4.2 Svenska medienormer och det svenska mediasystemet

Det svenska mediasystemets ideologi brukar beskrivas som en blandning av socialt ansvar och frihetlighet. I Hallin och Mancinis analys utgör Sverige ett av de länder som ingår i den nordeuropeiska modellen för demokratisk korporativism. I Sverige har en stark kommersiell dagspress spelat en avgörande roll för alla mediers utveckling sedan första delen av 1800-talet och starten av Aftonbladet. Politisk organisering och partipress var också vid sekelskiftet och fram till 1970-talet utmärkande för medielandskapet. Radio och tv har från 1925 och fram till 1980-talet främst samordnats genom demokratiskt beslutsfattande och som ett reglerat monopol. Sveriges Radio och senare Sveriges Television har dock gett rum för ägare som representerar olika delar av samhället. Medan tryckta medier och press gett uttryck för det frihetliga synsättet har etermedier och stöd för dagspress på senare år gett uttryck för socialt ansvar. Sedan 90-talet har avreglering och därmed påföljande privatisering av etermedierna i Sverige skett. Introduktionen av Internet under 90-talet har stärkt den roll som privata initiativ och svag reglering har i det svenska mediasystemet, vilket ger stöd för Hallin och Mancinis tes om att liberala inslag blir tydligare.

Från 70-tal till 90-tal genomfördes en serie statliga pressutredningar. Dessa utredningar gav också rum och ram för diskussioner om uppgifter, roller och normer för medierna och främst dagspressen. Det kommer till uttryck i tankar om de samhällsliga funktioner som press och massmedia uppfattades ha och som medierna förväntades uppfylla, i vissa fall med statligt stöd.

På 1970-talets formulerades fyra sådana funktioner: (1) information, (2) kommentar, (3) granskning och (4) gruppkommunikation. Under 1990-talet formulerades dessa om till (1) information, (2) granskning och (3) forum. Det går att tolka formulerandet av dessa uppgifter som uttryck för socialt ansvar i en demokratisk korporativ modell. Politiker, medieägare och medieprofessionella enades om gemensamma riktlinjer för press och massmedia. I både forskning och bland utgivare och chefer ifrågasattes dock värdet av att formulera nationella mål för press och medier. Hänvisningar till den grundlagsfästa yttrandefriheten samt den privata rätten att bestämma över medieföretagens inriktning, policy och etik lyftes fram, vilket representerar en kantring mot frihetlighet och en liberal modell. Mediernas och journalistikens funktioner definierar också dess möjliga institutionella ansvar. Genom att formulera riktlinjer som sedan ges stöd bland medverkande organisationer skulle frågor om ansvarighet kunna väckas, men i praktiken har detta inte skett.

Det institutionella ansvaret överskuggas istället av hur redaktioner, redaktörer eller journalister agerar i det dagliga arbetet. Journalisters och redaktioners ansvar behandlas främst inom ramen för Spelreglerna för press, radio

och TV, vars regler täcker tre områden: publicitet, journalistiska yrkesregler och riktlinjer mot textreklam.

Publicitetsreglerna beskrivs under några områden: att ge korrekta nyheter, att höra båda sidor i en sak, att vara generös med bemötanden, att respektera den personliga integriteten samt att vara varsam med bilder och namn. Yrkesreglerna behandlar journalistens integritet och hur journalister hanterar personer och källor vid anskaffande av material. Riktlinjerna för textreklam behandlar hur gränsen mellan redaktionellt material och reklam bör upprätthållas.

För att behandla frågor om publicitet finns sedan 1919 Pressens opinionsnämnd, PON, och sedan 1969 Allmänhetens pressombudsman, PO. Till dessa kan privatpersoner som blivit föremål för publicitet göra en anmälan om de uppfattar sig vara felaktigt behandlade. I första hand görs granskning av företag anslutna till Tidningsutgivarna samt Sveriges Tidskrifter, och deras tryckta eller elektroniska material, men även andra utgivare kan frivilligt ansluta sig till granskningen. Det är utgivaren som hålls ansvarig och den tidning som fälls måste publicera opinionsnämndens utlåtande. Ett fällande utlåtande fastslår att utgivaren brutit eller grovt brutit mot god publicistik sed och innebär också att en avgift måste betalas till PON. Avgiften används som bidrag till att finansiera systemet. Utslag i opinionsnämnden görs genom publicitet synligt och därmed möjligt att diskutera i en vidare krets. Opinionsnämndens arbete leds av en domare och det finns representanter för allmänheten i nämnden. Även om nämnden kontrolleras av mediebranschen så är den alltså öppen mot rättssystem och mediepublik/medborgare.

Yrkesreglerna för journalister övervakas av en etisk nämnd inom Journalistförbundet. Ansvaret riktas här mot en enskild medlem, redaktör eller journalist, som kan kritiseras eller ytterst uteslutas ur förbundet. Antalet anmälningar till YEN har under många år varit färre än till PO/PON, vilket bland annat kan förklaras av brist på transparens inom journalistförbundet kring dessa frågor (Krogh 2009, 38f). Reglerna om textreklam granskas inte av någon extern aktör utan varje redaktion kan själva använda sig av reglerna för att styra eller utvärdera den egna verksamheten.

3.5 Medieansvarighet under 2010-talet

Studier från Holland har visat en förskjutning i forskningen om mediernas ansvar från 90-tal till 00-tal. Mer fokus ligger på ansvarighet och på ett proaktivt förhållningssätt till denna:

Our research supports the supposition that the mainly theoretical and taken-for-granted notion of media responsibility has gradually been replaced by more active and practical notions of accountability and related concepts like

answerability and responsiveness. The same holds for the suggestion that the concept of accountability is gradually moving from a reactive model, in which the issue of accountability is only raised in obvious instances of potential damage to society at large, to a proactive model, whereby the emphasis lies on negotiation and dialogue. (Haan och Bardoel 2011, 241).

de Haan beskriver också detta i termer av fyra begreppsliga förskjutningar i hur ansvar, ansvarighet, respons och typ av respons uppfattas (Haan 2011, 211f). Den första förskjutningen är från ansvar till ansvarighet (responsibility till accountability), vilket redovisas i citatet ovan. Den andra förskjutningen är att ansvarighetsinstrument kopplade till politik blir mindre framträdande och att de professionella och publika ramarna blir mer framträdande. Dessa båda smälter också i vissa fall samman. Den tredje förskjutningen är att i förhållande till ansvarighet förefaller medierna att välja att svara och gå i dialog med publik och omvärld, framför att skapa mer formella instrument för ansvarighet. Den fjärde förskjutningen, slutligen, är att marknadsramen i tilltagande grad blir den dominerade ramen för ansvarighetsinsatser. de Haan har i sin analys kommit fram till att initiativ för ansvarighet och respons i många fall drivits fram av medieföretagens behov att anpassa sig till nya strukturella villkor: fragmenterande publik, finansiella problem och en tilltagande konkurrens och kommersialisering. Införande och utveckling av ansvarighetsinstrument motiveras samtidigt av en dubbel strategi – att både vinna social och ekonomisk nytta (Haan 2011, 207).

Groenhart (2013) har pekat på hur uppfattningar om ansvarighet omvandlas från ett yttre tvång till en inre drivkraft. Ansvarigt handlande är inte bara en norm för journalister eller företag utan bidrar även positivt till medieföretagens och journalistikens utveckling. Ansvarsfrågorna bör enligt Groenhart inte enbart ses normativt, utan också mer pragmatiskt som ekonomiska och operativa angelägenheter. Vid sidan om att fungera som verktyg för att åtgärda brister i journalistiken, försvar för hotad journalistik eller norm för god journalistik så kan ansvarighetsfrågorna också utgör medel för att knyta nya kontakter med mediernas användare, utveckla företaget och att skapa lojalitet samt bidra till att förnya journalistiken. Ett aktivt förhållningssätt till ansvarighetsfrågor kan på olika sätt bidra till att utveckla både medieföretag och journalistik. Genom transparens och dialog utvecklas journalistiken och medieföretaget tillsammans med medieanvändare och andra intressenter (Groenhart och Bardoel 2012).

Det finns dock problem att driva denna utveckling och dessa problem kan länkas till journalister, redaktioner och journalistik. Både de Haan och Groenhart visar att de holländska journalisterna och redaktionerna är tveksamma eller motsträviga till införande och användning av ansvarighetsinstrument. Enligt de Haan ser journalisterna dessa instrument som överflödiga och menar att det istället räcker att göra journalistiska kvalitetsprodukter (Haan 2011, 208). Enligt Groenhart agerar journalister och redaktioner

hindrande och fördröjer implementering av ansvarighetsinstrument (Groenhart 2013, 282). Samma resultat redovisas från MediaAcT där journalisternas stöd för att införa CSR, corporate social responsibility, bedöms som svagt (Karmasin et al. 2014). Även om journalisterna i enkäten ger ett visst stöd för både etablerade och nya instrument för ansvarighet så visar deras bedömning av instrumentens genomslag att många av dem inte tillmätts stor betydelse i praktiken.

Detta kapitel har i anslutning till tidigare och aktuell forskning visat att kritik utgör ett instrument i mediernas ansvarsprocesser. Det har också visat att normer och normativa förväntningar lägger en grund för krav som riktas mot medier. Det har vidare beskrivit den roll som kritik ges inom ramen för olika modeller för ansvarighet samt förhållandet mellan kritik, ansvar och respons. Transparens och respons är allt viktigare inslag i mediernas förhållande till omvärlden och i ansvarighetsprocesser. Kritiken behöver dock behandlas på ett tydligt och självständigt sätt och i ansvarighetsforskningen finns en risk att kritiken inte tillräckligt uppmärksammas.

I projektet MediaAcT (Eberwein et al. 2011; Fengler et al. 2014) utgör förekomsten av kritik i etablerade medier och i nya medier väsentliga kriterier för att beskriva graden av utveckling i ett lands infrastruktur för medieansvarighet. För analys av mediernas och journalisters ansvarighet har Fengler (2012) använt sig av institutionell teori och hon studerar i vilken utsträckning som ansvarighetsinstrumenten är institutionaliserade – formellt och informellt. Fengler har valt nationalekonomisk och ekonomisk-historisk institutionell teori som ram. I denna avhandling kommer istället den institutionella analysen att förankras i sociologin. Det ömsesidiga förhållandet mellan kritik och institution med avseende på medier och journalistik, kan förstås i ljuset av kritisk sociologi och kritikens sociologi, så som detta utvecklas i kapitel två och fördjupas i nästa kapitel.

Mediekritikens roll i en ansvarscentrerad modell behöver analyseras och diskuteras. Kritikkomponenten riskerar att bli skymd och underskattad när den görs till del av instrument, system eller processer för ansvar. Kritiken underordnas då ansvarsramen och dess självständiga betydelse eller genomslag beaktas inte. Teori om kritik riskerar att göras till teori om ansvar, ansvarighet samt de instrument och processer som ansvar hanteras i. Kritisk praktik riskerar också att förlora sin självständiga normativa förankring och istället bli föremål för instrumentella, operativa eller strategiska överväganden som bestäms av främst ekonomiska styrfaktorer.

Det är ett alltför snävt sätt att förhålla sig till och behandla kritik av medier och journalistik. Teori om kritik och kritisk praktik behöver istället vidare begreppsliga ramar och även framöver en normativ förtöjning som går utöver ekonomiska systems styrprinciper.

Kapitel 4: Mediekritikens varaktiga och föränderliga sociala former

I detta kapitel problematiseras det ansvarscentrerade synsättet på frågor om mediekritik ytterligare. Mediekritikens stabila och föränderliga former samt dess bidrag till förändring analyseras genom att sätta dem i en bredare samhällsvetenskaplig och sociologisk analysram där formativ, institution och formation utgör nyckelbegrepp för en fördjupad förståelse och analys av kritik av journalistik och medier.

4.1 Det ansvarscentrerade synsättet

Vi har i kapitel tre redogjort för olika sätt att närma sig och utveckla förståelse och analys av mediekritik som del av eller nära kopplat till medieansvar/ansvarighet. I kapitlet om kritik visades att mediekritik kan närmas från andra håll än ansvarsteorin; som en institutionaliserad kulturell praktik, som kritisk teori och kritik om teori och som en förmåga till kritiskt uttryck i socialt handlande.

I det följande utvecklas en samhällsvetenskaplig och sociologisk förståelse, begreppsligt och teoretiskt, för att bättre kunna förstå hur kritik och ansvar verkar i medier och journalistik. von Krogh (2012a) har i sin analys av ansvarsprocesser i svenska medier visat att frågan om inflytande är av stor betydelse. Vilka aktörer som agerar, hur deras argument samspelar med sin samtid och hur olika konstellationer av aktörer bidrar till att skilda former av kritik accepteras eller avvisas blir avgörande för kritikens verkan (Krogh 2012a, 34-37). von Krogh pekar på att 60-talets kritik av nyhetsjournalistiken väckte stort stöd och ledde till förändringar av ansvarsmekanismer, men att samma argument klingade i princip ohörda på 00-talet.

En analys av kritik och ansvarighet som kopplas till bransch, allmänhet, politik och ekonomi bidrar med värdefulla infallsvinklar på frågorna som diskuteras. Men den pekar också vidare mot en möjlighet att studera och analysera hur dessa samspelar och hur det institutionella samspelet mellan dem har utvecklats över tid. För att åstadkomma detta behöver de ansvarscentrerade modellerna kompletteras med begrepp för hur stabila och föränderliga former för mediekritiken utvecklas och vilken roll dessa har för förändring av medier och journalistik. Det görs här genom att diskutera hur

kritisk sociologi, pragmatisk sociologi och institutionell teori kan bidra till en sådan begreppslig fördjupning.

4.2 Den kritiska sociologin och journalistikens fält

Ett nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus kritiska sociologi är fält. Ett fält är ett område för social praktik som är avgränsat från sin omvärld och som styrs av gemensamma regler. Inom ett fält kombineras en grundläggande förståelse av fältets villkor, dess doxa, med en uppfattning om att det är betydelsefullt att verka på fältet, samtidigt som fältet är genomkorsat av konkurrens och konflikt mellan aktörer i strid om olika positioner på fältet.

Journalistiken utgör en del av kulturproduktionens fält. Det kan vidare sättas i relation till andra fält som utbildning, ekonomi, religion och politik. Bourdieu har ett relationellt sätt att närma sig samhället (Benson och Neveu 2005).

En väsentlig idé i Bourdieus fältteori är att värden i huvudsak är fältinterna. Aktörer på ett fält strider om saker som har värde inom fältet. Om de träder utanför fältet är det ovisst om de kan växla in dessa värden i andra sammanhang. Relationen mellan fält kan samtidigt analyseras i termer av hur mycket de påverkar varandra och Bourdieu använder termen heteronom för fält som påverkas av andra fält och autonom där fältet styrs mer av fältinterna faktorer.

Bourdies värdeteori är också central för att förstå hur fält och relationer mellan fält fungerar. Han skiljer på två grundläggande former av värden, ekonomiskt och kulturellt kapital. Ekonomiskt kapital är pengar och kulturellt kapital består av utbildning, expertis och kunskap. Dessa båda är centrala, enligt Bourdieu, och bidrar till att forma samhället och dess olika fält. Bourdieu beskriver samhället som ett socialt rum där just ekonomiskt och kulturellt kapital fungerar som den centrala sorteringsprincipen och där detta rum formas av hur mycket kapital en person har och sammansättningen av det. Utöver dessa två kapital har Bourdieu även identifierat två andra former av värde och kapital, socialt och symboliskt. Det sociala kapitalet kan beskrivas som kontakter och det symboliska som legitimitet, anseende eller spekt.

Benson och Neveu (2005) argumenterar för att Bourdieus teori är fruktbar för studiet av journalistik och undersökning av journalistiken som ett fält i relation till andra fält i det sociala rummet. Vad de vill visa är att bortom Bourdieus mediekritiska *Om televisionen* (1998) finns det stora möjligheter att använda hans begreppsapparat och samhällsförståelse för analys av journalistik och medier.

Bourdies analyser av språk och symbolisk makt (Bourdieu och Thompson 1991), kulturproduktion (Bourdieu 1993), konst (2000), och

journalistik (Bourdieu 1998) har lagt grunden för detta intresse inom medieforskningen. Samtidigt finns det också ett ifrågasättande av hans förhållningssätt. Schudson (2005) frågar sig vad Bourdieus idé om autonomi ska ges för mening om journalistiken studeras som ett fält. Vad är journalistiken autonomt från, och har det någonsin varit autonomt? Han frågar sig också om det är önskvärt med journalistik som står fri från beroende till politik, medborgare och samhälle om det leder till att journalistiken fjärrar sig från demokratin.

Även Nick Couldry (2003) har pekat på problem som är förknippade med relationen mellan fält. För Couldry är det mediernas symboliska makt och deras bidrag till den sociala konstruktionen av verkligheten som diskuteras. Couldry pekar på att Bourdieus starka koppling mellan fält, praktiker på fält och makt över och på fält inte hänger ihop med den mer övergripande analysen av det sociala rummet. I Bourdieus fältteori betonas frågor om fältens interna regler och drivkrafter. Couldry diskuterar hur Bourdieu ser på relationer mellan fält, t.ex. journalistikens, mediernas och politikens fält. Är dessa fält oberoende av varandra eller har de en relation som kan studeras i termer av hur de interagerar eller påverkar varandra? Bourdieus förklaring är i huvudsak fältintern, enligt Couldry, och den kommer då i första hand att omfatta hur aktörer inom det journalistiska, mediala eller politiska fältet agerar och hur de förhåller sig till varandra. Det som inte låter sig förklaras är hur relationer mellan fält utvecklas och vilka mekanismer som finns för att ändra på relationen mellan fält.

I sin analys av medierna och journalistiken som fält introducerar Couldry de tankar som Bourdieu har om staten. Staten uppfattas här inte som ett fält, utan snarare som ett "socialt rum" där olika aktörer konkurrerar om ett "metakapital". Kontrollen över staten innebär nämligen kontroll över en rad andra fält i det sociala rummet. Genom staten kan såväl ekonomin, politiken och medierna påverkas och styras. Även staten har sina "fält", t.ex. förvaltningen, där en intern fältlogik kan göra sig gällande, men poängen här är att peka på att staten också har en makt som är fältövergripande och som kan bidra till styrning av andra fält.

Med detta som grund går Couldry vidare och gör en parallell till mediernas inflytande över olika fält i det sociala rummet. Mediernas makt skulle kunna uppfattas analogt med staten som ett slags "metakapital" där olika aktörer konkurrerar om att utveckla ett "mediekapital". Detta mediekapital kan sedan, i olika utsträckning och på skilda sätt, växlas in på olika fält. Couldry ger exempel på trädgårdsskötsel och matlagning/kockar och hur exponering i medierna kan användas på det egna fältet. Denna analys av relationer mellan fält och mekanismer för hur sådana relationer mellan fält utvecklas gör att Couldrys diskussion också blir en fråga om media-

lisering/mediatisering²¹ och den roll som medier och journalistik har för olika sociala fält.

Bensons idé om att fältmodellen är ett nytt sätt att analysera journalistik kan även uppfattas som föråldrad och att den skulle vara omsprungen av samhällsutveckling och medieutveckling. Frågan gäller om det går att se journalistiken som ett avgränsat och sammanhållet fält på grund av de sociala och kulturella förändringar som ägt rum under de senaste decennierna. Snarare än strikt avgränsade fält präglas samhälle, medier och journalistik av nya former av flöden, nätverk och relationer som inte har den permanens eller avgränsbarhet som ett fält kräver. I varje fall utmanas Bourdieus idé om det tydligt strukturerade fältet med tydliga poler av dominerande och dominerade fraktioner av aktörer. Ytterligare en faktor som understryker detta är internationalisering och globalisering. Var går gränsen för journalistikens fält idag och vilken roll har de nationella fält som vi ofta undersöker? Journalistiken och medierna studeras kanske bättre som en global företeelse (Berglez 2013). En sista faktor som kan beröras är digitalisering och dess betydelse för att skapa nya relationer mellan producenter och konsumenter, att omforma arbetsprocesser i medier och journalistik samt att utmana hävdvunna sätt att se på yrkesroller inom mediesektorn (Beckett 2008; Singer et al. 2011; Peters och Broersma 2013). Frågan nu är om det finns något fält kvar att undersöka?

Uppfattningar om upplösning, flöden och ständig föränderlighet, i samhälle, kultur, media och journalistik, är överdrivna och utgör främst en ideologi för att ge kraft åt och kanalisera förändringen i en viss riktning. Istället kan begreppen formativ, institution och formation vara värdefulla för att beskriva och fånga såväl förändring som stabilitet.

4.3 Med den kritiska förmågan i fokus

Luc Boltanskis sociologi går under beteckningen pragmatisk sociologi. Det innebär bland annat, i kontrast till Bourdieu, en fokusering på det sociologiskt deskriptiva framför det kritiska. Den utförliga och nära beskrivningen av social interaktion och sociala situationer lägger grunden i den pragmatiska sociologin.

Det är vidare med hjälp av denna pragmatiska sociologi som Boltanski tar sig an att överbrygga klyftan mellan Bourdieus kritiska sociologi och den egna kritikens sociologi. I fokus för den analysen står förhållandet mellan institution, kritik och dominans. Enligt den ena uppfattningen, kritisk socio-

---

²¹ Couldry använder sig av begreppet medialisering på det sätt som Silverstone (2007) har utvecklat det, dvs. med hänvisning till mediernas mer övergripande samhälleliga roller. Lundby (2009, 3) menar att termen mediatisering är mer lämplig för att behandla dessa frågor.

logi, präglas samhället av sociala relationer där makt och dominans är den avgörande faktorn och där människor utgör agenter för yttre makter (Boltanski och Held 2011, 261) och enligt den andra uppfattningen, pragmatisk sociologi, präglas samhället av autonoma aktörer vars kreativa handlande omskapar samhället i nuet (ibid). Föreläsningarna samlade i boken *On Critique* (Boltanski 2011) utgör ett försök att skapa bryggor mellan dessa båda ståndpunkter. Det som utvecklas är ett resonemang om det socialt beständiga, institutionerna, som på olika sätt, ställs inför aktörers kritik, en kritik som kan ses som en betydelsefull faktor för institutionell förändring.

Av särskilt intresse är dels de situationer och interaktioner som utgör kontroverser eller dispyter mellan aktörer. Boltanski har här i flera olika sociala sammanhang studerat hur kritik och försvar utvecklas i sådana dispyter. Denna forskning utgör också grunden för studien om rättfärdigande, *On justification* (Boltanski och Thévenot 2006). Förändringar i kultur och samhälle utökar, eller krymper, det register av rättfärdigande som kan användas i konfliktfyllda relationer (se kap 2.5).

Den pragmatiska sociologin lyfter fram situationellt handlande aktörer och deras möjligheter att handla kritiskt och reflexivt och därmed ges frågan om dominans i sociala relationer ett mer nyanserat svar. Den beskriver vidare komplexitet i sociala situationer och hur dessa kan vara genomkorsade av flera och motstridiga värden, som kommer till uttryck i bruket av olika värdevärldar för att beskriva, förklara eller legitimera handlingar. Boltanski låter på detta sätt positioner i det sociala rummet och positioner på olika slags praktikfält komma i kontakt med varandra.

I det dagliga handlandet är människor normalt sätt inte kritiska utan handlar vanemässigt och utan att ifrågasätta, men det finns också en möjlighet att handla på ett annat sätt, att använda sig av ett annat handlingsregister. I detta handlingsregister ifrågasätts och prövas företeelser. Sådana prövningar kan göras i enlighet med de ramar och institutioner som är etablerade eller som ifrågasättande av just dessa ramar och institutioner (Boltanski 2011, 97f). Boltanski talar vidare om att kritikens avsikt är korrektiv i det förra fallet och radikal i det senare (Boltanski och Chiapello 2007, 32f). Det går också att se detta som skillnaden mellan ett normupprätthållande och ett normförändrande förhållningssätt.

Boltanskis studier av kritik har inte bara varit fokuserade på mikronivå och individers handlande, utan han har också studerat hur kritik kan ha verkan på samhällelig makronivå. Boltanski och Chiapello (2007) har i sin studie av den samtida kapitalismen visat att kritik har en väsentlig roll för kapitalismens utveckling och omvandling. Kritik förändrar inte kapitalismen, men den skapar de tolkningsramar och den anda som de ekonomisk-politiska krafterna utvecklas i. I studiet av kapitalismens omvandlingar har Boltanski och Chiapello också frilagt två kritiska diskurser som de menar påverkar denna samtidsanda. Den första kritiken kallar de ”social kritik”, med fokus

på rättvisa och fördelning, och den andra kallar de för ”konstnärlig” kritik, med fokus på autonomi, autenticitet och skapande. Omvandlingen av den franska kapitalismen från 80-talet och framåt förklarar de genom eftergifter för den ”konstnärliga kritiken” som kommit att legitimera en ny era av kapitalismen. Kapitalismen räddar sig från sin egen undergång två gånger, först i början av 1900-talet genom att ta till sig av den sociala kritiken och sedan i slutet av samma sekel genom att ta till sig av den konstnärliga kritiken.

Med hjälp av dessa resonemang om kritik på mikronivå och makronivå kan vi också utveckla von Kroghs (2012a) slutsats om kritikens centrala roll för utvecklingen av mediernas ansvarsprocesser. Enligt Boltanski är kritik och institution intimt sammanlänkade. Hur kan då institutionsbegreppet bidra till att kasta än mer ljus över sakerna?

4.4 Institutioner i gammalt, samtida och nytt ljus

Institution är ett centralt och samtidigt omstritt begrepp inom samhällsvetenskapen. Thompson (2001, 22) ger det följande definition:

Institutioner kan betraktas som bestämda uppsättningar av regler, resurser och relationer som har en viss grad av varaktighet i tiden och en viss utsträckning i rummet och som binds samman för att ett visst övergripande mål ska uppnås. Institutioner ger en bestämd form åt redan existerande interaktionsfält och skapar på samma gång nya positioner inom dessa fält och nya livsbanor för de individer som innehar dem.

Elinor Ostrom beskriver institutioner som ”the prescriptions that humans use to organize all forms of repetitive and structured interactions” (Ostrom 2005, 3). Med en sådan förståelse ägnar sig en rad samhällsvetare och kulturvetare åt studier av institutioner. Inom sociologin brukar institutioner förstås som de mer övergripande och varaktiga strukturerna i det sociala livet, och särskilt det moderna samhällets institutioner studeras. Men begreppet kan kopplas till flera nivåer av social organisering.

För det första kan det kopplas till en makronivå och hur en social helhet, samhället, delas upp i olika institutioner eller områden – t.ex. religion, rätt, familj, ekonomi, stat, politik, kultur, utbildning och massmedier. Inom alla sådana områden finns det övergripande och tidsligt mer beständig struktur som sätter gränser för och som skapar möjligheter för människor att handla, enskilt eller tillsammans med andra. Sådana institutioner har en avgränsad spridning i rummet. Här sker också institutionella förändringar, nya institutioner skapas och gamla träder tillbaka, samtidigt som de skilda institutionerna har länkar till varandra. Samhället och det sociala livets institutionella arkitektur är en i grunden omstridd fråga och kan definieras på en rad olika sätt.

För det andra kan det kopplas till en meso-nivå där människors handlingar sorteras och struktureras utifrån hur de ingår i ett mer övergripande mönster av handling, ett mönster som i tilltagande grad är kopplat till någon slags formell organisation. Om handlingarna ingår i en sådan organisation, eller i möte med en sådan organisation, kan det uppfattas som ett institutionellt handlande och organisationer i sig som en institution. En särskild sorts organisationer brukar också kallas för institutioner. Med det avses vanligtvis formella organisationer som har någon form av disciplinär eller allmännyttig uppgift – t.ex. fängelse, skola eller sjukhus. På denna nivå handlar institutioner om hur en värld av organisationer och organisationer av organisationer, meta-organisationer (Ahrne och Brunsson 2008), står i relation till handlingar som sker utanför denna formellt organiserade sfär av handling.

För det tredje kan institutioner kopplas till mikro-nivån och villkor samt regler för människors handlande. Institutioner på denna nivå består i hur människor införlivar och blir del av en social värld och hur de i sina handlingar ger uttryck för detta genom att bidra till konstruktionen av denna värld. På denna nivå handlar institutioner om hur världen konstrueras socialt och fenomenologiskt (Berger och Luckmann 1979).

Inom den sociologiska organisationsforskningen har det sedan 90-talet varit ett uppsving för den institutionella teorin och olika sätt att analysera samhälle, organisationer och handlande med hjälp av institutionsbegreppet. Vi kan förstå detta intresse som reaktioner på två riktningar inom samhällsvetenskapen. För det första som en kritik av rationella och ekonomistiska förklaringsmodeller för individuellt och kollektivt handlande och för det andra som ett ”alternativ” till sociologiska teorier med kritisk eller marxistisk inriktning. Institutionalism kan också ses som del av de kulturella, språkliga och retoriska vändningar som samhällsvetenskap tog under 80- och 90-tal. Mellan ekonomism och kritisk politisk ekonomi öppnade sig ett landskap där handling och mening i ett organiserat sammanhang kunde beskrivas och analyseras med nya verktyg. Institutionalism fokuserar därmed också på de aspekter som inte är framträdande inom ekonomism eller kritisk politisk ekonomi – det irrationella respektive överbyggnaden.

Enligt Scott (2001) kan en institutionell analys av en organisation göras utifrån tre beståndsdelar, eller pelare som han benämner dem. För det första *reglering* som utgörs av de formella lagar och regler som finns för en verksamhet. För det andra *normering* som utgörs av de informella normer och värden som tillämpas i en praktik och för det tredje *kultur/kognition* eller dess meningsaspekt, som utgörs av sätten att uppfatta och närma sig den sociala värld man utgör del av. Ett nyckelbegrepp inom institutionell organisationsteori är också organisatoriska fält (Dimaggio och Powell 1983). Med det menas alla de aktörer som på olika sätt är inbegripna i ett skeende inom ett visst område. Det handlar inom bara om de organisationer som producerar något, utan alla aktörer som bidrar till eller påverkas av verksamheten. På

dessa fält utvecklas och används en eller flera logiker för handling, i samklang eller konflikt. Här finns likheter med Bourdieus fältbegrepp genom att organisatoriska fält utvecklar regler, normer och kulturer samtidigt som dessa fält har relationer till andra organisatoriska fält. Slutligen ska också begreppet legitimitet lyftas fram. Att organisationer inför sig själv och i sin omvärld accepteras och uppfattas som legitima är av stor betydelse. En betydelsefull idé är att organisationer inte är rationella utan att de istället anstränger sig att framstå som rationella. Ett vanligt sätt att åstadkomma detta är att härma (mimic) vad andra gör eller att anpassa sig till omgivningens krav (isomorfism).

Den institutionella organisationsteorin har på senare år utvecklats i flera riktningar, bland annat mot mer tolkande förhållningssätt samt mot betoning av praktik, aktivitet och institutionell förändring, det senare under beteckningen institutionellt arbete (work) (Norbäck 2011, 38f). Institutionell organisationsteori har i svensk medieforskning använts för studier av medieorganisationer i förändring, nyhetsjournalistik (Raviola 2010) och public service TV (Norbäck 2011). I forskning om styrning, reglering och policy för medier har även institutionell teori lyfts fram som en lämplig tolkningsram för att studera aktuella förändringar av Patrick Donges (2007).

Den institutionella teorin växte fram i reaktion mot överdrivet rationell organisationsteori och erbjöd på många sätt ett mer realistiskt sätt att studera organisationer och handling i dem. Den fick också mer uppmärksamhet samtidigt som analyser med kritiska och marxistiska perspektiv på samhälle, kultur och medier inte uppfattades ha samma relevans efter 1989. Idag kan den institutionella teorin framstå som något av en universallösning för social organisering, men är den det? Jag vill peka på två aspekter som den institutionella analysen för åt sidan: materialitet och ekonomi.

Genom sitt fokus på regler, normer och mening så döljs den betydelse som fysiska, materiella och kroppsliga dimensioner har för institutioners sätt att verka. Institutioner formar och styr, men det som formas och styrs och de mänskliga aktörer som gör detta riskerar att bli både kroppslösa, platslösa och utan konkret rum. För det andra så tonar institutionell teori ned frågan om resurser, eller kapital med Bourdieus språkbruk, och dess betydelse för institutioner, organisationer och organisatoriska fält. Därmed lämnas alltför litet utrymme, om något, för frågor om den allra vanligaste resursformen i vårt samhälle – ekonomiskt kapital och pengar. Institutionell teori, sedd som regler, normer, mening eller logik installerar sig som maskinens synliga spöke, men bortser från maskinen och det som håller den igång – resurser av olika slag och människors arbete. Institutionell teori som lyfter fram praktisk handling, institutionellt arbete, förefaller vara mer lovande för att göra synligt hur organisationer fungerar och hur de förändras.

Elinor Ostrom har studerat institutioner inom en mer rationellt och ekonomiskt orienterad forskningstradition, men hennes forskning har samtidigt

utvecklat en kritik av denna orientering. Hon har främst analyserat hantering av gemensamma resurser – common-pool resources – och hur det kan skapas effektiva former av gemensamt styre och förvaltning av sådana resurser (Ostrom 2009, 37). I hennes fall är inte institutionen en abstraktion utan en reell och fungerande lösning av ett gemensamt problem genom regler, val och processer. Hon har också lyft fram det aktiva momentet i de processer som skapar och omskapar institutioner, aktörer behöver inte vara låsta i positioner eller hållningar utan kan på olika sätt själva förändras eller ändra förutsättningarna. Hon har slutligen också tryckt på betydelsen av institutionell mångfald (Ostrom 2005) och att olika problem kan behöva olika slags institutionella lösningar.

På motsvarande sätt kan vi ställa frågan om det i studier av medier och journalistik, och kritiken av dem, går att utveckla den institutionella analysen och att till den lägga dels ett lager av kontextuell analys – där ekonomi, politik och samhälle görs tydligt – samt ett kritiskt förhållningssätt som på ett självständigt sätt kan förhålla sig till kritik och ansvarighet som praktiker och processer. Som en brygga mellan dem introduceras begreppen kritisk formativ, institution och formation.

4.5 Kritikens institutioner, formativer och formationer

Vår samtid präglas i hög grad av förändring. En väsentlig fråga är på vilket sätt institutioner då skapas och förändras. Inom institutionell organisations-teori har detta särskilt studerats inom ramen för inriktningen mot institutionellt arbete. Här undersöks individers och organisationer avsiktliga handlande för att skapa, upprätthålla och störa institutionella arrangemang i organisationer (Lawrence, Suddaby och Leca 2009).

Den process i vilken en institution skapas brukar benämnas institutionalisering och den process genom vilken en institution tynar bort, uppslukas av en annan eller på något sätt försvinner benämns av- eller de-institutionalisering. Upprätthållande av institutioner kan avse fall där institutioner upprätthålls utan att någon förändring sker eller att institutioner ändras i en anpassning till nya villkor. Störning handlar om problem eller utmaningar en institution utsätts för, varav kritik kan vara en av dem.

Institutionell förändring är något som kan antas ske i steg genom att nya sätt att handla blir bas för utveckling av resonemang, diskussion och reflektion kring vilka regler och normer som ska gälla. Jag vill i detta arbete använda mig av tre begrepp: *kritisk institution*, *kritisk formativ* och *kritisk formation*. Med det första avses de mer etablerade, stabila och permanenta sätten att bedriva kritik och med begreppet kritisk formativ avses en temporär eller framväxande ordning. Med det tredje avses helheten av institutionella och formativa sätt att göra kritik. Begreppet formativ avser att fånga det

aktuella och det framträdande samt hur detta kondenseras i institutionaliserande ”försök” eller prov. Begreppet kritisk formation avser den helhet som skapas av alla praktiker för att kritisera medier och journalistik. Formativer och formationer omramar därmed institutionsbegreppet – det är dels det som är i förändring och omskapande och dels det som är summan av det föränderliga och bestående. Skulle inte istället institutionsbegreppet enbart kunna användas för att hantera dessa båda frågor – förändring och helhet – och att vi kunde tala om permanenta respektive tillfälliga/efemära institutioner som bildar institutionella formationer? Det uttrycket riskerar alltför starkt att betona en stark och avgränsad institutionalisering. Kritiska formativer är istället framväxande och tillfälliga kombinationer av aktörer, resurser, regler, mening och praktik på ett eller flera sociala handlingsfält i kritisk handling. Den nya komplexa helhet som då skapas benämns kritisk formation. Formativ och formationer är dels föränderliga och dels uttryck för helhet. De är ofta komplexa, och komplexitet och precision är viktiga i förståelsen av både institutioner, formativ och formationer.

Sättet att använda formationsbegreppet är utvecklat ur Robert Latham och Saskia Sassets idé om *digitala formationer* som avser att fånga nya sociala mönster i människors användning av digital information- och kommunikationsteknik (Latham och Sassen 2005). Deras huvudtanke är att koppla samman teknik och samhälle och det är social form och sociala formationer som ligger till grund för begreppet och att teknikanvändning utvecklas i ett socialt sammanhang men med specifika uttryck. Här bygger de implicit även på idén om en social formation som ett uttryck för social helhet. Den av Marx inspirerade idén om samhällsliga helheter som komplexa formationer är utgångspunkten för detta sätt att används formationsbegreppet. En samhällsformation omfattar alla de viktigaste dragen i samhället och är ”en vitt förgrenad helhet av sociala institutioner” (Østerberg, Engelstad och Rundkvist 1984, 38).

Det är dock inte denna aspekt som Latham och Sassen främst tar fasta på utan de ger formationsbegreppet en innebörd som handlar om föränderlighet, tillfällighet och provisoriskhet. Fyra aspekter av digitala formationer identifieras av författarna: (1) att de avser en tidig del av en mer omfattande process, (2) att de kan initieras på många olika sätt – såväl informellt som formellt, (3) att de kan utvecklas på skilda sätt och (4) att forskarnas förståelse även den är preliminär och under utveckling (Latham och Sassen 2005, 9).

Formationsbegreppet skulle kunna förstås på båda dessa sätt – som en komplex helhet och som en komplex process. Formationer kan då både förstås som det föränderliga inslaget i sociala processer och den helhet som råder i denna förändring. Att samtidigt använda båda dessa förståelser av formationsbegreppet leder dock till språklig oklarhet. I detta arbete används därför istället termen formativ för att benämna den processen av förändring

och dess substantiella resultat. Formationer utgör istället de komplexa konstellationer som består av både formativer och institutioner.

Med kritiska institutioner menas de etablerade, utvecklade och permanenta sociala och kulturella formerna av kritik. Med kritiska formativer menas det som är framväxande, föränderligt, temporärt eller övergående. Med kritiska formationer avses det sammantagna uttrycket för dynamik och stabilitet. Enligt Boltanski är kritik och institution sammanlänkade genom att kritiken prövar eller utmanar institutioner. Är det då möjligt att det finns institutioner för kritik, utan att göra kritiken uddlös eller utan verkan? Det är möjligt att föreställa sig detta genom ett resonemang om kritik på två nivåer, en generell och en tillämpad. På den generella nivån så står kritik och institution emot varandra och erbjuder motsägelse och kontrast. Denna relation kan ses som ett motsatsförhållande, men i praktiken kan det inte vara på det sättet, då även kritiken utgör en del av eller en egen social praktik. För att kritik ska kunna uttryckas måste det finnas former och för att kritik ska kunna påverka behöver den också få kraft att påverka. Kritik kan då institutionaliseras, ges resurser, regler och mening som uttrycker den på ett visst sätt och som verkar i ett visst sammanhang. Boltanskis modell för förhållandet mellan kritik och kapitalism visar på hur kritiken kan utveckla form och innehåll som föregriper eller som efterapar (Boltanski och Chiapello 2007, xxvif). Graden av självständighet eller oberoende och den roll som kritiken och kritikern ges på ett fält kan variera. Institutionaliserade former för kritik kan också visa sig verkningslösa eller systembevarande. I sådana fall kan en kritik av kritiken förnya dess former och sätt att verka. För denna förändring har kritiska formativer en formande roll.

I analogi med att använda digitala formationer för att studera nya sociala former i användning av digital kommunikationsteknik vill jag prova om begreppet kritiska institutioner, formativer och formationer kan vara fruktbara för att studera etablerade och mer permanenta former av kritik, skapande, förändring och försvinnande av tillfälliga former för kritik av medier och journalistik och hur de båda sammanbinds. I avhandlingen ligger det empiriska fokuset på studier av kritiska institutioner.

4.6 Kritik och institution – ett nödvändigt samband

Kritisk sociologi i den version som Bourdieu representerar, pragmatisk sociologi utifrån Boltanski och institutionell teori bidrar alla till de begrepp som kommer att användas för att sätta mediekritik i socialt sammanhang. Det som länkar samman dem är att de alla bidrar till att utveckla ett resonemang om förhållandet mellan institutioner och kritik. Boltanski (Boltanski 2011, 83) är den som allra tydligast har fört samman de båda begreppen i sin analys av hur kritikens sociologi kan utvecklas. Det sker genom ett handlande som är

kritiskt och som kommer till uttryck genom prövningar där verklighet och existentiella frågor testas (2011, 103). Boltanskis modell för kritiken och dess uttryck innehåller de mest väsentliga beståndsdelarna – att ställa frågor inom gällande normer och att kritisera gällande normer. Genom begreppen kritiska formativ och kritiska formationer kan dock hans modell kompletteras och kritikens sociala former studeras närmare.

von Krogh (2012a, 35f) har i sina studier av svensk mediekritik och ansvarighet kommit fram till att kritiken har en central roll i ansvarsprocesser. Den begreppsliga ram för att analysera förhållandet mellan kritik och institution som används här har potential att kunna fördjupa förståelsen för hur permanenta eller tillfälliga arrangemang för kritik av medierna formas. Den kan också bidra till vidare undersökningar av hur kritisk praktik och ett ansvarigt handlande kan studeras och analyseras.

I detta kapitel har förståelsen för mediekritik i socialt sammanhang utvecklats med hjälp av de tre begreppen institution, formativ och formation.

- Institutioner är de komplex av strukturer, resurser, regler och mening som används av aktörer i olika slags handlingar på ett rutinartat sätt.
- Formativer är de tillfälliga, framträdande och föränderliga sammansättningarna av aktörer, resurser, regler och mening som omformar institutionerna. De skapas utifrån de resurser och verktyg som de berörda praktikfälten ger möjlighet att realisera.
- Formationer är den helhet av institutioner och formativer som verkar i ett visst socialt sammanhang.
- Kritik är slutligen en drivkraft och motor som prövar, ifrågasätter och utmanar institutionell ordning samt bidrar till att bygga formativer som prövar, ifrågasätter, utmanar och förändrar institutioner.

Denna begreppsförståelse är ett försök att överbrygga klyftan mellan kritisk sociologi och kritikens sociologi för att kunna använda dess insikter i studiet av kritik av medier och journalistik.

Kapitel 5: Metod, design och studier av medietexter

5.1 Vägval

Avhandlingen syftar till att bidra med kunskap om mediekritik som begrepp, uttryck och kraft för förändring. Detta skall ske genom analys av begreppet mediekritik, analys av medietexter som ger uttryck för kritik av medier eller journalistik samt utveckling av begrepp för att analysera kritikens institutionella former och dess bidrag till förändring av medier, journalistik och samhälle.

Två av de tre frågeställningarna handlar om att utveckla begrepp – om mediekritik och om dess institutionella former. Den design och de metoder som valts för arbetet omspannar både de begreppsliga/teoretiska och den empiriska frågeställningen. Det görs genom att ansluta till en reflexiv tolkande metodologi (Alvesson och Sköldberg 2008, 490) som är relevant för såväl begreppslig analys som för analys av medietexter. Den reflexiva tolkningen vägleder arbetet men används på ett för uppgiften och forskaren anpassat sätt (Czarniawska 2014, 12,193).

Avhandlingens design är tredelad och genom denna uppläggnings integreras analysen av begrepp, teorier och medietexter. De frågor som ska besvaras behandlas först teoretiskt och begreppslig i en litteraturöversikt och diskussion. Översikten redovisar, kontextualiserar och tar sedan begrepp och teorier i anspråk för den egna forskningsuppgiften (Czarniawska 2014, 29ff). Avsikten med denna del är inte enbart att lägga grunden för arbetet med medietexterna, utan den utgör också ett bidrag till den begreppsliga och teoretiska analysen av mediekritik. Denna översikt är samtidigt gränsöverskridande då den tar upp flera sätt att närma sig kritik, mediekritik, ansvar och institution. Varje kapitel bidrar till att fördjupa den begreppsliga och teoretiska förståelsen av vad mediekritik är och kan vara. Utveckling av begrepp och teori kan därigenom dra nytta av att relatera olika perspektiv (Czarniawska 2014) och av att skifta mellan sätt att se (Alvesson 2014).

Avhandlingens andra del är studiet av medietexter som ger uttryck för kritik. I denna del fördjupas och konkretiseras förståelsen av mediekritik. I den tredje delen sammanfogas studierna av medietexterna och de begreppsliga studierna för att tolka och därigenom utveckla ny kunskap om mediekritik.

I inledningskapitlet presenterades fyra sätt att närma sig studiet av kritik och mediekritik: (1) kritik som en praktik i institutionellt sammanhang, (2) kritik som teori och teori om kritik, (3) kritik som ett omdöme och ett förhållningssätt som används i ett socialt och kulturellt sammanhang och (4) kritik som ett instrument för ansvarighet/accountability.

För den begreppsliga och teoretiska analysen är alla fyra relevanta och de bidrar samtliga till att utveckla den begreppsliga förståelsen av mediekritik och dess institutionella sammanhang.

För studiet av medietexter och deras kritiska uttryck är likaså alla fyra relevanta, men på ett mer specifikt sätt. Punkterna (1) och (3) har styrt urvalet av vilka textgenrer som studeras och punkterna (2) och (4) har styrt hur analysen av kritik, ansvar och respons i medietexterna görs.

Designen av avhandlingen länkar samman de fyra utgångspunkterna, såväl begreppsligt/teoretisk som empiriskt, för att ge en fördjupad förståelse av den svenska mediekritiken, samtidigt som forskningsuppgiften blir genomförbar. Intresset att förstå och analysera, framför att göra empiriska generaliseringar, har styrt hur arbetet lagts upp.

5.2 Metodval

I avhandlingen används i första hand kvalitativ metod för analys av akademiska texter och medietexter. Denna kombineras med inslag av kvantitativ innehållsanalys av medietexterna som är hämtade från dagspress och Internet.

Kritik och ansvarsprocesser kan ses som en meningsgenererande praktik i ett socialt sammanhang. I enlighet med en sådan uppfattning av kritik och ansvarighet måste också lämpliga metoder för att närma sig dem empiriskt användas. Då det handlar om meningsskapande aktivitet framstår det som rimligast att använda sig av en tolkande metod. Det är en sådan ansats som kommer att användas för att skapa översikt över och bearbetning av materialet.

Den reflexivt tolkande metoden rymmer fem delar (Alvesson och Skoldberg 2008, 489ff). För det första fyra nivåer eller element av tolkning som hänger samman med interaktionen med ett empiriskt material, tolkning av detta, kritisk tolkning samt en självkritisk och språklig reflektion. Det reflexiva momentet utgör den femte delen och kommer inte bara till uttryck som reflektion över forskarens eller språkets roll i forskningsprojektet, utan

främst genom att tolkningen just är flerdimensionell. Alvesson och Sköldberg beskriver sin uppfattning som en hermeneutik i fyra dimensioner. Den enkla utgörs av den mening som aktörer lägger i sitt eget handlande och dess symboliska uttryck. Den dubbla handlar om hur forskare tolkar sådana uttryck. Den trippla tar också in ett kritiskt förhållningssätt i sin tolkning och kvadrohermeneutiken, lägger också till en tolkning som inbegriper forskarens bakgrund, anspråk på auktoritet och bruk av språket.

Reflexiv tolkning kännetecknas av att den rör sig över alla dessa nivåer och att den ger denna reflektion en väsentlig roll i forskningsprocessen och i presentationen av resultatet (Alvesson och Sköldberg 2008, 491). I forskningen kan tyngdpunkten samtidigt läggas på någon eller några av de fyra nivåerna och Alvesson och Sköldberg beskriver sådana projekt som empiri-drivna, insiktsdrivna, emancipationsdrivna och polyfonidrivna (Alvesson och Sköldberg 2008, 527).

Denna avhandling lägger tyngden på att tolka mediekritik – begreppet och dess uttryck i medietexter – samtidigt som den har inslag av empirinära läsning och kritisk tolkning. Avhandlingen är i först hand insiktsdriven och i någon mån emancipationsdriven.

Tolkningen kommer att ha inslag av såväl objektiverande som aletisk hermeneutik.²² Som Gripsrud påpekar (2000, 180) finns det skäl att vara eklektisk i förhållningssättet till texter och att låta tolkningsstrategin variera efter den text som studeras.

Kvale (1997, 51f) pekar på sju principer för hermeneutisk tolkning och växlingen mellan del och helhet, den hermeneutiska cirkeln, utgör den första principen. Den andra principen handlar om att finna ett inre sammanhang i en text – en god gestalt. Vidare bör man pröva sina tolkningar mot andra texter eller uttalanden och på detta sätt vidga giltigheten i en tolkning. En fjärde princip är att respektera en texts autonomi och att förstå den som en helhet i sitt specifika sammanhang. En femte princip pekar på betydelsen av förkunskaper – att känna till den företeelse som studeras. Den sjätte principen handlar om att som forskare göra sig medveten om sin egen förförståelse och villkoren för tolkning av en text. Den sista principen lyfter fram tolkningen som en kreativ och skapande process som berikar och fördjupar förståelsen av en text.

Sättet att analysera medietexter har influerats av tillgängliga metoder för textanalys som brukstextanalys (Hellspong 2001), metoder med anknytning till diskursteori (Winther Jørgensen och Phillips 2000; Hellspong och Ledin

---

²² Med objektiverande hermeneutik avses en strategi som lägger sig nära texten och dess textuella sammanhang samt textens konstruktion. Nära förknippad med denna är sympatisk tolkning som ligger nära en upphovsmans avsikter med en text och som lojalt återger dessa. Med aletisk hermeneutik menas en strategi som vill avslöja eller upptäcka dolda sammanhang (Alvesson och Sköldberg 2008, 198). Ibland används även uttrycket symptomal tolkning för en strategi som söker sig bortom och under det manifest uttryckta i en text och som tolkar in andra eller nya meningar.

1997) samt dialogperspektivet på språklig kommunikation (Kroon 2001). Under 00-talet har kritisk diskursanalys vunnit stort intress i svensk medieforskning (Fairclough 1995). Modellen förutsätter att såväl texter, textpraktik och den sociokulturella kontexten studeras. För grundläggande synpunkter på textanalys inom samhällsvetenskapen har också Boréus och Bergström (2000) använts. Det valda tillvägagångssättet är influerat av diskursteori och dialogteori, men det utgör dock inte något exempel på en fullt ut tillämpad diskursanalys eller dialoganalys.

Istället för att till punkt och pricka följa någon av modellerna ovan har ett öppnare hermeneutiskt förhållningssätt använts. Helt centralt för detta är att använda sig av dialektiken och dynamiken mellan delen och helheten, kärnan i ett hermeneutiskt synsätt. Det är i relationen mellan det enskilda uttrycket och de övergripande mönstren som förståelsen utvecklas mot en vidare och djupare insikt. En sådan pendling mellan att läsa och studera översiktligt och med distans respektive noga och nära har präglat arbetet med avhandlingen. Öppenheten vad gäller metoder har också inneburit att kvantitativa inslag förekommer. Dessa har använts för att skapa överblick och för att söka mönster av olika slag och de kvalitativa för att söka djup, precision och komplikation i sådana mönster. Avsikten är fortfarande att tolka kritiskt.

Begreppet artikulation kan länkas till den hermeneutiska cirkeln och hur del och helhet ömsesidigt konstituerar varandra. Genom artikulationen skapas klagörande och förändring. För det första kan artikulation förstås som ett klagörande av något annars oklart, med rösten som exempel hur ett tydligt tal bär fram ett yttrande. Artikulation kan också förstås som förening av skilda enheter och den förändring som denna förening medför (Laclau och Mouffe 1985, 105). Att något artikuleras på ett särskilt sätt har att göra med hur delarna fogas samman och hur de genom att uppträda tillsammans blir något annat och nytt. Genom att sedan uppträda i olika sammanhang, dvs. artikuleras på nya sätt, skapas ytterligare förändring. Genom att vara i ett visst sammanhang framträder något på ett sätt, och vore det i ett annat sammanhang skulle det framträda på ett annat sätt. Det är därmed relationen som definierar egenskaper hos en företeelse, inte företeelsen själv. Att vi här har att göra med ett relationellt och strukturalistiskt influerat begrepp står klart. Det betyder vidare att en icke-essentialistisk uppfattning kommer till användning där sammanfogningar och relationer bildar grund för egenskaper och inte något som enbart ligger i elementen eller föremålen själva.

Kvantitativ innehållsanalys innebär vanligtvis att det sammanhang som texten utgör bryts sönder, den delas upp i fragment som sedan relateras till motsvarande fragment i andra texter. Den kvalitativa innehållsanalysen använder sig av motsatt metod – att hålla samman och att se ytterligare länkar till det som texten håller samman. På detta sätt vidgar och fördjupar analysen det texten är och kan tolkas vara.

På likartat sätt sammanfogar en kvalitativ läsning en uppsättning texter som har sökts ut på mer atomistisk väg. I två av de empiriska studierna har texterna samlats in genom att sökord använts – nämligen medier eller journalistik. De träffade och valda texterna är inte kopplade till varandra genom direkt närhet eller i en tidskedja, utan de finns utspridda över tid och med avstånd emellan sig. Genom läsning och tolkning av dessa texter skapas det sammanhang som texterna utgör. Det är också ett sätt att sätta uttolkaren i läsarens situation, som en tänkbar mottagare för alla dessa texter. Det atomistiska urvalet balanseras alltså av en tolkning som skapar helhet.

Tolkande metoder behåller eller återskapar i stor utsträckning sina föremål i det sammanhang och i den form som de föreligger. Det finns dock inget som principiellt hindrar att forskaren bearbetar eller överlagrar en text med en metod eller ett verktyg. Det handlar bland annat om att vara öppen för att världen och de fenomen som forskare studerar förändras och att de måste studeras på nya sätt (Czarniawska 2014, 25, 66ff).

Det finns inte heller entydiga argument för att förespråka en påbjuden och enhetlig modell för analys av texter, eller andra företeelser. Istället är flerdimensionella eller helt skilda modeller att föredra. Denna uppfattning baserar sig på hur vi som människor och forskare hanterar data, information och kunskap. Genom att ha tillgång till olika typer av data och information kan vi nå kunskap. Det är genom att en skillnad uppstår som vi kan se att någonting betyder något²³. Skillnaden som gör skillnad är avgörande och den skapas genom att se samma sak med hjälp av olika instrument för observation. En teoretisk eller metodologisk monism avvisas därmed. Att bara använda en metod för att studera mediala, kulturella och sociala fenomen skulle innebära en alltför stor begränsning. Det är istället i relationen mellan olika sätt att studera, undersöka och teoretisera kring en företeelse som den information som kan bli till kunskap kommer till ytan.

En reflexiv tolkande ansats innebär inte heller en kapitulation inför relativismen. Idén om artikulation är tydlig i sin hänvisning till hur en företeelse bör studeras som relation mellan element i ett visst sammanhang, t.ex. i ett senmodernt sociokulturellt sammanhang där globalisering och ny teknik i kombination med kapitalism, marknadsmekanismer och statsmakt skapar särskilda villkor för att kritisera medier och journalistik. Tanken att vissa former av social organisation oundvikligen skulle leda till relativism har dock sina poänger. I ett postmodernt samhälle tycks förmågan till kommunikation och förståelse ha förflyktigats och istället ersatts av parallella och ljudliga monologer som inte utgör samtal eller dialog. Den postmoderna diagnosen kan uppfattas som trovärdig och en rimlig beskrivning av hur kommunikation och tolkning ser ut i det senmoderna kapitalistiska sam-

---

²³ Det är Gregory Batesons uppfattning som här används (1972, 1980), utan att skriva under på det systemteoretiska teoribygge som han utvecklar kring denna för honom helt centrala definition av information.

hället. Det är dock inte nödvändigt att sluta sig till att epistemologi, etik och politik skulle följa en uppgivenhetens och ofruktbarhetens logik, en det eviga babblets praktik. Den reflexiva tolkningen erbjuder en position mellan relativism och objektivism och använder sina forskningsverktyg för att beskriva, tolka, kritisera och reflektera på ett sätt som gör den senmoderna överskådligheten, fragmentering och mångfalden hanterbar (Alvesson och Skoldberg 2008).

Om mångfalden av språk, spel och strategiskt bruk av dessa genomsyrar samhälle, kultur och medier så är studiet av hur just dessa språk, spel och strategier ser ut och verkar det mest angelägna. Snarare än att vända sig bort från dem så bör vi ta ett steg närmare och studera hur de framträder i sitt samtida sociala och kulturella sammanhang. Det låter sig inte göras annat än i bitar och steg för steg.

Språket i avhandlingen har under processen uppfattats på skilda sätt. Några läsare har berömt det som tydligt och bra och med en framställning som ställer höga krav på läsarens närvaro. Komplexitet och de många dimensionerna har setts som det positiva med arbetet. Andra läsare har pekat på oklarheter eller vagheter och att alltför många saker behandlas i arbetet. Här saknar stringens och en verkligt klar röd tråd och istället presenteras en eklektisk redovisning som närmar sig en lärobok. Och en avhandling ska inte vara en lärobok.

En avhandlings uppläggning och dess språkdräkt kan dock se ut på olika sätt. Avhandlingen kan uppfattas som en textgenre med många och rigida krav på uppbyggnad, stil, språk och innehåll. Sådana krav är samtidigt i förändring och en levande genre måste också kunna rymma inslag av variation och förnyelse (Czarniawska 2014, 190). Mitt arbete är skrivet med en ambition att vara artikulerat (klargörande och nyskapande) och med inslag av journalistisk stil och ton. Jag vill skriva så att även andra än medievetare och samhällsvetare kan förstå.

5.3 Textval

5.3.1 Allmänna överväganden – det texter som studeras

För att undersöka mediekritikens texter och dess institutionalisering genomförs fyra empiriska undersökningar.

Medietexterna till studierna har valts för att erbjuda variation och samtidigt ge representation av dels skribenter som finns på mediernas och journalistikens fält och dels skribenter som finns utanför. Det har också varit en avsikt att få med skribenter som är mer specialiserade och organiserade samt de som saknar sådan specialisering eller organisering. Denna variation har

funnits genom att fyra typer av texter studerats: tv-krönikan, fackboken, debattinlägget och insändaren.

Delundersökning 1 – Dagskritikerna

Området med störst permanens och tydlighet när det gäller kommentar av medier och journalistik är tv-krönikan. Denna form av dagskritik har också kopplingar till den litterära dagskritiken. Här finner vi skribenter som verkar på mediefältet, men i rollen som specialiserade skribenter – tv-krönikören. Valet av detta material motiveras av att tv-krönikan är den mest förekommande, och därmed starkast institutionaliserade formen av text som resonerar och bedömer medier. Här har också kravet på att hitta en form med stark institutionalisering bedömts som väsentligare än att hitta en form där just journalistik eller alla slags medier kommenteras. Inriktningen på tv och journalistiken som en del av tv-innehållet följer ut detta val. Här studeras alltså inte enbart vad krönikörerna skriver om journalistik utan allt de skriver om tv-mediet. Tv-krönikan utgör då den vanligast förekommande formen för regelbundet återkommande reflektion över journalistik och medier i svenska medier.

Delundersökning 2 – De reflekterande journalisterna

Debatt- och essäböcker om medier och journalistik studeras. Här finner vi skribenter som verkar på mediefältet och i journalistiken. Som skribenter skapar de distans till sin vanliga journalistiska verksamhet genom att reflektera över den. Valet av detta material motiveras för det första av att skribenterna är journalister och att de kommer att representera ett internt sätt att uppfatta journalistik och medier. För det andra har böckerna valts för att de på ett tydligt och förtätat sätt ger utrymme för reflektion över journalistik och medier. Böckerna utgör den mest uttryckliga formuleringen av reflektion över svensk journalistik och svenska medier under den studerade perioden.

Delundersökning 3 – Dagspressdebatt och nätdebatt

Morgontidningsdebatt 00-tal och nätdebatt 10-tal. I debatten möts de medieinterna och medieexterna aktörerna. Av särskilt intresse är de för medierna externa aktörerna. Dessa kan ha mer eller mindre tydlig expertis och/eller organisationstillhörighet. Valet av materialet motiveras av att debattsidor är väl institutionaliserade och med regelbundenhet ger utrymme för debatt om medier och journalistik samt att de ger organisationsföreträdare tillgång till offentligheten. Studiet av nätdebatt motiveras av att den utgör en ny form för debatt som är svagt institutionaliserad och under förändring.

Delundersökning 4 – Insändare

Insändare i pressen/morgontidning 00-tal och 10-tal. Här finns möjlighet att hitta skribenter som är för medierna externa, men som saknar uppenbar or-

ganisationstillhörighet eller expertis. Valet av materialet motiveras av att insändarsidor är väl institutionaliserade och att de kan ge utrymme för debatt om medier och journalistik samt att de i första hand utgör en kanal för enskilda personers tillgång till offentligheten.

I delundersökningarna studeras vem som uttrycker uppfattningar om journalistik eller medier, vilken kritik som förs fram, hur ansvarsfrågor hanteras samt hur respons kommer till uttryck. I den mån det är möjligt görs också en analys av institutionell stabilitet och förändring utifrån det valda materialet.

Varje empiriskt kapitel har vidare vissa tyngdpunkter. Kapitel sex och nio behandlar kritikaspekten särskilt utförligt och kapitel sju och åtta ansvarsaspekten.

5.3.2 Andra relevanta studier – texter och praktiker

Det som faller utanför det föreliggande arbetet men som förtjänar uppmärksamhet i vidare studier av kritik av journalistik och medier är i första hand följande: (1) nyhetsjournalistik, (2) specialiserad mediejournalistik, (3) fackmedia, (4) kritiska essäer och kultursidesdebatt om journalistik och medier, (5) intresseorganisationer med granskande verksamhet och (6) Internet-initiativ.

(1) I den dagliga nyhetsjournalistiken blir journalistikens sätt att agera löpande kritiserat eller ifrågasatt. I den mån som ansvariga redaktörer eller journalister går i svaromål så utvecklas här ett samtal med kritikerna. Medieföretags, redaktioners och journalisters sätt att hantera nätkommentarer är av betydelse för kritikens hantering.

(2) Journalistik om journalistik eller journalistik om medier utgör ett eget bevakningsområde inom journalistiken och utgör en väsentlig del i den offentliga belysningen av journalistiken. Sveriges Radio har här varit föregångare med programmen ”Vår grundade mening”, ”Publicerat” och ”Medierna”. Ett antal tv-program har också genom åren tagit upp mediefrågor, det mest kända är SVT:s ”Mediemagasinet”. I skrivande stund finns inte något sådant tv-program i svensk tv. En rad svenska tidskrifter har under många år också skrivit om journalistik och medier, men idag finns ingen tidskrift på marknaden som vänder sig till en bred publik och som enbart behandlar mediefrågor. Istället utgör frågor om journalistik och medier del i samhällstidskrifter som Fokus, RePublic, Axess och ETC.

(3) Fackpressen utgör antagligen den väsentligaste källan för diskussion om medier och journalistik. Under många år har Medievärlden och Journalisten var tydligast inriktade på journalistik och medier som bär journalistik, medan Resumé och Dagens Media har behandlat reklam samt medier som ett område för ekonomisk utveckling och företagsamhet. I alla dessa facktidsskrifter pågår ett samtal om journalistik och medier som är relevant för diskussion och mediekritik.

(4) Svenska dagstidningar innehåller också många inslag av kulturartiklar, essäer och uppflammande debatter om journalistik och medier har förts på kultursidor, inte bara på debattsidor. Här finns också ett intressant och relevant material att undersöka.

(5) Intresseorganisationer i mediernas omvärld som har till syfte att diskutera och kritisera journalistik och medier är av särskilt intresse. Bland de betydelsefulla kan nämnas ”Allt är möjligt” och ”Quick Response” som arbetat med genusfrågor respektive främlingsfientlighet/rasism.

(6) Slutligen kan de initiativ som tagits på internet för debatt, granskning eller kritik av journalistik och medier nämnas. Ett tidigt exempel utgör Mediekritik.nu som verkade i början av 00-talet. Ett senare exempel utgör Second Opinion där journalistikens etik utgjorde ett av flera fokus för verksamheten. Slutligen kan Ajour nämnas, en journalistdriven sajt för nyheter och debatt om journalistik, även om dess verksamhet har upphört. Då alla initiativ till specialiserad permanent bevakning, granskning eller kritik av journalistik och medier har gått i graven framstår det som viktigt att studera varför så har skett. I denna studie berörs dock endast Internetinitiativ i ett kapitel – i analysen av debatt i press och på nätet. Idag finns det en permanent diskussion om journalistik på nätet i Sverige och den kanaliseras främst i tre sammanhang: via kommentarsfunktionen till mediers publicering, via Facebook och Twitter samt via Flashback. Här finns också utrymme för många fördjupade studier av hur kritikens former och uttryck förnyas.

Relevant är också studier av de specialiserade ansvarighetsinstrument som kommit till användning under perioden. Två sådana exempel utgör redaktörers direkta svar till läsare och läsarombudsmän. När det gäller läsarombudsmän och tittarombudsmän har dessa kommit till användning under 00-talet, dvs. just emellan de båda perioder av kritik som studeras i avhandlingen. Dagens Nyheter, TV4 och SVT har alla under 00-talet infört ombudsmän och även avvecklat dem. En särskild studie av ombudsmännen i svenska medier under 00-talet skulle tillföra värdefull kunskap. Likaså skulle närmare studier av olika sätt för redaktörer och chefer att kommunicera med sina läsare, tittare, lyssnare och användare göras.

5.3.3 Urval av och tillgång till material

Det empiriska material som kommer att användas i studien är från åren 1998-2002 samt 2010-2013. Under åren kring 2000 togs flera initiativ till granskning av medier och journalistik, men så skedde även omkring 1990 (Krogh 2012b, 13-33). Valet av perioderna kring 2000 och 2010 speglar främst de år när avhandlingsarbetet startades och slutfördes och som von Krogh visar är perioden kring 2000 av intresse för studier av granskning av

medier och journalistik. En studie av material från 1990 eller tidigare skulle också vara av intresse, men det måste anstå till senare studier.²⁴

Det relevanta empiriska materialet är omfångsrikt, även om nyheter, debatt och kritik om medier och journalistik inte utgör något huvudtema i de svenska massmedierna. Genom det urval som görs ges inte möjlighet att uttala sig generellt om svensk mediekritik under de studerade perioderna. Däremot syftar urvalet till att göra det möjligt att bättre förstå och att utveckla begreppet mediekritik samt hur kritiken utvecklas i samverkan med förändringar i medier, samhälle och kultur.

Undersökningen är alltså inte på något sätt heltäckande avseende dagspress eller Internet under den studerade perioden. Kritik kan också riktas mot att texter från Dagens Nyheter används i tre av delstudierna och att tryckta medier är i fokus.

Genom detta arbetes explorativa karaktär kan urvalet försvaras. Eftersom avsikten med studien inte är att ge en generell beskrivning eller analys av den svenska mediekritiken, utan syftar till att fördjupa förståelsen av begrepp och att peka på modeller för förhållandet mellan kritik, ansvar och respons, så kan denna design och detta material väljas. Den begränsning som ligger i att det bara är tryckt material som analyseras kan också tolkas som en styrka genom den fokusering som detta innebär. Genom att fokusera på hur kritik, ansvar, respons och institution hänger samman och välja några material för att kartlägga och analysera denna problematik och att låta kunskapen från dem bidra till den sammantagna analysen så kan kritiken bemötas.

Dock kvarstår frågan om någon kommer att efterfråga den mer fullständiga översikten och analysen av ”den svenska mediekritiken”. En sådan kommer inte att kunna ges. Genom arbetet byggs också en ram för att arbeta vidare med frågor om kritik och ansvar i nyhetsjournalistiken, specialjournalistiken, fackmedierna, kulturdebatten, intresseorganisationer och på Internet.

5.3.4 Konkretion av empiriskt material

Det empiriska material som kommer att användas är följande:

Material 1: Dagskritik

Fyra dagskritiker av TV med framträdande position på offentligheten valdes ut för översiktligt studium och närläsning. Material från två typer av dags-

---

²⁴ Television och presstetik stod i centrum för debatt och politisk behandling under slutet av 60-talet och början av 70-talet. För en beskrivning av etermedierna och kopplingen till samhällsklimatet under perioden se Hadenius (1998, 219-264). Debatt om etermediernas nyhetsjournalistik under perioden beskrivs närmare av Djerf-Pierre och Weibull (2001, 207ff, 299ff). Debatt och politisk behandling av rättsfrågor och normsystem för svenska medier under perioden beskrivs av Weibull och Börjesson (1995, 72-77).

tidningar användes – storstadstidning och kvällstidning. Material från 00-tal och 10-tal valdes i varje tidning. De fyra studerade skribenterna är:

- Leif Furhammar, Dagens Nyheter (2002)
- Kerstin Hallert, Aftonbladet (2002)
- Johan Croneman, Dagens Nyheter (2012)
- Jan-Olov Andersson, Aftonbladet (2012)

Material 2: Fackbok om journalistik

Fyra böcker skrivna av journalister och utgivna omkring år 2000 väljs för analys:

- Dan Josefsson – Välkommen till Dramafabriken (2000)
- Göran Rosenberg – Tankar om journalistik (2000)
- Mia-Pia Boëthius – Mediernas svarta bok (2001)
- Jesper Bengtsson – Mäktiga medier, mager demokrati (2001)

I denna delstudie finns ingen jämförelse med något material från 00-talet. Här finns dock en uppföljning av de fyra skribenterna och deras ”karriärer” fram till den senare perioden. Aktuell litteratur och debatter kring denna berörs kort i kapitlet.

Material 3: Debatt i dagspress och på nätet

Debattmaterialet i Dagens Nyheter från 1998-2002 har karterats översiktligt och ett närmare studium av debattmaterialet från 1998-2000 har gjorts²⁵. Alla debattartiklar som nämner medier eller journalistik under de tre åren har sökts ut och sparats digitalt, totalt 135 artiklar. Hälftens av dessa, 68 artiklar, har sedan valts ut för närmare analys – kvantitativ översikt och kvalitativ närläsning.

Inläggen från DN-debatt jämförs med 69 debattinlägg under temat *Mediernas ansvar* från nätdebattsajten Newsmill, publicerade under tidsperioden 2010-2013. Kvantitativ tematisk analys samt närläsning av samtliga artiklar i denna debattråd har gjorts.

---

²⁵ Här gjordes först en utskrift av rubriker av samtliga debattartiklar 98-02 tillgängliga i databasen Presstext. Av 3050 artiklar bedömdes 219 vara relevanta för detta arbete, dvs de behandlade frågor om medier och journalistik. Artiklarna skrevs ut och sparades. När Newsmill 2013 tog över tjänsten från PressText blev det inte längre möjligt att söka på avdelning och istället så har artiklarna sökts ut efter förekomsten av DN-debatt i inledningen av texten. Till detta har lagts förekomsten av medier eller journalistik. Texter som bara hänvisar till DN-debatt har sorterats bort. För de tre första åren träffades 135 artiklar.

Material 4: Insändare/morgontidning

Insändarmaterialet i Dagens Nyheter från 2000 och 2010 studeras.²⁶ Samtliga insändare som använder sig av orden medier eller journalistik har sökts ut och sparats, totalt 149 insändare. Samtliga texter har närlästs och översiktligt dokumenterats kvantitativt.

5.3.5 Överväganden kring metod och dokumentation av sökning

I ett inledande skede av arbetet fanns det en ambition att genomföra en mer storskalig undersökning av mediekritisk publicitet under perioden 1998-2002 i DN, SvD, GP, Expressen och Aftonbladet. En sådan undersökning påbörjades med hjälp av fulltextdatabaserna PressText och Mediarkivet. Det stora materialet (fem år och ca 8700 tidningsutgåvor) gjorde det dock svårt att få överblick i databaserna och arbetet tog långt mer tid än vad som kan anses rimligt. Med detta förarbete som bakgrund har istället de tre mer begränsade undersökningarna av tv-krönikor, debattinlägg och insändare gjorts. I dessa tre studier finns dels ett äldre material, kring 2000, och dels ett nyare material, kring 2010. För dessa tre empiriska studier har fulltextdatabaser använts. Krönikor har sökts ut och sparats från Retriever och PressText. Debattmaterial och insändare från Dagens Nyheter är hämtade från Retriever och Newline. Sökningarna har dokumenterats i termer av använda sökbegrepp och träfflistor och artiklarna har sparats.

Leth och Thurén (2000) har pekat på några av de brister som finns med fulltextdatabaser och bland annat lyft fram att det just är texten som finns bevarad. Tidningssidan med bilder och rubriker och dess utformning har gått förlorad. Sedan början av 10-talet erbjuder dock Mediarkivet sidor som PDF-filer med bevarad layout. Vidare saknas i Presstext förstasidespuffar, vilket gör att det inte går att bedöma vilken vikt en nyhets- eller debattartikel har getts. För min undersökning utgör inte dessa båda faktorer en avgörande begränsning. I frågeställningen ingår inte att bedöma den nyhetsvärdering som de valda texterna getts eller hur den iscensätts i tidningen.

5.4 Analysval

Delundersökningarna och det förhållandevis stora empiriska materialet öppnar många möjligheter för analys. De val som gjorts för analysen styrs av studiens grundfrågor om kritik och hur de sedan utvecklats i inledningsav-

---

²⁶ Också här gjordes en utskrift av rubriker av samtliga insändare publicerade i Dagens Nyheter del C – *Läsarnas DN* och som har sparats i Presstext. Från åren 1998-2002 fanns 6113 artiklar. För att göra materialet hanterbart begränsades det till ett år, 2000, som jämförs med 2010. Materialet har valt ut genom att söka alla insändare som nämner journalistik eller medier.

snittet av avhandlingen. De punkter som fick summera kapitel två och tre är också väsentliga för att bestämma analysens inriktning på den första nivån. På den andra nivån av analysen kommer frågorna om stabilitet, förändring och helhet att studeras utifrån begreppen i kapitel fyra.

I denna studie av kritik av medier och journalistik utvecklas också ett kritiskt förhållningssätt till kritik. Sättet att närma sig kritik är därmed reflexivt och dubbelt – en kritik av kritiken. Kritiken bör undersökas med en särskild känslighet för vad den är och står för. På samma sätt bör frågor om ansvar och ansvarigheten också undersökas med en sådan specifik känslighet för vad för slags ansvar eller ansvarighet som studeras.

I den beskrivning och analys som utvecklas i de empiriska studierna kommer medietexter att bilda underlag för en analys av hur kritik, ansvar och ansvarighet behandlas offentligt i medierna. Denna publicitet kan bidra till att forma sätt att se på, sätt att förhålla sig till och sätt att verka gentemot medier och journalistik. Sådan offentlig publicitet kan bidra till att kulturer och praktiker i medier och journalistik eller på något annat socialt fält påverkas. Nyckelområden för analysen på den första nivån är:

- Vem är aktören bakom medietexten och vilken relation har skribenten till medier eller journalistik?
- Kritik och kritiskhet: (1) i vilken utsträckning rymmer texterna en kritik, (2) vilken slags kritik av medier och journalistik förs fram och (3) hur uttrycks denna?
- Ansvar och ansvarighet: (1) i vilken utsträckning rymmer texterna resonemang om ansvar och ansvarstagande, (2) vem bär ansvar, (3) utkrävs ansvar samt (4) hur uttrycks detta?
- Respons: (1) i vilken utsträckning förekommer respons, (2) av vilket slag är den samt (3) vilka slags handlingar föreslås?

Kulturer och praktiker för kritik utgör vidare beståndsdelar i de formativ och institutioner som utvecklas. På nästa nivå görs en analys av hur medietexter, praktiker och kulturer kopplade till kritik kan studeras på ett sätt som är kritiskt och institutionellt. Det görs genom att dels studera kritikens former – dess föränderliga former, dess stabila former och det kombinerade uttrycket av stabilitet och förändring och dels studera kritikens kraft att påverka och förändra.

- Kritiska formativ, institutioner och formationer: på vilket sätt har kritiska texter och kritisk handling förändrats under den studerade perioden? Vad är stabilt och finns det framväxande nya former för kritik?
- Kritik och institution: hur ser förhållandet ut mellan kritisk aktivitet och institutionell ordning?

5.5 Presentationsval

I de fyra inledande kapitlen har den idémässiga och teoretiska grunden för avhandlingen lagts. Ett resonemang om mediekritik som begrepp, uttryck och kraft för förändring har introducerats. I de fyra följande kapitlen beskrivs och analyseras fyra empiriska material med avseende på kritik, ansvar och respons. I det avslutande kapitlet besvaras avhandlingens frågeställningar. Där summeras resultatet av textanalysen och den ansvarsteoretiska ramen för kritik analyseras. Vidare analyseras kritikens stabila och föränderliga former samt dess bidrag till förändring. Slutligen utvecklas en ny förståelse av begreppet mediekritik utifrån avhandlingens empiriska och teoretiska studier.

Kapitel 6: Dagskritiken av medierna – tv-krönikan

6.1 Inledning

Dagskritik om medier är något som främst förekommer i tidningar och som handlar om tv och ibland om radio. Dagskritik om tidningar i radio eller tv har däremot aldrig förekommit med permanens i Sverige. Varför är det så?

Detta hänger dels samman med de till tid kopplade villkoren för produktion och distribution för etermedia och tryckta media och dels med de relationer av innehållsöverlappning som olika typer av radio, tv och press etablerat mellan sig.

I den analoga medievärlden kom radion först med sin information, sen kom tv och sist kom tryckta medier i produktionscykeln. Som nyhetsmedier arbetade radio och tv fram till 90-talet med dagen som nyhetscykel. Radion var det snabbaste mediet som kunde ha timslånga cykler inom nyhetsproduktion, tv var senare och sammanfattade dagen några enstaka gånger. Dagstidningen kom dagen efter med uppföljning och kommentar. Samma förhållningssätt finner vi inom kritiken – pressen har kunnat kommentera och värdera det innehåll som etermedierna erbjudit dagen före. Etermedierna har, märkligt nog, inte utvecklat en daglig kommentar till dagens tidningar som kommenterar, värderar och diskuterar.

Svensk radio har dock i viss utsträckning använt sig av eller kommenterat tidningars innehåll i sina sändningar, men det som kallas ”tidningskrönika” har främst varit inriktad på dagspressens innehåll, inte huvudsakligen en diskussion eller kritik av varför eller hur något presenterats. Sådana frågor har antingen kommit att produceras som nyheter eller som specialprogram om journalistik och medier. Med digital publicering har dessa tidsförhållanden ändrats och såväl tidningar, radio och tv arbetar med omedelbar publicering och skulle kunna kommentera varandra på nya sätt.

Radio och senare tv är allmänt spridda och mycket använda medier. Det gjorde dem intressanta för dagstidningarna att bevaka och särskilt kvällspressen kom att utveckla journalistik om etermedier, ofta i form av mjuka nyheter och skvaller om personer i eller bakom programmen (Rixon 2011, 55). Mellan nationell tv och kvällstidningar har det funnits en koppling där kvällstidningar erbjudit material inför tv-program som sedan följs upp och kommenteras efter programmet, främst i nöjesjournalistikens genre. Detta

institutionaliserade förhållningssätt mellan press och etermedia kan också vara en del av förklaringen till att dagskritik av medier i första hand utgörs av det som hänt i tv (eller radio) eller det som kommer att hända där.

I detta kapitel kommer fyra svenska tv-kritiker att studeras. Det som står i fokus är en form av kritik – tv-krönikan. Det finns många andra textformer som kan ge uttryck för kritik och som därmed kan bidra till att forma diskussioner om medier och tv, men tv-krönikan har valts för närmare studium då den utgör en permanent form av kritik. De skribenter som har valts ut är vidare specialiserade på att skriva tv-kritik.

6.2 TV-krönikan – material, skribenter, sammanhang och genre

6.2.1 Materialet

Den svenska tv-kritiken i pressen har förekommit i form av närmast dagliga kommentarer i kvällspressen. Morgontidningar har varit sparsammare och haft kommentarer några gånger i veckan. I strikt mening kan vi inte tala om dagskritik, då det inte utgörs av en dagligt återkommande kritik. Det är dock dagskritik i betydelsen dagsaktuell kritik.

Fyra krönikörer och deras texter har studerats. Två av dem kommer från en morgontidning och två kommer från en kvällstidning. Det studerade materialet har valts från två perioder – skiftena kring 00-tal och 10-tal. Materialet kommer från skribenter som publicerar sig ofta och som kan räknas som inflytelserika svenska tv-krönikörer under respektive period. För 00-tal har Leif Furhammar (DN) och Kerstin Hallert (AB) valts ut och för 10-talet har Johan Croneman (DN) och Jan-Olov Andersson (AB) valts ut. Ett halvt år har valts och samtliga krönikor av respektive skribent publicerade under dessa sex månader ligger till grund för analysen. Parallellt med dessa har även andra skribenter publicerat krönikor i tidningarna, men dessa skribenters texter ingår inte i det studerade urvalet, utan ett strategiskt urval av de mest tongivande skribenterna har gjorts. Underlaget för denna analys är 165 texter varav Furhammar står bakom 43, Hallert 46, Croneman 51 och Andersson 25. 89 av texterna kommer från 2002 och 76 från 2012. Morgontidning är representerad med 94 texter och kvällstidning med 71 (se Bilaga 1). Urvalet gör givetvis inte anspråk på att representera all dagskritik av tv, men däremot en relevant del av den för respektive period mest betydelsefulla kritiken i Sverige.

För urvalet till det senare decenniet har också svenska bloggar med tv som tema inventerats. Avsikten var att finna nya aktörer som aktivt och kontinuerligt skriver om tv och som har en stor publik. Endast någon enstaka sådan blogg fanns i Sverige hösten 2012. Denna slutsats har dragits efter en

undersökning av de mest besökta bloggarna i Sverige, mer än tio svenska sajter där tv-tablåer tillhandahålls samt samtliga svenska tv-kanalers webbsidor. En blogg anknuten till TV6 och en till Helsingborgs Dagblad samt en blogg med ett bredare grepp på Film, media och tv hittades. Ingen av dem hade över 3000 besök i veckan.²⁷

Det visar sig alltså att den form av tv-kritik på dagsbasis som har mer omfattande spridning är den som sprids via dagstidningarnas pappers- och webbutgåvor. Istället för att jämföra morgontidning och kvällstidning med nya webbaktörer har en jämförelse av dagspress vid de båda tillfällena ansetts vara motiverad. Den visar på den starka ställning som dagspressen fortfarande hade i det digitala medielandskapet hösten 2012.

6.2.2 Skribenterna, sammanhanget och genren

Alla de studerade krönikörerna har alltså verkat i en dagstidning med nationell distribution och respektive tidning är den största inom sin del av dagstidningsmarknaden – morgontidning och kvällstidning.

Leif Furhammar är den som varit längst verksam som tv-krönikör och under flera decennier skrev han om tv för Dagens Nyheter. Hans kritik har också givits ut i bokform (Furhammar 1992). Furhammar är film- och medievetare och har en akademisk karriär där han publicerat en rad böcker om film och television. Furhammar har en viss distans till de medier han skriver om genom sin förankring på det akademiska fältet och genom sin verksamhet som populärvetenskaplig författare som skriver om medier. Som dagskritiker har han därmed en position nära kopplad till såväl medierna, televisionen och journalistiken.

Kerstin Hallert var även hon verksam som tv-krönikör under en lång rad år. Hon började på Svenska Dagbladet redan under tidigt 70-tal och skrev där fram till januari 1998. Våren 1998 förnyades inte hennes avtal med SvD och hon övergick till att skriva för Aftonbladet från mars 1998. Där var hon verksam som krönikör fram till augusti 2006. Hon har sedan varit verksam som frilansjournalist. Hallert är journalist och därmed i en roll innanför mediernas och journalistikens fält.

Johan Croneman har även han under en ganska lång period skrivit tv-krönikor för Dagens Nyheter. Han har också publicerat sig på kultursidorna genom recensioner och kommentarer. Som journalist är han inriktad på kulturjournalistik och med särskild tonvikt på television och film. Inom det området har han också medverkat i två former – dels som mer allmän tv-krönikör och dels som krönikör om sport i tv. Under den studerade perioden

---

²⁷ Inventering gjordes med hjälp av Bloggsök.se och deras listor över amatörbloggar och proffsbloggar samt en sökning under kategorin ”film, teater, radio och TV” och dess underkategori ”TV”. Den mest besökta bloggen var programanknuten (Big Brother) och ytterligare en var genreanknuten (tv-serier). Sökning genomfördes 4 oktober 2012. I november 2013 startade kritiksajten *Tv-dags* och den har under 2014 knutit till sig ett 30-tal skribenter.

har hans texter varit publicerade antingen i kulturdelen eller i sportdelen av Dagens Nyheter. Croneman är också han journalist, men med en förhållandevis stark specialisering på krönika och kommentar inom tv och kultur.

Jan-Olov Andersson har varit verksam som nöjesjournalist och tv-krönikör på Aftonbladet under en lång period. Under hösten 2012 var han den skribent som publicerade flest och mest kontinuerligt om television i kommentaren eller krönikans form. Vid sidan av dessa publiceringar har han också under samma period skrivit om film och andra nöjeshändelser. Han ansvarade också för en sida med tips och kommentarer över aktuella händelser inom nöjesvärlden. Andersson är också journalist, men mer som en ämnesspecialist som såväl rapporterar och kommenterar inom sitt bevakningsområde.

De fyra skribenterna förenas alltså av att de alla har lång erfarenhet av att skriva tv-krönika. Tre av dem är journalister, en av dem är främst akademiker och författare. Tre av dem förefaller vara starkt specialiserade på krönika och kommentar framför journalistisk bevakning. En av dem blandar krönika, kommentar och journalistisk bevakning.

I alla fyra fallen är publiceringen periodisk utan att vara daglig. En eller flera gånger i veckan publiceras texterna. I morgontidningen är det tv-sidor, kultursidor eller sportsidor som är kontext. I kvällstidningen är det tv-sidor eller nöjessidor som är kontext.

Texterna är vinjetterade som TV-krönika eller bara krönika. Några av Hallerts texter är rubriksatta med "TV igår". Anderssons texter är publicerade som krönikor i nöjesdelen av Aftonbladet. I denna undersökning är det deras dagskritiska aspekt som vi vill komma åt – att de med aktualitet skriver om tv i krönikans form.

Texterna varierar i omfång. Hallert har tre format: en kort text om 300 ord, en mellantext om 400 som innehåller en bedömning av bäst/sämst och en lång text om ca 600 ord. Anderssons texter ligger alla kring 350 ord och har ingen variation i omfång. Samtliga Furhammars texter omfattar ca 440 ord, vilket alltså är givet av det utrymme som krönikan varje vecka getts. Cronemans texter varierar mellan 500 och 600 ord och i två fall är det kortare kommentarer om tv som har publiceras under vinjetten krönika på kultursida.

Vad handlar då dessa tv-krönikor om och vad för slags kritik formuleras i dem?

6.3 Innehåll, kritik och ansvar

6.3.1 Vad handlar texterna om?

Texterna har kodats med avseende på vilka kanaler, genrer och program som behandlas. Den tydligaste tendensen är att texterna har ett starkt fokus på svensk tv, svenska program och svenska företeelser. Många texter byggs vidare upp kring program, snarare än att diskutera mer generellt om tv eller om inslag i program eller nyheter. I krönikorna kommenteras omkring 100 program. För det tredje så omnämns tittare och publik i många av krönikorna och tittarna/publiken är den vanligaste typen av aktör som omnämns i texterna. De nämns långt oftare än journalister, medier eller andra aktörer. För det fjärde så är det två företag som behandlas långt mer utförligt än andra företag; SVT och TV4. Canal+ och TV3 berörs i ett tiotal fall var, men övriga svenska kanaler och nischkanaler behandlas bara enstaka gånger. SVT och TV4 behandlas i materialet ca 130 gånger, vilket kan jämföras med att alla övriga svenska kanaler behandlas ca 30 gånger. Vidare nämns internationella satellit- eller kabelkanaler ca 20 gånger. De genrer som tydligast behandlas är tv-serier, sport, nyheter och dokumentär.

Skribenterna lägger tyngd på olika frågor och får därför skilda profiler. För Hallert innebär det ett särskilt fokus på public service, internationella frågor, kvinnors roll och synlighet samt kommentarer om nyhetsprogram eller nyhetsinslag.

Furhammar skriver mycket om formfrågor samt om tv-mediets förhållande till sanning. Dokumentären har också en framskjuten plats i hans krönikor, liksom film. I många texter finns ett fokus på personer – bakom eller framför kameran.

Cronemans krönikor handlar i stor utsträckning om politik och sport, vilket hänger samman med hans dubbla uppdrag som tv-krönikör och sportkrönikör under den studerade perioden. De allmänna tv-krönikorna har ett särskilt fokus i politisk journalistik och journalistikens etik. Sportkrönikorna behandlar särskilt utförligt kommentatorer och experter inom tv-sporten. Han kommenterar också större händelser inom svenska tv-nyheter – omgörning av Aktuellt och en nystartad nyhetskanal.

Anderssons krönikor är inriktade på underhållning, tv-serier och film. I något fall kommenteras tv-teater, tv-serier och dokumentärer.

Samtliga skribenter tar upp stora evenemang inom sport och underhållning – OS, stora fotbollsturneringar och Melodifestivalen. Alla fyra tar också upp dokumentärer, men bara tre behandlar nyheter.

6.3.2 Vilka problem behandlas?

I vilken utsträckning framförs då kritik och vad för slags kritik är det som framförs i krönikorna? Analysen görs på två nivåer – först en analys som baseras på kodning av hela textmaterialet och vilka teman och frågor som problematiseras i texterna. Dessa teman har utvecklats genom närläsning och kodning av respektive krönikörs texter samt jämförelser mellan deras texter. Den andra delen av analysen är baserad på en sökning av orden kritik/kritiker/kritisk och hur de använts i texterna.

I Kerstin Hallerts krönikor framträder ett tema som centralt: ”allmän-tv” eller public service och dess roll i medielandskapet. Mål, organisation och ledarskap diskuteras i flera krönikor under våren. Med ”allmän-tv” menar Hallert både licensfinansierade SVT och den innehållsligt reglerade reklamfinansierade TV4, som båda är ”en del av den angelägna samhällsnyttigheten i demokratins tjänst.” (AB 020417)²⁸ och hon betonar att ”allmän-tv:s stora uppgift inte är att vara en underhållningsmaskin utan ett verktyg för en friskare demokrati.” (AB 020417).

Det är främst SVT som står i fokus för Hallerts kritik och hur företaget sköter sitt uppdrag, hur det leds och använder sina resurser. Vintern 2002 var hon mycket kritisk till den offentliga programförklaring som företagets ledning gjorde vid det nya årets start. Hallert skriver:

Jutterströms löften avslöjade att tv-chefen tror att hon fortfarande är chefredaktör. Här levererades nonsens som att nyheterna är kärnan i allmän-tv. Det är i tidningsvärlden som nyheterna är kärnan precis som i de internationella speciella nyhetskanalerna. Allmän-tv:s uppgift är en helt annan. En viktig del är programutveckling i rader av genrer alltifrån den kanske tyngsta industrin i branschen som underhållningen. Det förbigick hon helt. (AB 020116)

Kritik riktas också mot hur företaget använder sina resurser; på fel saker och på fel sätt, enligt Hallert:

Vad ska de offentliga miljarderna till företaget användas till om inte för att slå vakt om standarden i rutan? Knepet är som bekant att nuvarande tv-chefen fru Jutterström överhuvud inte är intresserad av tv-program. Hon går in för projekt som inget har med förbättringar av integriteten för allmän-tv att göra. Tv-tittaren ska nöja sig med exempelvis samma inslag i "Rapport" och "Aktuellt" varenda dag, medan hon bygger vad hon utlovar ska bli Sveriges största nyhetssajt på nätet. (AB 020529)

Ett andra tema som är centralt i Hallerts krönikor är det Europeiska och internationella perspektivet. Hon tar upp frågor om tv-utvecklingen i EU och rapporterar även internationella mässor. Om Europeisk tv skriver hon:

---

²⁸ Här avser hänvisningen källa och datum då krönikan publicerades. Samtliga krönikor är förtecknade i bilagorna.

Dagens europeiska allmän-tv - där svensk allmän-tv hör hemma - verkar också för det öppnare samhället med andra metoder än nyhetsjakt. Vid nyår förnyar allmän-tv i Storbritannien sitt engagemang för större öppenhet mot Europa. Resultatet inkluderar praktserien "Våra nya grannar". Fransk allmän-tv inleder nyåret med en stark och spännande dokumentärserie i fem delar om Frankrike som invandrarland. Europeisk allmän-tv avstår från den svenska metoden: att isolera invandrarna med särprogram som "Mosaik". (AB 020116)

Ett tredje återkommande och framträdande tema är jämställdhet samt kvinnors roll i tv och journalistik. Behandling av män och kvinnor sker inte på lika villkor:

I Rapport morgon satt två unga manliga politiker och berättade hur svårt det var att utsättas för hot fast en av dem blev i alla fall då och då uppringd av polisen som brukade undra hur det stod till. Deltagandet med deras situation hade dimensioner som om tv aldrig hört talas om alla kvinnor som dagligen i årtal hotas och ofta nog mördas av sina partner för att polisen som det heter saknar resurser. Nu förstår vi att det helt enkelt är skillnad på folk och folk inte minst i tv. (AB 020313)

Kvinnliga programledare och experter ifrågasätts av Hallert som vill se professionalitet prioriteras, men hon är också kritisk till hur kvinnliga programledare kan behandlades:

Inte möter vi proffs som fd OS-tävlande damer som sparringpartners åt proffset Hellberg. Tv-sporten tolkar inte företagets jämställdhetslagstiftning utifrån omsorg om själva nivån på brudarna. Här gäller kort och gott fler brudar i rutan. Man kanske rentav är stolt över kursen: två brudar för en Hellberg. (AB 020220)

Tv anklagades då för att satsa på bimbofiering. Men Kattis har aldrig varit nån bimbo precis. Hon är ett rakt tv-proffs som tog steget in i samhällsredaktionen och stannade i ett och ett halvt år.[...] Den för publiken osynliga redaktionen kan dirigera framträdanden med vad man har i kunskap och omdöme från början till slut. Det är, mycket riktigt, inte precis bristande insikter i samhällsjournalistik som Kattis klagar över när hon hoppar av. Det är vardagsköret på redaktionen. (AB 020522)

Ett fjärde inslag i hennes krönikör är betoning av förändring och att tv genomgår en omfattande omvandlingsprocess, en förändring som är del av en större samhällsomvandling där också kvinnor träder fram:

[...] den nya tiden är redan här, markerat av Linda Nyberg som i trean blev först att i svensk tv dokumentera knarket, spriten, vapnen på de chica vattenhålerna runt Stureplan, det vill säga kvarteren där kungabarnen syns och umgås. Inte bara för att kungafamiljen satsar på prinsesspojkvän avslöjad med brottsligt förflutet, har tiden runnit ut för en tv som bevakar monarkin med hovnigningar. (AB 020410)

Hallert är också den skribent som har mest fokus på nyhetsprogram och nyhetsinslag samtidigt som hon för en mer generell diskussion om tv och dess roll i samhället. Hon är engagerad och intresserad men har alltid en kritisk kommentar till det som nyheterna erbjuder:

Ingen show i rutan slår nyhetsprogrammen. Garanterat nya storylines varenda dag där snuttar tänjer gränsen mellan katastrof och vardag. Det spännande börjar när tv ser vardagsköret gå över i katastrof. Vilken roll ska tv ta på sig då? På vems sida ska man stå? På allmänhetens förstås, tror ni. Men det är inte så självklart när tv själv bestämmer. (AB 020501)

Så mycket märkligare att tv inte som en självklarhet såg till att vi fick möta hovrättens ordförande för en klar och öppen redovisning för hur resonemangen gått. Det är ju inte så litet som domen ställer till. Som flera kommentatorer markerade signalerar den grönt ljus för den ekonomiska brottsligheten. Den underminerar också villkoren i Sverige för undersökande journalistik. (AB 020412)

Hallerts kritik riktar sig ofta mot enskilda personer och är ofta vasst formulerad. Den person som under säsongen blir föremål för starkast personlig kritik är vd för SVT, Christina Jutterström, men även styrelseordförande Allan Larsson och nöjeschefen Svante Stockselius kritiseras. Percy Barnevik och andra direktör får del av Hallerts kritik:

Allmän-tv är framför allt en institution som välsignas av EU som en nytthet. Men såväl digitala Jutterström och hennes välgörare styrelseordföranden professor Allan Larsson struntar i såväl europeisk allmän-tv som EU. Det borde de inte göra. Vi är nämligen en del av EU. Och EU accepterar inte att allmän-tv används för andra ändamål än programverksamhet. Kristallkulan visar att det är en tidsfråga innan amatörerna Jutterström och Larsson får problem med EU. (AB 020102)

Satsningen [Robinson] kostar stålar på Barneviksnivå och produceras av Stockselius forne arbetsgivare Stenbecksimperiet genom Stenbecks-ägda tv-bolaget Strix. Det gör att Stockselius verkliga insats på allmän-tv är att - med tittarsiffrorna som förkläde - ha pumpat hundratals miljoner rätt in i Stenbecks plånbok. (AB 020313)

Vid sin plötsliga avgång kunde Stockselius inte avstå från en sista rubrik genom att kasta skit på nuvarande tv-chefen Jutterström. Så stil har han, fyrens nye inköpare av tv-serier. (AB 020313)

"Aktuellts" pedagogiska grepp om Barneviks fall, tack vare den utmärkte Rolf Tardell, gav en fin plattform inför inslagen med supermäktiga direktörer utan stake. Vilken oförglömlig parad i rutan av superdirektörer, alla lika obsvärat oskuldsfulla inför pensionsavtalen och alldeles galna i sin iver att sparka på Barnevik i hopp om att slippa drabbas själva. (AB 020215)

I kritiken är Hallert alltid tydlig med sina egna värderingar i frågor om jämställdhet, ”allmän-tv” eller direktörsförmåner. Hon är också en stark förespråkare för tv och verkar för att utveckla mediet så att dess särart kommer till fullt uttryck. Enligt Hallert har tv en kraft att skapa förändring genom sin öppenhet. Hon skriver:

Tv:s särart att göra det osynliga synligt förvandlade alla kvinnor till vinnare från den dag tv etablerade sig i svenska vardagsrummet. Tv handlar om ett dagligt synliggörande utan motsvarighet i historien. (AB 020123)

Denna förändring driver också på en samhällsutveckling där skillnader blir viktigare. I samma krönika analyserar Hallert hur Mona Sahlin har skildrats av medierna och förhållit sig till medierna:

Den totala dygden har blivit respekten för särarten istället för osynliggörandet av den. Inte för inte framträdde i rutan den yttersta symbolen för rätten till en privat annorlunda läggning, nämligen gayrörelsen, som Monas främsta uppbackare. (AB 020123)

Hallerts kritik är engagerad och tydlig. Hon träder fram och tar ställning i flera frågor och driver sin linje. Hon riktar också sin pregnant formulerade kritik mot chefer inom och utanför tv.

Som filmvetare hämtar Furhammar ofta kunskap från det området för att resonera kring hur tv har utvecklats och vilket inflytande det har. Film i tv är också ett område som behandlas återkommande. Han sätter också tv i ett historiskt perspektiv. Här finns exempel på framväxten av genren tv-såpa via spelfilm (DN 020304), enskilda regissörer som lyfts fram samt filmens historia som den presenteras i tv (DN 020519). Tv-historia lyfts också fram i en krönika om Norrmalmstorgsdramat och hur det signalerade en ny medietid. Krönikan publiceras samtidigt som fotbolls-VM och utgör ett exempel på hur Furhammar bidrar med historia och analys framför dagsaktuell kommentar:

I fotbollströtthetens namn kanske man kan tillåta sig en avvikelse från dagsrecenserandet och haka på en lite äldre medial händelse. Det ska göras spelfilm om Norrmalmstorgsdramat, lagom till trettioårsjubileet. Låt oss hoppas att det blir en satir. Vad annat går det att göra av denna autentiska dokusåpa? (DN 020605)

Furhammar lägger stor vikt vid att diskutera formfrågor – t. ex iscensättning, drama och format – och hur dessa hänger samman med innehållet. I behandlingen av Norrmalmstorg är även dessa centrala:

Man kan undra hur länge det dröjde innan tevefolket insåg vilket tvivelaktigt spel man medverkat i. Och att man i själva verket producerat fem dagars

avancerad underhållning medan man trodde att man helt sakligt registrerat ett uppskakande dokumentärt skeende. Efteråt är det lätt att göra dramaturgiska jämförelser med sådant som så småningom blev vardagsmat i mediet. Det här var följetongsdramatik i högsta potens, bara ännu mer förtätat än "Hemsöborna". (DN 020605)

Citatet ovan ger också uttryck för en löpande diskussion i krönikorna om hur verklighet och sanning kan representeras i tv. I kommentarer till en dokumentär om en långdistanslöpare finns länken mellan film, tv och berättande och hur verklighet kan skildras:

Filmens form understryker diskret de egendomliga undertonerna i eremitlivet. [...] Mellan tystnaderna pratar Torgeby oupphörligt, men i och med att alla intervjufrågor är bortklippta skapas det bisarra intrycket att han hela tiden pratar för sig själv såsom eremiter antagligen gör. Det finns för resten högtidsstunder i den här filmen som påminner om surrealismen i en film av Buñuel. Stundtals ter sig nämligen verkligheten kring denne vresige långdistanslöpare som närmast öververklig. Det känns som en alldeles konsekvent beskrivning av eremitlivets särprägel. (DN 020511)

Furhammar diskuterar även han public service, men främst i termer av vilka program som hör hemma där och om program gjorts på rätt sätt för att platsa i SVT:

Ibland tycker man att vissa tv-program helt enkelt inte borde sändas i SVT. Antingen för att de är för dåliga och tråkiga eller för att de är tvivelaktiga ur public service-synpunkt. Ibland för att de är alltsammans på en gång. Just nu kan man undra varför SVT gått med på att sända den olympiska dokumentären "The spirit of winter", ". (DN 020208)

En typ av program som diskuteras är OS och därmed denna typ av stora sportevenemang. Furhammar frågar sig om det är rimligt att SVT ger så mycket uppmärksamhet och satsar så mycket resurser på ett sportevenemang:

Är det inte sprängande vanvettigt att Sveriges Television ägnar mer än en kanalresurs i tid och mer än en tiondels Barnevik i pengar åt att i fjorton dagar, in i minsta detalj, följa upp och göra propaganda för ett korrupt och kommersialiserat jippo som för länge sedan förverkat all sportslig och humanistisk trovärdighet? (DN 020220)

Till skillnad från Hallert saknar Furhammars krönikor en uttalad mediepolitisk agenda, men i fallet ovan gör han ett sådant inlägg. Furhammars bidrag till diskussion om tv är snarare indirekt, genom att kommentera tv ur ett analytiskt och historiskt perspektiv bidrar han med bränsle till debatter om tv och mediepolitik.

Den övergripande bilden är att krönikorna ger perspektiv på tv, men många av krönikorna är också starkt knutna till personer. I dessa kommenteras och analyseras en dokumentärfilmare, en skådespelare, en regissör eller en journalist. Jakob Dahlin och Christoffer Barnekow är två journalister som behandlas och båda lyfts fram för att de bidrar med något eget:

Det var inte riktigt rättvist mot dagens svenska tv-underhållare att lagom till nyår plocka fram den stora minneskavalkaden över Jacob Dahlin [...] Han var inte som andra programledare de mött i världen. Nej, han var inte som andra. Han var ful och karismatisk och fräck och han satte sin personliga prägel på allt. Han kom under en period då det inte fanns så särskilt mycket annat att glädja sig åt i svensk tv, åren kring 1990. (DN 020102)

Det finns producenter av alla de sorter i den svenska televisionen, väl etikerade och beräknliga sorter. Till de föredömligt svårsorterade hör Christoffer Barnekow. Man vet aldrig riktigt var man har honom. Han är ett intelligent osäkerhetsmoment i mediet. [...] Men det är spännande television, för det liknar inte alls det vi brukar se i mediet. Som alltid när det gäller Barnekows verksamhet i sanningens tjänst är sanningen tvetydig och verkligheten opålitlig. (DN 020427)

Särskilt personer och personligheter framför och bakom kamera i dokumentärer uppmärksammas i krönikorna.

[...] varför skulle inte avvikaren Kalle Kamrats egendomliga livshistoria vara värd att berätta likaväl som någon annans. Det finns många levande personer som bidrar till berättelsen med egna livliga minnen, och med stöd av deras vittnesbörd har Sima dramatiserat ihop ett färgstarkt personporträtt. (DN 020119)

INGEN KAN GÄRNA PÅSTÅ att Jan Eriksson Tillberg hör till de mer trendkänsliga bland frilansfilmarna som betjänar Sveriges Television. Det är nästan så man undrar hur (om?) han alls kan göra sig hörd mitt i allt det tidsenliga mediebruset. Han gör lågmälda personporträtt där hans egen hållning är så innerligt personlig att han säkert kan uppfattas som tillgjord. (DN 020613)

Liksom Hallert är Furhammar ofta intresserad av det unika och det särskiljande, vilket också framgår av dessa båda och tidigare citat.

Furhammar är slutligen en kritiker som vill dela med sig av sin filmkunskap och som introducerar konstnärer och skådespelare. Med anledning av att SVT sänder en dokumentär om den tyske regissören Rainer Werner Fassbinder samt ett antal av hans filmer skriver Furhammar:

I början av karriären var hans samhällskritiska ursinne nästan outhärdligt i sin desperation - och utan nämnvärt publikt gensvar. Men det hände något märkvärdigt. Han undergick en sorts omvändelse och bestämde sig för att hantera sin ställning och sin berättarenergi på ett nytt sätt: att stimulera till

förändring i stället för att ge stoff till förtvivlan. Sedan han var liten hade han sugit i sig amerikansk film och var expert på de stora Hollywoodregissörernas känslomässigt effektiva melodramkonst. Han började omsätta det kunnandet i sin filmpraktik för att komma i kontakt med den stora publiken, fortfarande med sin svarta samhällssyn som drivkraft. (DN 020308)

I krönikan ger Furhammar nycklar till hur Fassbinders utveckling kan förstås, men också nycklar för tittarna att närma sig hans filmer.

Furhammars kritik är präglad av hans kunskaper om film och han sätter ofta tv i relation till film. Hans kritik riktar sig inte mot personer utan lyfter istället fram personer som förebilder på olika sätt. I krönikorna vävs Furhammars analytiska blick för form samman med innehållet och dess uttryck för särart och det specifika. Furhammar är också en pedagog som bidrar med kunskap om tv och film.

Cronemans krönikor har två sammanhang – allmänna tv-krönikor och sportkrönikor med inriktning mot tv-sport. I de allmänna krönikorna är det ett tema som framträder starkast – journalistikens förhållande till politiken. Journalistikens bevakning vid större händelser tas också upp och public service behandlas.

Croneman tar upp politik och politisk journalistik genom inlägg om Håkan Juholts avgång som partiledare för socialdemokraterna (DN 120112), partiledarna och tv (DN 120320), partiledardebatt på tv (DN 120508), utspel av statsministern (DN120522) samt Almedalen (DN 120626).

Att förtroendet för politiker och särskilt för socialdemokratiska politiker sjunker tillskriver Croneman främst det politiska spelet. Han skriver i samband med Håkan Juholts avgång:

Man behöver knappast vara en politisk Einstein för att förstå varför. Fråga någon där i tv-soffan som sett hela spektaklet rulla ut i rutan i helgen. Det var en toppning som hette duga efter månader av mörklägning och bluffstopp. Förtroende? Någon måste skämta aprillo. För vem och för vad? (DN 120112)

Partiledarbytet i socialdemokraterna ger också anledning av fundera över vilken roll som tv spelar för ledarnas och partiernas framgång. Om nya s-ledaren Löfven skriver Croneman:

Han har i stort sett inte sagt flaska som ny ordförande för Socialdemokraterna, han har inte varit hos Skavlan, han har inte suttit sönder God morgonsofforna, han har inte lekt med Filip & Fredrik, han har inte skojar i Hellenius hörna. Det gjorde Juholt.[...] Stefan "Garbo" Löfvén har inte ens börjat prata politik, men han ser ut att kunna kavla upp skjortärmarna och ta i. Alliansen skall nog se upp för hans första stora tv-framträdande. (DN 120320)

Tv har också en central roll att spela när partiledarna debatterar och här ställer sig formen i vägen för innehållet, enligt Croneman:

Det är något med de stora partiledardebatterna som skaver. Det finns numera ett slags överdriven medvetenhet om tv-mediets betydelse hos de inblandade som ger tillställningarna något fullständigt konstlat över sig. När det nu inte blir pompöst och uppblåst, och där hjälper SVT så gärna till med sin tillkämpade dramaturgi. (DN 120508)

Maktförhållandet mellan politik och journalistik kommenteras vidare i en krönika om Almedalen och enligt Croneman är det politiken som har överhanden:

Våra största medieaktörer tror att de är där för att bevaka utspelen - när det i verkligheten är just medieaktörerna som är utspelen. Eller blir. Iklädda springsjasens keps. (DN 120626)

I botten för alla dessa resonemang om tv, politik och journalistik ligger en fråga om makt och hur den används av aktörerna inom den politiska kommunikationen.

Mer omfattande journalistisk bevakning vid större händelser kommenteras av Croneman. I samband med rättegången i Norge mot Breivik kommenterar han främst hur öppet händelsen ska bevakas:

[...] jag har väldigt svårt att förstå vad som skrämmer med transparensen? Och är inte det framför allt en intellektuell konstruktion och konspiration som luktar väldigt illa - där uppifrån: Vanligt folk, vanliga tittare, skulle kanske charmas, eller förstå, eller sympatisera med Anders Behring Breivik. Hans "angrepp" på multikulturalismen, som han kallar det, skulle kunna få fäste hos tittarna och lyssnarna. Vilket förtroende, man tackar. (DN 120417)

I bevakningen av prinsessans Victorias första barn är det inte öppenheten som ifrågasätts utan journalistikens hycklande inställning till kändisjournalistik och till den egna prövningen:

Egentligen står det mig upp över öronen. Får knappt luft längre. Kungen, kungahuset, boken, skandalen, Madde, magen, Namnet. Och sedan som lite gräde på moset mediernas ständiga uppgörelser med sig själva - som aldrig är några uppgörelser, som sällan leder till någon självkritik, däremot en stärkt skenhelighet. Kolla in vad vi kan diskutera, självpröva. (DN 120228)

Ett tredje tema som behandlas kontinuerligt under säsongen är public service och vilka program som hör hemma där. Croneman menar att konkurrens med de kommersiella kanalerna ges för hög prioritet:

Är SVT:s primära uppgift att tävla mot TV4? Jag har skrivit det tidigare: SVT:s ledning verkar nästan leta efter den där vägen att köra in i. Hur långt kan man gå innan det tar stopp och hela public service omformuleras (av politikerna). Längre hade man en majoritet bakom sig, både intellektuella och traditionella tittare lutade sig tryggt mot kvalitetsgarantierna. (DN 120214)

I kommentaren till ett program som bygger på att tävla i konst utvecklar Croneman samma tankar:

"Work of art" hör inte hemma på SVT. Punkt. Lika lite som till exempel "Minuten" eller "Hjälp, vi flyttar ihop".[...] Det här är program som skadar den svenska public service-tankens och bäddar för först en ekonomisk slakt (bort med tv-avgiften), därpå en ideologisk och slutligen en publik. SVT spelar sina värsta fiender rakt i händerna. (DN 120612)

I sportkrönikorna är det två frågor som lyfts fram – för det första den roll som kommentatorer och experter har och för det andra behovet av undersökande och kritisk journalistik inom sporten. Här ligger alltså fokus på journalistiken.

Croneman menar att sportjournalistiken ska närma sig annan slags journalistik. Den ska rapportera, kommentera och analysera ett skeende med viss distans och med professionalitet. En kommentator och expert ges en förödande beskrivning efter att de framträtt som hängivna supportrar:

Hur ser svenska kommentatorer och experter på sina uppgifter- och hur ser deras arbetsbeskrivning ut? [...] Jag vet att det haltar en smula, men hur skall sportjournalistik någonsin bli respekterad om den så fullständigt, som i det här fallet, flappar ut bortom alla gränser. Det handlar ju inte längre om "känslor", det handlar om sammanbrott. En vuxen seriös journalist som gråter efter matchen? (DN 120114)

I en senare krönika framförs en annan kritik av programledare och expert. Denna gång handlar det om hur dessa använder programmen för att lyfta fram sig själva:

Två killar bredvid varandra som slet förtvivlat för sina varumärken. Om det var journalistik så är journalistiken död för alltid. (DN 120519)

Behovet av granskning och undersökande journalistik inom sporten behandlas återkommande under säsongen:

Idrottens allt mer omfattande affärer kräver också en annan slags journalistik. Det är ju en global biljondindustri som skall bevakas, och även om sportdokumentärerna blivit allt vanligare i svensk tv så kunde de vara många fler. Svenska och internationella. (DN 120121)

En gång till: Ge oss ett "Uppdrag granskning - sport". Det är hög tid nu. (DN 120324)

Lite senare på säsongen rapporterar Croneman att han fått gehör för sin uppmaning:

Gud hör bön. Eller kan det vara Nils Hansson (projektledare, "Uppdrag granskning")? Jag har malt på rätt bra i några år om behovet av ett "Uppdrag granskning. Sport". Behovet finns där, publiken finns där, en helt jungfrulig journalistisk mark (aldrig beträdd) finns där - men väldigt få journalister känner sig kallade.[...] Petter Ljunggrens porträtt i onsdagens "Uppdrag granskning" av den svenska IOK-pampen Gunilla Lindberg var lysande.[...] Det är exakt den typen av granskning/reportage vi längtar och trängtar efter inom sportens värld. (DN 120602)

Hur för Croneman fram sin kritik? Tre drag ska här lyftas fram – språkbruk, konfrontation och bruk av egen person och egna erfarenheter.

Cronemans kommentarer till den politiska debatten rymmer starka uttryck och han gör sin egen uppfattning tydlig, vilket vi sett ovan om t.ex. förtroende för politiker. Hans sätt att skriva ger också utrymme för ironi. När statsminister Fredrik Reinfeldt i ett uttalande gjorde skillnad mellan "utrikes födda svenskar" och "etniskt födda svenskar", kommenterade Croneman bitande och syrligt:

Inbland förändrar någon språket på en eftermiddag.[...] Om de här språkliga förskjutningarna är tecken på politiska förskjutningar, eller förebådar politiska förändringar, är lite svårt att sja om. Vill Fredrik Reinfeldt föra in ett annat, ett "modernare", språkbruk därför att han vill närma sig en het politisk potatis och den del av väljarkåren som längtar efter en tydligare uppdelning mellan till exempel etniskt födda svenskar och utrikes födda svenskar. [...] Det finns, eller borde kanske finnas, estetiskt födda svenskar också. Det är förmodligen vi 50-talister från Hageby i Norrköping. [...] Nu är det som att också ekologiskt födda svenskar räknas som aningen bättre och framför allt mer, än särskilt de syntetiskt födda tyskarna. (DN 120522)

Inlägget visar på ett medvetande om det politiska språkets viktiga roll och hur medierna bidrar till att forma dess uttryck och genomslag. Croneman är också en expert i att själv göra bruk av språkets kraft i den politiska kommunikationen.

I de analyserade sportkrönikorna går Croneman till angrepp mot flera utpekade kommentatorer, experter eller programledare och för sedan en kontinuerlig diskussion om vilka krav som kan ställas på en sportjournalist eller en expertkommentator. I två fall är Croneman också direkt konfrontativ och kräver att medarbetare ska tas ur tjänst om de inte förändrar sitt sätt att arbeta. Denna kritik beskrivs utförligare i avsnitt och ansvar och respons (DN 120107; DN 120114; DN 120228; DN 120421; DN 120428; DN 120505).

Croneman använder sig av sin egen person och sina erfarenheter i texterna. Uppväxt och vardagsliv dyker upp i krönikorna. I en krönika om påsk-tv i public service inleder han med att berätta om sin bakgrund:

Nu blev och förblev jag förvisso ateist redan under den sista intensiva konfirmationsveckan för många somrar sedan. Jag var på ett riktigt klassiskt konfirmationsläger där vi daglidags tryckte i oss bibeltexter, häftigt diskuterade

dess innehåll, bråkade med prästen, somnade efter vespern. Det var också en väldigt kul och lärorik månad som följt mig hela livet. Jag lärde mig kyssas också. Bibeln har alltid funnits på armslängds avstånd i mitt arbetsrum. (DN 120410)

I en av sportkrönikorna visar han också hur sport på tv inte kan avnjutas:

Man ser inte på tv med vem som helst -- man går inte på match med vem som helst. Det har hänt att jag smitit in på någon sportbar när nöden så krävt, men att stå i en stimmig bar och glo på en match på en tv hängd i taket är inte riktigt min grej. Med nachos över hela kroppen. Det är konstigt att det är någons grej över huvud taget. (DN 120526)

I sin kritik av journalister lyfter Croneman ofta fram professionalitet, men i ett fall går han själv över gränsen och signalerar sina personliga känslor i en fråga. Han svarar på kritik om att han uppehåller sig alltför mycket vid en kommentator på SVT:

Det är helt sant. Däremot är det inget personligt eller privat. Jag lovar, it's only business. Det finns ännu fler som tycker att jag (helt i onödan!) hakat upp mig på TV4:s [kommentators namn]. Det är också helt sant - men det är däremot snart både personligt och privat. Och yrkesmässigt. (DN 120421)

Cronemans krönikor har ett fokus på politik, journalistik och sport. Han efterfrågar en sportjournalistik som liknar annan slags journalistik och som är granskande och kritisk. I sitt förhållningssätt kan han vara konfrontativ och han gör bruk av sig själv och sin egen bakgrund.

Anderssons krönikor har en tydlig och sammanhållen profil. De behandlar främst underhållning och har fokus på programserier, särskilt drama, dokusåpa, humor och frågesport. Inför starten av tv-serien Äkta människor skriver Andersson:

"Äkta människor" - SVT-serien som startar med dubbelavsnitt söndag 22 januari - är redan såld för nyinspelning utomlands. Inte svårt att förstå varför. Lars Lundström, som skapade succéserien "Tusenbröder" och den underskattade "Labyrint" (som TV4 slarvade bort), har här hittat på en högst originell historia. Det handlar om ett framtidssamhälle där robotar, kallade hubotar, är en del av vardagslivet. Allt från betjänter till sexpartners, beroende på hur avancerade (och dyra) de är. (AB 120117)

Inför starten av en dokusåpa sätter Andersson programledaren i fokus:

Denna färgstarka storviltjägare, sedan årtal bosatt i Afrika, är inte programledare utan expeditonsledare för SVT:s nya dokusåpa och storsatsning "Mot alla odds" (start tisdag 17 januari) och högst sannolikt kommer många att ha en åsikt om henne efter några avsnitt. Hon är visserligen inte huvudperson.[...] Men det är omöjligt att inte också bli fascinerad av och nyfiken på expeditonsledaren. Ena stunden sitter hon vid lägerelden och berättar spän-

lande historier om sina möten med vilda djur. För att i nästa skälla och mana på deltagarna som om de vore erfarna legosoldater. (AB 120110)

Inför premiären av *Mästarnas mästare* skruvas de positiva förväntningarna på programmet upp när Andersson kommenterar formatet och intryck från förhandsvisningen av första avsnittet:

Som en slags dokusåpa - deltagarna bor ju ihop, äter och dricker ihop, en tvingas lämna i varje program - är "Mästarnas mästare" skyhögt överlägset allt annat i genren.[...] Har sett premiäravsnittet med Annichen Kringstad, Anna Le Moine, Gunnar Larsson, Håkan Loob, Linda Haglund och Magnus Wislander. Lika härlig underhållning som vanligt. (AB 120410)

Under säsongen tar han också upp stora evenemang och kommenterar svenska melodifestivalen, Eurovisionfinalen och större internationella sportevenemang. Andersson är ingen förespråkare för melodifestivalen utan skriver:

Och sex veckors terror i tv och media för de sex miljoner svenskar som faktiskt inte bryr sig. Hur man än vrider och vänder på det, är det svårt att inte förhålla sig till Melodifestivalen. Man sitter där, hela familjen, och retar sig på låtarnas kvalitet, på folk i publiken som viftar med ballonger, på pausnumren, på programledarna. (AB 120131)

Inför finalen i Eurovision visar han än tydligare sitt personliga ointresse:

Så är det åter dags för den sedvanliga bojkotten av Eurovision song contest.[...] Och min bojkott är i ärlighetens namn mer en "bojkott". Tävligen sammanfaller alltid med mina besök på filmfestivalen i Cannes och där råder inte precis någon schlagerhysteri. Lokaltidningen Nice-Matin brukar bara ha en notis på tv-sidan, om vem som representerar Frankrike. (AB 120522)

Två genrer som inte representerar lättare underhållning kommenteras av Andersson under säsongen. Det är dels film- och tv-drama med litterära förlagor och dels dokumentärer och i båda fallen vill Andersson lyfta fram dessa genrer. I anslutning till firandes av 100-årsdagen av Strindbergs död skriver han:

SVT firar 100-årsdagen av hans död genom att visa filmer, pjäser, operor och dansföreställningar hela året. En folkbildargärning det bara är att applådera. På lördag en "Fröken Julie"-uppsättning från 1969 med Thommy Berggren och Bibi Andersson. På söndag startar tv-serien "August Strindberg ett liv" från 1985, med samme Berggren i titelrollen. Såg om premiäravsnittet och det kändes oväntat modernt. (AB 120402)

Andersson rekommenderar också SVT och deras satsning på dokumentärer. Det är program som faller mellan stolarna och som han vill puffa för utan att ha sett dem:

Man ska som tv-tyckare förstås inte ha åsikter om program man inte har sett. Tar ändå chansen och lite grann hyllar program jag sällan haft möjlighet att se, men gärna skulle vilja ha sett. Eller vill se. Det handlar om dokumentärer i SVT klockan 18.00, i stort sett varje kväll utom lördagskvällar. En jäkla tid, mitt i middagsbestyren eller andra vardagliga sysslor. (AB 120424)

Svensk litteratur och dokumentärer värderas alltså positivt i texterna.

I det följande kommer sättet som kritiken kommer till uttryck på att beskrivas närmare. Vad för slags uttryck använder sig Andersson av i sina krönikor för att forma sin kritik?

Ett vanligt grepp är att jämföra program och värdera dem. I fem av de sex sista krönikorna för säsongen koras vinnare och förlorare (AB 120522; AB 120529; AB 120605; AB 120612; AB 120619). Bevakningen av fotbolls-EM (AB 120605) och allsångsprogram (AB 120619) i SVT och TV4 bedöms och SVT vinner kampen om bästa allsångsprogram genom större professionalitet och bättre artister. Vem som vinner bevakning av fotbollen avgörs av hur det går för Sverige, skriver Andersson:

Gör Zlatan & co braksuccé, lär TV4:s EM-studio med Anna Brodin från en ölstinn utekrog på Norra Bantorget effektivt återspegla stämningen i tv-sofforna. Går det mer som förväntat - Tyskland vinner, med Mesut Özil som matchhjälte, Sverige ryker i kvartsfinalen - känns det nog bättre med SVT-studios mindre publik och mer lagom upptrissade stämning på en biograf på Söder, med Mys-Popsen vid rodret. (AB 120605)

Mer sällan diskuteras däremot de frågor som programmen handlar om eller något samhällsproblem. I samband med Eurovisionfinalen förekommer dock en kritik av Azerbajdzjan (AB 120522). I en krönika diskuteras vidare hur kvinnor framställs i underhållningsserier. Andersson jämför programmen *Big Brother*, *Djungelns drottning* och *Lyckan i LA* och kommenterar med viss oro:

De är ofta vackra. Somliga av dem har öppnat plånboken för att förändra/förbättra/försäma (det är en smaksak) sina utseenden. Nästan alla tycks självupptagna och övertygade om att vägen till lycka, kändisskap och ett lite bättre liv, till stor del hänger på deras utseenden.[...] Ingen av dessa tv-seriers kvinnor har väl ännu sagt att de är förebilder, men den repliken kommer säkert också. Hur ska det bli för oss som har döttrar i den påverkbara åldern? (AB 120306)

Sociala eller politiska kommentarer har en underordnad roll i Andersson kritik. Som framgått av detta och tidigare citat är Andersson personlig i sina krönikor. En krönika börjar med en diskussion vid poolen på Thailandsse-

mester, där han möter tittare och pratar om tv (AB 120110). Han redogör också för sitt yrkesliv som nöjesjournalist och hur det påverkar hans bedömning av Melodifestivalen. Han visar också upp hur han influeras av personliga kontakter och erfarenheter. Inför starten av en ny säsong av *Let's dance* berättar han om ett möte med en programledare:

[...] så blev vi fast i timmar på Arlanda i väntan på ett flyg till Thailand. Vid bordet bredvid satt David Hellenius med familj och vips, så hade han bjudit in dottern och halva hennes klass till en fredagsrepetition av programmet. Så några veckor senare satt jag där, med dottern och sju tjejer till, och lite motvilligt blev jag mer intresserad än jag ville när man kunde se den kvällens "Let's dance"-sändning växa fram på nära håll. Ser därför numera på "Let's dance" med lite andra ögon. (AB 120327)

Inför visningen av en dokumentär om SAAB berättar han vidare om sin egen ungdoms resor i en SAAB och dess upplevelser:

Sommaren 1975. Åkte under fyra veckor runt i Europa med kompisen Krister. Enkla hotell och campingplatser i Danmark, Västtyskland, Österrike, Schweiz, Frankrike, Belgien och Holland. Överallt väckte vi uppmärksamhet. Inte för att vi två blyga 20-åringar var särskilt karismatiska. Men bilen! [...] Jag är väldigt nyfiken på dokumentären "Saabs sista strid", som sänds tisdag 24 april. Trots att det nog blir en rätt ledsam timme. Tappade kontakten med reskamraten Krister efter min flytt till Stockholm, men vet att han dog alldeles för tidigt, i astma. Saabs framtid känns det inte heller så mycket bevänt med. (AB 120417)

Det personliga är närvarande i de flesta av krönikorna och utgör ett utmärkande drag för Anderssons kritik.

Anderssons krönikor utmärks också av att de i många fall är publicerade före sända program. Inför premiären av tv-serien *Äkta människor* fem dagar senare skriver han:

Har sett tre av tio avsnitt (alla skickligt regisserade av Harald Hamrell) i förväg och vill bara se mer. (AB 120117)

Han återkommer till samma serie när den avslutas och riktar samtidigt uppmärksamheten mot en serie som just ska starta:

Tio vintliga söndagskvällar på raken, har det varit skönt att kura ihop sig i tv-soffan för kampen mellan människor och hubotar i SVT:s påkostade sci-fi-serie "Äkta människor". [...] Nu vet i fan hur det blir med sömnen. SVT:s nya komediserie "Coacherna" (start på söndag) gör mig närmast tvärlisk. (AB 120320)

Inriktningen på förhandsartiklar kan förklaras av att han skriver i en kvällstidning med en mer omfattande bevakning av tv som nöjesnyheter. I detta

sammanhang framstår information om kommande program som viktigare än i en morgontidning. Hans sätt att skriva tv-kritik skiljer sig dock markant från Hallert, som ju skrev i samma tidning, vilket vi återkommer till i analysen.

Sammanfattningsvis så är Andersson inriktad på underhållning och han skriver med tydliga personliga inslag. Det personliga bidrar till att göra texten intresseväckande och att skapa ökat intresse för de tv-program som behandlas i krönikorna.

Beskrivningen av krönikorna såhär långt har handlat om vilka områden som behandlas, vilken slags kritik som kommer till uttryck i dem och hur den uttrycks. I studien av krönikorna har också förekomsten av orden kritik, kritiker och kritisk analyserats. Samtliga förekomster av orden har sökts ut i texterna och 30 citat har hittats.

Av dessa behandlar 25 tv, medier eller journalistik och fem något annat fält eller någon annan fråga. Studiet av hur orden kritik används kan kasta visst ljus över hur krönikörerna funderar över vad kritik är och den roll som kritiker och kritik kan ha på olika fält. Vad finns då att upptäcka i det här studerade materialet?

Allra vanligast är att en kritiker av något slag omnämns och det sker i sex citat. I fem citat behandlas kritisk journalistik. Självkritik av tv samt kritik av programledare och samhällskritik genom tv finns i tre citat vardera. Ett citat var hänvisar till sportredaktion, välgörenhetsgala, jury i realityprogram och Almedalen. De citat som inte berör tv, media eller journalistik tar upp kritik av politiker (AB 120121; DN 120124), familjen (AB 020227), småstadsmentalitet (DN 020312) samt idrottsdomare (DN 120414). När orden kritik, kritiker eller kritisk används är det alltså främst i en kontext som behandlar tv, medier eller journalistik. Det är samtidigt ganska ovanligt att så sker – bara 25 citat i 165 krönikor.

När ordet kritiker nämns förekommer det för det första som en hänvisning till vad andra professionella kritiker tycker eller har tyckt. Exempel är att något har ”rosats” av kritiker (AB 120124) att en artist blåser ”alla kritiker överbord” (AB 120131) eller att en journalist och programledare har utmanat och ”retat” kritiker (DN 020427). I dessa tre citat är det kritikerns relation till producenter av kultur som behandlas. Att professionella kritiker i sin tur kan utsättas för annan slags kritik finns också exempel på i materialet där en kritiserad programledare kallar sina kritiker för ”odugliga” (DN 120505). I detta fall kan både producenter och användare vara sådana kritiker.

Kritiker kan också användas som en grupp med vilken en identifikation sker. Genom att skriva ”vi kritiker” skapar krönikörerna en sådan identifikation. I ett exempel använder Croneman detta för att kritisera utveckling av nya tv-format:

Man skulle också kunna tänka sig att stänga in fjorton svenska tv-chefer, inköpare och program-makare och leka programkreatörer. Varpå vi kritiker fick slakta idéerna och skicka hem den dummaste idioten. (DN 120612)

I en av Anderssons texter beskriver han sig själv som ”tv-tyckare” (AB 120424). Dessa båda exempel är de enda i texterna där skribenterna behandlar sig själva som en grupp. Inte i någon av texterna utvecklas en utförlig diskussion om kritikerns roll eller praktik. När ordet kritiker används är det kopplat till ett specifikt påstående om ett verk eller en prestation.

När kritisk journalistik behandlas efterfrågas mer av sådan (DN 120121; DN 120131). I två av citaten beskrivs relationer mellan kritiska journalister och källor. I det första fallet är det svenska fotbollsfans som möts av kritiska journalister (DN 120609) och i det andra fallet beskrivs en idrottsledare som öppet fientlig till kritiska journalister (DN 120218). I det sista citatet lyfts en faktabaserad dokumentär fram som något som inte är kritisk journalistik, men som nyanserar bilden av det som skildras (DN 120529). Några men tydliga exempel på behovet av och problem med kritisk journalistik finns alltså i texterna. Alla dessa fem citat är från Croneman.

Tre av texterna nämner självkritik. I den första texten behandlas mediernas bristande förmåga att vara självkritiska. Croneman skriver om ”mediernas ständiga uppgörelser med sig själva - som aldrig är några uppgörelser, som sällan leder till någon självkritik, däremot en stärkt skenhelighet.” (DN 120228). Furhammar tar vidare upp hur självkritik av tv har ändrat form över åren:

Med tanke på hur viktigt tv-mediet anses vara är det anmärkningsvärt hur sällan det diskuteras i tv-mediet självt. Det tål att diskuteras. Den minnesgode kommer ihåg hur det var i tvåkanalsystemets början på sjuttioalet, när kvällsprogrammet under en period faktiskt avslutades med en liten debatt om vad som förekommit i mediet under dagen. Det var inte så dumt faktiskt, tankeutbytet kunde vara riktigt stimulerande - ömsom kritiskt och ilsket, ömsom med ett utopiskt perspektiv på hur den idealiska televisionen skulle kunna se ut. Om tv nu för tiden tillät sig att vara självbespeglande, självgranskande och självkritisk lite oftare skulle tankeutbytet kanske kunna få bestående konsekvenser för programverksamheten. Men när tv diskuteras i tv nu för tiden sker det mest i form av spektakulära gladiatorshower med ursinniga debattarméer som drabbar samman och tar heder och ära av varandra. (DN 020216)

I det sista exemplet är det återigen Furhammar som nämner självkritik i en kommentar till ett nyhetsinslag:

Men i Aktuellt hände något märkvärdigt upplyftande med tiden, överblicken och begripligheten häromdagen. Det handlade om Sveriges förhållande till Mugabe och Zimbabwe och om den opinionsmässiga helomvändning som skett på ett par decennier.[...] Det blev en välgörande självkritisk lektion i politisk grupptruckspsykologi, åskådlig och genomskådande. Och där fanns

mycket lärdomar att hämta - för opinionsbildare, politiker och inte minst för nyhetsjournalister. (DN 020316)

Furhammar behandlar samhällsförändringar som får betydelse inte bara för nyhetsjournalistik i tv utan även för politik och samhälle. De tre exemplen ovan visar dock att självkritik inte är någon framhävd fråga i materialet.

Tv som samhällskritiker behandlas i tre citat och i det första beröms en tv-serie som ett lysande exempel på samhällskritik (AB 020320) och i ett annat citat uppfattas ett hybridprogram mellan journalistik och drama uttrycka "den präktigt utslitna samhällskritiska nivån" (DN 020626). I det tredje citatet beskrivs regissören Fassbinders verk som samhällskritiska (DN 020308).

Vem är det, slutligen, som står för den explicita kritiken i citaten? Denna kritik knyts i materialet till fyra typer av källor – en person, en grupp, en medietext eller skribenten själv – och kritiken refereras, tillskrivs, tolkas eller formuleras.

För det första finns exempel på att kritik från en person eller grupp citeras eller refereras. Ett exempel är när en programchef i en text påstår att välgörenhetsgalor alltid blir kritiserade (AB 020424). I en annan text sägs en jury i en dokusåpa har uttryckt kritik (DN 020224).

För det andra tillskriver krönikören en medietext en kritisk dimension. Exempel är när en filmregissörs verk (DN 020308), en tv-serie (AB 020320) eller ett aktualitetsprogram (DN 020626) beskrivs som "samhällskritiskt".

För det tredje tolkar eller kommenterar krönikören en kritik som finns i någon av de verk som kommenteras. Ett nyhetsinslag kan t.ex. tolkas som "en välgörande självkritisk lektion i politisk gruppsykiatri" (DN 020316).

En fjärde variant är att krönikören själv formulerar kritiken. Sådana exempel utgör kritik av en särskild programledare (AB 020522), en sportkommentator (DN 120310), en expert (DN 120310) eller en redaktion (DN 120505). Kritiken kan också gälla bristen på självkritik i medierna (DN 120228).

I något exempel intar krönikören ett mer prövande förhållningssätt. Det kan gälla att tv ger utrymme för debatt om sig själv och att detta kan vara både kritiskt och självkritiskt, som i det tidigare citerade exemplet från Furhammar (DN 020216).

När kritikbegreppet används explicit är det i första hand tv, journalistik och medier som är tema och inte andra områden i samhälle eller kultur. Kritikernas agerande och kritisk journalistik är de två teman som framträder något mer frekvent i materialet. Kring kritisk journalistik förs ett resonemang i en dialog som pågår under säsongen. I några citat förekommer även lite mer utvecklade resonemang om självkritik i tv och medier. Fyra källor för den explicita kritiken identifierades – en person, en grupp, en medietext och

skribenten själv. Slutligen identifierade fyra sätt att relatera till kritiken – genom referat, tillskrivning, tolkning och egen formulering.

6.3.3 Hur behandlas frågor om ansvar?

I detta avsnitt redovisas hur de fyra skribenterna explicit använder sig av ordet ansvar för att sedan gå vidare och studera närmare hur frågor om ansvar kommer till uttryck på ett implicit sätt i texterna.

Av de fyra skribenterna är det bara en som lyfter fram ansvar på ett tydligt sätt, Hallert, som vid tolv tillfällen använder ordet kopplat till medier eller journalistik. Furhammar skriver om ansvar två gånger, Croneman en och Andersson inte alls. Ansvar utanför medier och journalistik tillskrivs politik, föräldrar och ledare inom sporten. Vem har detta ansvar och vilket ansvar är det som tillskrivs dem?

Den mest övergripande användningen är att tv-mediet tillskrivs ett ansvar. Det gäller hur ”Sverige-bilden” formas (AB 020213). Med denna bild avses den samlade mediala bevakningen och analysen av händelser i landet. En än mer generell uppmaning till ansvarstagande finns i ett citat där en av krönikörerna redogör för hur president Bush i skuggan av 9/11 uppmanat den amerikanska medievärlden ”att göra produktioner med ansvar” (AB 020403).

En andra användning är att företag tillskrivs ansvar och det är i första hand SVT och public service. Citaten handlar om att förvalta medel (AB 020116), folkbildning (AB 020104) och att upprätthålla kvalitet i programmen (AB 020529). Ansvaret kan vidare tillskrivas styrelsen som i ett citat anses ha gynnat kommersiella särintressen (AB 020313). Hallert menar att SVT brister i ansvarstagande och skriver:

Så hur kan det vara så enkelt att smita från ansvaret mot tittarna? Jo, för att Sveriges Television är ett företag helt utan insyn. Ingen vet vart pengarna går, minst av alla riksdagsledamöterna. Riksdagen har godkänt detta för nivå på svensk demokrati tänkvärda arrangemang, som i praktiken innebär att du betalar licens för att stötta offentligt svindleri. (AB 020508)

En tredje användning är att behandla chefer som har ansvar för tv-kanalers utbud. Det kan gälla chefer i kommersiell tv (AB 020102; DN 020216) eller public service:

Ansvarige för exponeringen, den nu avhoppade nöjeschefen Svante Stockselius, tycker att hans idé är genial. Men vad är det för genialt i att gratis serva stenhårda kommersiella särintressen med såväl tittare (köpunderlag), som ett för statliga miljoner tillhandahållet utrymme i tv vecka ut och in? (AB 020605)

En fjärde användning är att enskilda program tillskrivs ansvar. Programmet *Mat* tillskrivs ansvar för att informera om svensk matstandard (AB 020306), *Uppdrag granskning* brast i ansvar i ett av sina inslag (AB 020313) och *Mediemagasinet* ”kan inte heller avsäga sig sitt ansvar” i sitt program (AB 020417).

I ett citat skrivs det om ett ”ideellt programansvar” som delas av deltagare, som är den svenska kungen i detta fall, och programledaren som beskrivs vara ”en gammal rabulist” (DN 020609). De båda tolkas som symboler för ett nytt öppnare Sverige som växer fram. Här är det någon som har ansvar för sitt deltagande i ett enskilt program.

En närmare analys av citaten ovan visar att SVT och public service starkt dominerar i dem. Tv tillskrivs ett generellt ansvar och chefer i kommersiella medieföretag har ansvar för programinnehåll eller för deltagare i dokusåpor (DN 020216), men i övrigt är det på olika sätt public service och SVT som är i fokus. Det är vidare en skribent som står för flertalet av dessa citat, vilket visar på att förhållningssättet till ansvar skiljer sig mellan krönikörerna.

Det är också av intresse att studera om det är brister i ansvarstagande eller att man lyckats leva upp till ansvaret som behandlas av skribenterna. Här är tendensen tydlig och det är bara ett fall som handlar om att ett företag har förbättrat sig och lever upp till ansvaret det har. Det är Herman Lindqvist som introducerar en ”ny era för allmän-tv:s ansvar för folkbildning i tiden” (AB 020104).

Att offentligt finansierad tv har ett ansvar och att den därmed står i fokus för denna diskussion kan ses som förväntat. Två kommentarer kan dock göras: bara en av fyra krönikörer använder ansvarsfrågan som ett tydligt inslag i sin kritik. Frågan kan också väckas om inte de privata och kommersiella kanalerna och programmen har ansvar.

Ett resultat av studien är alltså att ansvar i så liten utsträckning explicit lyfts fram i texterna. För att förklara detta kan kanske skribenternas kritiska stil anföras – hur de skriver och i vilken utsträckning de gör bruk av sina egna värderingar och är benägna till kontrovers. Här finns väsentliga skillnader mellan skribenternas sätt att närma sig tv.

Skribenterna använder sig av en explicit ansvarsdiskurs på olika sätt, men för att ta ställning till hur de hanterar frågor om ansvar behöver vi också studera hur ansvar figurerar under textens yta. Om vi istället undersöker hur texterna implicit behandlar ansvar genom att visa upp eller peka på frågor om ansvar så finns det flera exempel på ansvarsutkrävande i materialet.

Den skribent som tydligast uttrycker detta är Croneman i sina sportkrönikor. Den kritik han riktat mot kommentatorer och experter i sportsändningar är ett uppenbart exempel på att ansvarsfrågan väcks utan att ordet ansvar nämns i texterna. Det är två fall som utspelar sig under våren 2012 som båda handlar om redaktionellt ansvar för kommentatorernas sätt att jobba. I det första fallet kritiserar Croneman skarpt expertkommentator och/eller programledare samt föreslår redaktionsledning på SVT att vidta åtgärder (DN120107; DN120107; DN120317). Kritiken innebär att kommentatorerna

inte lever upp till de journalistiska krav som kan ställas, utan att de istället ohämmat ger uttryck för sina känslor genom att stödja Sverige och de svenska "småkronorna" i en VM-turnering i ishockey. Genom sitt sätt att kommentera går de över en gräns för hur sportjournalistik bör bedrivas, menar Croneman. Han driver också fram svar från företag och redaktion.

I det andra fallet kritiserar en expertkommentator i ishockey för våldsförhållande (DN 120228) och sexistiska kommentarer (DN 120421; DN 120428; DN 120505) och därigenom brister i sin professionalitet. I dessa krönikor driver Croneman frågan om ansvarsutkrävande – att de som brister i sin professionalitet ska tas bort från sina uppgifter som kommentator eller expert. Croneman kräver även svar från redaktionen för ansvariga redaktioner:

På fullt allvar förstår jag inte hur man kan få behålla jobbet som tv-expert efter sådana utbrott. Han uppmanar idrottsmän att slåss inför ungdomar, barnfamiljer - men kan aldrig förstå ett dugg av hur sportens och spelets brutalisering påverkar livet på till exempel läktarna.[...] Har ni hört något så klockrent kokko på länge. TV 4, Canal Plus: Ge honom foten. (DN 120228)

Även Hallert pekar på ett tydligt sätt ut aktörer som har ansvar och utkräver också detta ansvar. Den skarpaste kritiken riktar Hallert, som vi redan sett exempel på, mot vd för SVT, Christina Jutterström. Hon kritiserar för att driva på i frågan om digitalisering utan att lyssna till tittarna (AB 020102; 020130), att hon har fel om nyheternas roll i en bred tv-kanal (AB 020116) och att hon vill göra om SVT till en nyhetsredaktion (AB 020529), för miss-hushållning och "svindleri" med resurser (AB 020508), för att inte bry sig om tv (AB 020508) eller att inte vara intresserad av tv-program (AB 020529). Hallert kräver också hennes avgång:

En tv-chef som tror att offentliga miljarder är till för att konkurrera med de på marknaden för sina liv kämpande tidningarna och deras nyhetssajter arbetar inte med tv. Satsa på tv-program eller avgå. (AB 020529)

I dessa konfrontationer mellan krönikörer och ansvariga förekommer både public service och privat tv. Det är dock stor skillnad mellan vad som står på spel i de båda konflikterna. I det senare fallet är det hela inriktningen på public service och hur den sköts under vd:n. I det förra fallet rör det sig om hur enskilda medarbetare sköter sitt jobb som kommentatorer och experter. Det finns inga exempel i materialet på att privat och kommersiellt systematiskt ifrågasätts, så som "allmän-tv" görs av Hallert. Croneman kritiserar i en krönika överdrivet reklamutnyttjande vid sportsändningar, men han ifrågasätter inte reklamens roll i medielandskapet eller för sporten (DN 120619), liknande kritik fördes fram av Hallert tio år tidigare (AB 020612).

All diskussion om ansvar faller alltså inte på SVT, men en mycket stor del. I en mening är det rimligt och logiskt eftersom det är en offentlig och reglerad verksamhet och att den har uppgifter som ska utföras och ansvar

som kan utkrävas. Men i en annan mening är det märkligt att inte frågor om ansvar väcks kring kommersiell och privat tv, att de i stort förefaller befriade från ansvar genom att vara mindre reglerade eller oreglerade. Som den tidigare analysen visat har ansvarsfrågan flera dimensioner – en explicit och en implicit. Även på den implicita nivån visar materialet att den reglerade offentliga TV-verksamheten särbehandlas och att ansvarskraven är mer tydliga och omfattande.

6.4 Respons, kommunikation och relation med omvärld

6.4.1 Respons och kommunikation – med vem och hur?

Krönikörernas sätt att ge respons till sin omvärld kan se ut på olika sätt. Här redovisas exempel på hur de svarar och tar initiativ till kommunikation med läsare och med tv-företrädare.

Ett första och kanske uppenbart sätt för kommunikation med läsarna är att på olika sätt uppmana läsarna att titta på ett program. Det sker dels genom särskilda tips om hur krönikören väljer program och dels genom krönikor som utmynnar i en rekommendation att se ett program.

Anderssons krönikor har i detta avseende en särställning eftersom många av hans krönikor är förhandsartiklar. Han har sett program eller delar av en serie och kan på grund av detta ge en rekommendation om att något är värt att se eller inte. Samma typ av rekommendation ger också de andra skribenterna, men då kommer rekommendationen efter programmet. I Hallerts krönikor ingår dock ibland en kort rekommendation om vad som är värt att titta på i dagens tv-utbud.

Krönikören kan också vända sig till läsarna med uppmaningar av annat slag. I samband med nedläggning av en svensk kabelkanal, K-World, uppmanade Hallert sina läsare att skälla ut sin riksdagsman (AB 020313). Detta utgör ett aktivt politiskt ställningstagande och en politisk handling.

Läsaren kan också bjudas in att själv reflektera över en fråga där krönikören inte har en klar uppfattning. Croneman ger ett sådant exempel som handlar om det är rätt att visa en idrottsmans dödsfall i SVT:

I Fabrice Muambas fall valde man en helt annan väg, jag tror de gjorde rätt bedömning, men det är inte helt enkelt, särskilt inte när man med bara några handgrepp kan se bilderna på nätet. Kanske är det bättre att till exempel de yngre av oss får se bilderna med vuxna kommentarer än inga alls. Jag vet inte, det är svårt, men jag tror att SVT gjorde rätt som avstod. Vad tror du? (DN 120324)

I kontakten med läsarna kan krönikören också uppmana läsaren att själva kontrollera något. I en krönika uppmanar Croneman läsarna att gå in och själva lyssna till hur kommentatorerna sköter sitt uppdrag:

Ta och lyssna på dem på SVT Play, betänk att det är ett Junior-VM och att det handlar om två vuxna män som är på plats för att ge oss tittare kommentarer och analyser om vad som händer där nere på isen. (DN 120107)

Dialogen med läsarna kan också ge frågor som besvaras (DN 120407), uppslag eller teman som sedan behandlas i krönikan. Croneman ger exempel på hur han fått många läsarreaktioner på en krönika om reklam och med anledning av det så väljer han att förklara sig utförligare.

En normal TV 4-paus under Fotbolls-EM består av två minuter mellansnack, tretton minuter reklam. Ett blippande och plingande och jinglande utan slut. Varje gång man påpekar detta får man en drös av mejl och brev som instämmer i irritationen och beklagar sig högljutt - en något mindre drös hälsar en välkommen till verkligheten: Så ser det moderna samhället ut. Idiot. Det enklaste vore kanske att bara hålla käften. Ja, så att man slapp självklarheterna. Både att förmedla dem och lyssna på dem. (DN 120619)

Istället för att vända sig till läsaren kan krönikören gå i dialog med de som är ansvariga för ett program eller som står bakom det. Det sker även här genom att krönikören ställer frågor som riktar sig till denna grupp eller person. Andersson riktar sig i en kritisk krönika kring en TV-serie om ”coacher” till de som står bakom serien och frågar dem om inte även de är kritiska till företelesen coacher (AB 120320). Frågan är öppet formulerad och kräver inget svar, men den utgör en öppning för dialog. Även Croneman ställer denna typ av öppna frågor till sportredaktionen på SVT efter kritik av kommentatorer som blivit mer supportrar än journalister (DN 120107). En direkt fråga som uppfordrar till svar ställer Croneman senare till ledningen för TV4:

[...] men bara några rader till om TV4:s ledning. Jag skulle verkligen vilja ha ett svar i den här frågan inför kommande hockey-VM som TV4 sänder: I vilken annan typ av program skulle man kunna tänka sig att släppa fram den här sortens politiska skitprat? (DN 120421)

Genom att så tydligt framhäva vem som är mottagaren för frågan så sätts press på denne att svara. Croneman redogör i en senare krönika (DN 120526) att han inte fått något direkt svar, men att TV4 uttalat sig på annan plats i Dagens Nyheter.

Dialogen med företaget engagerar också läsarna och Croneman ger ytterligare exempel på vilket gensvar hans text fått hos läsarna:

"Nolla", "idiot", "säg upp dig", "släng ut den mannen på gatan", "glädjedödare", "pucko". Det var några av de mer genomtänkta svaren och råden som

jag fick efter förra lördagens krönika om Chris Härenstams och Mikael Renbergs JVM-referat i ishockey. En flod av upprördhet sköljde över mig i form av kommentarer, mejl, twitter. Min fråga var i princip: Ingår de i JVM-truppen eller är de där för att bevaka JVM-truppen? Är de fans eller journalister/expert? Deras regelbundna sammanbrott vid mikrofonerna aktualiserade frågan flera gånger. Det fanns flera än undertecknad som var först förvånade, sedan förskräckta. (DN 120114)

Lite senare i samma text svarar Croneman sina kritiker:

Mest förvånande bland alla reaktioner var nog de många (många!) som tyckte att jag skulle lämna mitt stampade jordgolv och börja leva. Upphöra med att vara en professionell glädjedödare. (DN 120114)

Ett sätt att använda krönikan är alltså för att berätta om respons. Återigen är det Croneman som ger ett sådant exempel. I en krönika som behandlar Almedalen beskriver han hur en tidigare publicering utsatts för debatt:

Givetvis drabbades jag av en blogg- och twitterbulla, det blåste gotländsk frånlandsvind med så mycket konsensus att det utfärdades en klass 2-varning i resten av landet. (DN 120626)

Här finns ingen redogörelse för vem eller vilka som stått bakom blogg- och twitterinlägg, men med ledning av krönikan förstår vi att det är både företrädare för politik och journalistik som har ett intresse i Almedalen.

Krönikören kan också hänvisa till andras bedömningar eller uppfattningar om ett program, en person eller en medieföreteelse. I förra avsnittet redovisades hur andra kritiker anförs i texten och det fanns ganska få sådana citat. Samma sak gäller för kommunikation med andra kritiker och krönikörer. I ett fall redogör Furhammar för en positiv bedömning av ett program, för att sedan själv ta avstånd från det (DN 020328). Krönikörerna kommunicerar i mycket liten utsträckning med andra krönikörer i de här studerade texterna.

6.4.2 Hur utvecklas responsen?

Mot bakgrund av redogörelsen ovan kan vi ställa oss frågan hur responsen utvecklas och om det går att se olika typer av förhållningssätt.

Krönikan kan användas som ett verktyg för direkt eller indirekt respons med läsarna, mediala yrkesutövare och företag. I den direkta responsen riktar sig skribenten direkt till någon – genom t. ex en fråga eller en uppmaning. I den indirekta responsen beskriver och berättar skribenten om andras uppfattningar och reaktioner. En av de studerade skribenterna redogör i flera fall för sådan respons från läsare eller bransch. Detta utgör den första nivån i analysen av hur responsen utvecklas. Krönikorna kan variera i hur de hantear både den indirekta responsen och den direkta responsen.

I beskrivningen ovan är det en av skribenterna som både ger exempel på vad läsare, bloggare och twittrare tycker och vilken feedback de ger på krönikorna. Samma skribent ställer också direkta frågor till företrädare för medieföretagen.

Genomgången har också visat att det inte bara handlar om direkt eller indirekt respons utan också om vad för slags karaktär denna har och vilken relation som skapas. I materialet finns exempel på retoriska frågor, öppna frågor, direkta frågor, uppfordrande frågor och uppmaningar till handling. Sådana frågor kan ses i ett spänningsfält mellan konsensus och konflikt där tilltagande drag av konfrontation förs in. Responsen kan utvecklas på ett direkt och indirekt sätt och med olika grader av konfrontation.

I materialet är det två skribenter som arbetar med direkt respons och som inte väjer för konfrontation – Croneman och Hallert. En av dem är också mycket öppen kring läsarnas respons – Croneman. Furhammar och Andersson är vare sig inriktade på konfrontation eller visar starka drag av utvecklad respons. Trots skilda utgångspunkter och sammanhang liknar de varandra i detta avseende.

6.5 Analys

6.5.1 Relationerna kritik, ansvar och respons

Mot bakgrund av typen av kritik, förhållandet till ansvar och responsens karaktär görs här en sammanfattande karaktäristik av kritiken och skribenternas förhållningssätt.

Innehållsliga drag som präglar hela materialet är att krönikorna i stor utsträckning är inriktade på program och kommentarer kring dem – vanligtvis i efterhand men hos en krönikör oftare grundat på förhandsvisningar. Det är de två stora tv-företagen som är i fokus för alla krönikörerna – SVT och TV4 – men det finns inte ett enhetligt förhållningssätt till dem. I detta avseende har inte krönikorna ändrats över tid – inriktningen på program hos de stora företagen finner vi såväl i krönikor från 2002 som 2012.

Den kritik som förs fram och de problem som behandlas visar kontinuitet över tid. Frågor om public service och hur den ska utformas behandlas i båda perioderna och i båda typerna av dagspress. Metadiskussionen om kritik kommer sällan till uttryck i materialet. Diskussion om kritikerrollen är antydd genom några krönikor, men det krävs studier av längre perioder av publicitet för att kunna fånga en mer utvecklad och sammanhållen tematisering av kritikerrollen.

När det gäller explicit tillskrivande av ansvar finns det en skillnad mellan det tidigare och det senare materialet, det förekommer oftare under den tidigare perioden, och det är Kerstin Hallert som utvecklar en explicit ansvars-

diskurs. Att ansvar lyfts fram så mycket kan hänga samman med Hallerts stil och person och inte med tiden, men det kan också kopplas till hennes värderingar där frågor om individualitet och särart är framhävda.

Det går inte att se att det finns tydliga skillnader mellan kvällstidningar och morgontidningar när det gäller ansvarsfrågan. Materialet säger att det var kvällstidningen från 2002 som mest gav uttryck för explicit ansvar och därmed bidrog till att göra diskurser om ansvar synliga och tydliga.

Förekomsten av respons och formerna för responsen tycks inte ha ändrats över tid. Både i materialet från 2002 och 2012 förekommer exempel på direkt kommunikation med företrädare för tv-företag, läsare och tittare. Det är Hallert och Croneman som främst står för sådana inslag. I Cronemans fall förekommer också dialoger med både läsare och företag som redovisas i serier av krönikor. Även om det är skribenten som kontrollerar krönikan så släpps röster från bloggar, Twitter och mail in och redovisas kortfattat. Cronemans texter skiljer sig i detta avseende från de övriga tre krönikörerna genom att vara öppnare mot både tv-företagen och läsarna/tittarna.

Det går inte att säga att krönikörerna blivit vassare eller mer konfliktorienterade i sina relationer till tv-världen och tittarna. Hallert och Croneman visar båda på uttalade och personligt grundade uppfattningar som de tar strid för. En skillnad i denna strid tycks vara hur den egna personen skrivs in i konfrontationen och där visar Croneman upp sig själv på ett annat sätt än vad Hallert gör. Samma inslag av att visa upp det personliga och biografiska har också Andersson. På denna punkt skiljer sig materialet från 2012 från 2002 och det kan vara ett tecken på förändring i krönikörens förhållningssätt till tv-bransch och läsare/tittare.

Kerstin Hallerts kritiska förhållningssätt kan sammanfattas under beskrivningen ”att störa den goda stämningen”. Det är också ett viktigt inslag i en av hennes krönikor under säsongen, att ett väsentligt problem med svensk tv är att ingen vill störa den goda stämningen genom att vara kritisk eller att säga emot (AB 020626). Hallert driver frågor kring public service starkt och har en tydlig position. Hon är även uttalat kritisk och polemisk i relation till utpekade chefer inom tv-företag, i första hand SVT. Ett väsentligt drag i henne krönikor är den vikt hon lägger vid individualitet och individuell särart. Hon skriver också ofta om den särart som tv har och hur den måste gynnas. I det tidiga 00-talet är Hallert en förespråkare för särarten, det nya och det annorlunda perspektivet på tv. I sin syn på tv är hon dock inte individualist utan ser ”allmän-tv” (public service och reglerad kommersiell) som en demokratisk nyckelresurs, men även inom ramen för denna vill hon ge mer utrymme för den egna rösten och de många och annorlunda uttrycken. I sin kritik föregriper hon mycket av det som kommit att präglade det kommande decenniets diskussioner om tv.

Furhammar har mer distans mellan sig själv och den tv som han behandlar. Han är inte på ett direkt sätt engagerad i politiken kring tv så som Hal-

lert, även om han har en tydlig uppfattning med klara politiska implikationer. Han använder sig av sina film- och mediekunskaper i kommentarer kring och analyser av program, format och tv-mediets förändring i form av mediedramor som Norrmalmstorg och mediespektakel som *Robinson*. Det analytiskt distanserade balanseras dock, på ett aningen paradoxalt sätt, av ett starkt intresse för personligheter – framför eller bakom kameran, i eller utanför tv-rutan. Liksom Hallert är han en stark förespråkare för det och den som har en egen röst som han lyfter fram i krönikor om regissören Fassbinder (DN 020308), journalisten Barnekow (DN 020407), programledaren Jakob Dahlin (DN 020102) eller skådespelaren Kathleen Hepburn (DN 020515). Furhammar visa ekon av en stjärnkult från filmens område som överförs på tv.

Cronemans krönikor präglas av att han tydligt driver frågor, ett drag som han delar med Hallert. Han är samtidigt intresserad av mer generella frågor som rör tv och dess förhållande till politik och verklighet och han griper in i dessa med värderande kommentarer. Som krönikör är han inte bara en kommentator till den medialiserade politiken utan en aktör i den. När statsministern talar om ”etniskt födda svenskar” skriver Croneman en bitande ironisk krönika om språket som politisk maktfaktor (DN 120522) där han själv blir till en sådan maktfaktor. Som sportkrönikör har han varit än mer polemisk och konfrontativ genom sin kritik av flera kommentatorer och experter. Det är också en väsentlig aspekt av hans kritik – det personliga. Hallert är personlig i sitt engagemang kring tv, men hon talar inte om sig själv, vilket Furhammar helt håller undan från läsaren. I Cronemans krönikor är däremot den egna erfarenheten, de nära relationerna, familj och vardagen med på ett synligt och ibland mycket framträdande sätt. I sin kritik av en av sportexperterna stiger han också ur den professionella rollen och skriver att kritiken inte bara är en yrkesfråga – det är även en personlig och privat uppgörelse (DN 120421).

Den personliga erfarenheten är ett drag som Croneman och Andersson båda delar. Andersson redogör i flera texter för erfarenheter från barndom, ungdom och dagens familjeliv. Andersson kritik är positiv i sin grundton, men han kan ibland uttrycka besvikelse eller vara starkt negativ. Krönikorna har en ram som inte är kontroversiell eller ifrågasättande, inte heller när han är starkt kritisk till ett program (AB 120320) eller en skådespelare (AB 120207). Bara i ett fåtal fall berör Andersson en kritik som på allvar rör samhällsfrågor eller sociala problem. Anderssons krönikor är underhållning och promotion och bidrar till att skapa intresse kring de program som behandlas. I Anderssons krönikor är det värderande momentet tydligt. Program och serier bedöms och värderas. Vem som är vinnare och förlorare, vad som är bra och vad som är dåligt, vad som bör ses och vad som inte bör ses är den underliggande logiken i det han skriver. Genom sin betydande andel

förhandspublicitet fungerar Anderssons vägledning än mer som en promotion i symbios med tv.

6.5.2 Nyheter, journalistik och journalister i krönikorna.

Hur behandlas journalistik och journalister i krönikorna? Följande resultat kan lyftas fram:

(1) Nyhetsprogram eller nyhetsinslag uppmärksammas överlag svagt. Nyhetsjournalistiken och journalister är generellt inte i fokus för krönikörerna, men hos en av dem är de mer framträdande. Hallert skriver om nyheter, nyhetsprogram och nyhetsinslag frekvent. Furhammar bidrar med analyser av nyhetsgenren, men kommenterar sparsamt enskilda program eller inslag.

(2) Journalistik diskuteras främst av Croneman inom två områden: politisk journalistik och sportjournalistik. I den politiska journalistiken är det frågor om makt som står i fokus och i sportjournalistiken är det behovet av granskande journalistik samt journalistrollen inom detta bevakningsområde. En underliggande problematik är gränsen mellan journalistik och det område som behandlas samt vad det får för konsekvenser för journalisternas förhållningssätt och praktik.

(3) Dokumentärer eller mer fördjupande informationsorienterade program uppmärksammas av alla skribenterna. Särskilt intresse riktas mot de personer eller program som utmärker sig – genom vad de berättar eller sättet det berättas på. Det är främst Hallert och Furhammar som lyfter fram det unika eller det som visar särart.

Det är slående hur lite de studerade tv-krönikorna handlar om nyhetsjournalistik, men däremot mer om andra journalistiska genrer eller andra slags informationsgenrer samt om underhållning i olika former. En av krönikörerna, Hallert, driver också tesen om att tv-mediet är så mycket bredare än nyhetsjournalistik (AB 020529). Samtidigt är Hallert den krönikör som mest uppmärksammar nyheter bland de här studerade.

En slutsats som kan dras är att det är ett brett sätt att se på tv – som ett utbud med många olika genrer där information och underhållning erbjuds – som är centralt för krönikörerna. Tv betraktas som ett brett medium snarare än en kanal för journalistik.²⁹

6.5.3 På vilket sätt är krönikörerna kritiska?

De studerade skribenterna har i detta kapitel setts som dagskritiker. De recenserar eller bedömer utbudet i tv och de publicerar sina texter med regel-

---

²⁹ Därmed skiljer sig tv-krönikörerna från det sätt som fackpress (*Pressens Tidning/Medievärlden* och *Journalisten*) och mediejournalistik i radio (*Vår grundade mening* och *Medierna* i Sveriges Radio) och tv (*Mediemagasinet*) rapporterar om medier – med fokus på journalistiken.

bundenhet. Genom denna regelbundenhet och närhet i tiden till det som de skriver om blir de dagskritiker. De har också placerats som de mest professionella och starkast institutionaliserade av mediekritiker – de agerar inom medierna och med ett uppdrag att kommentera. Hur kan då deras sätt att förhålla sig till och uttrycka kritik beskrivas på ett mer övergripande sätt?

Som krönikörer är de bundna till den typ av text de skriver och det sammanhang där texten publiceras. Som framgår av den tidigare beskrivningen och analysen har dessa starkt institutionaliserade skribenter en stor spännvidd vad gäller sättet de kan vara kritiska. I det empiriska materialet finns fem dimensioner som bidrar till att forma det kritiska uttrycket.

För det första i vilken utsträckning som de bidrar med reflektion över mediet eller främst med promotion av det. För det andra i vilken utsträckning som de bidrar med fördjupande kunskap och analys eller med beskrivning och kommentar. För det tredje i vilken utsträckning som de är politiskt engagerade eller visar distans till politiskt engagemang. För det fjärde i vilken utsträckning som de går in i kontrovers och stör eller om de söker konsensus och vill hjälpa. Slutligen kan skribenterna vara synliga som personer i sina texter eller välja att hålla sig själva borta från texterna.

Figur 6.1: Krönikörernas kritiska val och potential

Reflektion	Promotion
Fördjupande kunskap/analys	Beskrivning/kommentar
Politiskt engagemang	Politisk distans
Kontrovers/störa	Konsensus/hjälpa
Synlig som person	Osynlig som person

Hos den enskilde krönikören kombineras de fem dimensionerna och deras uttryck på olika sätt. I det studerade materialet ger Croneman uttryck för samtliga fem alternativ i den vänstra kolumnen och Hallert kombinerar fyra av de till vänster med att tona ned sin egen person. Furhammar kombinerar reflektion och fördjupning med distans, konsensus och osynlighet som person. Andersson kombinerar promotion, beskrivning/kommentar, distans och konsensus/hjälpa med personlig synlighet.

6.6 Sammanfattning

I detta kapitel har tv-krönikor i svenska dagstidningar analyserats. De har valts som exempel på dagskritik utförd av en skribent som har en viss grad av specialisering i detta skrivande och som befinner sig inne på mediefältet.

Skribenterna har skilda tematiska profiler och det finns inget tydligt samband mellan vare sig olika typer av dagspress eller de båda valda tidpunkterna när det gäller kritikens innehåll. De båda skribenter som mest uppmärks-

sammar nyheter och journalistik skriver för kvällstidning 2002 och morgontidning 2012. En metadiskussion om kritik och kritiker förekommer ytterst sparsamt i materialet.

I studiet av hur ansvar uttrycks är det tydligt att explicita och implicita uttryck samspelar. I ganska få fall tillskrivs medier eller journalister ansvar och det är främst i samband med SVT och public service som en explicit ansvarsdiskurs utvecklas.

Krönikorna visar exempel på att skribenterna kommunicerar med både ansvariga företag och kritiska läsare. Den respons som etableras kan vara direkt eller indirekt. När den är direkt så kommer den till uttryck i texter som riktas till läsare, företag eller yrkesutövare och när den är indirekt så förmedlas den i krönikörens texter, som därmed visar öppenhet.

Skillnader mellan krönikörernas sätt att skriva och handla ligger till grund för en identifiering av fem dimensioner som kan beskriva det kritiska uttrycket. Här finns ett handlingsutrymme för redaktion och skribent att sammanfoga de olika dimensionerna på olika sätt och därmed forma skilda kritiska uttryck.

Kapitel 7: De självgranskande journalisterna

7.1 Inledning

7.1.1 Fyra böcker om journalistik och medier

I detta kapitel analyseras fyra böcker skrivna av journalister som granskar sin egen yrkesverksamhet – journalistiken och medierna. I vilken utsträckning är skribenterna kritiska och hur ser de på frågor om ansvar och respons för att skapa förändring?

Studiet av journalisterna som mediegranskare är den andra av fyra empiriska studier som presenteras i den empiriska delen. Syftet med denna delstudie är att studera hur journalister på olika sätt närmar sig det egna yrket och sin verksamhet. I detta fall är det inte som experter eller krönikörer om ett särskilt fält av medieverksamhet, likt tv-krönikören. I detta kapitel studeras hur journalister tematiserar och problematiserar journalistiken och medernas värld på ett bredare sätt – som undersökare, deltagare eller observatörer av det.

Under 2000 och 2001 publicerades flera böcker där journalister på ett mer samlat sätt lämnade sådana bidrag till reflektion över, granskning av och debatt om medier och journalistik. Fyra av dem kommer att analyseras här. Det är antologin *Välkommen till dramafabriken*, redigerad och till största delen skriven av Dan Josefsson (2000), Maria-Pia Boëthius bok *Mediernas svarta bok* (2001), Göran Rosenbergs essäsamling *Tankar om journalistik* (2000) samt Jesper Bengtssons *Mäktiga medier, mager demokrati* (2001).

I det följande ges en kort beskrivning av böckernas form och innehåll samt en analys av på vilket sätt de bidragit till att utveckla en kritisk självreflektion över svensk journalistik och svenska medier.

Analysen kommer för det första att beskriva den genre som respektive bok är skriven i samt det sammanhang som den är publicerad i. Därefter görs en beskrivning och analys av den kritik som förs fram i boken. Som ett tredje steg behandlades sedan hur frågor om ansvar tematiseras i boken och slutligen analyseras hur författarna förhåller sig till dialog med omvärlden. I vilken utsträckning öppnar de för kommunikation med andra aktörer? Och på vilket sätt bidrar detta till att utveckla en kritik av medier och journalistik?

7.1.2 Genre och sammanhang

Dan Josefssons antologi är en samling artiklar där de flesta tidigare varit publicerade i tidskriften ETC under 1998-2000, i tryckt form eller nätupplaga. Flera av artiklarna i boken är bearbetade versioner av dessa publiceringar. Ett kort förord ramar in de sammanlagt 26 texterna i boken. Några av texterna har tidigare publicerats i Publicistklubbens årsbok 2000, även den redigerad av Dan Josefsson. Josefsson är författare eller medförfattare till förord och nio av bokens texter. Därutöver finns det ytterligare åtta författare som bidragit med texter.

Antologin rymmer fyra typer av texter: journalistisk granskning av fall (17 texter), krönika/kommentar (fem texter), texter om medieforskning – i form av intervju eller referat – (tre texter) samt en ordlista. Antologin domineras av fallstudier där journalistisk metod används. Bland de texter av Josefsson som ingår finns ”Den stora myten om journalisten”, ”Välkommen till dramafabriken”, ”Aftonbladets förlorade heder” och ”Journalisterna som har svart anställda städare” och ”Kampen om yttrandefriheten”.

Boken är utgiven på Ordfront förlag och Dan Josefsson beskrivs som ETC-journalist. Vid bokutgivningen var han frilansjournalist och arbetade bland annat som reporter på SVT. Under våren 2000 var han programledare på det mediegranskande programmet *Mediemagasinet*.

Maria Pia Boëthius bok är en journalistisk debattbok som är uppdelad i femton kapitel och i hundra avsnitt. Kapitelrubriker som ger en bild av innehållet är Synen på medierna, Nyheter, Medial koreografi, Kvinnor män och medier, Journalistyrket, Journalisters makt, Reklam, Kändiskultur, Propaganda, Globalisering, Krig, Politik, SvDN samt Public service och maktkoncentration. Boken har getts undertiteln ”En kriminografi”, med vilket hon menar ”svartboken, tunnelseendet, ett orättvist betraktande, en granskning av mediemånens baksida” (Boëthius 2001, 12). Anslaget är medvetet provokativt för att mana fram reaktioner. Boken är enligt författaren starkt subjektiv (Boëthius 2001, 13).

Även denna bok är utgiven på Ordfront förlag. På baksidan av boken skrivs att ”Maria-Pia Boëthius har varit journalist, reporter, kolumnist, författare, debattör och intervjuobjekt i 33 år”.

Göran Rosenbergs bok är en essäsamling som bygger på en bestämd struktur. Den behandlar journalistik genom en essä per bokstav i alfabetet. Då både enkelt v och dubbelt w används kommer boken att rymma 29 kapitel. Med början i kapitlet Anfang behandlas sedan Berättelse, Centralredaktion, Drev, Essä, Fiktions, Grävande, Hemingway, Intervju, Jag, Kannibalism, Löpsedel Mediahändelse, Nyhet, Ord, Publik, Quijote, Reklam, Språk, Transparens, Utrymme, Vetgirighet, Wallraff, X, Yrke, Zola (eller Zarembo), Åsikt, Ägare och Överblivet. Boken bygger i stor utsträckning på Rosenbergs egna erfarenheter som journalist och ger också flera exempel på hans eget arbete genom åren.

Boken är utgiven på Prisma förlag och ingår i en serie av böcker med samma upplägg – ”Tankar om..” som utvecklas i kortessäer ordnade efter alfabetet. I boken beskrivs Göran Rosenberg som ”författare och journalist med mångårig verksamhet i såväl press och radio som tv. Under 1990-talet var han chefredaktör för tidskriften Moderna Tider.” Vid utgivningen av boken hade just Moderna Tider lagts ned.

Jesper Bengtssons bok är en sammanhållen fack- och debattbok som redovisar och diskuterar medier och journalistik i en samhällsram. Den tar upp frågor om massmediernas roll i samhället, deras effekter, makten över massmedierna, massmedielogik, journalistik och ideologi, mediernas ekonomiska villkor samt medialisering. Boken redovisar även mycket medieforskning och dess resultat.

Boken är utgiven av Bilda förlag som ingår i det folkrörelseägda (LO och ABF) Bilda Förlag och idé, tidigare Brevskolan. Till sina böcker gör även Bilda studiehandledningar och en sådan finns också för Bengtssons bok. När boken gavs ut var Jesper Bengtsson ledaskribent på Aftonbladet och i boken beskrivs att han ”tidigare arbetat som bokförläggare, frilansjournalist och redaktör, bland annat för tidskriften Tvärdrag och nyhetsbrevet Media i Fokus”. Han uppges också ha medverkat i tre böcker.

En av texterna i materialet fick särskild uppmärksamhet då den publicerades i stora delar av svensk dagspress – Dan Josefssons reportage ”Aftonbladets förlorade heder” som behandlar Aftonbladets publicering av iscensatta hotbilder riktade mot journalisten Alexandra Pascalidou och polisen Claes Cassel, vilka togs och framkallades som en del av den redaktionella produktionsprocessen. Reportaget publicerades av flera svenska dagstidningar i samband med att Josefsson fick Bonniers Stora journalistpris år 2000 för denna granskning. Ett pris som Josefsson dock valde att inte ta emot.

Som ovan angetts rymmer Josefssons antologi artiklar av nio författare. För att tydligare kunna jämföra med de andra böckerna har endast texter där Dan Josefsson medverkat använts som underlag för den följande analysen. Det betyder att tio av 27 texter i boken har analyseras, räknat i antalet sidor halva boken. Genom att fokusera på Josefssons bidrag, som redaktör och som skribent, blir jämförelsen mellan de fyra skribenterna tydligare. Här rör det sig om fyra journalister som skriver om journalistik och medier och därmed reflekterar över det egna yrket och dess värld.

7.2 Reflektionens innehåll

7.2.1 Huvudproblem och vägen in i problematiken

I Josefssons texter leds vi in i reflektionen genom att ta del av en auktoritet – medieforskaren Bengt Nerman och hans kritik av journalistikens ideologi. Steg för steg låter Josefsson läsaren ta del av Nermans tankar om ”den stora myten om journalisten” grundad på en läsning av Nermans bok *Den offentliga lögnen* samt ett möte med Nerman:

Mediernas roll i samhället bygger på en gigantisk bluff.[...] ”Objektivitet” finns inte. Massmedierna förmedlar inte sanningar, utan är dramafabriker. ”Nyheter” är i verkligheten teaterföreställningar. Och massmediernas ideologi är livsfarlig. Allt detta säger Bengt Nerman i sin bok. Möt en svensk regimkritiker. (Josefsson 2000, 11)

I bokens första artikel introduceras idén om medierna som dramafabriker – nyheter är industriellt tillverkade varor som erbjuder drama, inte sann eller objektiv spegling och granskning av sin samtid. Med detta som bakgrund går Josefsson vidare och ger ett exempel på sådan dramafabrikation. Det fall han väljer är en då mycket uppmärksammas dokumentär om Björn Borg gjord av journalisten Folke Rydén. I dokumentären påstods att den socialdemokratiska regeringen känt till ett avtal om skattefria pengar från statliga Turistrådet till Borg. Denna, som det senare visade sig, felaktiga uppgift sändes också i de tidiga kvällsnyheterna, fast en dementi av Ingvar Carlsson fanns på redaktionen. Med detta som facit kan Josefssons skildring av dramafabriken ta nästa steg:

Media är dramafabriker och det är journalisternas jobb att skapa dramatiken. Även om det innebär att ljuga. Det här är den sanna berättelsen om hur en berömd TV-journalist ökade dramatiken i en nyhetsfattig dokumentärfilm genom att göra ett falskt avslöjande. Det är också historien om hur tre chefer på Sveriges Television hjälpte journalisten att grundlura stora delar av svenska folket. Och det är, slutligen, berättelsen om hur de skyldiga gjorde allt för att slippa ta sitt ansvar när bluffen avslöjats. Välkommen till Dramafabriken! (Josefsson 2000, 25)

En central fråga i *Välkommen till Dramafabriken* är den ideologiska bias och de marknadsekonomiska mekanismer som det sena 90-talets svenska journalistik styrs av. Medierna uppfattas av Josefsson som en massiv propagandaapparat för ekonomiska och politiska eliter, främst den ekonomiska. Artiklarna erbjuder i många stycken en klassisk ideologikritik som på olika sätt vill visa hur kapitalets, marknadens och eliternas ideologi får genomslag i medierna. Den visar upp en journalistik och enskilda journalister som är styrda av dessa ekonomiska och politiska krafter. Sammankopplad med detta

argument är en kritik av journalister som inordnar sig under denna övermakt och som skyddar sig själva och sina kollegor på ett lojalt sätt.

Boëthius inleder sin framställning genom att lyfta fram mediernas och journalistikens offer och den Kafkaartade processtämning som de affärs-mässigt drivna och drivande medierna har skapat.

Det sägs att vi lever i en rättsstat där den innersta kärnan är att en anklagad ska anses oskyldig tills motsatsen bevisats. Men i medierna är rättsstaten satt ur spel. Medierna har förvandlats till själva straffet, en påföljd som döms ut innan den tilltänkta brottslingen är fälld. (Boëthius 2001, 17)

I en ofta drastisk och ibland överdriven argumentationsstil drar hon också in det personliga. Hon påstår bland annat att hon själv hellre skulle sitta i fängelse några månader än bli föremål för ett mediedrev (ibid). Mediernas personliga offer och de upplevelser av irrationalitet och skräck som en självpåtagan och godtycklig dömande makt innebär blir alltså ingång till den vidare diskussionen. Boëthius tar också hem sin centrala poäng i sammanhanget:

Har dagens journalistik det moraliska mandatet? Om det är samma krafter som styr världen, utanför demokratin, det vill säga storföretagsamheten som också äger medierna – vad har vi då för garantier för rättvisa bedömningar? (Boëthius 2001, 18)

Boëthius sammanfattar själv sin uppfattning i tre grundproblem. För det första håller privata och globala mediekonglomerat på att ta makten över världens medier och genom ”pengar, propaganda, information och reklam tränger ut alla andra medier och i kraft av sitt ägande ändrar mediernas uppdrag och innehåll” (2001, 264). För det andra gör dessa globala medier konsumtion till det överordnade uppdraget och ideologin i medierna, vilket tränger ut information och diskussion ur medierna (Boëthius 2001, 264f). För det tredje är publik och mediekonsumenter inte tillräcklig medvetna om konsekvenserna av detta och för Boëthius öppnar sig ett frigörelseprojekt, nämligen att bidra till frigörelse från den allt överskuggande kommersiella mediemakten (2001, 266ff).

Rosenberg inleder sin bok med att resonera kring hur en journalist börjar en text eller en karriär – genom en anfang:

En bra början är viktig, men en journalist bör så sent som möjligt veta vad den är. Journalistik är att ha sinnen öppna så länge som möjligt, att inte missa den lilla detalj som kan kullkasta hela storyn, eller lyfta den till en ny dimension, eller få den att ändra riktning, eller åtminstone ge den en annan början. (Rosenberg 2000, 6)

För Rosenberg är det förmåga att behålla en sådan känslighet för möjligheter, att inte låta sig mallas av utbildning, skrivformer eller mediers format som är nyckeln till journalistiken. Berättandet ställer oundvikliga krav på val

som måste göras för att en berättelse ska kunna fogas samman. Rosenberg landar tidigt i den dominerande idén i boken. Journalistik bör inte definieras utifrån professionalitet och nyhetsjournalistik, utan genom de subjektiva och medvetna valen som görs av en skribent. Redaktionella mönster och mallar och dess styrda produktionsvillkor minskar möjligheten för det subjektiva att komma till uttryck.

För Rosenberg är huvudproblemet att journalistiken inte ger tillräckligt rum för subjektivitet och ett personligt förhållningssätt till yrket och dess uppgifter. Den ena sidan av denna problematik är utvecklingen av medieindustri och de fabriksliknande produktionsförhållandena i dagens nyhetsmedier. Den andra sidan av problematiken är den professionella journalistiken och dess anspråk på specifik kunskap, regler och yrkesetik som villkor för att bedriva verksamheten. Det är också en position som vill ge journalisten en social särställning i kraft av en specifik kompetens att bedöma vad som är relevant och viktigt att berätta i ett samhälle. Rosenberg vill göra rent hus med alla tankar om ett samhällsuppdrag – här klingar en uppgörelse med Lars Furhoffs tankar om en professionaliserad kår av specialister i bakgrunden (Furhoff 1974, 1986) samt ett visst stöd till idéer om journalism som yrkesideologi som Olof Petersson introducerat (Petersson 1994b, a, 1996) – och ser istället den prövande essäisten som förebilden för vad journalistik är, inte bara vad den kan eller borde vara. Den subjektiva avsikten, den egna rösten och det personliga ansvaret i en dialog med omvärlden kan sammanfatta Rosenbergs hållning och uppfattning om journalistik och därmed också hans uppfattning av en annan form för journalistens professionalism.

Bengtsson beskriver sin bok med orden ”en introduktion till massmediesamhället”. Boken sägs handla om ”massmedierna och deras sätt att behandla verkligheten”. I boken riktar han kritik mot mediernas sätt att fungera och beskriva verkligheten, men för Bengtsson är detta inte huvudproblemet, utan det är istället mediernas och journalistikens roll i de politiska processerna som är i fokus för hans kritik. Han skriver:

Problemet är att massmedierna har fått monopol på det demokratiska samtalet, en roll för vilken massmedierna aldrig var tänkta. Det behöver finnas alternativa offentligheter, drivna av en annan logik än den massmediala, för att det demokratiska samtalet ska fungera. (Bengtsson 2001, 7)

Massmediernas logik och deras sätt att berätta har spridit sig till omvärlden som i tilltagande grad anpassar sig till medierna. Denna medialisering av politik och samhälle kritiserar Bengtsson. Han vill istället att samtal om politik ska föras i olika sammanhang och inte bara förmedlat via massmedier och journalister. Bengtsson beskriver vidare sin bakgrund som både politiskt aktiv och journalist. Han har här funnit en kombination av dessa båda engagemang genom att arbeta som politisk journalist och ledarskribent (Bengtsson 2001, 9). Kopplingen mellan politisk aktivitet och den medie-

förmedlade journalistiken är också nyckelfrågan i Bengtssons bok och han ställer frågor kring hur det demokratiska politiska samtalet kan utvecklas i nya former – dels kopplat till politiska rörelser och organisationer och dels kopplat till de kommersiella massmedierna.

Bengtsson är tydligt förankrad i socialdemokratien, men han är också en företrädare för journalistiken i allmänhet och kvälltidningsjournalistiken i synnerhet. Boken refererar vidare till de övriga tre här behandlade böckerna och Bengtsson är tydlig med att han inte delar den systemkritiska syn som kommer fram i den mer radikala kritiken. De kommersiella medierna och den marknadsutsatta journalistiken med dess brister och felaktigheter ifrågasätts inte av Bengtsson. Han pläderar istället för alternativa eller kompletterande offentligheter för det politiska samtalet, vid sidan om de kommersiella medierna (2001, 7).

7.2.2 Reflektionens teman och kritik

Studiet av kritiken görs utifrån fyra aspekter av hur medier och journalistik behandlas i böckerna – som journalistiska publiceringar, genrer, processer och institutioner. Hur framträder dessa i böckerna och på vilket sätt ger de utrymme för kritiska reflektioner? Vi kommer avslutningsvis att sammanfatta hur journalister och journalistyrket behandlas.

7.2.2.1 Publiceringar under kritik

Som vi såg i förra kapitlet kan kritik vara kopplad till enskilda publiceringar – utbudet under en tv-kväll, ett program eller ett inslag. Ett väsentligt inslag i den allmänna debatten om medier är även de stora och uppmärksammade mediehändelserna som allvarliga brott och olyckor, politiska affärer eller skandaler. Dessa händelser kombinerar omfattande publicitet med storskaliga journalistiska processer samt ett omfattande genomslag och påverkan. Ingen av de fyra böckerna är uppbyggd kring sådana händelser, men alla förhåller sig på något sätt till denna typ av journalistiska publiceringar.

Enskilda journalistiska publiceringar behandlas främst av Josefsson där de granskas och utsätts för kritik. Han arbetar fokuserat och fördjupande och biter sig fast i att ta reda på hur en programserie eller en publicering har utvecklats. Men det är inte bara verken och problemen med dem som beskrivs, tolkas och analyseras. I fokus står också de reaktioner och de handlingar som inblandade och ansvariga står för. I denna typ av granskande journalistik kan skildringen röra sig på två plan – för det första sakfrågan som hänger samman med det journalistiska problemet och för det andra processen i vilket detta problem behandlas. I både Borgdokumentären och Aftonbladets nazisthot blir de inblandade aktörernas sätt att svara på frågor och handla avgörande. Reportaget kan på detta sätt bygga på hur dialog och respons har fungerat. Den eller de sakfrågor som ligger till grund för gransk-

ningen kan överskuggas av hur de omskrivna förhåller sig till och behandlar saken i sin relation till den granskande journalisten och andra medier. Kritiken kan då formuleras på två nivåer – den problematiserade frågan och den problematiska processen.

Problemen som påtalas kan röra sig om bristande saklighet eller tendens i nyhetsjournalistiken,³⁰ men granskningen handlar också om källberoende och tendens i nyheter³¹. På den första nivån uppträder journalisten som en traditionell källkritiker vilken nagelfar den enskilda publiceringen utifrån frågor om sanning, källberoende och tendens. Kritiken handlar dock inte enbart om den enskilda publiceringen. Det som står på spel är istället något mycket mer omfattande; hela nyhetsjournalistikens anspråk på neutralitet, vare sig granskning och kritik handlar om dagspress eller public service. På en andra nivå prövar den granskande journalisten den ärlighet, öppenhet och trovärdighet som den ifrågasatta redaktionen, chefen eller journalisten har.

Josefssons artiklar om Aftonbladets nazisthot utvecklades till en medie-händelse med stort genomslag. Josefssons bevakning av fallet drev fram detta ökade intresse för fallet och vi kan säga att istället för att analysera en medie-händelse kom Josefssons granskning att utvecklas till en medie-händelse. Det är ett av få exempel i det studerade materialet på att kritisk granskning av journalistik utvecklas till en mer omfattande medie-händelse.

Boëthius bok tar inte fasta på att granska enskilda publiceringar eller program, men den innehåller hänvisningar till mängder av artiklar och fall. De används som exempel och argument för att ge stöd åt hennes egen framställning, hennes berättelse om mediemakten. I sina resonemang om mediedrev hänvisar hon till de för tiden mest uppmärksammade fallen – Marjasin, Sahlin och Alcalá (Boëthius 2001, 17) – och i diskussionen om vinstdrivna nyheter på en global arena nämns en serie fall – O. J. Simpsonrättegången, Prinsessan Dianas död och begravning, Clinton/Lewinsky-affären och Natos Kosovobombningar (Boëthius 2001, 47). I sina kapitel ”Process” (Boëthius 2001, 15-27) och ”Medial koreografi” (Boëthius 2001, 61-74) är medie-händelser och deras verkan ett väsentligt inslag för att ge tyngd åt kritiken. Här förs alltså en mer generell diskussion om hur medie-händelser hänger samman med mediernas och journalistikens makt.

Genom sitt sätt att använda verk strävar Boëthius efter att vara översiktlig och systematisk, snarare är fördjupande. I ett kapitel görs en närläsning av Dagen Nyheter och Svenska Dagbladet under tre veckor. Resultatet redovisas som en serie dagliga rapporter och en sammanfattande analys. Denna analys innehåller också några exempel på kvantitativa analyser – kvinnor

---

³⁰ De artiklar som avses är ”Så hetsar Ekot mot arbetslösa”, ”Propaganda på förstasidan”, ”Så blev färre flyktingar en flyktिंगvåg” (Josefsson 2000).

³¹ Framst i artiklarna ”Propaganda på förstasidan”, ”Så blev ekot reklamradio” och ”En lyckad lobbykampanj eller hur EAP lurade riksdagen” (Josefsson 2000).

och män som debattörer och på bild samt förekomsten av barn. Många män, färre kvinnor och nästan inga barn finns med (Boëthius 2001, 237f).

Rosenberg använder sig av journalistiska texter eller utdrag ur texter för att illustrera eller driva sina resonemang och boken rymmer även många exempel på hans egna journalistiska arbeten. I avsnittet "Berättelse" är det en skildring av "de sista kvarlevande politiska fångarna i Sverige" gjord av en fransk journalist som får visa på vilka val berättaren gör och betydelsen av exotism (Rosenberg 2000, 18-22). I avsnittet "Kannibalism" får en krönika av en annan journalist sätta ramen för ett mer generellt resonemang om avtrubbade journalister och avtrubbande journalistik (Rosenberg 2000, 120-129). Här blir också Rosenbergs egna erfarenheter betydelsefulla. Journalister som griper in i människors liv och som tvingas fundera över vilket ansvar de har diskuteras i avsnittet genom ett exempel från Moderna Tidens redaktion där en flicka får hjälp att finna nya fosterföräldrar och hjälp mot ett bättre liv (Rosenberg 2000, 126ff).

Tankar om journalistik rymmer få exempel på uppmärksammade mediehändelser utan använder sig alltså mer av författarens egna erfarenheter som journalist och redaktör. Rosenberg lyfter även han frågan om mediehändelser till en mer generell nivå i ett mer filosofiskt resonemang om vad en mediehändelse är och hur den påverkar journalistiken (Rosenberg 2000, 137ff). Journalistiken berättar om händelser utanför medierna, men när dessa händelser förändras eller förvrids av medierna, eller till och med initieras av medierna, då får journalistiken problem (Rosenberg 2000, 140). För Rosenberg blir journalistiken en slags motståndsrörelse till denna "medialisering av journalistiken" då han anser att journalisten bör söka sig till "händelser och berättelser bortom mediernas manipulationsradie" (2000, 141).

Bengtsson är den av de fyra författarna som minst lyfter fram exempel på journalistiska arbeten. I inledningen av boken används ett fall, om misstänkt BSE-smitta på en svensk bondgård i Våxtorp 2001, som illustration av de frågor som han kommer att behandla. I diskussion om journalisters moraluppfattning lyfts också några exempel på mediedrev fram och han gör också två egna analyser av medierade politiska samtal som fokuserar spel framför sak (Bengtsson 2001, 95-104). Den egna erfarenheten som journalist finns med, men mycket nedtonad och snarast som berättargrepp för att redogöra för bakgrunden till boken (Bengtsson 2001, 8). Bengtsson lärde sig från början att det spektakulära och vinklade var gångbart samt att nyheter och medier måste fyllas med innehåll, även om det inte finns material av kvalitet eller relevans att tillgå. Hans kritik och analys handlar inte i första hand om enskilda publiceringar utan om de mönster och villkor som skapar en viss typ av publicitet, det han i linje med medieforskningen kallar för medielogik och medialisering.

Vi har sett exempel på tre sätt att använda verk i reflektionerna: att ta de egna journalistiska arbetena och erfarenheterna som utgångspunkt, att an-

vända sig av en publicering och fördjupat och konsekvent arbeta med att beskriva och granska detta fall samt att ge översikt genom att använda ett brett register av aktuella publiceringar. En sådan översikt kan också kvantifieras, men materialet innehåller bara ett begränsat försök till detta.

Författarna närmar sig de stora mediehändelserna på tre skilda sätt. Josefssons journalistiska granskning av fall utgör i första hand ett bidrag till sin tids mediehändelser där hans granskning av såväl Borgdokumentären som nazisthoten blev uppmärksammade mediehändelser. Boëthius använder sig av denna samtidshistoria för att ge sin bild av mediernas makt och journalistikens villkor. Mediehändelserna ger henne argument och bygger den kritiska bild som hon förmedlar. Rosenberg, slutligen, analyserar företeelsen mediehändelse och bidrar på det sättet med reflexiva verktyg för att förstå den. Att Rosenberg skulle vara ovetande om 80- och 90-talets uppmärksammade mediehändelser är givetvis orimligt. Han väljer dock att analysera framför att lyfta fram särskilda händelser. I Bengtssons framställning är det medielogik och medialisering som är de två nyckelbegreppen. Hans ambition är än mer analytisk och reflekterande och han kritiserar inte enskilda händelser. Sådana händelser är dock i stor utsträckning formade av de villkor som medielogik och medialisering innebär. Bengtsson bygger på medieteorin om dessa, främst av Kent Asp, och det kan antagligen förklara hans inriktning på de mer rutinartade och strukturella inslagen i mediernas och journalistikens processer.

7.2.2.2 Genrer under kritik

Den genre som är föremål för mest kritik är *nyhetsjournalistiken*. Boëthius beskriver hur nyhetsförmedlingen under konkurrens allt mer kommer att likriktas. Allt fler förser oss med samma nyheter (Boëthius 2001, 44) samtidigt som vissa områden lämnas obevakade, på grund av att det kostar att skapa eget eller av ideologiska skäl. Fram växer också en global marknad för nyheter där händelser marknadsförs på samma sätt som filmer eller böcker (Boëthius 2001, 46-49). För att komma tillrätta med detta föreslår Boëthius mer journalistisk bevakning av medier som berättar om hur medier arbetar (Boëthius 2001, 51). Boëthius mest framträdande kritik avser ”hur journalisterna står till tjänst med att justera verklighetsbilden åt makten; och den återfinns på nyhetsfält efter nyhetsfält” (Boëthius 2001, 58). Detta är ett exempel på beroende – hur nyhetsjournalistik och nyhetsjournalister är beroende av sin omvärld och av den värld som skapats för att producera dessa nyheter.

Bengtssons centrala tanke är att medier och journalistik fått för stor makt och gjort sig oberoende av omvärlden. Men genom att omvärlden lär sig att utnyttja hur medierna fungerar så kan de i tilltagande grad styras utifrån. Genom information och kampanjer kan medierna göras till användbara verktyg för yttre krafter som medierna skildrar utan att närmare ifrågasätta

(Bengtsson 2001, 137-143). Bengtssons kritik är inte formulerad som en kritik av nyhetersgenren utan tar istället fasta på de regler och rutiner som bidrar till att forma nyheterna och sättet som nyheterna berättas på.

Kritiken av nyheter som form och genre drivs mycket starkt av Rosenberg och han menar att den mallade nyhetsjournalistiken står i vägen för en levande och fördjupande journalistik (2000, 155-165). Enligt Rosenberg pågår en ”nyhetisering” som gör vår verklighetsbild fattigare eftersom nyhetsproduktion har blivit till en industri som på ett likartat sätt levererar nyhetsvaror. Rosenberg påpekar att ”se världen på nytt är inte detsamma som att se världen i nyheter” (2000, 165). Han menar också att nyhetsindustrin istället får oss att upptäcka ”en värld som ropar efter att bli sedd med andra ögon och utgångspunkter, gestaltad i andra former och format, levandegjord i andra rytmer och färger. Det är en värld där journalistiken fortfarande har en roll att spela – om den kan uppstå kraft och vilja att träda ut ur nyhetsfabriken” (ibid.).

En andra typ av journalistisk genre som är föremål för kritik är *åsiktsjournalistik och debatt*. Boëthius driver denna fråga utifrån personliga erfarenheter och läsning av debatt. Hennes huvudtes är att debatten är präglad av en manlig elit och att deltagande i debatten innebär en psykisk deformation. Hon liknar debatten vid ett slagfält präglad av verbalt våld där det krävs ett mentalt pansar för att orka vara med och stå emot (Boëthius 2001, 75ff). Mot denna form av offentlig debatt ger hon exempel på en essäistik som utvecklar idéer snarare än angriper motståndare. För Boëthius är det offentliga samtalet något som förs av samhälleliga eliter inför varandra. Denna uppfattning delas till viss del av Bengtsson som ju ser mediernas och journalisternas starka ställning i det politiska samtalet som ett stort problem. Det är snarast journalisterna själva som blir maktfaktorn och den elit som företräder medborgare och läsare gentemot myndigheter och företag (Bengtsson 2001, 92).

De journalistiska bevakningsområden som vidare ställs under debatt är den *politiska journalistiken* och den *ekonomiska journalistiken*. Boëthius är den som mest ingående behandlar politik (2001, 196-213) men hon tar också upp hur den ekonomiska journalistiken förändrats och anpassats till rådande värderingar (2001, 51-54). Även Josefsson behandlar okritiskhet eller partiskhet i den ekonomiska och politiska bevakningen (Josefsson 2000, 65-69, 82-85).

Att medierna ger mer utrymme för underhållning förs fram av Boëthius i diskussioner om kändisskap och dokusåpor. Hennes kritik är i först hand en kritik av att medierna utnyttjar människor och den moral som kommer till uttryck i kändisskap och i dokusåpaformat (Boëthius 2001, 152-156). Då både Josefsson och Rosenberg fokuserar på journalistik får inte andra former av medieutbud en lika framskjuten roll i deras texter. Även i Bengtssons text är det journalistik och debatt som är i fokus samt medielogik och media-

lisering och han tar inte tydligt upp frågor om underhållning och konsumtion.

Vad är det för frågor, uttryck och genrer som inte diskuteras? Bildens roll för nyheterna och journalistiken behandlas mer utförligt endast av Rosenberg i en av essäerna, en essä som ställer ordets förhållande till bilden i fokus (Rosenberg, 166ff). Bland de nyhetsområden som inte lyfts fram tydligt i någon av böckerna är sportjournalistik, nöjesjournalistik, kulturjournalistik och vetenskapsjournalistik.

7.2.2.3 Mediala och journalistiska processer under kritik

Journalistikens produktionsprocesser och problem förknippade med dem är ett av de centrala områdena för kritik i alla böckerna. Det handlar såväl om hur yttre styrning som inre styrning uppfattas som problematisk.

Den yttre styrningen av journalistiken genom påtryckningar av intressegrupper och professionaliserade källorganisationer behandlas av alla skribenterna. Här är det dels Josefssons bok som lägger tyngd på denna aspekt och temat behandlas i flera artiklar (2000, 70-73, 82-85) och dels Bengtsson som i sin analys av medialiseringens konsekvenser visar hur PR och lobbyism blivit allt viktigare för att styra mediernas utbud (2001, 144-147).

Frågor om mediernas och journalistikens kvalitet och brister i kvalitet diskuteras i alla fyra böckerna. Det ökade produktivitetskravet, till följd av ökad konkurrens, och det rationaliserade redaktionsarbetet tas upp i alla böckerna. Särskilt Rosenberg lägger vikt vid att beskriva denna journalistikens effektivisering – en utveckling där han menar att journalistiken har underordnats nyhetstillverkningen (Rosenberg 2000, 164f).

Mediernas och journalistikens interna förhållanden och produktionsarbete utgör också ett väsentligt inslag i Josefssons kritik. I de båda omfattande och väl dokumenterade reportage han gjort i boken ifrågasätts framförallt de redaktionella processerna. För det första under publiceringsprocessen och för det andra i hanteringen av frågor, kritik och debatt efteråt. Det väsentligaste bidraget handlar om Aftonbladets publicering av nazistiska hotbilder – bilder som skapades som en del av publiceringen i tidningen (Josefsson 2000, 100-118). Även SVT och deras hantering av brister i Folke Rydén's dokumentär om Borg handlar i stor utsträckning om journalistikens arbetsprocesser (Josefsson 2000, 24-51).

Även för Boëthius utgör frågor om processer och ansvaret för konsekvenser i processerna en betydelsefull fråga. I hennes kritik kan detta också kopplas till frågor om brist på personligt ansvar och etik, vilket beskrivs och analyseras mer utförligt senare i detta kapitel. Boëthius menar att man som journalist har ”en på förhand utlovad amnesti för övertramp och misstag” (Boëthius 2001, 62) genom att det rättsliga ansvaret övergår från journalist till utgivare. Genom mängder av exempel vill hon visa på att medierna och journalisterna vare sig har mandat eller moral att döma över andra. Det kort-

livade och flyktiga i journalistiken skapar också ansvarslöshet där medierna ständigt undgår det ansvar som borde tillmätas dem, menar Boëthius:

Men *en* misstänkt avförs praktiskt taget alltid från processen trots graverande bevis: medierna själva. Trots att de inte sällan bär huvudansvaret. Det handlar om en makt som gör som den vill, som reflexmässigt frikänner sig själv. (Boëthius, s 64f)

I Rosenbergs bok ligger större tyngd på resonemang om journalistiken som ett berättande, tänkande och individuellt handlande. Det betyder också att frågor om språk, stil och skrivande behandlas utförligare³². Dessa reflektioner om skrivande och uttryck rymmer samtidigt en kritik av hur nyhets- och centralredaktioner och professionell journalistik kan deformera den enskilde journalisten och därmed hela journalistiken. Den enskilde journalisten underordnar sig, enligt Rosenberg, sådana gemensamma redaktionella regler och ett skadligt grupptänkande uppstår (Rosenberg 2000, 24-38).

Rosenberg diskuterar förhållandet till källor och arbetet med medieprodukterna bland annat under rubriken ”Intervju” och ”Kannibalism”. Journalistiken har inget ömsesidigt och brett förhållande till personer och källor i sin omvärld. För journalisten kan intervjupersoner framstå som ”offer” och som ”förbrukningsmaterial”. Den distans och cynism som yrket kan påtvinga journalisten måste enligt Rosenberg balanseras av en förmåga att se andra människor och gripa in i deras liv när så är nödvändigt. Återigen vänder han tillbaka till sin grundläggande tanke:

Bara ett journalistiskt subjekt kan hitta den skärningspunkten, vill jag tillägga. Ett subjekt som medvetet strävar efter att bruka människor utan att förbruka dem. En människa som vägrar att äta människor. (Rosenberg 2000, 129)

Den redaktionella processen och de massmediala dreven är föremål för kritik i alla böckerna. Här är det, som vi såg ovan, främst Boëthius som lägger tyngd på denna aspekt genom ett resonemang om mediernas ”processregim” – en dömande makt som endast är makt i kraft av sin offentlighet. Hos Boëthius är det processernas offer som uppmärksammas, men givetvis också hur ett sådant system kan upprätthållas.

När Rosenberg resonerar om drev handlar det mer om hur det hela ser ut ur journalistperspektivet och den psykologi som driver yrkesutövarna att handla utan att tänka självständigt. För Rosenberg sätts journalistiken ur spel när drevet går, den upphör enligt honom att vara journalistik då den inte längre är subjektiv och föremål för egna val.

Hos Josefsson finns mediernas offer och drev också med som en tydlig kritikpunkt, men en av de poänger som formuleras starkast är att medier och

---

³² T.ex. genom avsnitten som behandlar Anfang, Berättelse, Essä, Fiktion, Ord och Språk.

journalister skyddar sig själva. Att de inte utsätter sin egen värld för den granskning som omvärlden får och att den egna världen behöver samma slags kritiska granskning.

Bengtsson är den som har störst förståelse för massmediernas sätt att fungera – dess processer och deras konsekvenser. Han är å ena sidan kritisk mot massmedielogiken, men menar samtidigt att den både är legitim och önskvärd (Bengtsson 2001, 161). Den är legitim i meningen att den är sättet för kommersiella eller breda medier för att vinna en publik och den är önskvärd genom sitt sätt att göra information och berättelser tillgänglig och begriplig. Bengtsson ser främst risker när massmedierade former för kommunikation blir de enda formerna för kommunikation och när andra former och offentligheter saknas. Han förespråkar därför att medborgare och organisationer utvecklar sin egen kommunikation och att ett bredare politiskt samtal kan komma till stånd.

7.2.2.4 Institutioner under kritik

Den institutionella kritiken framträder i tre varianter. För det första som en kritik av medierna som social eller kulturell organisationsform, för de andra som en kritik av institutionaliserade arbetsformer och uttryck och för det tredje som en kritik av journalistikens strukturella villkor i medielandskapet.

Både Boëthius och Josefsson, riktar kritik mot *kvällspressen*. Boëthius har sin bakgrund som journalist på Expressen och mycket av hennes kritik utgår från denna tid och hur hon själv under två decennier accepterade myten om journalisten som ska ”granska makten och spegla verkligheten” (2001, 35f). För Josefsson är kritiken mot Aftonbladet och dess chefredaktör Anders Gerdin central (Josefsson 2000, 100ff). Expressen är också föremål för kritik i en artikel om skyddet av deras varumärke – getingen (Josefsson 2000, 177ff). *Kvällspressen* utgör dock inte den centrala måltavlan för skribenterna. Josefssons första kritiska reportage riktar sig mot dokumentären och SVT samt nyhetsförmedling i SVT. Boëthius riktar också sin kritik mot den nationella dagspressen – Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Rosenberg redogör för och kritiserar redaktioner han jobbat på: TT, SR Ekot, SVT Rapport, alla helt centrala för svensk nyhetsförmedling och redaktioner med hög trovärdighet.

Detta fokus på prestigemedier kan tolkas som ett medvetet val från skribenternas sida. Deras mål är inte att angripa eller kritisera en typ av medier eller journalistik som redan från början har svårigheter att försvara sig – t.ex. skvaller- eller kvällspress. I Boëthius bok står dock Expressen och kvällspressen för en del av exemplen, men då som en personlig bakgrund för hennes eget uppvaknande. Att kritisera kvällspress för sensationalism och publikfrieri skjuter ”under målet” för såväl Boëthius som Josefsson. Målet är i båda fallen de dominerande medierna med högst trovärdighet – SVT, Dagens Eko, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. På detta sätt blir kritiken

så mycket allvarligare och kan inte bortförklaras som något enbart kopplat till populärpress. Det är ju inte medier med bristande förtroende eller hänsyn som kritiserar utan det är istället de ”ideala” eller ”bästa” medierna som är föremål för granskning och kritik. Kritiken kommer därmed att drabba hela medieinstitutionen, med alla dess aktörer och former, och bland dem även journalistiken, journalistkåren och journalisterna. Det blir ett ifrågasättande av den roll som medier och journalistik, eller ”pressinstitutionen” (McQuail 2013) har i samhället och hur de sköter denna verksamhet.

I *Tankar om journalistik* framställer Rosenberg den redaktionella styrningen som allt mer kontrollerad av interna kriterier för vad som släpps fram (Rosenberg 2000, 24-38). Även Bengtsson driver starkt frågorna om massmediernas specifika berättande, dess medielogik, som ett problem. Rosenberg och Bengtsson vill se andra sätt att berätta och skapa offentlighet än den etablerade och kommersiella nyhetsindustrin. Dessa båda författare förnas i att trycka starkast på berättandet och att utveckla alternativa former av berättande. Denna kritik av dominerande institutionella former för berättande kan ses som en andra aspekt av den institutionella kritiken. Även i Boëthius och Josefssons argumentation så är behovet av andra former av berättandet framträdande, men det underordnas andra faktorer som framställs som starkare – den ekonomisk-politiska styrningen och ideologin från denna.

Ekonomins betydelse för medier och journalistik tas upp i alla fyra böckerna. Alla fyra beskriver och kritiserar hur mediers krav att ”sälja” överordnas journalistens eller journalistikens intresse av att ”säga” något, vilket kan se som en tredje aspekt av den institutionella kritiken. Synpunkten uttrycks på skilda sätt men är gemensam för de fyra böckerna. Att gränsen mellan journalistik, PR och reklam blivit otydligare är också en fråga som tas upp av alla skribenterna.

Hos Josefsson och Boëthius framstår de strukturella, ekonomiska och politiska frågorna som mycket framträdande. Ägarformer, ägarutveckling och mediepolitiken är frågor som diskuteras och kritiserar i båda böckerna. I båda framställs politiken som en allt svagare kraft i förhållande till den ekonomiska utvecklingen inom medieområdet. I frågor om ägarkoncentration på global, europeisk och nationell nivå gör också Josefsson ett reportage som kartlägger ägarkoncentration och mediepolitik i Sverige samt EU (Josefsson 2000, 165-176). Boëthius och Josefsson beskriver också hur medielandskapet alltmer kommer att formas av stora privata och kommersiella medieföretag. De kallar båda denna process för ”privatisering” av yttrandefriheten. Boëthius beskriver också hur medierna blir dubbelt kommersiella genom att dels utgöra en vara på marknaden och dels bidra till att marknadsföra andra varor i ett konsumtionssamhälle med dess åtföljande konsumtionsideologi.

Bengtsson är även han kritisk till mediernas kommersialisering och ägarkoncentrationen. Han ser också denna ekonomiska utveckling som en förkla-

rande faktor för hur berättandet i medierna utvecklas mot den speciella medielogiken (Bengtsson 2001, 107). För honom är dock privata och kommersiella medier centrala för yttrandefriheten men han vill också ge ickekommersiella medier en väsentlig roll. Det sker dels genom public service och dels genom att folkrörelser, organisationer och medborgare börjar använda sig av nya medier i det politiska samtalet (Bengtsson 2001, 130-134).

Ägandefrågor diskuteras också av Rosenberg, men ur ett annat perspektiv än de övriga. Även han ser uppenbara risker för journalistiken i de framväxande medieföretagen och konglomeraten. Hans kritik skjuter dock inte in sig på att kritisera en privat maktkoncentration som undandrar sig offentlig kontroll. Han oro är större för att ägandet osynliggörs och att medier och journalistik underordnas osynlig strukturell makt. Den synliga och aktiva ägaren, en Jan Stenbeck eller en Bonnier, framstår för Rosenberg närmast som ett ideal (2000, 266-278). Med Moderna Tider som exempel visar han hur en publicistisk idé kan förenas med ett företagsekonomiskt intresse. En sådan allians förutsätter snarare en tydlighet i avsikter än grundläggande intressegemenskap mellan ägare och publicist. Samtidigt ser Rosenberg ett avgörande problem för en journalistik som bara utgör medel för att exponera läsare för annonser eller att bli underhållna. En sådan journalistik behöver vare sig publicister eller publicistik (Rosenberg 2000, 276).

I sin syn på ägandet visar Rosenberg likheter med Bengtsson, men skiljer sig från Boëthius och Josefsson. Ett skäl bakom denna skillnad är att de båda senare, trots allt, resonerar utifrån ett läsar- och ett medborgarperspektiv där journalistik och medier i någon mån förvaltar ett gemensamt intresse. I Rosenbergs värld förvaltar inte journalisten eller publicisten några sådana intressen, utan är just dessa intressen personifierade. Publicisten arbetar inte på uppdrag av samhälle eller läsare, utan arbetar i eget intresse för att förverkliga en publicistisk eller journalistisk idé som finner en läsekrets. Här kommer också författarnas skilda politiska uppfattningar i dagen. Där Rosenberg fortfarande tycks förespråka en liberal pluralism med socialt ansvar anser Boëthius och Josefsson att denna bara är ytterligare en av de myter om medier och journalistik som måste punkteras. Bengtsson ser behovet av olika slags medieformer – privata, publika och intressedrivna.

För att förenkla än mer framträder två huvudteman i böckerna – kritik av samtidens medieindustri i form av journalistikfabriker samt kritik av journalistikens ideologi och myter om vad journalistik är och bör göra. Det handlar om mediernas kommersialisering och rationaliseringen samt journalistikens och journalisternas korrupperande inordning i detta sammanhang.

7.2.2.5 Journalisten och journalistyrket

Hur kan vi då sammanfatta de fyra skribenternas syn på journalisterna och journalistyrket? Tre av de granskade böckerna har medier i titeln och en av böckerna har journalistik. I alla fyra behandlas journalisterna och journali-

stiken och medierna blir ramen för journalistiken samtidigt som journalistiken blir fokus för medierna.

Boëthius lyfter fram sex grupper med sina egna intressen om vad medier ska användas till: ”De många människorna”, ”De dominerande medieägarna”, ”Reklamvärlden”, ”Journalisterna”, ”Mediekritiker och mediegranskare” och ”Politiker”. För de många människorna är medierna en källa till information och underhållning. För medieägarna och reklamen är medierna en affärsidé och ett verktyg för konsumtion. För journalisterna är de ett sätt att ”spegla verkligheten och granska makten” och en stark kåranda om att göra gott i samhället. Kritiker och mediegranskare fungerar, enligt Boëthius, främst som ett sammanhållande kitt för journalistkåren som skyddar varandra. Politikernas relation till medierna präglas slutligen av deras intresse av att anpassa sig till medieutvecklingen och mediernas ökande betydelse, i linje med privatisering och kommersialisering.

Bengtsson behandlar i ett kapitel makten över massmedierna och han tar där upp ägarna, cheferna, journalisterna, yttre faktorer (partier, näringsliv och intressegrupper) samt mediekonsumenterna. Cheferna styr medieföretag och redaktioner i den riktning som ägarna bestämmer och inom dessa ramar arbetar journalister (Bengtsson 2001, 66f). Bengtsson ser även en journalistik på reträtt, uttryckt bland annat genom gratistidningar som anpassar journalistiska produkter till reklam istället för tvärtom. Organiserade krafter i mediernas omvärld blir allt viktigare i journalistiken och mediekonsumenternas nischade efterfrågan bör inte styra journalistiken, enligt Bengtsson. Bredd vinner i längden, menar han (2001, 72).

Problemet med dagens medier är, enligt Josefsson, att journalister är feiga och drivna av kollegialt tryck att inte kritisera varandra. Josefsson bygger sin uppfattning om relationen medier och journalistik på tre forskares arbeten: Noam Chomsky, Robert McChesney och Bengt Nerman. Det är Nermans uppfattning av journalistiken som dramafabrik som är den första ingången till att förstå journalistrollen, med dess kritik av den speglade och granskade journalistiken. Det ekonomisk-politiska sammanhanget utvecklas sedan med hjälp av McChesneys och hans arbete kring ägandekonzentration och globalisering och hur detta skapar ett likriktat medieutbud. Från Herman och Chomsky (1988) hämtar Josefsson propagandamodellen med dess fem filter: privat ägande med vinstmotiv, reklamberoende, behov av elitkällor, spärrelid samt hegemonisk ideologi (antikommunism/marknadsliberalism). Journalistikens frihet begränsas genom dessa fem filter och kommer i sina bredaste uttryck att anpassa sig helt till det omgivande samhället och dess ekonomiska och politiska elits intressen.

Rosenberg har också en syn på journalistrollen som ligger nära Bengt Nerman (Nerman 1973, 1997). Journalisten kan inte dölja sig bakom en yrkesroll som tömmer den på subjektivitet och personlighet till förmån för en kåranda, en nyhetifiering eller medielogik som påtvingar journalisterna

ensidiga sätt att närma sig omgivningen. Vare sig Rosenberg skriver om centralredaktionen, mediedrev, nyheter eller yrke så återkommer han till frågan om det journalistiska subjektet. Han hävdar även att vad utbildningar i journalistik lär ut är just en ideologi om journalistik – inte detta yrkes färdigheter.

Alla fyra skribenterna är eniga på två punkter: (1) att journalistrollen som den ser ut vid 00-talets början bär på avgörande problem och att (2) detta även är ett strukturellt och institutionellt problem. De har dock olika uppfattning om vilka som är de avgörande problemen och hur mediernas och journalistikens nya makt används.

Yrkesrollens problem hänger främst samman med idén om journalisten som företrädare för medborgare, läsare/lyssnare/tittare och allmänhet och med uppdrag att ge sann och relevant information som bidrar till ett politiskt samtal. Alla författarna visar att denna roll har allvarliga problem, men med två skilda tyngdpunkter i sina motiveringar. Enligt Boëthius och Josefsson är journalistik främst en vara och journalister är anställda i en nyhetsfabrik, en fabrik som levererar i enlighet med företagets önskemål och konsumtionens ideologi. Journalister är inte fria utan snärjda i detta system och de försvarar sin kår inom ramen för systemet.

Enligt Bengtsson och Rosenberg är det däremot främst arbetsformer och berättande som utgör problem för journalistiken – nyhetsformen, deskmentaliteten, medielogiken – men genom andra sätt att berätta och andra forum för kommunikation kan dessa problem hanteras. Även Boëthius och Josefsson kritiserar berättarformerna, men de lägger den politisk-ekonomiska analysen som ram för kritik av dramatisering och berättarformer.

Författarnas kritik och analyser bygger också på att medierna har fått ett ökat institutionellt oberoende, men tolkningen av hur detta används skiljer sig hos författarna och den makt som journalister har över och i medierna. Idén om att journalister har ett speciellt uppdrag som förmedlande instans mellan medborgare och statsmakt, eller mer generellt mellan dem som inte har makt och dem som har makt, det som Olof Petersson har kallat för ”journalismen”, berörs av alla fyra författarna (Petersson 1996). De är vidare eniga om att medier och journalister vare sig har mandat eller moral för att ikläda sig en sådan nyckelroll i samhället. Journalister måste istället se sin nya makt och förhålla sig mer medvetet till denna makt och hur den kan användas.

Skribenterna förespråkar alla att journalister ska ta sig från vad vi kan kalla en ”blind” uppfattning av medie- och journalistmakt till en ”medveten” uppfattning genom att förstå och erkänna den makt som medier och journalistik har.

För Boëthius och Josefsson innebär detta att upptäcka den ideologiska ramen som journalistiken verkar inom, nämligen som ett stöd för ekonomiska och politiska eliter och deras ideologi samt att bidra till medvetande

om och kritik av denna typ av journalistik och medier. För Bengtsson handlar det om att verka för att utveckla andra arenor för kommunikation bortom journalistiken och med andra verktyg och former än journalistikens. För Rosenberg handlar det om att utveckla det personliga och det subjektiva, det som enligt honom är journalistens kärna, genom läsning om och reflektion över journalistiken.

7.2.3 Sättet att föra fram kritiken – uttryck och form

I förra avsnittet var fokus på vilka kritiska diskurser om journalistik och medier som kommer till uttryck i böckerna. Vi ska nu se närmare på hur kritiken formuleras och ges uttryck i texterna.

Denna analys görs genom att belysa fyra drag i texterna: (1) förekomsten av uttryckliga avsikter eller anspråk, (2) vilken form eller genre som skribenten använder sig av och hur den är kopplad till kritik, (3) inslag av känslomässighet och (4) vilka slags källor som ligger till grund för påståendet med fokus på tre typer – egna erfarenheter och journalistik, annan journalistik eller forskning.

Frågan gäller om skribenternas kritiska uttryck liknar varandra eller visar på skillnader?

7.2.3.1 Avsikter, uttrycksform, känsla/saklighet och källor

(1) Josefsson beskriver i undertiteln sin bok som en ”En avslöjande granskning”. Den granskning som Josefsson annonserar beskrivs i inledningen som klassisk journalistik – en samling ”tuffa artiklar som avslöjar vad svenska medier sysslar med” (2000, 8). Detta förtydligas ytterligare genom en skarpt formulerad beskrivning av innehållet:

På samma sätt som fifflande kommunalpolitiker brukar hängas ut, drar vi ner byxorna på ljugande SVT-chefer. De allra präktigaste ekonomijournalister avslöjas som bluffmakare, berömda reportrar kläs av in på bara skinnet, morgontidningens smygrasism skärskådas, och den globala mediesituationen förklaras. (Josefsson 2000, 9)

Enligt Josefsson kan en hårdgranskande journalistisk behandlingen också vara nyttig för medierna och journalistiken – inte bara för dess omvärld. På samma sätt som medier avslöjar övergrepp och felaktigheter i andra sammanhang så ska ”Välkommen till dramafabriken” sätta sovljuset på medieindustrin. Ett väsentligt argument i boken är att mediernas makt ökat, men att denna makt inte erkänns eller visas i medierna. Ett andra skäl är den ägandekoncentration och kommersialisering som medierna genomgår. Det är något som Josefsson vill berätta om.

(2) Den form som Josefsson använder sig av är det granskande reportaget där en makthavare, av något slag, är föremål för en journalistisk undersök-

ning. Utgångspunkten är någon form av brist, fel eller misstanke om en granskad aktörs handlande. Det granskande reportaget innehåller därför en uttalad kritik som också kan riktas mot en person eller medieföreträdare.

(3) Josefsson är snarare saklig i sin ambition att dokumentera vad som utgör det ursprungliga problemet och hur detta sedan behandlas av intervjuade chefer och journalister. Drivkraften är snarast normativ genom den kritik som förs fram, t.ex. genom att påstå att högt uppsatta mediechefer ”grundlurade stora delar av det svenska folket” eller att de ljuger för att rädda sin heder. Denna kritik är tydlig och även mycket stark då den ifrågasätter ett av journalistikens kärnvärden – att tala sanning och att ha belägg för detta (Kovach och Rosenstiel 2007).

(4) Den viktigaste typen av källa som Josefsson använder sig av är eget journalistiskt material. Det är redogörelser för händelseförlopp, men framförallt intervjuer med de personer som kritiseras. Personer som bidrar med bakgrund eller som har en mindre central roll förekommer i början och först i slutet av reportaget möter läsaren den kritiserade personen. Egen erfarenhet och journalistisk erfarenhet används i ett reportage, i en granskning av journalisters användning av svart stadhjälp. Här använder sig Josefsson av information som han fått vid ett redaktionsmöte från en känd undersökande journalist för att granska just denna journalist och andra. En tredje typ av material som används är forskning och medieteori. En intervju med journalistikläraren och forskaren Bengt Nerman är central i boken och kritisk politisk-ekonomisk teori i amerikansk variant används sedan för att diskutera ägandekonzentration och mediernas bias som språkrör för elit och rådande ideologi.

I Josefssons artiklar är kritiken tydlig och den valda formen ger också tydlig plats för kritik. Kritiken är långt driven och starkt uttryckt. Den grundar sig främst på journalistikens egna verktyg – referatet och intervjun – men den legitimerar sig också genom att lyfta fram journalistikforskning och medieforskning som också den är kritisk.

(1) Boëthius väljer att kalla sin bok en ”kriminografi”. Hon berättar närmare vad detta innebär – att likt medierna göra en ensidig framställning av de brottsliga dragen i en karaktär (2001, 12f). Det är mediernas och journalistikens brister och ”brott” som ska katalogiseras och nagelfaras, utan att låta dem komma till tals. Ett viktigt motiv för henne att skriva boken är att mediernas makt blivit allt större, samtidigt som den inte diskuteras i medierna. Boëthius viktigaste syfte är att berätta om och att varna för den ekonomiska och politiska medieutveckling som pågår. Hon vill också på en rad olika sätt verka för att en mer djupgående och aktiv diskussion om medier och mediernas makt ges mer utrymme i medierna och utanför medierna. Att öppna medierna själva för mer av mediejournalistik och mediekritik och att mediernas alla aktörer gör en ”självrannsakan” kan nog sägas vara huvudsyftet bakom Boëthius bok (2001, 14). Boëthius sanningsanspråk skiljer sig dock

rejält från Josefssons. Medan Boëthius gör tydligt att hon valt att skriva ur ett ensidigt och personligt perspektiv, så påstår Josefsson att vi äntligen ska få se den sanna versionen av vad medierna gör. Utan att göra det till ett program ansluter hon här till postmodernt tankegods. I den fortsatta framställningen gör hon också klart att hennes världsbild är en värld av berättelser snarare än av fakta. För Boëthius finns det också ett personligt drag som är av betydelse. Boken och det arbete hon lagt ned i den är ett arbete för att komma till insikt efter en lång period av villfarelse (Boëthius 2001, 106-111).

(3) Boëthius väjer inte för att var högstämnd och visa känsla. En aspekt av detta är hennes starka patos för saken hon driver och hur angelägen kritiken av medierna uppfattas vara. I sin avsikt att ensidigt beskrivs de negativa dragen hos medierna vill hon beröra och hon skriver:

Jag hoppas att varje mediearbetare inpå bara skinnet ska känna den orättvisa som vi i medievärlden dagligen utsätter utvalda personer och företeelser för. [...] Och jag hoppas att jag ska kunna stärka varje enskild läsares, lyssnares och tittares immunförsvar mot mediemakten. (Boëthius 2001, 12)

Till det känslomässiga inslaget hör också hennes egen bekännelse om sin indoktrinering och senare uppvaknande som berättas i flera steg (Boëthius 2001, 106-111).

(4) Boëthius använder sig alltså av sina egna erfarenheter som klangboten för att beskriva och kritisera samtidens medier och journalistik. Boken bygger på en tematiskt styrd behandling av sina frågor och den blandar de egna erfarenheterna med exempel från medierna samt kommentar och kritik från experter eller forskare. Tolv personer, sex journalister, tre författare och dramatiker och tre forskare, som alla på olika sätt för fram kritik mot medier eller journalistik får en egen presentation i boken. Ytterligare en person som presenteras är forskaren och publicisten Herbert Tingsten och även i hans liberala grundhållning finner Boëthius stöd för sin egen uppfattning. Boëthius kritik formuleras med stöd av eller i dialog med dessa kritiska journalister, författare och forskare och hon drar främst nytta av andra kritiska journalister och deras arbeten. Det rör sig framförallt om Ignacio Ramonet, John Pilger, Naomi Klein och Karl Kraus. De kritiska forskare som spelar en väsentlig roll i hennes bok är Pierre Bourdieu, Noam Chomsky och Bengt Nerman.

Boëthius kritik är även den tydlig och uttalas med stor styrka. Hon använder sig av känslouttryck och vill påverka sina läsare känslomässigt. För sin kritik drar hon särskilt mycket nytta av andra kritiska journalisters arbete, men även av kritiska forskare.

(1) Till skillnad från de övriga så deklarerar inte Rosenberg i början av boken vilken avsikt eller vilka anspråk han har. Bokens titel, ”Tankar om journalistik”, ger dock en tydlig signal om vad avsikten är, liksom den inledande essän som på ett kvickt och briljant sätt handlar om att inleda såväl en

artikel som en karriär som journalist. För Rosenberg är det detaljen och förmågan att ha öga för detaljen som lyfts fram samt att våga följa med i den berättelse som växer fram ur en början, ett tänkande som är prövande och öppet. Rosenberg distanserar sig på detta sätt från den granskande, avslöjande eller negativa journalistiken som form för att reflektera över journalistiken.

(2) Den essäform som Rosenberg använder är inte i första hand en form för kritik. Den ger istället uttryck för en prövande hållning och ett personligt förhållningssätt. En av essäerna i boken handlar också om essän och hur den fångar fler av de drag som Rosenberg vill förknippa med journalistik.

Journalistiken av idag behöver essäns personliga tilltal och tankemässiga lekfullhet, dess ödmjukhet inför verkligheten, dess skepsis mot det på förhand uttänkta, dess skrivarglädje och upptäckarlust. (Rosenberg 2000, 58)

Den essäistiska journalistiken och den journalistiska essän blir Rosenbergs modell för journalistiken, placerad i ett utrymme mellan forskning och malade nyheter, mediedrev och mediehändelser som kommer ur den industriella och medialiserade journalistiken.

(3) Rosenberg skriver om patos och dess betydelse för journalistiken – både som drivkraft för och som synligt inslag i journalistikens texter – men i hans bok är sådant patos nedtonat till förmån för en resonerande, konstaterande och undersökande hållning. I den mån känslor kommer till uttryck så är det genom att gestaltas i texternas berättelser, inte som anklagelser, upprördhet eller fördömanden. Kärnan som återkommer i hans kritik utgår från idén om ”den personliga utgångspunktens nödvändighet” i journalistiken (2000, 59) och för Rosenberg ”har journalistiken bara en framtid som motståndsrörelse” (2000, 141) mot den fortsatta medialiseringen av journalistiken.

(4) Rosenberg ger många exempel från sin egen karriär och verksamhet som journalist och chefredaktör. Han använder också andras journalistiska arbeten som grund för sina egna reflektioner (Lotte Möller och Maciej Zaremba). Medieforskning förekommer som ett inslag i de källor som används av författaren, men det är snarare humaniora och litteratur som utgör den mest framträdande typen av extern källa. Dante, Cervantes, Hemingway, Huxley, Ionesco, Montaigne, Orwell, Svenbro, Waugh, Woolf och Zola ingår alla i den litterära referensram som används i boken. Litteraturteori, filosofi och statsvetenskap är andra akademiska områden som också används i boken.

Rosenberg skiljer sig från de tre andra genom att inte uttryckligen bygga vidare på eller ansluta till annan kritik eller akademisk forskning om medier. Detta ligger i linje med hans sätt att se på journalistiken som prövande och med personliga uttryck.

(1) Bengtsson beskriver sin bok som ”en introduktion till massmediesamhället” (2001, 7). Han signalerar också att han kommer att rikta ”skarp kritik mot massmediernas sätt att fungera, men i grunden menar jag ändå att massmediernas berättarform är legitim”. Som tidigare redovisats anser han att massmedierna och journalistiken fått en för stor roll i det politiska samtalet och att det behövs andra uttryck och offentligheter. Avsikten hos Bengtsson är kritisk, men han gör också tydligt att hans bok inte är radikalt systemkritisk, även om han i många stycken delar den radikala kritikens uppfattning om problem med kommersiella medier och ägandekonzentration. Tvärtom lyfter han upprepade gånger fram att massmedierna och journalistikens sätt att verka är legitimt, men att det måste kompletteras med andra sätt att kommunicera om politik (Bengtsson 2001, 123, 134, 156-161).

(2) Till formen är boken en sammanhållen presentation och diskussion av massmediernas roll i samhälle och politik. Den är systematiskt uppbyggd med en historiedel som ger bakgrund, en genomgång av forskning om massmediers effekter och därefter en genomgång av vem som har makt över massmedierna. I detta kapitel presenteras också idén om massmedielogik. I nästa kapitel beskrivs hur en sådan logik utvecklas till en ideologi för journalistiken och dess yrkeskår. Massmediernas kommersialisering och ägar-konzentration i mediernas behandlas sedan och hur denna samspelar med journalismens ideologi. Massmediernas påverkan på omvärlden diskuteras också i ett kapitel om medialisering. Bokens kritik av journalistik och medier knyts sedan samman i det avslutande kapitlet som behandlar hur massmedier, folkrörelse och medborgare kan handla för att skapa större öppenhet i den politiska kommunikationen. Boken förmedlar kunskap om massmedier och journalistik samtidigt som den innehåller en diskussion om dess bidrag till det offentliga samtalet om politik. Den väcker också frågor om hur medier, medborgare och folkrörelser kan handla för att åstadkomma förändring. Till formen är boken en klassisk argumentation som presenterar sina huvudfrågor, som sätter dessa i kontext och som sedan beskriver den kunskap som finns om frågorna för att på grundval av detta komma till en slutsats och därefter diskutera hur frågan kan hanteras. Den journalistiska formen har här fått ge vika för den argumenterande framställningen. Bengtsson disponerar även sina kapitel på ett logiskt och oftast uttömmande sätt och boken liknar därmed en forskningsrapport.

(3) Bengtssons drivkraft är politikens villkor och former och här redovisas också ett politiskt engagemang. Det är medborgarens möjligheter att komma till tals och vara synlig som driver honom att granska hur massmedier och journalistik fungerar och som ligger till grund för de förslag han kommer med. Han skriver:

Egentligen handlar hela den här boken om en och samma sak: vikten av ett öppet torg, där medborgarna kan samlas för att dryfta sina gemensamma angelägenheter. (Bengtsson 2001, 151)

Boken gör inte bruk av känslor på ett uppenbart sätt. Författaren har inget högt tonläge, utan är mån om att ta avstånd från den mest radikala kritiken av massmedierna. Vidare bygger boken inte på upprörande fall, även om den ibland redovisar bristande journalistik, utan på en analys som vilar på medieforskningens resultat. Samtidigt är författaren mån om att visa att de privata och kommersiella medierna är kärnan i mediasystemet. Som journalist är också Bengtsson anställd av Aftonbladet och Schibsted.

(4) Bengtsson bygger huvudsakligen sin bok på akademiska källor. Begreppen offentlighet, medieeffekter, medielogik och medialisering utgör basen för hans analys. Boken använder också sig av Josefssons och Rosenbergs böcker som källor.

Bengtssons bok är den som är minst journalistik och även den som är minst kritisk till den dominerande formen av journalistik. Hans kritik handlar inte om att ändra på kommersiella mediers sätt att verka utan om att komplettera dem med andra kanaler och former för kommunikation.

7.2.3.2 Likheter och skillnader i kritiska uttryck

På vilket sätt kan vi då tala om dessa journalistiska självreflektioner som en kritik av medier och journalistik? Eller är de försvar och pläderingar för den ordning som råder? Alla fyra vill på olika sätt förändra, men på fyra skilda sätt. Deras kritiskhet ges därmed skilda uttryck.

Josefsson vill rädda och återupprätta journalistiken genom att utsätta den för kritisk granskning. Rätt använd blir journalistiken sin egen räddning. Tolkad på detta sätt är Josefsson en reformist som angriper från utkanten och som företräder fältets kärnvärden.

Rosenberg är skarpt kritisk till nyhetsjournalistiken och journalisternas yrkesuppfattning och han förespråkar istället en annan slags publicistik. Han vill att journalister överger nyheter och mallade uppfattningar av yrkesroll för en mer personlig, subjektiv och ansvarstagande publicistik. Det innebär nya sätt att berätta om världen. Det kan tolkas som en reformering från centrum.

Boëthius är den som är mest långtgående i sin kritik och som samtidigt är mest ideologisk. Hon vill se andra berättelser, inte bara andra sätt att berätta om världen. Det är berättelser som skapas utanför journalistiken och etablerade medier. Civila samhällets medier, alternativa medier, radikala medier och marginaliserade medier skapar rum för denna förändring utifrån.

Josefsson och Boëthius visar alltså stora likheter vad gäller drivkrafter och formerna för reflektionen och här finner vi också en kritik som är tydligt politisk. Mediernas tilltagande makt är drivkraften och journalistikens egna verktyg ska användas för att presentera resultaten av kritiken. Syftet med kritiken är i dessa fall främst en ideologikritik – att visa hur företagsintressen och en marknadsliberal hållning får genomslag i medierna och hur journa-

listerna låter sig styras. Bengtsson klargör från början att han ska ge en introduktion till en fråga och sedan en kritik. Här är inte den journalistiska formen central och kritiken är i vissa delar nedtonad till förmån för förslag om andra former av kommunikation som komplement till dagens massmedier och dess journalistik. Hans arbete är också politiskt, men det handlar främst om demokratins processer och inte dess innehåll. Rosenberg utvecklar en serie av öppna och personliga tankar om journalistiken där han ställer sig djupt skeptisk till journalistikens dominerande former och dess yrkesideologi till förmån för en publicistik där den personliga utgångspunkten är central. Hans hållning och slutsatser har politiska implikationer, men hans presenterar vare sig politiska avsikter eller politisk contextualisering.

Sett till formen så har böckerna både bredd och djup i sin beskrivning och diskussion av medier och journalistik. Bakom dem ligger också vissa grundläggande avsikter, problembilder och ett konsekvent arbete för att slutföra detta. Samtidigt som denna bakomliggande enhet kan konstrueras så visar tre av verken på en ovilja att sammanfoga resultatet av självreflektionen till något större helt.

I Josefssons bok är det en inledning, en serie av granskande artiklar, ett antal diskussionsinlägg och enstaka teoretiska nedslag som ska ge helheten. I Boëthius bok är det drygt hundra kolumner som ordnats under femton kapitelrubriker, men där många av dem går omlott och berör ett och samma område. Rosenberg väljer också en öppen form i dubbel bemärkelse – för det första essän och för det andra en alfabetisk disposition där vi går från A till Ö. Enligt Rosenberg berättar journalistiken det stora genom det lilla och genom detaljer och hans bok blir ingen stor syntes om journalistiken.

Här skiljer sig Jesper Bengtsson bok genom att vara sammanhållen och använda ett mer akademiskt sätt att studera förhållanden mellan medier, journalistik och makt. Bengtssons bok är också den enda som inte använder någon av journalistikens former för att behandla journalistiken.

Om det finns brist på storslagen syntes i helheten hos tre av författarna, så rymmer istället delen så mycket mer av komplexitet och bredd. De enskilda bidragen i böckerna präglas inte alls av splittring. Texterna är istället väl sammanhållna och slipade – som artiklar, kolumner och essäer. I var och en av dem möter vi en skribent och en text som är såväl engagerad, synlig och påläst. En iakttagelse är att den journalistiska formen och behandlingen påbjuder en viss anspråkslöshet i uttrycket. Däremot är anspråken i innehållet mycket långt drivet. Den korta texten får fortfarande bära de stora anspråken

7.3 Ansvar och ansvarighet

Hur behandlas frågor om ansvar i de fyra böckerna? I vilken utsträckning och på vilket sätt använder författarna ordet ansvar och vem är det som till-

skrivs ansvar? I analysen nedan behandlas hur författarna på ett direkt sätt skriver om ansvar och ansvarighet. En analys av hur ansvar impliceras har också gjorts genom att studera texternas struktur samt genom en närläsning av kapitel eller artiklar som behandlar journalister som yrkeskår och journalisters makt.³³

Avsnittet avslutas med en samlad bedömning av vad för slags ansvarsdiskurser som utvecklas av författarna i de studerade texterna.

7.3.1 Ansvarsdiskurser i de analyserade texterna

I Josefssons artiklar är det i tre texter som ansvarsfrågan särskilt tydligt kommer i dagen. Den första är ”Den stora myten om journalisten” där Josefsson intervjuar forskaren och journalistikläraren Bengt Nerman. I denna artikel används ansvarsbegreppet främst för att behandla den enskilda journalistens personliga ansvar. I artikeln framställs det personliga ansvaret som helt centralt för journalister, men det är Josefsson som formulerar detta i sitt referat av Nermans bok ”Den offentliga lögnen”:

Bengt Nerman har på nära håll upplevt vilka konsekvenserna kan bli om tillräckligt många slutar ta sitt individuella ansvar, och istället lånar sin kraft till en apparat. (Josefsson 2000, 18)

Det handlar om att bli vuxen. Du måste bli vuxen, och journalisterna måste sannerligen bli vuxna och ta ansvar för det de gör utan att gömma sig bakom märkliga idéer om objektivitet och lojalitet inom kåren. (Josefsson 2000, 19)

I ett kort svar tar Nerman upp det personliga ansvaret:

Men man blir inte vuxen om man utsätts för propaganda. Man blir vuxen om man får ta ett eget ansvar och tänka själv. (Josefsson 2000, 19)

Artikeln avslutas med en fråga om ansvar och Josefsson sätter därmed en bestämd ram för hur den stora myten om journalisten ska kunna lösas:

DJ: *Man måste helt enkelt ta ansvar för vad man gör.*

BN: Ja. Jag får ofta frågan ”men vad ska vi göra då?”. På Journalisthögskolan hade vi en gång en diskussion som kretsade kring ”Vems frågor är det du ställer?”. En elev svarade ”Jag ska ställföreträdande ställa publikens frågor!”. Nej, säger jag, det ska du inte alls. Du ska ställa dina egna frågor.” (Josefsson 2000, 23)

---

³³ Det är kapitel 4,6 och 7 i Boëthius, kapitel 6,8 och 9 i Bengtsson, texterna Centralredaktion, Drev, Grävande, Jag och Yrke i Rosenberg samt Josefssons artiklar ”Den stora myten om journalisten”, ”Välkommen till dramafabriken”, ”Aftonbladets förlorade heder” samt ”Journalisterna som har svart anställda städare”

I samma artikel hittar vi ett annat sätt att ta upp ansvarsfrågor. Det är när ansvar används på ett partiskt sätt och när källor tillskrivs ett ansvar på ideologiska grunder. Josefsson ger ett exempel ur Nermans bok där lågavlönade som kräver höjd lön får frågan:

'Men tar du ditt ansvar nu?' Förutsättningen är – och det hör till den falska skuldens mönster – att 'vi' har beviljat oss för stora förmåner och att 'vi' därför måste 'ta vårt ansvar'. (Josefsson 2000, 16)

I detta fall handlar inte journalisten självständigt utan har tagit över ett sätt att se på världen som kommer utifrån.

I Josefssons text om Nerman spelar alltså ansvarsbegreppet en viktig roll. Det är Josefsson som tydligast kopplar ansvar till journalisten, medan Nerman talar om personligt ansvar i flera typer av situationer – inför sin familj, som medborgare eller i arbetslivet.

De två stora granskande reportage som finns i boken – ”Välkommen till dramafabriken” och ”Aftonbladets förlorade heder” – är de andra båda texterna som har ett tydligt inslag av ansvarsdiskurs. Detta hänger delvis samman med formen, texterna är båda granskande artiklar, och i den granskande praktiken så är konfrontation och utkrävande av ansvar centrala. Den eller de ansvariga personerna konfronteras med uppgifter och kritik och de får svara på frågor från den granskande journalisten.

I ”Välkommen till dramafabriken” finns ansvarsfrågan med redan i ingressen. Reportaget beskrivs som ”den sanna berättelsen om hur en berömd TV-journalist ökade dramatiken i en nyhetsfattig dokumentärfilm genom att göra ett falskt avslöjande” samt ”historien om hur tre chefer på Sveriges Television hjälpte journalisten att grundlura stora delar av svenska folket” (Josefsson 2000, 25):

Och det är, slutligen, berättelsen om hur de skyldiga gjorde allt för att slippa ta sitt ansvar när bluffen avslöjats. (Josefsson 2000, 25)

Reportaget redovisar i en bilaga dokumentärens innehåll och uppbyggnad. I fyra delar tar sedan texten upp den process som börjar med att dokumentärens tredje del ska visas. Det är tre frågor som diskuteras. För det första en intervju med statsminister Ingvar Carlsson som inte sändes, fastän den var tillgänglig och högst relevant. För det andra sakliga brister i dokumentären – ett påstående om att företrädare för den socialdemokratiska regeringen visste att Björn Borg fick skattefri ersättning som turistambassadör för Sverige. För det tredje intervjuas de som varit inblandade i dokumentär och nyhets-sändningar med anledning av innehållet i dokumentären och behandlingen i nyhetssändningarna under sändningskvällen. I en fjärde del redogörs för hur frågan behandlas av Granskningsnämnden och hur underlag som sänts till nämnden redigerats på ett förvanskande sätt av SVT.

I detta reportage är det återigen främst författaren som driver ansvarsdiskursen. De ansvariga som lyfts fram är Ingvar Bengtsson, ansvarig utgivare för dokumentären, Folke Rydén, journalisten bakom dokumentären samt chefen för Rapport, Jan Axelsson.

Folke Rydén kommenterar bristerna i dokumentären, men med hänvisning till det politiska ansvaret för saken:

Jag vill vara självkritisk där. Jag inser att den klippningen där, där vi hade kunnat lägga till en halv mening om att planen handlade just om planen och inte om detaljkunskaper. Detta hade gjort att fokuseringen i efterhand inte hade hamnat på vad Ingvar Carlsson visste eller inte visste utan på vem som bär det politiska ansvaret. (Josefsson 2000, 33)

Ansvarig utgivare Ingvar Bengtsson ger ett undvikande svar:

IB: [...] Jag har ett intresse i det här och det är att jag är ansvarig utgivare för dokumentären. Den får du gärna fråga om.

DJ: *Men du är också chef för Aktuellt och Rapport.*

IB: Ja, men jag ger ingen ansvarig utgivare några order om vad de ska ta och vad de inte ska ta. Däremot stöttar jag Folke Rydén i att om hans material skulle användas, så fick uppföljningarna göras efter det att programmet hade sänts. (Josefsson 2000, 37)

I den avslutande delen av reportaget kommer Josefssons kritiska uppfattning till uttryck. Han utreder här hur det material som Granskningsnämnden fått till sitt förfogande har redigerats och visar att väsentliga delar har tagits bort, delar som gör att uppgiften om att socialdemokraterna visste detaljer om ersättningen till Borg inte blir trovärdig. Först intervjuar Josefsson den journalist som tog fram grundmaterialet:

Jag berättar för Gunilla Tengvall att jag känner till vad som har klippts bort ur intervjun, och frågar om redaktionen gjorde några försök att följa upp det sensationella avslöjandet om finansminister Kjell-Olof Feldts inblandning. Hon vägrar att överhuvudtaget diskutera saken.

GT: Sånt vill jag att du talar med Folke om, alla såna saker. I och med att jag har jobbat för honom och han är angelägen också om att ta ansvar för det här även när det blåser. (Josefsson 2000, 42)

Men enligt Josefsson är inte Rydén angelägen om detta:

Det visar sig att han inte är fullt så intresserad av att ta ansvar ”även när det blåser” som Gunilla Tengvall hoppades. Han fränsäger sig allt ansvar för det sätt SVT försvarar hans dokumentär i Granskningsnämnden. Denna inställning motiverar han med att det inte är han som skrivit under yttrandet, utan SVT-chefen Ingvar Bengtsson. (Josefsson 2000, 42f)

Lite senare sammanfattar Josefsson igen:

Längre kommer vi inte. Folke Rydén vägrar förklara varför han aldrig kontaktade Kjell-Olof Feldt. Och tar inget ansvar för den nedklippta versionen. Han uppmanar mig istället att vända mig till Ingvar Bengtsson, chef över både Aktuellt och Rapport, och ansvarig utgivare för Folke Rydéns dokumentär om Björn Borg. (Josefsson 2000, 43)

I sin summering av vad som hände med materialet som skickades till granskningsnämnden skriver Josefsson:

Vem som höll i saxen vet vi inte. Men den som rent formellt är ansvarig heter Ingvar Bengtsson, och han är chef över både Rapport och Aktuellt. (Josefsson 2000, 43)

Den avslutande delen av reportaget fanns inte med när publiceringen i ETC skedde utan är unik för boken. I denna del har ansvarsfrågan den mest framskjutna rollen och här trycker Josefsson framförallt på Ingvar Bengtssons chefsansvar.

Att redaktionella chefer är de som har tyngst ansvar är också temat i reportaget "Aftonbladets förlorade heder". Artikeln berättar om hur Aftonbladet kom att publicera hotbilder riktade mot polisen Claes Cassel samt paret Micke Alonzo och Alexandra Pascalidou och hur denna fråga hanterades av rättssystemet och Aftonbladet. Den journalist som stod bakom det fejkade avslöjandet intervjuas av Josefsson och berättar i reportaget sin version av historien. Hans berättelse ställs mot chefredaktör Anders Gerdins version. Enligt Josefsson läggs all skuld felaktigt på den unge journalisten och att han ljugit för tidningen.

Men det är inte den 23-årige Fager som är ansvarig för det som publiceras i Aftonbladet. Utan tidningens chefredaktör och ansvarige utgivare Anders Gerdin. (Josefsson 2000, 117)

Enligt Josefsson har domstolarna konstaterat att om Aftonbladet inte velat publicera bilderna hade de aldrig tagits.

Anders Gerdin är därför moraliskt ansvarig för att 1998 blev ett fasansfullt år för Alexandra Pascalidou, Micke Alonzo och Claes Cassel. (Josefsson 2000, 117)

Direkt på detta följer:

Men han är också ensam ansvarig för att Sveriges största tidning spridit grov desinformation om hur en grupp unga nynazister tänker och agerar. Därmed har Anders Gerdin gjort arbetet svårare för dem som försöker bekämpa den verkligt farliga extremhögern. Det arbetet måste nämligen bygga på sanning, inte på lögn. (Josefsson 2000, 118)

I likhet med artikeln om Rydén och Borgdokumentären finns ett tydligt ansvarsutkrävande i slutet av artikeln – inte bara implicit utan explicit formulerat. Det är chefen som är ansvarig, inte reportern. Artikeln avsluts med följande sensmoral:

Reportern som slutade ljuga fick sparken. Men den ljugande chefredaktören sitter kvar. (Josefsson 2000, 118)

I ”Mediernas svarta bok” tar även Boëthius upp samma fall och hon skriver:

[...] nazi-affären i Aftonbladet där chefredaktören och ansvarige utgivaren av medieetablissemanget tilläts offra en löpare, en ung, hungrig och oerfaren journalist, för att själva slippa undan. Någon fick gå i medievärlden, vilket är djupt sällsynt, men den ansvarige, Andes Gerdin, sitter kvar, vilket också är ett utslag av mediekorruption. (Boëthius 2001, 65)

Även Rosenberg behandlar fallet och han skriver:

När det tillverkade nazisthotet ledde till åtal mot såväl journalisten som nazisterna valde tidningen och dess ledning att hävda fiktionen som sanning istället för att medge fiktionen, eftersom sanningen hade inneburit att inte bara den enskilde journalisten utan också den ansvarige utgivaren hade ställts inför rätta och straffats. En till synes liten lögn i tillverkningsledet tvingade följaktligen fram flera veckors ljugande på löpsedlar och förstasidor. Fiktionen av journalistik måste till varje pris upprätthållas. (Rosenberg 2000, 68f)

Josefssons ansvarsdiskurs är i första hand inriktad på ansvarighet. I reportagen beskrivs och bevisas vem som är ansvarig och i de båda granskningarna utgör den journalistiska ansvarsprocessen också en viktig del av reportaget. I artiklarna pekar han också på ett implicit ansvar genom sin kritik. En sådan kritik riktas mot journalister som saknar mod att granska den egna verksamheten och yrkeskåren (2000, 8) och i intervjun med Nerman om yrkesrollen figurerar såväl Lars Furhoff, Olof Palme och socialdemokrater som bidragande till idén om journalistikens samhällsuppdrag att spegla och granska samhället (2000, 12-14).

Boëthius inleder sin bok genom att skriva om mediernas makt och hur de blivit en egen maktfaktor som går i allians med andra samhälleliga makter. Där det tidigare fanns en allians med politisk makt och ett samhällsuppdrag ser Boëthius nu en allians med ekonomiskt makt och att medierna blir ett verktyg för affärsverksamhet och vinst. Ett ”samhällsuppdrag” förvandlas till ett ”vinstuppdrag” och därmed förlorar både medier och journalister det som legitimerat förtroende och särställning. Ansvar är ingen fråga som hon lyfter fram på detta tidiga stadium, utan det är istället problemets karaktär och allvar som hon vill ge en bild av.

Boëthius skriver explicit om ansvar ett tiotal gånger och journalistens ansvar är ett viktigt tema i hennes bok. Hon ser ett problem i att utgivarsystemet för över ansvar från journalist till någon annan:

Journalistyrket är märkligare än det verkar; det är ett yrke med överrock. Journalisten har inte ansvaret för sina egna texter; det ligger hos ansvarige utgivaren. Det betyder att hon, eller låt oss säga han, har det yttersta ansvaret för vad journalisten skriver. Han kan därför lägga sig i textens innehåll och utformning, just med hänvisning till detta ansvar, som i sin yttersta konsekvens betyder att ansvarige utgivaren kan åka i fängelse. (Boëthius 2001, 104)

Hon fortsätter med följande implicita resonemang:

Det innebär ett språk och ett innehåll i texterna som så att säga är uthyrat till ägarna, samtidigt som det ska ge uttryck för journalistens särart eller begåvning eller kunskaper. Självrensning är redan från början inskriven i yrket och en del av överenskommelsen med ägarmakten; det är ett sällan diskuterat och vanligtvis förträngt faktum. (Boëthius 2001, 104)

Precis som Josefsson, och med honom Nerman, vill Boëthius se att journalister tar ett tydligare ansvar.

Att se journalister som offer tycker jag är en patriarkal vänsterståndpunkt. Jag vill ta ansvar för mitt eget liv och mitt eget yrke. Skulle alltså journalister, som varje dag »tar på sig« att beskriva och analysera världen för folk, skilja ont från gott, upprätta domstolar och berätta hur allting förhåller sig, vara oförmögna att ta ansvar för sitt eget yrke och inte kunna sätta emot när mediekonglomeraten ändrar på alla förutsättningar och överger samhällsuppdraget till förmån för ett vinstuppdrag? (Boëthius 2001, 122)

I påfallande många av Boëthius citat är det vidare frågor om ansvarighet som står i fokus. I citatet om Aftonbladet och nazihoten ovan berördes både frågorna om ansvar och ansvarighet, men flertalet av hennes övriga citat berör ansvarighet: varför journalister och medier inte tar ansvar och hur man kan utkräva ansvar från dem:

Det kanske största bedrägeriet vi globalt varit utsatta för var den så kallade millenniebuggen.[...] Som alla minns hände ingenting alls. Men mediekon-sulterna tjänade miljarder och åter miljarder. Ansvar har heller inte utkrävts. Vem skulle utkräva det? Medierna – av sig själva? (Boëthius 2001, 54)

Många journalister skämdes grovt i efterhand – men ingen journalist eller socialdemokrat har någonsin ställts till ansvar för »Mona Sahlin-affären.« Lika lite som för andra affärer: Medanalys, Telia som folkaktie, ryska u-båtar, Trustor-affären. (Boëthius 2001, 64)

Men *en* misstänkt avförs praktisk taget alltid från processen trots graverande bevis: medierna själva. Trots att de inte sällan bär huvudansvaret. Det handlar om en makt som gör som den vill, som reflexmässigt frikänner sig själv. (Boëthius 2001, 64f)

De här reklam- och mediemänniskorna antyder hela tiden att de finns en makt de måste underkasta sig och lyda, att de bara gör ett jobb som efterfrågas när de lanserar underåriga anorektiker eller »sexiga« småflickor. De försöker undandra sig ansvar istället för att inse att de själva är kollaboratörer och medlöpare och skapare av en svårt sjuk kvinnokultur. (Boëthius 2001, 97)

Enligt Boëthius är en omsvängning på väg och på grund av den växande granskningen och kritiken av journalistiken kommer journalister att tvingas till ansvar, inte bara för sina egna handlingar, utan för hela den medievärld som de utgör del av och understöder.

Journalistvärlden kallas ett skrå, en kår, en korporativ sammanslutning. Vad som sker nu är att journalistvärlden håller på att ringas in och benämnas för att kunna granskas och ställas till svars på ett sätt som aldrig tidigare skett. Den ska inte längre bara ta ansvar för det den själv gör och skriver utan också för den värld och det maktfält den verkar i. (Boëthius 2001, 111)

Boëthius ger också flera förslag på hur ansvarighet kan uppnås genom att använda olika typer av ansvarsinstrument, t.ex. granskande program eller att skapa bättre dialog mellan medborgare och journalister eller medborgare och politiker.

I fransk teve har jag också sett ett program som varannan vecka ställer medierna, varannan vecka politikerna till svars genom att inbjuda en tittarpanel som får ställa frågor till de ansvariga om aktuella drev, reportage och politiska frågor.[...] I Italienska RAI3 fanns under flera år det bästa politiska program jag någonsin sett. Där ställdes politiker till svars inför inbjudna människor, som fick ställa vilka frågor de ville. Programledaren höll också kontakt med hela den italienska teve-publiken genom telefon, fax och e-post. Varje vecka fanns där också samhällsvetare, historiker, jurister och så vidare, som kunde tolka politiken. Det var alltså inte journalister – utan folket – som samtalande med politikerna i direktsändning. (Boëthius 2001, 269)

Boëthius bok är en anklagelseakt och med den bakgrunden är det rimligt att frågor om ansvarighet kommer att behandlas relativt utförligt. Flera av hennes förslag till nya ansvarsinstrument räknas upp i den avslutande krönikan där hon också pekar på att public service ”måste ta sitt ansvar och fjärma sig från den kommersiella televisionens format och på allvar ställa sig på demokratins och den konstnärliga och journalistiska frihetens sida i allmänhetens tjänst” (Boëthius 2001, 268). Sammanfattningsvis är det mediernas makt och ekonomiska villkor som sätter ram för Boëthius framställning och i hennes ansvarsdiskurs har ansvarighet en framträdande roll.

Även Rosenberg har ett tiotal citat där ansvar omnämns. Frågan om det personliga ansvaret och den personliga hållningen är Rosenbergs tydligaste närmande till ansvarsfrågorna. Han återkommer i en hel serie formuleringar till hur det personliga ansvaret och det personliga uttrycket utgör kärnan i den typ av journalistik och publicistik som han vill se:

Det säger sig självt att den professionaliserade journalistiken hårt värjer sig mot tanken att journalistik inte skulle vara en profession. Mot att också det mest vällovliga grävande har sina icke-professionella bevekelsegrunder. Mot att varje journalistik har ett moraliskt ansvarigt subjekt. Också den journalistik som säger sig inget behöva. Ni märker att jag återkommer till detta. Det är viktigt. (Rosenberg 2000, 81)

De krassa ekonomiska fundamenten sticker tydligare upp ur medielandskapet – och kan numera iakttas utan alltför mycket grävande. Sticker upp gör därmed också valet mellan en journalistik som utgår från det som bör sägas och en journalistik som utgår från det som måste säljas. Mellan en journalistik som erkänner sina subjektiva utgångspunkter och sitt personliga ansvar och en journalistik som under idogt hänvisande till professionens normer och krav svär sig fri från bådadera. (Rosenberg 2000, 83f)

Det behöver inte stå ”jag” i texten för att detta ska vara redovisat. Det räcker med att den som skrivit notisen eller låtit publicera den är medveten om att det är ett jag som varit i farten, ett ansvarigt subjekt, och inte en *deus ex machina*, en osynlig hand i kulissen. (Rosenberg 2000, 108)

Rosenberg utvecklar också en förståelse av den journalistiska personligheten eller identiteten som hänger samman med ansvarsfrågan.

Alla journalistiska jag är inte nödvändigtvis sympatiska. Det finns journalister som är beredda att gå över lik för en story och journalister som är beredda att göra en story av vadsomhelst, men ett osympatiskt jag är bättre än inget alls. Så länge journalister är medvetna om vad de gör, och vem som gör det, och vem som bär ansvaret för det som görs, är det de gör möjligt att förhålla sig till. Det cyniska eller rulsefyllda jaget hos en liköverskridande journalist är lättare att förhålla sig till än det mekaniska ekot från en jagbefriad journalist som ”bara gör sitt jobb”. (Rosenberg 2000, 109)

Här klingar ekot av Bengt Nerman, för övrigt lärare till Rosenberg på journalistutbildningen en gång i tiden, och frågan om det journalistiska subjektet och det personliga ansvaret är central för Rosenberg. Som vi har sett tar både Josefsson och Boëthius upp journalistens personliga ansvar som en nyckelfråga.

Hos Rosenberg hittar vi också ett resonemang om förhållandet mellan ansvar och ansvarighet. Utifrån egna erfarenheter beskriver han hur ansvar och ansvarighet måste hitta en balans:

Dilemmat är verkligt. Journalister kan inte erbjuda ömsesidighet, i varje fall inte mer än marginellt. De kan heller inte intala sig och sina ”offer” att journalistiken tjänar deras sak. Det gör den inte alltid, och framförallt är det inte dess uppgift. Samtidigt får journalister inte blir cyniska eller likgiltiga eftersom de då blir dåliga journalister (i alla bemärkelser). De kan inte förespegla ett ansvar som de inte kan eller tänker ta, men de kan inte heller svära sig fria från ett ansvar som de faktiskt har. Så vad gör man? (Rosenberg 2000, 125f)

Här kan vi se ett försök att utveckla en mer mångbottnad uppfattning av var det journalistiska ansvaret ligger. Inte bara att det är personligt, utan hur detta kan balanseras med andra krav. Rosenberg berättar vidare om ett fall där en flicka som medverkade i tv-programmet Moderna Tider fick hjälp av redaktionsmedlemmar:

Lisa satt bokstavligen i vårt knä, var helt utlämnad åt vår välvilja, trodde benhårt på vår vilja till ömsesidighet och blev därmed vårt ofrånkomliga ansvar. Hon behövde någonstans att bo (de facto gömmas) och hon behövde en advokat som kunde för hennes talan gentemot fosterfamiljen och de sociala myndigheterna. Vi ordnade bådaderna. Det vill säga enskilda individer på redaktionen gjorde det. (Rosenberg 2000, 127)

Enligt Rosenberg är det sällan som journalister ställs inför så ”utmanande personliga anspråk” och i detta fall krävdes personligt engagemang för att kunna förbli både ”god journalist och anständig människa” (2000, 128). Rosenbergs ansvarsdiskurs kretsar kring det personliga ansvaret i journalistiken och det får ett av sina mest pregnanta uttryck i en diskussion om public service, men här skriver han likväl för den typ av journalistik han vill göra sig till tolk för:

[...] en journalistik som medvetet frigör sig från bådaderna, som kunnigt och egensinnigt går på tvärs också mot medieetablissemangen, som till fullo bejakar det personliga och egenartade i journalistikens väsen, som öppet redovisar sina val, värderingar och utgångspunkter. Det är en journalistik som får sin trovärdighet genom insikt, engagemang och ansvarskänsla, inte genom en förment opartiskhet. (Rosenberg 2000, 189)

Jesper Bengtssons bok tar inte upp ansvarsfrågan i början. Han utvecklar istället sina tankar kring massmediernas roll i samhället, vilket lägger en grund för den senare diskussionen om ansvar och ansvarighet. I sina underrubriker signalerar Bengtsson att han kommer att ta upp journalisters, massmediers, folkrörelsers och medborgares ansvar. Det visar sig att han främst tar fasta på ansvarighet i sin text. I det kapitel som handlar om journalistikens ideologi, journalisemen, är den sista avsnittsrubriken ”Att erkänna och ta ansvar för sin makt” (2001, 104). Innebörden redovisas i bokens sista kapitel där han skriver:

[...] för att en mer demokratisk massmedieoffentlighet ska vara möjlig krävs det att vi erkänner och tar ansvar för massmediernas egen maktposition. Journalisten är inte – kan inte vara – en utanförstående och helt objektiv granskare av makten.[...] Och den som erkänner och tar ansvar för sin makt kan också avkrävas en egen moralisk värdering av sina handlingar. Då duger det inte att gömma sina prioriteringar och val bakom en yrkesroll. (Bengtsson 2001, 152f)

Bengtsson citerar även Rosenberg och hans idéer om vikten av att visa sitt jag. Han är även kritisk till en yrkesroll som saknar etiskt och moraliskt innehåll, i linje med alla övriga skribenter. Enligt journalismens ideologi består världen av makthavare som ska granskas av journalister på uppdrag av medborgaren. Denna ideologi misstror Bengtsson, bland annat på grund av att journalister tillskriver sig för stor makt i förhållande både till politik och medborgare, men det största problemet med journalismen är, enligt Bengtsson, att den är tom på moral. Han skriver:

Här möter vi alltså en av journalismens paradoxer. Massmedierna är makthavare, men till skillnad från andra makthavare styrs de av en ideologi utan egen rättsuppfattning. Kort sagt: de saknar riktning i sitt maktutövande. (Bengtsson 2001, 94f)

Det är denna kombination av överskattad makt och bristande självinsikt som han vill råda bot på. Bengtssons ansvarsdiskurs behandlar inte bara journalister utan berör också politiker, folkrörelser och medborgare. För att en öppnare offentlighet ska kunna skapas är en förutsättning ”en statsmakt och ett samhällsklimat som i grunden respekterar massmediernas och journalisternas oberoende ställning” (2001, 152) och Bengtsson ser också public journalism som en hoppfull utveckling. Men Bengtssons viktigaste bidrag till ansvarsdiskursen handlar om folkrörelse och medborgare.

För det första menar han att folkrörelserna måste börja lita på sina egna offentligheter. De nya sociala rörelser som under 90-talet växt fram är på väg att skapa ”en egen arena för demokratisk dialog, som egentligen är oberoende av de breda massmedierna” (2001, 157) och de uppfattas som ett viktigt bidrag till en breddad politisk offentlighet. Nätverk på Internet kring specifika frågor är en tredje faktor som Bengtsson både har erfarenhet av och sätter hopp till. De gamla folkrörelserna behöver också lära sig av nya sociala rörelser och nätverk på Internet.

Bengtssons ansvarsdiskurs har alltså fokus på ansvarighet. Den riktar sig inte exklusivt till journalister och medier utan lika mycket till folkrörelser och medborgare. Den handlar vidare i stor utsträckning om vad dessa aktörer kan göra för att förändra. Att ta ansvar blir i Bengtssons värld att handla för att skapa förändring.

7.3.2 Skribenternas bidrag till ansvarsdiskurser

Alla fyra skribenterna bidrar till att utveckla en diskurs om *det personliga ansvaret i journalistiken*. Det är grundtanken i Josefssons artikel om Norman, det är centralt för Boëthius uppfattning och den helt dominerande tanken i Rosenbergs bok. Den som mest konsekvent skriver om detta och gör det till en nyckelaspekt är Rosenberg. Hos Bengtsson är inte denna idé lika viktig, där är istället det politiska engagemanget vid sidan om medierna i fokus.

En andra fråga som utvecklas är *ansvarighet* och hur den kan komma till stånd. Författarna bidrar också med många exempel på ansvarighetsinstrument. Josefssons granskande reportage bygger in frågan om ansvarighet i den journalistiska processen och i formen för presentation. I hans texter möter vi ansvarighetens processer genom hans intervjuer med inblandade eller ansvariga personer. Journalistiken är här verktyget för att skapa ansvarighet. Boëthius har ett mer principiellt förhållningsätt till frågorna om ansvarighet. Hon skriver om detta som en av de mest angelägna kritiska frågorna. Bristen på ansvarstagande är ett av de problem som hon söker komma tillrätta med genom sin bok och sina föredrag.

Till skillnad från tv-krönikorna är det inte enbart public service med SVT och SR som står i fokus för diskussionerna om ansvar och ansvarighet i journalisternas böcker. Mot den privatägda dagspressen och dess chefer väcks också anspråk och det riktas krav på att de ska ta sitt ansvar.

Ansvar och ansvarighet är en fråga om etik och moral och moralen hos journalister som kår och enskilda är en av de centrala frågorna som tas upp av alla fyra författarna. När de reflekterar över sitt eget yrke och sin kår är de alla beredda att ta ett stort ansvar och att visa stor öppenhet i att handla ansvarigt för att åstadkomma förändring.

7.4 Position på fält och relation till omvärld

Analysen har såhär långt behandlat den kritik som formuleras och hur den kommer till uttryck i texterna samt hur frågor om ansvar behandlas – vem som tillskrivs ansvar och om fokus ligger på ansvar eller ansvarighet. Nu ska analysen tas ett sista steg genom att närmare studera hur skribentens relation till omvärlden ser ut och utvecklas.

7.4.1 Vem talar de med?

Boëthius uppmaning till självrensningen vänder sig i första hand till ”den mediala makten”, men hon vill också att en sådan rannsakan ska ske bland journalister, hos henne själv och kollegor samt läsare, lyssnare, tittare (2001, 14). Som den mediala makten måste vi förstå ägare och redaktionella chefer.

Hennes frågor ställs dock inte bara till dessa ytterst ansvariga utan hon riktar sig till journalister och publik. Genom hela boken lyfter Boëthius även fram exempel på föredrag och möten med ”folket” och enskilda medborgare i olika sammanhang (2001, 29,42). Att hon talat till och med detta folk framstår som uppenbart. Samtidigt vänder hon sig till journalister, men inte alla slags journalister. Lite förenklat kan vi säga att hon talar till journalisterna som är i ”ond tro” – de som inte riktigt litat till att det de gör är rätt och riktigt. Boëthius beskriver bland annat ett samtal med ”underbara journalister” (2001, 41) där hon försöker ingjuta mod mot en förhärskande uppgivenhet. För henne finns det fullt av journalister och medborgare som både är medvetna om de problem hon beskriver, och som också skulle skriva under på hennes analys i stora drag, men det finns fler som behöver lyssna till henne och läsa henne. Hon rör sig på detta sätt som en upplysningsgestalt eller en agitator som sprider ljus och som skapar engagemang i kampen mot mediavärldens kommersialisering och privatisering.

Josefsson riktar sig i sin bokintroduktion till ”dig som någon gång undrat hur medierna fungerar bakom de välputsade kulisserna” (Josefsson 2000, 8) och han skriver även om ”oss som vill förstå vad massmedierna sysslar med” (2000, 11). Josefssons tilltal visar på ett aktivt och trosvisst förhållningssätt till journalistiken som form och verktyg. Den desillusion som driver Boëthius att etablera sig utanför de traditionella och dominerande medierna omfattar inte ännu Josefsson. En kritisk och radikal journalistik ses av honom som ett verkningsfullt instrument. Josefsson delar med Boëthius en vilja att vara del av en alternativ rörelse som utgör en motkraft till etablerade och dominerande borgerliga medier. Han delar samtidigt med Rosenberg en vilja att lyfta fram person och subjekt i rollen som journalist.

Rosenberg blir den skribent som vill träda utöver journalistikens mallar och föra ett resonemang med läsaren, en läsare som kan vara en blivande journalist eller den bildade läsaren. Analogt med genren, som vi visat ovan, blir essän ett försöka att etablera en mer personlig relation till den tänkta läsaren och därmed också en plädering för journalistiska former och tilltal som på ett mer direkt och subjektivt sätt beskriver, analyserar och resonerar kring det ”som sker” (Rosenberg 2000, 7). Han är dock ingen aktivist som likt Boëthius föreläser och sprider sitt budskap samt samlar intryck i samtal med läsare och medborgare. Rosenbergs dialog är den medialt förmedlade dialogen.

Bengtsson vill skapa rum för nya offentligheter där det politiska samtalet kan föras på ett bredare och mer varierat sätt. Hans förslag går utöver journalistiken genom att ta in medborgare, politiskt engagerade och intresseorganisationer i en politisk kommunikation som vidgas bortom journalistiken och de etablerade och kommersiella medierna. Hans förslag och vision har likheter med Boëthius, men han delar inte hennes starkt kritiska hållning till privatägda kommersiella medier. I Bengtssons medievärld utgör dessa fort-

farande kärnan, men kring dem finns alternativa och kompletterande offentligheter där politisk kommunikation kan blomstra.

Sammanfattningsvis kan vi säga att Boëthius är radikalen som vill omskapa mediasystemet i grunden och sätta demokrati och delaktighet i fokus. Bengtsson är reformisten som vill ge ökat utrymme för det politiska samtalet genom att nya aktörer vid sidan om medier och journalister etableras och ges röst. Josefsson är revisorn och förhållningsledaren som genom sin granskning vill få medier och journalister att leva upp till sina utfästelser och åtaganden. Rosenberg är liberalen och humanisten som vill omskapa journalistiken inifrån genom det personliga förhållningssättet, uttrycket och ansvaret i kraft av att vara föregångare och förebild.

7.4.2 Var talar de ifrån – skribentens plats på journalistikens fält

En första positionsbeskrivning är att alla skribenterna befinner sig på journalistikens fält. Det bredare mediefältet med PR och reklam är något som de står utanför. De är vidare journalister som är inriktade på aktualitet, reportage och opinion och ingen av dem är inriktade på underhållning. De har dock skilda positioner på journalistikens fält.

Boëthius framställer sig själv som en insider vilken tagit steget ut och som nu granskar det hon tidigare gjort med nya ögon. Hennes kritik är också en personlig uppgörelse med de myter och villfarelser hon levt med under en lång räkka år. I den dubbla rollen som insider och outsider kan hon hitta ett utrymme för sig själv och sin kritik. Att hon valt att stiga ut förefaller dock vara det mest centrala draget i hennes position, att hon talar som outsider med insiderns långa erfarenhet. Bara i kraft av att ha gett upp sin centrala plats på fältet kan hon föra fram sina krav på radikal självständighet och nya former av kritik och granskning.

Josefssons position liknar den som Boëthius intar, men med en viktig skillnad. Han talar som en outsider, men befinner sig samtidigt i journalistikens och mediernas kärna. Hans väg till kritiken kan i detta avseende ge en ledtråd till förståelsen. Den första granskningen som finns med i boken handlar om journalisters privatmoral och ger ett antal exempel på journalister som påstås ha anlitat svart städhjälp. Bakgrunden till denna artikel beskrivs vara information från en kollega, Göran Skytte, som lämnats i samband med ett redaktionsmöte (Josefsson 2000, 138). När Skytte i en intervju får klart för sig att Josefsson använt sig av detta förtroliga samtal som utgångspunkt för artikeln och intervjun, så vägrar han att kommentera frågorna från Josefsson. Poängen med denna händelse är att Josefsson bryter mot konventionerna för umgänget journalister emellan, han tillämpar en norm som bara gäller gentemot för medierna externa källor och bryter det förtroende som ligger i situationen – man talar inte om vad som sägs vid ett slutet redaktionsmöte. Han tillåter sig att vara journalist också i förhållande till

sina närmaste journalistkollegor. Denna händelse blir signifikativ för alla de större granskande projekt som Josefsson sedan gör. Han bryter mot den norm som säger att journalister och medier inte utsätter varandra för en närgående granskning. Josefsson agerar visserligen från en alternativ position, eller i varje fall en position i utkanten av det journalistiska fältet. Tidningen ETC är ett forum för samhällskritik och utgör ett alternativ till etablerade medier. Det är detta som är den sociala basen för hans handlande och eventuella auktoritet. I ett senare skede går Josefsson vidare till SVT och blir programledare för *Mediemagasinet*, vilket innebär att han får en position i kärnan av etablerade medier, och med avsevärt avstånd från den kommersiella polen. Josefsson förblir dock en insider som vill använda journalistiken som metod, form och arena för den kritik av journalistik som han för fram. Inifrån journalistikens fält kan Josefsson uppfattas som en svikare, men utifrån representerar hans publiceringar, program och idéer just den goda journalistiken. Journalistik som försvarar sina högt ställda anspråk om att vara sann och kritiskt granskande.

Även Rosenberg har en position inom medievärlden, men hans position är en helt annan än Josefssons. Om Josefsson talar från marginalen så talar Rosenberg från det absoluta centrum av journalistiken – i termer av erfarenhet, kunskap och status. Som chefredaktör för högstatusprojektet Moderna Tider och som författare och intellektuell har han en mycket stark position på journalistikens fält. Kopplingen till Jan Stenbeck har också lösts upp och Rosenbergs kommer ur den skugga som detta samarbete har lagt över honom som självständig publicist. Hans anseende som journalist kan utvecklas genom nya engagemang, t.ex. genom att skriva den bok om journalistik som analyseras i detta kapitel. Rosenberg skriver boken från centrum av det journalistiska fältet och i medvetande om att en sådan stark position också ger utrymme för självständig kritik.

Bengtsson befinner sig också i centrum av journalistikens fält, på Aftonbladet, samtidigt som denna tidning är både kommersiell och populär. Inom tidningen arbetar Bengtsson dock på ledarredaktionen, vilket ger honom mer av kulturellt kapital. På den mest kommersiella svenska dagstidningen har han en av de mest kulturellt värderade positionerna. Bengtssons politiska engagemang kommer till uttryck i hans arbete som ledarskribent, men också i hans tankar om hur den politiska kommunikationen ska kunna reformeras genom större öppenhet och olika sätt att tala om politik.

De fyra journalisterna kan sägas stå temporärt utanför, i utkanten av eller i centrum av journalistikens fält när de skriver de analyserade böckerna. Vi kan också hos alla fyra iaktta en vilja till att upprätta en distans till medierna och till utbudet av journalistik som det ser ut när det behandlas. För såväl den erfarna outsiders, ”rookien” och de båda centralt placerade insidersna behöver tänka, skriva och handla med självständighet och integritet för att reflektionen ska rymma inslag av kritik.

7.5 Epilog – 10-talets reflektioner

Hur reflekterar de fyra författarna över journalistiken tio år senare? Och har skribenterna fortfarande någon position på journalistikens fält?

Under 10-talet har Boëthius varit verksamhet som ledarskribent i veckotidningen *ETC*. Många av hennes artiklar har tagit upp frågor om medier och journalistik. Hon gav också 2007 ut boken *Mediatan* (2007), som i fiktionens form gestaltar mediernas makt och maktfullkomlighet. Boëthius har under decenniet inte flyttat på sig. Hon skriver från utkanten av mediefältet och en alternativ vänsterposition och hon är fortsatt systemkritisk.

Jesper Bengtsson har under 00-talet skrivit flera böcker om utvecklingsfrågor och politik. Han har vidare varit chefredaktör för tidskriften *Omvärlden*, utgiven av SIDA och som behandlar frågor om globalisering och utveckling. Han har också varit aktiv i Reportrar utan gränser och har drivit en egen blogg. På denna blogg diskuteras fortsatt mediefrågor och frågan om medialisering diskuteras bland annat i ett inlägg från november 2013³⁴. Sedan oktober samma år är han chef för arbetarrörelsens Tankesmedjan Tiden som också inrymmer Tiden magasin. Bengtsson arbetar fortfarande med opinionsbildning nära kopplat till socialdemokraterna. Det senaste uppdraget är ett brett opinionsuppdrag och spänner över hela samhällsutvecklingen, inte bara medierna.

Rosenberg har under 00-talet varit verksam som författare och krönikör. Han har gett ut två böcker med självbiografiska inslag, essäböcker samt en samlingsvolym av krönikor. Som krönikör har han också behandlat frågor om medier och journalistik. Rosenberg har förverkligat den idé om personlig och fördjupande journalistik som han beskriver i sin bok. Han är fortsatt verksam som journalist, men är lika mycket författare.

Josefsson var under det tidiga 00-talet en nyckelperson i den kritiska granskningen av journalistiken. Som programledare och reporter för *Mediemagasinet* hade han den mest uppmärksammade rollen. Som framgått i förra kapitlet utsattes han i sin tur för kritik i denna roll. Han redigerade också Publicistklubbens årsbok under åren 2001-2003. Efter tiden som programledare var han verksam som debattör och skrev artiklar för dagstidningar. Under senare delen av 00-talet kom hans författarskap att inriktas mot mellanmänskliga och psykologiska frågor och han gav ut två böcker. Hösten 2013 fick hans granskande bok om Quickfallet, *Mannen som slutade ljuga*, stor uppmärksamhet (Josefsson 2013). Här var det inte mediernas sätt att behandla fallet som stod i fokus, utan sjukvården och rättsväsendet. Boken utgör ett exempel på granskande journalistik som på många sätt är helt parallell med Josefssons reportage om Aftonbladet och om den unge reportern som slutade ljuga (2000, 101).

---

³⁴ ”Det är medialiseringen som pajar relationen”, Publicerad 6/11 2013, Access: 28/2 2014. <http://bengtssonblogg.blogspot.se/2013/11/det-ar-medialiseringen-som-pajar.html>.

Under det tidiga 10-talet har några böcker utgivits av journalister och som rymmer en självreflektion. Bland de viktigaste finns Lars Adaktussons *Världens bästa story* (2011), Anders Pihlblads *Drevet går* (2010), Hanne Kjöllers *En halv sanning är också en lögn* (2013) samt Jan Schermans *Räkna med känslorna* (2014). Kjöllers bok blev kritiserad och en felaktig sakuppgift ledde till att förlaget först gick ut med en rättelse och sedan gav ut en bearbetad utgåva. En analys av dessa fyra böcker i relation till de fyra studerade skulle vara värdefull att göra för att visa på likheter och skillnader.³⁵

7.6 Sammanfattning

De fyra böckerna med journalisters självreflektion utgör ett starkt bidrag till kritiken av journalistik och medier vid den studerade tiden. Utifrån skilda positioner och med olika form och uttryck bidrar de alla fyra till en fördjupad kritik och bidrar starkt till en ansvarsdiskussion om journalistiken och medierna. Särskilt diskurser om personligt ansvar i journalistiken utvecklas. Skribenterna har olika sätt att förhålla sig till omvärlden – som kritisk journalist, analytiker, publicist eller aktivist – och driver på för förändring från centrum av, i utkanten av eller tillfälligt utanför journalistikens fält.

---

³⁵ Under 00-talet och 10-talet har fler relevanta böcker publicerats. Hans Månsons *Spelet bakom rubrikerna* är en av dem (Månson 2010). Denna bok är främst en lärobok där han delar med sig av sin egen erfarenhet som journalist och redaktör. Han har även gett ut *Yrke: Journalist* (Månson och Strandberg 2009) samt en bok om etik och nyhetsjournalistik (Månson 2006). Mats Bergstrand har samlat sina mediekrönikor från Dagens Nyheter i volymerna *Hotat revir. Mats Bergstrand om tidningarnas framtid* (2007) samt *Uppgivet revir. Mats Bergstrand om tidningarnas död* (2010).

Kapitel 8: Debatt i dagspress och på nätet

8.1 Inledning

I detta kapitel analyseras svenska debattinlägg från decennieskiftena 2000 och 2010 med särskilt fokus på mediers och journalisters ansvar. I kapitlet undersöks vilka skribenter som står bakom inläggen, vilka teman som diskuteras och hur skribenterna förhåller sig till frågor om ansvar och ansvarighet. I kapitlet studeras också vilka slags ansvarsdiskurser som finns i debattmaterial från 00-tal och 10-tal, i tryck och på nätet.

Motivet för att studera debatt är att söka sig utanför mediernas och journalistikens fält för att finna aktörer och röster som gör bruk av medieoffentligheten på eget sätt. På debattsidor och debattsajter kan de för medierna externa aktörerna göra sina röster hörda, samtidigt som debatten inte är stängd för företrädare för medieföretag eller journalistik. Att tala från utsidan innebär att eventuella bindningar eller lojaliteter som kan verka hämmande för hållningar eller uppfattningar kan sättas inom parentes. Det går givetvis inte att bortse från intressen, och intressen som kan sammanfalla med de interna aktörernas, men vi kan ändå anta att dessa öppningar ut mot omvärlden som debattsidor gör möjligt kan användas så att bredd och djup öppnas upp i kritiken av journalistik och medier.

Med bredd och djup avses då inte bara att många och olika röster får komma till tals, utan också att en mångfald av frågor och förhållningssätt kommer fram i debattexterna. Men vi lämnar öppet för den empiriska analysen att visa i vilken utsträckning debattexterna rymmer olika frågor och mer eller mindre explicita och utvecklade diskurser om ansvar.

8.2 Material och metod

8.2.1 Material

Materialet till detta kapitel har hämtats från två källor – Dagens Nyheter debatt och från nätdebattsajten Newsmill.

Dagens Nyheter, DN, ägs av Bonnierkoncernen och har under de senaste decennierna varit en av de viktigaste aktörerna på det svenska mediefältet. Inom journalistikfältet har DN en mycket stark ställning, om inte den le-

dande (Hadenius 2002). När det gäller opinionsbildande material – ledare, kommentarer och debatt – har den haft en nyckelroll för opinionsbildning i Sverige (Petersson och Carlberg 1990; Kroon 2001). Debattsidan på DN har varit nationellt agendasättande för andra medier och för politiska aktörer. DN erbjuder repliker på debatter men hade inte kommentarer till artiklar under den studerade perioden. Debattredaktören under 00-talet har också gett ut sina mediekronikor (Bergstrand 2007, 2010).

Newsmill startades av redaktörer som tidigare arbetat på Bonnierägda kvällstidningen Expressen. De skapade ett debattforum som var öppet för fler deltagare och som erbjöd många parallella debatter. Sedan september 2008 har Newsmill varit verksamt och ganska snart införlivades det i Bonnierkoncernen. Ambitionen från Newsmill var att bli en nationellt ledande debattsajt på nätet, och den fick snabbt stor uppmärksamhet och nominerades till Stora Journalistpriset som bästa förnyare 2009. Sajten är modererad och redaktionen tar också initiativ till debatter. Newsmill är redaktionellt styrd, men den har kunnat ta emot mycket större volymer av debattartiklar än vad tryckta tidningar och DN har kunnat göra. Den har också använt sig av modererade kommentarer och de av redaktionen sanktionerade kommentarerna finns tillgängliga på nätet. I september 2012 stängdes kommentarerna av och sedan sommaren 2013 har sajten helt stängts. Under 2014 kopplades sajten till Dagens Industri, men någon nystart har inte skett.

Studien är baserad på artiklar från Dagens Nyheters debattsida under perioden 1998-2000 samt debattinlägg på sajten Newsmill under perioden 2010-2013. Sammanlagt har 137 debattinlägg undersökts – 68 från DN-debatt och 69 från Newsmill (se Bilaga 2).

Tre kategorier av artiklar har studerats: (1) de som explicit nämner mediernas eller journalisters ansvar, (2) de som nämner någon annans ansvar och samtidigt medier eller journalistik samt (3) artiklar som tar upp medier eller journalistik utan att uttryckligen skriva om ansvar.

För Dagens Nyheter har artiklar från DN-debatt sökts ut via databasen Newslite. Ordet ansvar i kombination med medier eller journalistik används explicit i 78 artiklar från perioden 1998-2000. I 34 av dessa artiklar används ansvar på ett sätt som hänvisar utöver mediernas eller journalistikens ansvar – till någon annans ansvar. Slutligen finns 57 artiklar som inte tar upp ansvar men som innehåller söktermerna medier och/eller journalistik. Totalt ingår 135 debattartiklar från Dagens Nyheter i träffbilderna. Då materialet var så stort har varannan artikel valts ut för att ingå i analysen. 68 artiklar från DN-debatt har analyserats och av dessa ingår 23 i den första gruppen, 17 i den andra och 28 i den tredje.

På Newsmill har samtliga inlägg under debattrubriken ”Mediernas ansvar” analyserats. Dessa har på motsvarande sätt delats upp i tre grupper: de som explicit nämner mediernas eller journalistikens ansvar, de som nämner ansvar av något annat slag och de som inte tar upp ansvarsfrågan explicit.

Alla de studerade artiklarna har ramats in under debattvinjetten *Mediernas ansvar* och handlar på detta sätt om både medier och ansvar.

För urvalet på Newsmill har dess ämnesindelning av debatter använts. För att få artiklar som på ett direkt sätt diskuterar medier har debattrådar som diskuterar medier och journalistik inventerats och tråden *Mediernas ansvar* bedömdes ha högst relevans. Här ingår 69 artiklar som är publicerade under perioden 25 mars 2010 till 1 februari 2013. Till flertalet artiklar är också kommentarer kopplade. Bara en annan diskussionstråd med anknytning till medier eller journalistik kommer i närheten av detta antal inlägg, nämligen *Sverigedemokraterna och medierna*, med 50 inlägg. Public Service har också diskuterats mer omfattande och med 35 inlägg. Dagstidningar debatteras vidare i en serie med 16 artiklar under vinjetten *Papperstidningen*. Yttrandefrihet ges också lite större uppmärksamhet med 19 artiklar. Ytterligare en diskussion av intresse är den som förs om Newsmill själv, och här finns 28 inlägg.

Valet har ändå fallit på den debattråd där mediernas ansvar diskuteras under den samlande debattvinjetten *Mediernas ansvar*. För att skapa jämförbarhet med DN-materialet har samtliga inlägg undersökts vad gäller förekomsten av ansvarstermen i huvudtext och i kommentarer. Inläggen har även delats upp i de tre grupperna ovan – de som innehåller explicit ansvarsuttryck som relaterar till medier eller journalistik, de som innehåller ansvarsuttryck men som hänvisar till annat än medier och journalistik samt artiklar som saknar ansvarsuttryck. Bland de 69 inläggen fanns 38 som hörde till den första gruppen, 11 till den andra och 20 till den tredje. Det finns vidare 1351 kommentarer till dessa 69 inlägg, men analysens fokus ligger på inläggen.

8.2.2 Metod

Första steget var att söka ut och spara ned materialet. Sökningen har redovisats ovan och avser att fånga debattartiklar om medier och journalistik som tar upp frågor om mediernas och journalistikens ansvar på ett i första hand explicit sätt. Att ansvar inte nämns i en artikel utesluter inte att den tar upp frågor om ansvar eller ansvarighet. Det är en av frågorna som analysen av materialet närmare kommer att behandla. DN-artiklarna har hämtats i fulltextdatabasen Newline och sparats som Word-filer. Newsmillmaterialet har laddats ned direkt från sajten och sparats som Word-filer. I augusti 2014 fanns Newsmillartiklarna tillgängliga via internetarkivet Wayback Machine.³⁶

En kvantitativ innehållsanalys av artiklarna har gjorts där författare och författares självpresentation har dokumenterats. Vidare har rubriker och länkning av artiklar mellan varandra dokumenterats. Slutligen har en öppen kodning av artiklarna gjorts. Denna öppna kodning avser att ge svar på två

---

³⁶ https://web.archive.org/web/*/http://newsmill.se. Sökning gjord 140812.

nyckelaspekter i artiklarna: vilket tema som artikeln har och hur ansvarsfrågan hanteras. För att beskriva materialet och skapa översikt har Excel använts och för kodningen har Atlas.ti använts.

Materialet från DN 98-00 och Newsmill 10-13 har sedan jämförts. Vidare så har de tre grupperna av artiklar jämförts – inom respektive material och mellan de båda materialen. Dessa jämförelser syftar till att identifiera mönster, inte att beskriva representativa andelar eller generaliserbara andelar.

Undersökningens design innebär vidare att ett äldre tryckt material jämförs med ett nyare material publicerat på webben. Skälet till detta urval är att använda debattmaterial som har hög relevans för sin tids mediefält. DN-debatt och Newsmill är båda debattmedier som har tillmätts stor vikt vid respektive tid. Det som vidare förenar dem är att de båda är redaktionellt modererade. En design som innehåller tidningsdebatt då-nu och nätdebatt då-nu har valts bort av två skäl: (1) att ett äldre debattmaterial från nätet inte fanns att tillgå och (2) att materialet och uppgiften skulle blir för stor.

Syftet med metoden är att utveckla ett instrument som kan kartera och är känsligt för hur ansvar kommer till uttryck i texterna. Genom denna beskrivning och analys läggs också grunden för en förståelse av hur kultur och praktik kring ansvar kan utvecklas i anslutning till debatten. Analysen av texterna avser alltså inte bara att visa på det som finns i texten, utan texten ses också som ett uttryck för en handlande aktör – en person eller ett organiserat intresse – och hur dessa aktörer använder sig av sin kritiska förmåga, förhåller sig till frågor om kritik, ansvar och ansvarighet samt kommunicerar med sin omvärld.

8.3 Debattmaterialet – analys

8.3.1 Vem kommer till tals?

Vem är det som står bakom debattinläggen? Samtliga författare klassificerades på ett öppet sätt och 15 kategorier skapades som sedan reducerades till sex. Fyra av skribenttyperna kan kopplas till mediefältet, två till forskning och akademi, tre till andra expertfunktioner utanför medierna, tre till politik och förvaltning samt två till företagande (företag och artister). Enskilda personer som deltar i debatten har slutligen getts en egen kategori. Det fält som är mest representerat är mediefältet och en stor andel av artiklarna (45 av 137) kommer från detta fält. Forskare, politik och enskilda debattörer har ungefär lika stora andelar (22/28/26 av 137) medan experter har något mindre (12 av 137). Företag och artister har bara några enstaka publiceringar. Det mönster som framträder är att medierna och journalisterna själva är väl representerade och att politik, forskare och enskilda debattörer även har tydliga roller. Intresseorganisationer är svagt representerade i båda materi-

alen. Den samlade profilen i DN utgörs av tre ungefär lika stora grupper av skribenter: redaktörer/journalister, forskare och politiker/offentliga tjänstemän. Den samlade profilen på Newsmill utgörs av tre grupper: enskilda debattörer och journalister/redaktörer och politiker, där den sista gruppen är mindre än de båda förra.

Tabell 8.1: Typer av skribenter i debatttexter

	Ansvar		Annat ansvar		Utan ansvar		Sum	DN	NM
	DN	NM	DN	NM	DN	NM			
Redaktionella chefer	4	4	1		4		13	9	4
Journalister	2	8		2	7	6	25	9	16
PR-konsult		2					2	0	2
Medieorganisation	1	4					5	1	4
Medieforskare	4		1		7		12	12	0
Andra forskare	3	2	4	1			10	7	3
Advokat	3		2		1		6	6	0
Läkare			1			1	2	1	1
Annan expert		2		1	1		4	1	3
Politiker	3	4	3	2	5	2	19	11	8
Offentlig tjänsteman	2		3	1	1		7	6	1
Intresseorganisation		1			1		2	1	1
Företag			1				1	1	0
Artist		2			1		3	1	2
Enskild debattör	1	9	1	4		11	26	2	24
	23	38	17	11	28	20	137		

DN=Dagens Nyheter/NM=Newsmill

Grå=Mediefält/Vit=Forskare/Grå=Experter/Vit=Politik/Grå=Företag/Vit=Enskild debattör

Rutigt=Övervägande skillnader

Vilka likheter och skillnader finns då mellan DN Debatt och Newsmill avseende skribent? Inom mediefältet hittar vi flera betydelsefulla skillnader. Redaktionella chefer är mer framträdande i debatten på DN. Journalister är i högre utsträckning med i Newsmills debatt. En närmare granskning visar att såväl redaktionella chefer som journalister som skriver på DN har centralare positioner på mediefältet eller journalistikfältet och DN är därmed mer elitorienterat. En andra skillnad, som pekar i samma riktning, finner vi bland experterna som är representerade i större omfattning i DN-materialet och här utgör medieforskare den mest förekommande skribenttypen i DN-materialet. Ytterligare en skillnad är att Newsmill bara har ett inlägg skrivet av en offentlig tjänsteman. Den största, och mest avgörande, skillnaden är att en-

skilda debattörer på ett helt annat sätt framträder i Newsmillmaterialet. Utöver dessa skribenter finns skribenterna som står för kommentarer, men dessa kan inte kartläggas på motsvarande sätt då de ofta använder sig av pseudonymer.

8.3.2 Vad debatterar skribenterna?

Vad är det skribenterna debatterar? I DN-materialet är det fyra områden som särskilt lyfts fram. Allra mest uppmärksamhet ägnas mediernas sätt att behandla rättsfall och rättsprocesser, men även frågor om yttrandefrihet, tryckfrihet och medielagstiftning ingår i detta område. Ett annat område som ges stor uppmärksamhet är mediepolitiska frågor. Inom ramen för detta behandlas särskilt frågor om public service, medieäggande och mediekoncentration. Journalistik i olika former diskuteras också på flera sätt. Även etiska frågor tas upp, men inte i samma utsträckning som områdena ovan. Slutligen så debatteras dagspressens situation och ekonomi i ett antal artiklar. Makten över och i medierna samt access till debatt tas även upp i några artiklar.

I materialet från Newsmill finner vi en helt annan profil. Istället för fokus på rätt och mediepolitik finner vi här en mycket starkare inriktning mot etiska och normativa frågor. Den mediepolitiska debatten lyser vidare helt med sin frånvaro i NM-materialet. Frågor om access till medier och debatt utgör också ett viktigare inslag i detta material. På Newsmill utvecklas också en debatt om hur öppet och tillgängligt Newsmill är och på vilket sätt material väljs ut.

Tabell 8.2: Teman i debatttexter

	DN	NM
Rättsfrågor	18	1
Journalistik	13	16
Etik	7	40
Debatt och access	1	5
Maktfrågor	3	3
Mediepolitik	13	0
Politik – utöver mediepolitik	12	9
Ekonomi	4	1
Reklam	2	0
Genus	1	4
Pornografi	2	0
Övrigt	1	0

Rutigt=Övervägande skillnader

I båda materialen hittar vi artiklar som debatterar journalistiken och som tar upp andra politikområden och mediernas förhållande till dessa. Här finns det överensstämmelse mellan de båda materialen, trots skillnaden i tid och publiceringsmedium.

8.3.3 Hur tas frågor om ansvar upp?

Vem tillskrivs ansvar och vad för slags ansvar handlar det om? I DN var det 40 av 68 artiklar som hade en explicit ansvarsdiskussion och i NM-materialet vad det 32 av 69 artiklar. I båda materialen tycks därmed en explicit ansvarsdiskurs i hög grad närvarande, men om vi delar upp materialet i medieansvar/journalistikansvar och annat ansvar blir bilden en annan. Det mönster som framträder i DN-materialet är att de flesta artiklar saknar en explicit ansvarsdiskurs där medier eller journalistik behandlas och när ansvarsdiskursen introduceras så är den något oftare kopplad till medier/journalistik än till andra aktörer för ansvar. I tre fall sammankopplas mediernas ansvar och annat ansvar.

Det mönster som framträder i NM-materialet är i grunden detsamma men visar vissa skillnader. Precis som i DN saknar de flesta inlägg en explicit ansvarsdiskussion. När det förekommer är den främst kopplad till medier eller journalistik. I mindre utsträckning än i DN-materialet tillskrivs andra aktörer ansvar. Även här blandas mediernas ansvar och annat ansvar i tre inlägg. NM-materialet lyfter alltså fram mediernas ansvar på samma sätt som DN – men tar inte upp andra aktörers ansvar i samma utsträckning. Att inslaget av politiskt ansvar och annat externt ansvar är mindre i Newsmill-materialet kan hänga samman med de ämnen som diskuteras i debattråden. Här behandlas oftare frågor om etik och praktiskt handlande inom journalistiken. Det kan också hänga samman med att skribenterna i DN behandlar frågor som inte har medier eller journalistik som huvudfråga.

Tabell 8.3: Ansvarsbehandling i debatttexter

Material	Ansvar	Annat ansvar	Utan ansvar	Summa	Blandat ansvar	Antal inlägg
DN	23	20	28	71	3	68
Newsmill	24	11	37	72	3	69

Hur ser det då ut om vi tittar närmare på varje inlägg – i vilken utsträckning och på vilket sätt används ansvar i inläggen?

I tretton av de 23 DN-artiklarna som behandlar mediernas ansvar används ansvar explicit mer än en gång och i sju tre eller fler gånger och som mest sex gånger. I fem av de 20 DN-artiklarna som behandlar annat ansvar finns mer än ett omnämnande av ansvar och i tre fler än tre gånger och som mest 14 gånger.

I femton av NM-inläggen som behandlar mediernas ansvar används ansvar explicit mer än en gång och i sex inlägg tre eller fler gånger och som mest 10 gånger i ett inlägg. I inläggen som tar upp annat ansvar finns inte mer än högst två omnämmanden. De båda materialen visar ett likartat grundmönster, dvs. relativt få användningar av ansvar i varje artikel. Inte sällan är det vidare en hänvisning till ansvarig utgivare och dennes mer formella roll och inte ett resonemang om någons ansvar i denna kategori. Enstaka artiklar innehåller många exempel. I båda materialen hittar vi också artiklar som blandar mediernas ansvar och annat ansvar. I Newsmillmaterialet tillhör dessa de artiklar som har många ansvarsomnämmanden. Här finns alltså en skribent som lyfter fram ansvarsfrågan.

För att närmare belysa materialet har de två inlägg med flest ansvarsomnämmanden tagit fram för både DN-materialet och NM-materialet.

I en DN-artikel av polisen Claes Cassel (DN 000529) nämns ansvar sex gånger. Det handlar om redaktionsledningens ansvar, det egna ansvaret, notischefers ansvar, det moraliska ansvaret och statsmaktens ansvar. Frågan gäller ett vittnesmål i en rättegång mot en journalist och Cassel tvekar över om hans lojalitet för rättsväsendet sträcker sig så långt att han kan vittna. Artikeln är personlig och visar på ett brett spektrum av ansvarsrelationer som blir relevanta i detta rättsfall.

I den andra DN-artikeln argumenterar professorn i statsvetenskap, Olof Petersson, för att medierna gör intrång i privatliv och universitetens undervisningsfrihet genom att tvinga den svenska kronprinsessan att studera utomlands. I det sammanhållna resonemanget från Petersson, där ansvar nämns fyra gånger, framhålls att:

Vem bär då ansvaret för den nuvarande utvecklingen? Mer etablerade tidningar skyller på kvällspress, vissa televisionskanaler och utländska medier. Dessa i sin tur hänvisar till allmänhetens behov av skvallor. Kommersielliseringsen och den skärpta upplagekonkurrensen bildar en självförstärkande spiral.[...] Men massmedierna som helhet bär ett gemensamt ansvar.[...] Tryckfriheten ger en stor frihet, men också ett stort ansvar. Tanken är att medierna genom interna principer skall reglera sig själva [...] Vi har fått ännu ett exempel på att medierna inte till fullo tar sitt ansvar. Mediernas makt går ut över såväl personlig integritet som akademisk frihet. (DN 980114)

I NM-materialet används ansvar mest frekvent, tio gånger, i ett inlägg av Victoria Qvarnström. Artikeln handlar om Aftonbladet Debatt:

Det debatteras livligt om pressens roll angående kommentarsfälten, att folk skriver vad som helst anonymt och den ansvarie utgivarens ansvar för vad som där publiceras. Näthat och nätmobbing är de aktuella orden. Jag undrar då över pressens ansvar för "debattartiklar" som är rena fördomar, hets mot diagnostisering och medicinering för funktionsnedsatta. Att skribenter utan journalistisk kunskap om etik och saklighet, utan att söka information och

kunskap ens via en enkel googlesökning innan de spyr galla, får en rätt stor plats på Aftonbladet Debatt. (NM 110905)

På Newsmill skriver Thomas Hartman om mediedrev under rubriken *Göran Persson den siste att sätta ned foten mot journalisterna* och nämner ansvar sex gånger.

Media får allt starkare position som granskare av makten och den som håller i vårt moraliska rättesnöre. Men de ansvariga utgivarna har inte längre tid att vänta på domstolsavgöranden. När drevet går öppnas tipstelefonen och alla personens gamla fiender står på kö för att ge uppslag till redaktionen. (NM 100824)

Han sätter sin tilltro till att bloggare och nätanvändare kan bidra till större ansvarstagande:

Kanske kan vi bidra till att ta det ansvar som gammelmmedia idag inte orkar ta. Då kanske vi tillsammans kan skapa ett klimat där det bästa rådet till en oskyldig inte behöver vara att erkänna till varje pris. (NM 100824)

Det debattinlägg som flest gånger använder sig av ansvarstermen, 14 gånger, handlar inte primärt om medierna, de omnämns bara som jämförelse i en passage. Under rubriken *"Akut sjuka barn nekas vård". Läkare slår larm: Stockholms sjukhus tvingas att avvisa barn med akut blindtarmsinflammation* (DN 991121), skriver två chefläkare om problem med vårdens organisering och ekonomi. I denna artikel görs en systematisk genomgång av alla de aktörer som är inblandade i beslutsfattande inom sjukvården. Artikelnen lyfter fram en hel serie med aktörer och pekar på vilket deras ansvar är i sammanhanget. De gör också en bedömning i vilken utsträckning som respektive aktör lever upp till sitt ansvar. I denna artikel finner vi en väl utvecklad, detaljerad och explicit ansvarsdiskurs.

Slutsatsen blir att de explicita ansvarsuttrycken alltså inte är så vanligt förekommande och om de förekommer så kommer det bara till uttryck en eller något fåtal gånger i respektive inlägg. Det kan tolkas som att ansvarsdiskursen är svagt utvecklad i debattartiklarna.

Innan den slutsatsen dras måste också en jämförelse göras med de texter som saknar explicita ansvarsuttryck. Bidrar de artiklar som saknar sådana uttryck till att utveckla ett resonemang om ansvar? Denna fråga kan besvaras med ja – även artiklar utan direkt hänvisning till ansvar bidrar till en ansvarsdiskurs. Det kan ske genom att det framförs kritik i artiklarna och att denna kritik kan vara riktad mot en utpekad aktör. Det kan också ske när kritik framförs utan att någon specifik aktör pekas ut, men att sammanhanget ändå gör att någon framstår som ansvarig. David Pritchard har i sin förståelse av mediernas ansvarighetsmekanism lyft fram tre steg: naming, blaming and claiming (Pritchard 2000). För det första så namnges eller definieras ett

problem, för det andra kopplas detta till någon som antas ha ansvar och för det tredje så görs ett anspråk på att denne också ska agera för att undanröja problem eller agera annorlunda i framtiden. I det undersökta materialet finns exempel på denna typ av resonemang.

Det mest tydliga exemplet på ett sådant ansvarsutpekande, som samtidigt undviker att använda sig av ansvarsuttryck, är en artikel på DN-debatt av artisten Eva Dahlgren. Under rubriken *Hjälp, ge mig livet tillbaka. Eva Dahlgren: Jag klarar inte att leva ett liv med lögnerna och skvallret* skriver hon om hur hennes liv har slagits sönder av en alltför närgånget bevakande skvallerprens. Av rubriken framgår att artikeln är formulerad som ett allvarligt menat rop på hjälp – det är hela livet som Dahlgren vill ha tillbaka. Denna begäran om hjälp för att hitta tillbaka till livet och den kritik som förs fram i inlägget bidrar till att på ett tydligt sätt göra skvallerprens och dess redaktörer ansvariga för bevakningen. Det är särskilt en redaktör som pekas ut när Dahlgren skriver:

Jag blev våldtagen på semestern. Nej, jag blev inte drogad i någon bar och insläpad i något buskage [...] Jag blev våldtagen av en kvinna. Hon heter Tua Lundström och arbetar som chefredaktör på tidningen Se och Hör. Hon fotograferade mig i smyg och spikade sedan upp bilderna av min halvnakna kropp på husväggar över hela Sverige. (DN 990603)

På Newsmill finner vi en artikel av Andreas Jonsson under rubriken *Vi som tittar på Hollywoodfruar borde skämmas* (NM 110929) som diskuterar realityprogram. Hans kritik lyfter fram de som gör fel och som därmed har ett implicit ansvar:

I den hetsiga debatt som pågår om Gunilla Persson och hennes agerande som stadge [stage] mum har vi missat något viktigt. Gunilla är inte den enda som betar sig illa. Det är inte bara TV3 som agerar felaktigt. TV visar det publiken vill se. Det är du och jag, vi alla som väljer att följa programmet som är delaktiga i produkten. Det är vi som ökar värdet på serien som i sin tur ger mer klirr i kassan för TV3. (NM 110929)

Båda dess exempel visar en kritik som är kopplad ansvar, i det första fallet genom ett klart utpekande av tydliga bärare av ett sådant ansvar, i det andra fallet genom att identifiera ett problem och att peka på någon som gör fel eller visar brister i sitt handlande.

8.3.4 Hur behandlas frågor om ansvarighet?

I behandlingen av ansvarighet kommer två artiklar att lyftas fram. Det är två artiklar som utmärker sig, men som genom detta också på ett markant sätt formulera två diskurser om ansvarighet.

Den första är den ovan refererade artikeln av Eva Dahlgren där hon på ett tydligt, men implicit, sätt ställer sensationspress och dess redaktörer till ansvar för att hon inte kan leva sitt liv. Artikeln är vidare utformad som en plädering för ansvarighet genom att den ställer direkta frågor till medier, redaktörer, journalister och läsare. Dahlgren formulerar först en vädjan till läsarna i ingressen:

Jag blottar mig nu. Jag sätter allt på ett enda kort. Hjälp mig att få mitt liv tillbaka. Hjälp mig att kunna fortsätta att vara artist, att få sjunga för dig. Ställ dig på min sida. Köp inte lögnerna i skvallertidningarna. Jag väntar på ditt stöd. (DN 990603)

Artikeln är sedan uppbyggd kring frågor som Dahlgren ställer till de ansvariga. Retoriskt är det hennes mamma som får frågan, men i verkligheten är det medier och journalister som tar emot och uppmanas att svara på den:

Min mamma ringde i dag och undrade vad jag önskar mig i födelsedagspresent. Jag vet inte sa jag. Jag är ju så rik, jag har ju redan allt och känd är jag ju också så vad kan jag mer önska. (Ironi). När vi sagt hej och lagt på luren kom jag dock på vad jag önskar mig. Mamma jag önskar mig ett svar.” (DN 990603)

Det hon önskar svar på är mediernas lögner om henne och hennes partner. I den sista delen av artikeln knyts sedan anslaget, frågan till mamma och läsarna samman i en anklagelse mot medieägarna och deras ekonomiska intresse:

Eller är det så att tryckfrihetslagen är till för sådana som den danska familjen Aller, som äger dessa skvallertidningar och tjänar pengar på mina nakna bröst, att lagen är till för dem och inte för demokratin och det fria ordet? Jag vill ha ett svar på det. Jag vill ha ett svar på om jag som artist, kändis och offentlig människa har någon som helst rättighet till ett fredat privatliv. Jag vet att min mamma inte kan ge mig detta i födelsedagspresent, hur gärna hon än skulle vilja. Men den som kan ge mig en del av svaret är du. Du som läser det här. (DN 990603)

Läkarna Claes Frostell och Hugo Lagercrantz utvecklar också en ansvarighetsdiskurs som drivs till det yttersta. Artikeln innehåller inte bara en systematisk genomgång av vem som ansvarar för vad inom sjukvården, utan för också ett resonemang om hur väl de olika aktörerna uppfyller sina uppgifter. Här är två exempel:

Klinikcheferna, som numera kallas verksamhetschefer, har naturligtvis ett stort ansvar. De har det yttersta ansvaret för patienterna och personalen. De sitter i en besvärlig knipa. Antingen går de med på personalens krav, höjer löner, ser till att utrustningen är up-to-date etc och spräcker budgeten, eller så

håller de budgeten och klarar inte vårdåtagandet. Att kostnaderna hela tiden skenar i väg beror ju på den medicinska utvecklingen. (DN 991121)

Sjukhusdirektörerna har ett övergripande ansvar. De gör också ofta så gott de kan för att få vården att fungera. Beställarstyrelserna betalar dock för mindre vård än vad befolkningen konsumerar varför till exempel många kliniker vid Karolinska sjukhuset ständigt är underbudgeterade. (DN 991121)

Artikeln gör en systematisk genomgång av hur de som har ansvar tar eller brister i att ta sitt ansvar. Ingen annan artikel i materialet visar upp motsvarande bredd och systematik i sättet att närma sig ansvarighet. Den avslutar också med ett förslag till nya former av ansvarsutkrävande:

Vi borde ha en tribunal för hälso- och sjukvård i Sverige som inte bara omfattar de anställda inom sjukvården. En tribunal med framstående jurister, obundna medicinska specialister och lekmannarepresentanter för patientföreningar. Denna tribunal bör kunna ställa såväl politiker som tjänstemän, sjukhusdirektörer och klinikchefer till svars när patienter blir lidande för bristande vård. (DN 991121)

Något motsvarande förslag förs inte fram av någon annan debattör med avseende på medier eller journalistik i debattartiklar eller inlägg.³⁷

8.4 Sammanfattning

Analysen av debattartiklarna visar att ansvarsdiskursen formas både genom det explicita och implicita sättet att närma sig ansvarsfrågor. Uppenbart är att de artiklar som på ett explicit sätt uttrycker att medier eller journalister har ett ansvar bidrar till att forma föreställningar om sådant ansvar. Men som vi har sett så är det oftast bara enstaka eller få hänvisningar till ansvar som görs. Få av texterna har också utvecklade resonemang om ansvar, men det förekommer och de har redovisats i kapitlet.

De artiklar som tar upp ansvarsfrågor som ligger utanför medierna behandlar främst politik och offentlig sektor. Medier och journalistik blir då relevanta genom att var en faktor som formar detta område. Det mönster som vi möter i dessa artiklar är att medier eller journalistik har en underordnad roll i artiklarna och att det istället är politiken eller förvaltningen som är huvudtemat. I DN-materialet var politik och rättsfrågor huvudtema i flertalet av inläggen. Inom politik och rätt finns också väl utvecklade ansvarsdiskurser som gör att ansvarsfrågorna kan komma att ges en framträdande roll. En av artiklarna i materialet framstår som unik – den som behandlas ansvarsförhållanden inom svensk sjukvård.

---

³⁷ I kommentarer till nätinlägg förekommer däremot krav på hårdare reglering av journalistiken, men kommentarerna är inte föremål för analysen.

Som vi har sett ovan fanns det tydliga exempel på att ansvarsdiskursen också utvecklas genom implikation. En kritik och en anklagelse behöver inte använda sig av ett ansvarspåstående utan kan genom disposition och retorik på ett övertygande sätt peka ut ansvariga och ställa dem till svars. Materialet präglas inte av artiklar som implicit utkräver ansvar, utan många av dem är mer sakligt redogörande, förklarande, resonerande eller svaromål på tidigare inlägg i debatten.

Slutsatsen är att debattartiklarna vanligtvis saknar en explicit ansvarsdiskussion som hänvisar till medier eller journalistik. När ansvar explicit tillskrivs en aktör är det dock i första hand mediernas ansvar som det handlar om. Ansvarsdiskursen är överlag svagt utvecklad i texterna. Ansvar tillskrivs också i det ena materialet lika ofta aktörer utanför medierna. Två exempel på tydligt ansvarsutkrävande har också beskrivits – ett explicit och ett implicit. Det visar att ansvarsutkrävande kan formuleras kraftfullt såväl implicit som explicit.

Kapitel 9: Insändare i dagspress

9.1 Inledning

Insändare i dagstidningar kan i stor utsträckning förstås som en kommunikation mellan skribenter, utgivare och läsare i ett mer begränsat sammanhang. Mer omfattande debatter och nyheter ”föds” sällan på insändarsidan och vi kan nog snarare förstå rikstidningens insändare som en dialog där läsare kommunicerar med varandra via tidningens redaktörer och spalter. Det handlar alltså inte om en offentlighet som öppnar upp sig för andra medier och andra läsare, utan om ett i stort slutet kretslopp mellan läsarna till tidningen. Men som vi kommer att se i analysen utgör inte sällan något skribenten läst i tidningen, sett på tv eller hört på radio utgångspunkten för insändaren. Vill vi vidga bilden något kan vi säga att det är mediekonsumenter och medborgare som kommunicerar med varandra via insändarsidorna.

I detta kapitel undersöks hur kritik av medier och journalistik utvecklas på insändarsidan, hur frågor om ansvar kommer till uttryck och kopplas till kritiken samt hur förslag och reaktioner förhåller sig till kritik och ansvar. Kritikens normupprätthållande eller normförändrande inslag undersöks också.

9.2 Insändaren – material, skribenter, sammanhang och genre

9.2.1 Materialet

För att studera kritik och ansvar kopplat till journalistik och medier på insändarsidan har en studie av Dagens Nyheters insändarmaterial gjorts. Skälen till att välja just denna dagstidning är flera. Dagens Nyheter, DN, är Sveriges ledande morgontidning. Den har en omfattande spridning som är socialt signifikant, den har ambitionen av vara en rikstidning som är ”nyhetsledande”, den har vidare en nyckelroll i opinionsbildning och debatt och den kan slutligen sägas vara den norm som övrig svensk journalistik jämförs med. Att DN skulle ha motsvarande centrala roll vad gäller insändarsidor är däremot inte rimligt att tro. För insändare finns inget nationellt centrum, utan varje tidning utvecklar sin egen relation till läsekretsen, men den starka roll

DN har som nyhetsförmedlare och opinionsbildare motiverar att välja denna tidning för en närmare studie av tidningens insändare.

Utgör insändaravdelningen i DN ett forum för kritik av journalistik och medier och hur diskuteras frågor om journalisters och mediers ansvar där? För att studera detta har samtliga insändare under år 2000 och år 2010 som nämner medier eller journalistik valts ut för analys. Texterna har hämtats från fulltextdatabaserna Newline (2000) och Retriever (2010). För att komma åt texter om journalistik och medier har de som använder just ordet journalistik eller medier i någon avledning använts. Totalt har 149 texter undersökts, 86 texter från 2000 och 63 texter från 2010. Det finns alltså en viss övervikt av texter som från år 2000 (se Bilaga 3). Eftersom det i båda fallen rör sig om en undersökning av alla förekommande omnämningen av journalistik eller medier så är materialet representativt för tidningens insändaravdelning för respektive år.

För att bedöma relevansen av denna träffbild har också en bredare sökning gjorts som innefattar specifika medier och medieformer – tv, radio, tidningar och nyheter. För 2000 fanns 104 texter och för 2010 fanns 124 texter. Dessa insändare är sparade, men har inte analyserats, då det är söktermerna medier och journalistik som står i fokus i detta arbete.

Materialet som studeras bör främst ses som en textmängd som kan utgöra underlag för studier av mönster eller specifika drag (Hellspång 2001, 216f). Samtliga artiklar har lästs igenom för att skapa en helhetsbild av materialet. De har vidare dokumenterats enligt ett observationsschema som initialt innehöll åtta fält: publiceringskälla, publiceringsdag, kritik, aktörer som tillskrivs ansvar, anspråk eller förslag som förs fram, skribentbeskrivning, rubrik samt kommentar. I en senare iteration av observationen har ytterligare fält lagts till: fokusering (huvud/parallell/underordnat tema), valens, omfång samt aktörsförekomst (medier/journalistik/journalist samt journalistik/journalist). Dokumentationen gjordes med hjälp av Excel.

Insändarna har vidare bearbetats med hjälp av Atlas.ti. I centrum för denna bearbetning står den kritik som väcks och de anspråk eller förslag till åtgärder som föreslås av skribenterna samt skribenternas reaktioner. Analysen har här varit mycket textnära och varje kritiskt påstående samt förslag och reaktion har kodats. Totalt 350 koder genererades och av dessa var 248 kopplade till kritiska påståenden och 89 kopplade till förslag samt 13 till reaktioner. Dessa koder aggregerades sedan för att få fram mönster och grupper av kritiska utsagor samt förslag till åtgärder. Aktörer som tillskrivs ansvar har vidare kodats och insändarnas olika sätt att ge ram för kritik samt det sätt som kritik, ansvar och förslag kombineras har analyserats.

I första avsnittet analyseras skribenternas självbeskrivning, texternas teman, fokus och valens, aktörer i kritiken, kritiken som förs fram samt dess uttrycksformer. I nästa avsnitt studeras hur ansvar och ansvarighet behandlas. I det tredje avsnittet behandlas förslag och reaktioner och hur dessa

kombineras med kritik och resonemang om ansvar. I kapitlets slutavsnitt behandlas kritikens inslag av normupprätthållande och normförändring.

9.2.2 Skribenter, sammanhang och genre

Fram till oktober 1998 fanns den lokala *Stockholm debatt*, men efter det blev även de lokala insändarna del av *Läsarnas DN* där insändarna från år 2000 publicerades. Under 2010 publicerades insändarna under avdelningen *Skriv i DN*. Det är det material om medier och journalistik som finns på de ”vanliga” insändarsidorna som analyseras i detta kapitel.

För kommunikationen med de egna läsarna har det därutöver funnits fyra former under den studerade perioden. Under vinjetten *Tyck om DN* publicerades insändare om tidningen på insändarsida. Från 1999 infördes också vinjetten *Brev till utgivaren* där först Joachim Berner och senare Hans Bergström svarade på frågor fram till januari 2003, då DN fick en läsarombudsman. Under perioden 2003-2008 fanns denna läsarombudsman som tog hand om alla slags frågor om tidningen. Under 2010 publicerades insändare som behandlar den egna tidningen som en del av *Skriv i DN* under vinjetten *Om DN*. Dessa brev eller insändare ingår inte i det undersökta materialet.

Insändarna i materialet från 2000 har två former: ett kortformat, ibland vinjetterat *Kort sagt*, om 300-800 tecken och ett längre format som kan vara 800-2300 tecken. Flertalet av de analyserade insändarna har det längre formatet och ett tiotal är över 2000 tecken. Insändarna 2010 kan delas upp i tre format: utöver det korta och långa formatet finns också ett sms-format som är omkring 100 tecken. Materialet innehåller två sms och en insändare under 100 tecken. Ungefär lika många insändare har det korta formatet, 28, som det långa, 32, och tre texter är över 2000 tecken. Överlag är alltså insändarna från 2010 kortare än de från 2000.

9.3 Skribenter, teman och kritik

I detta avsnitt behandlas vilka skribenterna är och hur de beskrivs, vad texterna handlar om, vilka aktörer som omnämns i texterna och vilken kritik som förs fram samt hur denna förs fram.

9.3.1 Skribenter kopplade till texter

I de 149 texterna finns det 140 skribentidentiteter. Sju av skribenterna har bidragit med två texter och en med tre. I materialet från 2000 finns det en skribent med tre texter och två skribenter med två texter. I materialet från 2010 finns det tre skribenter med två texter. Det finns slutligen två skribenter

som har publicerat en text såväl 2000 som 2010. Materialet visat på en stor spridning av skribenter och att mycket få har mer än en publicering.

Vilka är då skribenterna och hur beskrivs de? I det undersökta materialet dominerar män som har svenskspråkiga namn. Två tredjedelar av skribenterna är män och nio av tio av skribenterna har svenskspråkiga namn. Sju av texterna saknar skribentnamn, har initial eller pseudonym.

Genom att analysera hur skribenterna presenteras kan konturerna av dem skissas. För ungefär en tredjedel finns dock inga uppgifter utöver namn eller skribentbeteckning. För ungefär hälften finns bara en ort presenterad. En analys av dessa visar en klar dominans av utgivningsorten Stockholm och området kring Stockholm. Göteborg, Linköping, Torekov, Trollhättan, Uppsala, Visby och Växjö har dock mer än en insändare publicerad, men materialet visar ett fokus på Stockholm.

Varifrån något skrivs utgör alltså, utöver namnet, det vanligaste sättet att bestämma en insändarskribent. I ca 40 av texterna beskrivs även skribenterna på annat sätt. Här kan fyra typer av presentationselement lyftas fram.

För det första skribenter som anger personlig roll i vardag eller familj. Exempel på denna beskrivning är ”en gammal pensionär som än har en gnutta hopp kvar”, ”en orolig farmor”, ”invandrarkvinna, mamma till två underbara pojkar” samt ”en vanlig gräsrot”. Till denna grupp kan också föras presentationen ”hemma ett drygt dygn senare än beräknat” – en tågresenär som berömmar SJ för god service vid en tågförsening. Denna typ av skribent utgör bara fem av fyrtio. Ytterligare en skribent skriver från en mer privilegierad vardaglig position och benämner sig ”Boende vid Hötorget” i ett inlägg som behandlar ett besök i en stockholmsförort. I beskrivningarna ovan kommer inslag av värdering eller förhållningssätt till uttryck.

Den andra typen av skribent använder sig av utbildning, yrke eller position för att beskriva sig. I materialet finns bland annat överläkare, läkare, medicine studerande, lärare, folkhögskollärare, gymnasielärare, projektledare, arkeolog och ingenjör, ingenjör i industriell ekonomi och egenföretagare, samordnare och fältassistent, arkitekt, spannmålsodlare, föreläsare samt socionomstuderande, psykolog och civilingenjör, leg psykolog, leg psykoterapeut, jur. kand., fil. kand., statsvetare och ”bordsskiveuppfinnare”. I denna grupp utmärker sig kulturminister och reklamombudsman genom att ha en ledande position i en bestämd organisation.

Den tredje typen är en person som står för en åsikt eller uppfattning av något slag. I materialet finns ”klassiskt kristen”, ”troende och stolt muslim” och feminist. Ganska få skribenter är på detta sätt kopplade till en viss uppfattning. Att de är så få förklaras av nästa typ av skribentbeskrivning.

En fjärde typ är att skribenten kopplas till en organisation. Det kan vara en intresseorganisation men även en myndighet eller ett företag. I materialet finns flera intressegrupper från civila samhället – IOGT-NTO, Amnesty, Grupp 9 - Föreningen manliga nätverket samt ”facklig medlem”. En skribent

är vidare ”representant för de intagna i förtroenderådet på anstalten i Tidaholm”. Här finns också några myndigheter – Länsstyrelsen Gotland, Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning, Banverket Projekt Botniabanan och Socialstyrelsen – samt ett företag – SVT. Den vanligaste formen är att både ange sin position och organisationstillhörighet och i något enstaka fall anges bara organisationen. Organisationsanknytning förekommer dock bara tio gånger i insändarna och är inte alls lika vanligt förekommande i materialet som yrke, utbildning eller position.

Av de studerade 149 insändarna är det bara några få som innehåller längre och mer komplexa beskrivningar av skribenten. Den längst beskrivningen utgörs av ”samordnare för brottsförebyggande och trygghetsskapande arbete i Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning och har jobbat som fältassistent i många år. Hon är 52 år och har fyra barn.” En andra mer utförlig är ”ingenjör i industriell ekonomi, egenföretagare, troende och stolt muslim”. I det första fallet blandas ort, position, yrkeserfarenhet och familj. I det senare fallet blandas yrke, position och religiös uppfattning.

Sammanfattningsvis är många skribenter representerade och ingen enskild skribent förekommer ofta. Namn utgör den vanligaste beskrivningen av en skribent och i kombination med ort den vanligaste typen av skribentbeskrivning. I cirka en fjärdedel av insändarna görs en mer utförlig beskrivning av skribenterna och här är det yrke, utbildning och position som dominerar. De mer utförligt beskrivna skribenterna kan också vara knutna till en organisation eller uttalat representera denna organisation. Organisationsanknytningen är dock inte vanligt förekommande i materialet. För att skapa auktoritet och legitimitet är det vanligare att använda sig av utbildning, yrke och position än att visa upp anknytning till en organisation.

Få av skribenterna är slutligen kopplade till medier eller journalistik. Bara tre är det uppenbart – en gruppleddare på SVT text, reklamombudsmannen och kulturministern. En av dem företräder ett medieföretag och två av dem har funktioner i regleringen av medier och journalistik. De analyserade insändarna visar en stor dominans för skribenter som finns utanför medierna, till skillnad från analysen av debattsidorna i det förra kapitlet. Om de representerar något utöver sig själva så är det indirekt genom att en ort förknippas med namnet. Insändarskribenten skiljer sig på detta sätt markant från skribenterna i de tre andra material som analyseras: genom att vara externa för medier och journalistik, att inte på samma sätt representera specialkunskap och att inte heller vara företrädare för någon organisation eller intresse.

9.3.2 Texternas teman

Insändarna behandlar många olika ämnesområden, men det går att göra en skillnad mellan dem som sätter medier och journalistik i centrum och de som behandlar dessa som del av ett annat sammanhang. För att ge bättre över-

blick har materialet delats upp i tre grupper; insändare som har frågor om medier eller journalistik som huvudtema, insändare som parallellt behandlar flera frågor och insändare där medier eller journalistik är underordnat tema. I hela materialet finns 49 insändare där medier eller journalistik är huvudtema, 50 där de är parallellt tema och 50 där de utgör ett underordnat tema. Fördelning mellan de tre sätten att fokusera texten är alltså ganska jämn.

I insändarna från år 2000 där medier och journalistik är huvudtema är den bild som medier ger av olika företeelser det starkast framträdande temat och omkring hälften av insändarna behandlar denna tematik.³⁸ Andra teman som också framträder är tv, reklam och våld. Intressant är också att vare sig journalistik eller medier är ett särskilt framträdande rubrikord. Några få insändare behandlar publiceringar i den egna tidningen.³⁹

Vilken tematisk profil har då materialet från 2010 där medier eller journalistik är huvudtema?⁴⁰ Mediernas bilder har inte samma framträdande roll detta år men finns representerad, vilket även tv, reklam, våld och mediedrev (kungafamiljen) är. Ett nytt tema är yttrandefrihet och engagemang för journalister som sitter fängslade utomlands. Här finns också flera inlägg som behandlar enskilda journalister och synlighet via medierna.

Vilka frågor och områden behandlas i de insändare där medier och journalistik utgör ett parallellt tema? I dessa insändare lämnar skribenten ett

---

³⁸ De insändare som 2000 har medier eller journalistik som huvudtema är "Felaktig och förvrand bild av islam" (000128), "Invandrare kan inte dras över en kam" (000208), "Dålig journalistik vid intervjuer" (000211), "Bara vissa skivor får gratisreklam" (000212), "Aktuellt gav felaktig bild" (000213), "Beskriv helvetet bakom ätstörningsproblemen" (000219), "Våldet är roten till det onda" (000228), "Smygreklam i TV4:s nyheter" (000310), "Tomheten brer ut sig på tidningssidorna" (000310), "Religion framställs som något suspekt" (000317), "Medierna ger fel bild av Reclaim the City" (000504), "TV manipulerar tittarna" (000518), "Absurda reklamregler" (000828), "SVT Text måste prioritera nyheter" (000916), "Mediedrevet fick Freivalds att gå" (000926), "Drevet fällde sitt byte" (000926), "Fördomar om Aspergers syndrom" (001015), "Fråga om utseende" (001017), "Bravo, Ernst Billgren" (001103), "Islam bär inte skulden" (001126), "Har medierna övertagit en högerextrem kartbild" (001213), "TV-våld påverkar" (001219) och "Bryt kyrkans debattmonopol" (001223).

³⁹ En sådan insändare är "Unga skräms bort från PBU" (000901) där en företrädare för psykiatrisk ungdomsvård kritiserar den reportageserie som tidningen publicerat. En andra är "Temo-siffrorna grovt missvisande" (000614).

⁴⁰ De texter som 2010 har medier eller journalistik som huvudtema är "Kvinnor kanske prioriterar annat" (100103), "Det är skillnad på girighet och girighet" (100305), "Alla bör stå upp för Lars Vilks" (100312), "Sluta tala illa om chefer" (100508), "Sluta med porträtt av egna journalister" (100515), "Medierna hetsar mot kungafamiljen" (100518), "Sverige bör agera för fängslad rysk journalist" (100608), "Bröllophysterin finns bara i medierna" (100609), "Rädsla bara göder våld" (100619), "Har DN belägg för att fartkameror visar fel" (100814), "Fildelning är här för att stanna" (100818), "Sponsorfritt SVT drabbar inte sporten" (100901), "Tredje maktens prioritering" (100919), "Alla jag mötte var positiva till Rinkeby" (101112), "Greider kan ge snabb analys" (101120), "Vädjan till medierna" (101120), "Skona oss från sexistisk och vilseledande reklam" (101127), "Musik-Sverige kvävs av Melodifestivalen" (101128), "Skråväsendet – är inte det avskaffat" (101204), "Väst straffar dissidenter och belönar krigsherrar" (101209) och "Medierna ligger bakom flykten från Röda Korset" (101229). Dessutom finns ett "SMS till DN" (101121) samt två korta insändare utan rubrik (100919, 100921).

bidrag till både diskussionen om medier och journalistik och det sammanhang som diskuteras. Det är främst fyra områden som framträder:

- Invandringspolitik och mångkultur
- Religion i medierna
- Mediernas politisering och bias
- Censur av åsikter och information

Ett väsentligt område är mediernas och journalistikens roll i politiken och särskilt frågor om invandring och mångkultur. Serien av inlägg under 2000 är omfattande.⁴¹ Under 2010 förekommer inte samma omfattande diskussion om invandring och invandrare, utan nu ligger fokus på Sverigedemokraternas roll i svensk politik.⁴² En näraliggande diskussion handlar om religionens roll och hur den framställs i medierna. Här förs främst en diskussion om kristendom och islam.⁴³ I två av insändarna görs också en koppling till terrorism.⁴⁴ Religionens roll i samhället tas också upp mer generellt.⁴⁵

Ytterligare ett tema är nära länkat till medier men behandlar bredare politiska frågor om mediernas politisering och deras vänster- eller högervridding.⁴⁶ Politiseringen kritiserar såväl från höger som från vänster.

Länkat till detta tema är insändare som driver tesen att det råder censur för röster som avviker från den politiska normen.⁴⁷ Även här finner vi kritik som kommer från såväl höger som vänster.

I de insändare där medier eller journalistik utgör ett underordnat tema behandlas ett tiotal områden och frågor.⁴⁸ Ett exempel utgör frågor om våld där

---

⁴¹ "Invandrare kan inte dras över en kam" (000208), "Använd inte ordet invandrarbakgrund" (000215), "Invandrare ingen enhetlig grupp" (000217), "Svenskarna inte främlingsfientliga" (000222), "Skärpt konkurrens inte diskriminering" (000229), "Invandrarskapet gör inte våldtäktsmannen" (000307), "Romantiska önskedrömmar om ett mångkulturellt Sverige" (000317), "Sverige behöver ett populistiskt parti" (000426), "Vi måste begränsa ekonomisk invandring" (000616), "Avogheten förvånar inte" (000722), "Har medierna övertagit en högerextrem kartbild" (001213) och "Hedersmord kan inte accepteras" (001226).

⁴² Inlägg som behandlar Sverigedemokraterna och valet 2010 är "SD:s opinionssiffror stressar Reinfeldt (100915), "Tredje maktens prioritering" (100919), ett SMS (100919) och en notis utan rubrik (100921).

⁴³ Svenska kyrkan och medier behandlas i "Religion framställs som något suspekt" (000317), "Svenska kyrkan och begravingar" (001118) och "Bryt kyrkans debattmonopol" (001223). Inlägg om islam och muslimer är "Felaktig och förvrängd bild av islam" (000128), "Islam bär inte skulden" (001126) från 2000 och "Jesus ord klingar ohörda bland muslimer" (100903) från 2010.

⁴⁴ "Äkta muslimer måste fördöma terroristerna" (101010) och "Vi är världens mest naiva folk" (101214).

⁴⁵ "Andlighet har blivit synonymt med förtryck" (100403).

⁴⁶ "Som om Sverige kunde styra världen" (000510), "Österrike nedvärderas" (000718), "Undagömda arbetslösa" (001115).

⁴⁷ "Sanktioner trubbigt vapen" (000805), "Åsiktsregistrering hot mot demokratin" (000830).

⁴⁸ Genus och kroppsideal för kvinnor; Våld – mot kvinnor, av ungdomar och på fängelser; Rättsväsende – rättsfall, polisingripanden; Internationell politik – Egypten, Turkiet, EU, euron, Israel/Palestina; Arbetslöshet; Pensioner, pensionssystem och pensionärsers inflytande;

skribenterna har tydligt fokus på denna fråga som samhällsproblem snarare än medieproblem, men medier eller journalistik nämns. Medievåld behandlas även som huvudtema i andra insändare.⁴⁹

Balansen mellan teman fångas genom kodningen av texternas fokusering där medier och journalistik kan vara huvudtema, parallellt tema eller underordnat tema. En andra dimension av intresse är om skribenten är negativ, positiv eller har ett mer neutralt förhållningssätt. Andelen insändare med negativ kritik är helt dominerande och utgörs av 121 texter, 17 är neutrala och 11 är positiva.

En korstabulering av fokusering och valens visar tre mönster. För det första att negativ kritik är den mest förekommande hållningen i insändare och att den förs fram i ungefär samma utsträckning vid alla tre typer av fokusering. För det andra att positiv kritik är mindre vanlig, samt att den förs fram i samma utsträckning, oavsett fokusering. För det tredje att neutral framställning kan kombineras med att medier/journalistik utgör ett underordnat tema. I dessa fall görs vanligtvis ett kort referat av något som har hänt i eller observerats genom medierna eller i journalistiken.

Tabell 9.1: Fokusering och valens i insändare

<i>Positiv</i>	<i>Neutral</i>	<i>Negativ</i>	Summa	
Huvudtema	4	1	44	49
Parallellt tema	3	1	46	50
Underordnat tema	4	15	31	50
Summa	11	17	121	149

I vilken utsträckning är det vidare medier eller journalistik/journalister som behandlas i insändarna och hur kombineras dessa i texterna? Materialet visar på en dominans för medietermen och i 102 av insändarna är det bara medier som nämns. I elva av insändarna kombineras medier och journalistik/journalister och i 36 av insändarna är de bara journalistik/journalister som nämns.⁵⁰ De insändare som behandlar journalistik/journalister har också analyserats med avseende på i vilken utsträckning de nämner journalistik respektive journalister eller en kombination av detta.⁵¹ Utfallet är mycket tydligt – journalistik nämns bara i fyra insändare i materialet medan journa-

---

Chefslöner – i privat sektor, fackföreningar och ideella organisationer; Skola – grundutbildning och högre utbildning; Kollektivtrafik (SL och SJ) och trafiksäkerhet; Miljö och klimat; Djurrätt; Kungafamiljen (Kronprinsessan Victorias bröllop, parets flytt till Haga slott, familjens historia och biografien ”Den motvillige monarken”).

⁴⁹ ”TV-våld påverkar (001219) samt ”Rädsla bara göder våld” (100619).

⁵⁰ Här kodas alla bruk av ordet journalistik eller journalister i en kategori.

⁵¹ Här kodas bruk av ordet journalistik respektive journalist i skilda kategorier.

lister nämns i 46 av insändarna. Det är endast en insändare som bara nämner journalistik – utan att samtidigt använda orden journalist eller medier.

Här är också frågan om valens relevant – finns det skillnader i hur skribenterna förhåller sig till medier, journalistik och journalister? Förhållnings-sättet till medier respektive journalistik/journalister skiljer sig inte på något avgörande sätt (se tabell 9.2 och 9.3). I de insändare som antingen behandlar medier eller journalistik finns i båda fallen en kraftig övervikt av den negativa kritiken. Mer neutral behandling förekommer då bara medier nämns och behandlas.

Tabell 9.2: Inställning till medier/journalistik i insändare

	<i>Positiv</i>	<i>Neutral</i>	<i>Negativ</i>	Summa
Medier	6	15	81	102
Medier och journalistik/journalister	0	0	11	11
Journalistik/journalister	5	4	27	36
Summa	11	19	117	149

Tabell 9.3: Inställning till journalistik/journalister i insändare

	<i>Positiv</i>	<i>Neutral</i>	<i>Negativ</i>	Summa
Journalistik	0	0	1	1
Journalistik och journalister	0	0	3	3
Journalister	5	4	34	43
Summa	5	4	38	47

I tabell 9.3 redovisas de insändare som bara tar upp journalistik/journalister. Samtliga insändare som nämner journalistik är negativa. Ett mönster framträder: journalistik behandlas i första hand som något journalister gör och mycket få insändare skriver om journalistik som institution. När journalistik nämns är det i negativa sammanhang och det finns inte någon användning av journalistik som är positivt laddad. Om det finns en positiv laddning så länkas den till en journalist eller grupper av journalister.

9.3.3 Texternas aktörer

Aktörerna har i en öppen kodning reducerats till sexton kategorier där tolv av dessa hör till medier och journalistik och fyra är för dem externa.

Sex av aktörerna kan kopplas till medier i vid mening. Den första typen av aktör är medierna själva, främst benämnda som medier, medierna, svenska medier, massmedier, massmedierna eller de svenska massmedierna. Den andra typen är medieföretag som omnämns i texterna och DN, SVT,

TV4, SvD, AB och ÖC finns med.⁵² Till medierna kan också länkas aktörer inom radio/tv, tryckmedia och övriga medier. Exempel utgör tidningar, dagstidningar, kvällspress, stora drakar, lokaltidning, radio och tv. Tv och tidningar är de mest omnämnda medierna och värt att notera är att Internet inte nämns i någon av insändarna. Dataspel och Twitter nämns en gång var. Organisationer som reglerar mediernas verksamhet finns i några enstaka omnämmanden.

Tre av aktörerna hänger samman med nyheter och redaktionellt arbete i olika former. Det kan vara specifika nyhetsprogram eller en allmän hänvisning till nyheter i någon kombination – nyhetsmedier, nyhetsjournalistik, nyhetsprogram i tv.

Tre av aktörerna är nära förknippade med journalister. Allra vanligast är att skribenterna omtalar journalister, journalistkår eller svenska journalister. Här finns också omnämmanden av olika typer av journalistiska uppgifter – t.ex. politisk reporter, intervjuare, nyhetsuppläsare, programledare. I några fall nämns journalistik.

Två typer av aktörer kan kopplas till politiken. För det första politiker och organ som riksdag, regering eller partier och för det andra myndigheter eller tjänstemän i offentlig förvaltning.

För medierna externa intresseorganisationer eller enskilda personer har kodats som en typ av aktör. I insändarna finns ett fokus på personer och organisationer som arbetar med opinionsbildning eller kultur. Till typen externa aktörer kan också föras också olika yttre faktorer av mer övergripande slag – t.ex. maktavare, organiserad brottslighet och kultur. Dessa benämns som makrofaktorer i tabell 9.4.

Den vanligaste aktören som nämns i materialet är medierna. Detta kan vara ett resultat av sökningen, som ju hade just medierna som sökterm, men den starka representationen av just medietermen i materialet talar för att denna aktör intar en särställning i texterna.

Den näst vanligaste aktören utgörs av journalister, främst benämnda som journalist, journalister, journalisterna, svenska journalister och journalistkåren. Journalister i olika avledningar och sammansättning används i ungefär hälften så många fall som medier. Medier och journalistik är de vanligaste aktörerna i texterna – vilket vi också sett i den tidigare analysen av texter med olika fokus och valens.

Tre aktörer ligger sedan i en mellangrupp och denna består av politiska aktörer, medieföretag samt grupper och individer, som främst består av intresseorganisationer och opinionsbildare/kulturutövare. Elva aktörer förekommer sedan i mindre uträkning och några bara i enstaka fall.

---

⁵² Dagens Nyheter, Sveriges Television, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Östgöta Correspondenten.

Tabell 9.4: Aktörer i insändare

Aktörstyp nivå 1	Antal	Aktörstyp nivå 2
Medier	111	Medieanknutet 168
Medieföretag	23	Medieanknutet
Tidning och tryck	17	Medieanknutet
Tv och radio	11	Medieanknutet
Övriga medier	4	Medieanknutet
Regleringsorganisation	2	Medieanknutet
Nyhetsprogram	10	Nyhet/redaktion 21
Nyheter	5	Nyhet/redaktion
Redaktion	6	Nyhet/redaktion
Journalist	49	Journalistanknutet 63
Journalistuppgift	8	Journalistanknutet
Journalistik	6	Journalistanknutet
Politiska aktörer	28	Extern aktör 64
Myndighet	6	Extern aktör
Grupper och individer	24	Extern aktör
Makrofaktorer	6	Extern aktör

Aktörerna har i en andra kodning grupperats i fyra grupper – medieanknutet, nyheter/redaktioner, journalistanknutet och externa aktörer (se kolumn 3, tabell 9.4). Grupperat på detta sätt är medieanknutna aktörer den överlägset vanligast aktören. Som andra och tredje aktör kommer externa aktörer och journalistanknutna aktörer. De externa aktörerna är till ungefär lika delar sammansatta av den parlamentariska politikens aktörer och av intresseorganisationer, kulturutövare och opinionsbildare. I kategorin journalistanknutet utgör journalistik en mycket liten del. Nyheter och redaktion utgör slutligen den minsta av de fyra grupperna av aktörer.

Slutsatsen är att föremålet för insändarnas diskussioner utgörs av medier, journalister och politiska aktörer. Medierna har den tydligaste rollen och journalister kommer sedan. De externa politiska och opinionsbildande aktörerna bildar en betydande ram kring medier och journalister. Väsentlig i denna analys är att journalistik, i dess olika former, är så svagt poängterat. Insändarna kan handla om journalistik, men de behandlar den som uttryck för något som medier eller journalister gör.

9.3.4 Vilken kritik förs fram och vilka problem behandlas?

Vilken kritik är det som förs fram i insändarna? Vad är det som kritiseras? Och på vilket sätt är denna kritik formulerad? Vi ska börja med att systematiskt lista och gå igenom den kritik som förs fram för att sedan analysera i termer av skilda sätt att förhålla sig till den kritiska utsagan och påståendet.

Den textnära kodningen visade på ca 250 värderande påståenden i insändarna. För att skapa överblick har dessa kodats om i 23 grupper. Av dessa grupper är 19 baserade på värderande omdömen och fyra på teman som behandlas i insändarna. Med teman menas att koderna anknyter till ett visst område eller en företeelse. Samma utsaga i en text kan koda både som ett kritiskt omdöme och som tillhörigt ett tema. I tabell 9.5 redovisas grupper av kritik. I den andra kolumnen finns gruppens namn och i den tredje redovisas hur många olika kritiska omdömen som ingår i varje grupp. I den fjärde kolumnen redovisas hur många textcitrat som finns av varje grupp. Då kodningen är textnära sammanfaller ofta kod och citat och det är genom kodningen i grupper som likheterna framträder.

Tabell 9.5: Grupper av kritiska påståenden i insändare

	Grupp (kodfamilj)	Antal koder	Antal citat
1	Sättet att ta upp något	39	44
2	Sakliga brister	33	38
3	Maktfrågor	27	30
4	Inte ta upp något	22	24
5	Etiska frågor	18	19
6	<i>Tema Journalister</i>	16	16
7	Proportion	12	12
8	Yrkeskunnande	10	10
9	Yta och okunskap	10	10
10	Osjälvständighet	9	8
11	Prioritering	8	7
12	Genomslagskraft	7	10
13	Hot, hat eller repression	7	7
14	<i>Tema Debatt</i>	7	7
15	<i>Tema Reklam</i>	7	7
16	<i>Tema Våld</i>	7	7
17	Ekonomi	5	5
18	Känslor	4	4
19	Ideologi och ideal	3	2
20	Uppdrag	2	2
21	Mediesynlighet	2	2
22	Redigering och form	2	2
23	Brott	1	1

Med ”sättet att ta upp något” avses hur medier och journalistik representerar eller gestaltar något. Den kritik som förs fram handlar om att behandlingen t.ex. är ensidig, partisk, negativ eller vinklad. Här framträder inte något specifikt värde eller någon aktör som behandlas på detta kritiserade sätt. En andra typ av kritik inom ramen för ”sättet att ta upp något” innehåller även

ett specifikt värde. De exempel vi möter i materialet är bland annat etnocentrism, favorisering av socialistpartier, förhärligade av alkohol och droger, politisk manipulation och populism. De mer värdeanknutna påståendena kan i sin tur delas upp mellan de som har ett mer generellt värdeinnehåll och de som är tydligt kopplade till en politisk kontext.

Sakliga brister avser alla de kritiska synpunkter som lämnas om sanninghalt eller sakligt innehåll i medier och journalistik. Här finner vi bland annat omdömen som myt, fel, förenkling, förvränga, ge sken av, godtycklighet, utan belägg, missförstånd, villfarelse och vilseleda. En betydande del av kritiken riktas alltså mot sakligheten i mediernas och journalistikens framställningar.

Kritik av maktförhållanden har en framskjuten plats i detta insändarmaterial. Det är utsagor som handlar om att medier och journalister inte bryr sig om olika grupper i samhället, att de är inriktade på eliten, dompterar och har makt över politiker, stoppar politiska idéer och själva utgör en del av samhällets elit, att journalister styr den nationella opinionen och att de inte tillåter avvikande uppfattningar eller kritik. Här framstår medier och journalister som mycket mäktiga. I denna grupp av påståenden finns en blandning av de som anser att medier och journalistik utgör del av en samhällselit och de som ser på dem som en självständig samhällsinstitution med makt.

Den fjärde gruppen av påståenden i materialet handlar om att medier och journalistik inte tar upp alla slags frågor, inte innehåller information eller inte tillåter deltagande. Om kritiken i den första gruppen handlade om sättet som något representeras på så handlar denna kritik om att något inte alls finns representerat i medierna. Detta uttrycks bland annat genom att medier och journalistik förtiger, något inte hörs, inte redovisar, inte berättar, inte befattar sig med, inte skriver en rad, inte har några program om, inte bevakar, osynliggör, sopar under mattan, tiger ihjäl, är tyst om, undviker, uppmärksammar inte, vet men berättar inte eller väljer att vara tysta. Det finns vidare två förhållningssätt – ett passivt och ett aktivt. Det passiva är olika sätt som medier och journalistik på ett omedvetet sätt sorterar bort något. Det aktiva handlar istället om hur de genom sitt handlande eller förhållningssätt medvetet utesluter eller håller undan ett visst innehåll, uppfattningar eller deltagare.

Den femte gruppen utgörs av etiska frågor som väcks av skribenterna. Etik har här tolkats på ett brett sätt och de frågor som väcks handlar inte om pressetik i snäv bemärkelse. Bland de frågor som väcks finns att äventyra liv, förlöjliga, förnedra, hyckla, behandla inkonsekvent, insinuera, behandla hänsynslöst, ljuga, att behandla nedlåtande, osolidariskt, kränkande, respektlöst och att smutskasta. Frågorna som väcks handlar alltså i mycket begränsad utsträckning om pressens etiska regler eller pressetik, utan snarare om moraliska och etiska frågor som är kopplade till vardagslivet.

Den sjätte gruppen utgörs av de kritiska omdömen som riktar sig till journalister. Denna grupp utgör en tematisk grupp där journalister kritiseras på en rad olika sätt. Exempel på kritik som uttrycks är att journalister är dåligt pålästa, gör dåliga intervjuer, glömmer, klagar, har bristande moral, vilseleder och är okunniga. Det finns även några positiva eller stödjande uttalanden om journalister. Journalister som tar risker försvaras, de som utsätts för repression av olika slag ges stöd. De positiva påståendena riktar sig i flera fall till utländska journalister. Kritiken av journalister rymmer också en beskrivning av journalisthögskolan som en ”hönsgård” där det utbildas ”vulgärjournalister” (DN 000510).

Den sjunde gruppen samlar alla påståenden som gjorts om proportioner i medier och journalistik – om det är för mycket eller för lite, för starkt eller för svagt eller proportion i någon annan form. Uttryck som basunera, braska, frossa, hysterisk, intensiv, mer än nog, omfattande, utan sans och måtta, sensation, storm, skrika ut, slå upp, stora rubriker och vimla av tips används för att ge en mestadels negativ bedömning. Flertalet benämningar handlar om överskott, överflöd eller excess.

Den åttonde gruppen behandlar journalistikens yrkeskunnande. Även här är det genomgående negativa aspekter som lyfts fram: avstannat yrkeskunnande, utbildning som hönsgård, mindre nogräknade, okunniga, dåligt pålästa som inte läser internationella dagstidningar. Här finns dock ett positivt omdöme: Göran Greider bedöms vara en insatt journalist (DN 101120). Ytterligare ett positivt omdöme finns i materialet och det avser journalistik gjord av aktivister i Djurrättsalliansen, som anses vara värda Stora Journalistpriset (DN 100813).

Grupp nio innehåller påståenden som har att göra med kunskapsdjup. I sju av påståendena beskrivs den journalistiska kunskapen som ytlig eller bristande och i två lyfts publikens bristande kunskaper eller förmåga att förstå fram.

Mediernas och journalistikens makt beskrivs också som beskuren och begränsad. Yttranden som beskriver osjälvständiga journalister har samlats i grupp tio och här finns påståenden om beroende, blåögdhet, att gå i partiets ledband, manipulation, megafoner för lobbyister och okritiska journalister.

I den elfte gruppen har de kritiska påståenden som berör prioriteringar inom medier och journalistik samlats. De handlar om att hellre behandla populära ämnen, ge för lite uppmärksamhet, ge för stort utrymme, att på grund av nyhetstorka prioritera något och att prioriteringar är svåra att förstå. I denna grupp skulle hälften av koderna också kunnat föras till gruppen proportion, som därmed skulle bli något större. I gruppen prioritering har dock alla påståenden en koppling till ett specifikt område av publicitet.

Den tolfte gruppen innehåller påståenden som handlar om mediernas eller journalistikens genomslagskraft. Även här är det en negativ bild av inflytande och påverkan som framträder med beskrivningar som att bli matad, att

något sköljer över oss och att något trumfas i oss. De mer neutrala beskrivningarna talar om en stark genomslagskraft och att vi tar till oss det vi ser och läser.

Gruppen ”Hot, hat eller repression” innehåller två typer av kritik som är varandras motpoler. För det första när medierna eller journalister själva kritiserar för stark negativ påverkan genom hetsjakt, försök till provokation av bråk eller hat mot Sverigedemokraterna. För det andra när kritik uttalas mot att repression eller hot riktas mot medier eller journalister, i Sverige eller utomlands.

Temat ”Debatt och diskussion” innehåller påståenden om att debatter domineras av eliter, att de brister i kvalitet på något sätt samt att det är svårt att diskutera med journalister. Debatten som verktyg för dialog ifrågasätts inte utan det som kritiserar är att den inte kommer till stånd eller att den borde föras på ett annat sätt.

Övriga grupper utgörs av (17) Ekonomi (18) Känslor (19) Ideologi och ideal (20) Uppdrag (21) Mediesynlighet (22) Redigering och form samt (23) Brott. Att kritik kopplad till mediernas och journalistikens ekonomi är så svagt företrädd kan ses som överraskande. Fyra teman har också identifierats och journalister samt debatt har ovan redovisats. De övriga två teman som framträder i insändarna är reklam och våld.

Analysen visar att insändarna kritiskt behandlar journalister, men att det främst är journalistikens uttryck som står i fokus för insändarnas kritik – vad och hur något presenteras och dess sanningshalt. Maktfrågor och etikfrågor har också en framskjuten roll bland de kritiska påståendena.

9.3.5 Kritikens uttrycksformer

Vi har sett att insändarna innehåller en mängd kritiska påståenden som också hänger samman genom att de uttrycker en viss kritik eller kritik av ett särskilt område. Men på vilket sätt och i vilken utsträckning formuleras denna kritik i den enskilda insändaren? Samtliga insändare har analyserats på makronivå och med avseende på vad skribenten säger sig vilja göra genom sin text. Resultatet visar att kritiken kan variera till omfattning, form och uttryck.

Som vi redan har sett finns det texter där kritiken saknas, neutrala framställningar, texter där kritiken av medier och journalistik är underordnad en annan diskussion och texter där kritiken utvecklas parallellt med andra frågor. Slutligen finns det artiklar där kritiken av medierna eller journalistiken är huvudtema. I dessa insändare framförs kritik i tre sammanhang: för det första som kritiska utsagor och resonemang utan koppling till vare sig ansvar eller förslag. För det andra kritik som kopplas samman med antingen ansvar eller förslag. För det tredje insändare där alla tre delarna finns med – kritiken, ansvarsfrågan och förslag om åtgärder. I följande delar av kapitlet

kommer dessa varianter av insändare att behandlas för att beskriva och analysera hur de ger utrymme för kritik. Först behandlas de texter där kritik av medier eller journalistik inte är starkt framhävd.

Den vanligast förekommande typen av insändare är den där en skribent ger uttryck för sin egen politiska, sociala eller kulturella uppfattning och där medier och journalistik har en underordnad roll i texten. Denna typ av insändare tar avstamp i något som behandlats i medierna och diskuterar sedan sakfrågan i första hand, inte hur medierna har behandlat den. I det studerade materialet är knappt en tredjedel av texterna av detta slag. Ett exempel utgör en insändare som behandlar höga löner bland direktörer:

Giriga direktörer har blivit dagens tema i medierna. LO-folket med Göran Johnsson i spetsen blåser gärna på. Med den förkärlek många svenskar har för allsång dröjde det inte länge förrän klagokören hade nått upp i det högre tonläget. Givetvis skulle kören anföras av en dirigent och Göran Persson (HSB) såg sig föranlåten att ta upp taktpinnen. Doakörer anslöt sig och snart fylldes neijden av olika tonarter. Sans och måtta lämnade arenan. (DN 000525)

Efter denna inledning behandlas inte medierna alls i artikeln, utan den fokuserar helt på direktörers och fackliga företrädares förmåner. Denna första typ av insändare är därmed inte direkt mediekritisk utan använder sig av medier som en katalysator för annan debatt, som däremot kan ha en kritisk udd. Nära kopplad till denna grupp av insändare är insändare som utöver att formulera en egen uppfattning också uppmanar till gemensam handling. I det studerade materialet förekommer sådana uppmaningar bara i några få insändare.

Den egna uppfattningen kan dock vara kombinerad med någon form av mediekritik, men kritiken löper parallellt med diskussion av en annan fråga. I denna typ av text är inte medierna bara en katalysator utan här är de en del av ett kritiskt resonemang. Ett exempel utgör en insändare där skribenten menar att journalister inte ställer relevanta frågor:

Ska den som utträtt ur Svenska kyrkan ha tillgång till församlingens lokaler och tjänster utan kostnad i samband med begravning? Frågan ställdes i ett inslag i ett nyhetsprogram i tv, och där fick man närmast det intrycket att det var snålt och okristligt av församlingar som inte gav alla samma förmåner, vare sig de tillhörde församlingen eller inte. Som en präst uttryckte det: Man kan ju vara god kristen fast man inte tillhör kyrkan. Få skulle väl invända mot det. Men vad ingen av de intervjuade prästerna eller den intervjuade journalisten tog upp var frågan: Var det bara snålhet eller ville han verkligen lämna kyrkan ryggen? (DN 00118)

I denna insändare är det inte journalisternas handlande som är det centrala, utan skribentens eget resonemang om respekten för den avlidnas önskan. Den egna uppfattningen landar inte i en kritik av hur journalister har behand-

lat saken utan i tankar om svenska kyrkans förhållande till staten. I denna text framförs samtidigt en kritik av att inslaget saknade något, och därmed bidrar texten till en direkt kritik av medier, men den utvecklar en annan fråga och denna får störst tyngd i texten.

Två andra typer av insändare är fokuserade på skribenten, men här bidrar skribenten på ett lite mer utvecklat sätt till en diskussion om medier och journalistik. I den första delar skribenten med sig av egen erfarenhet och i den andra använder sig skribenten av sina kunskaper för att ge en annan bild än den medierna ger.

De egna erfarenheterna kan hämtas från yrkesverksamhet, deltagande i ett evenemang eller medlemskap i en organisation och dessa används för att kontrastera den framställning som gjorts i medierna. Exempel utgör den läkare som både i yrket och på politiskt uppdrag besöker Rinkeby och som skriver:

Naturligtvis kan den positiva och mot den allmänna medierapporteringen starkt avvikande bild jag fick av Rinkeby bero på att Kvarnbysskolan har en ovanligt bra skolledning eller att de få infödda svenskar som finns i Rinkeby är en selekterad samling diehards på vilka inget biter. Eller är vi till dels vilseledda av en citybaserad journalistkår. (DN 101112)

Den egna kunskapen kan också användas för att utveckla ett annat sätt att se på en sak. Inför det amerikanska primärvalet 2000 utvecklar en skribent följande kritik:

Det stundande primärvalet i USA har föranlett viss uppmärksamhet i svenska medier. Man kan ana en viss fascination hos politiska reportrar över denna amerikanska process. Ofta reflekteras det över de många kandidaterna från samma parti och att primärvalen snarare splittrar än enar partierna inför det efterföljande presidentvalet. Dessa reflektioner är i och för sig intressanta men grundar sig dessvärre i okunnighet om det amerikanska politiska systemet. (DN 000203)

Därefter följer skribentens redovisning av hur systemet fungerar och genom denna kunnighet menar sig skribenten lämna ett bidrag till en fördjupad eller annorlunda förståelse för frågan.

En fjärde typ av text ger en personligt färgad kommentar till en aktuell mediehandling eller medietext. I denna insändare utvecklas inte en ståndpunkt eller uppfattning utan här är det en mer öppen reflektion kring något. En insändare rymmer en historisk parallell till ett bröllop i det svenska kungahuset:

Samtidigt som den kungliga bröllopsyran är på väg att nå sin kulmen pågår en tämligen het debatt om behovet av kungahusets framtida existens. I det sammanhanget kommer jag helt plötsligt att tänka på ett kungligt porträtt fö-

reställande Huset Bernadotte med anknytning till en annons från år 1899 publicerad av Ählén & Holm med den icke obekanta adressen Insjön.

Skribenten pekar på att det redan 1899 fanns massproducerade bilder av kungahuset och uttrycker en önskan att dessa ska komma till heders igen.

En femte typ av text i materialet är den där skribenten uttrycker en vädjan. I det studerade materialet finns bara en sådan text och den lyder i sin helhet:

Vädjan till medierna! Underminera inte klimatforskarna genom att bli megafoner åt allehanda lobbyister! En orolig farmor (DN 101120)

I ytterligare en insändare ingår en vädjan som del av en mer diskuterande text (DN 000128), men i denna text är inte vädjan det centrala. Genom att vädja utvecklas ingen kritik, utan här använder sig skribenten sig av mottagarens känsla av förpliktelse att lyssna till budskapet. I det citerade fallet ovan uttrycker skribenten samtidigt en oro för att mediernas ska agera osjälvständigt och ur det kan vi anta att det finns en kritik.

Genomgången ovan visar att kritiska iakttagelser eller omdömen om medier eller journalistik kan vara katalysatorer för eller ingå i andra debatter. Insändarna kan också ge skribenten en framskjuten roll genom att de berättar om sina egna erfarenheter, använder sig av sin kunskap eller kommer med personligt färgade kommentarer. Kritiken kan även vara dold under en vädjan. Redovisningen bygger endast på det lilla empiriska material som används i studien, men den visar redan på en bredd i sätten som kritik kan komma till uttryck i insändare.

I materialet fanns även tio insändare som hade en organisation som avsändare. Hur framträdande var kritiken i dessa insändare? I tre av dem finns en uttrycklig kritik av medier eller journalistik I den första insändaren går en företrädare för IOGT-NTO ut och kritiserar drogförhärlikande i svenska medier (DN 000819). I den andra bemöter en representant för Banverket felaktiga uppgifter om kostnader för projektet Botniabanan (DN 000205) och i den tredje påstår en företrädare för Socialstyrelsen att medierna sprider felaktiga uppgifter om sprutbyte för narkomaner (DN 000604). En av insändarna utgör vidare en politisk debatt där kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth polemiserar mot socialdemokratiska förslag till reglering av public service (DN 100901). Det innebär att fyra av tio insändare från organisationer hade ett mediekritisk eller mediepolitiskt relevant innehåll. Två insändare var svar från organisationer på kritik som tidigare förts fram i insändare och de utgör exempel på ansvarighet. I det första fallet ett svar av informativ karaktär från Reklamombudsmannen (DN 1012019) och i det andra fallet förklaring och försvarar från en redaktionell chef på SVT (DN 000916). Övriga insändare kopplade till organisationer hade en mer generell politisk

karaktär och diskuterade mansrollen, överdrivet säkerhetstänkande på fångelser och den politiska situationen i Egypten.

9.3.6 Skribenter som bara ger kritik

Vi ska nu närmare analysera de insändare som på ett framträdande sätt ger uttryck för kritik av medier och journalistik. I detta avsnitt behandlas de texter som bara lyfter fram kritikspekten och i senare avsnitt behandlas hur ansvar och förslag länkas till kritiken.

Något som förenar flera av insändarna som bara innehåller kritik är att de ger uttryck för att medierna har stark genomslagskraft eller makt. En av insändarna slår fast att ”Vi får det samhälle medierna trumfar i oss.” och ger som exempel ökat våld i sporten, ökat våld i samhället och vårdslöshet i trafiken (DN 001219). En annan tar upp alkohol och droger och menar att:

Man möter i dag en glorifiering av alkohol och andra droger. Det har blivit ett slags hyllning av fyllan. I en sådan respektabel tidning som Dagens Nyheter finner man artiklar där fyllan förhärligas. (DN 000819)

Ett annat område där mediernas genomslag uppfattas vara stort är demokratin. En insändare lyfter fram medierna som hotet mot demokratin efter att en folkhögskoleutbildning som tog upp just demokrati tvingats till nedläggning:

Det är inte diskussion och dialog med ungdomar som är ett hot mot vårt demokratiska samhälle. Det är mediernas makt över åsiktsbildningen och hur vi tolkar vår verklighet. (DN 000213)

Vidare säger skribenten:

Hur skall vanliga medborgare kunna göra sina åsikter hörda i en opinionsstyrd demokrati? Tidningarnas debattsidor är reserverade för en intellektuell elit. Demokrati ger inga häftiga rubriker. Vi folkbildare som arbetar för demokrati bland människor på gräsrotsnivå tvingas till tystnad. (ibid)

Konsekvenser av detta blir enligt skribenten att skolan utsatts för ”ett offentligt medieövergrepp utan möjlighet att få en offentlig upprättelse”.

Uppfattningen av mediernas makt som stor förefaller också vara kopplad till en viss uppgivenhet hos skribenterna. En annan av skribenterna menar att medierna har en avgörande och negativ roll för yttrandefrihet och debatt och skriver med hänvisning till en debattör att:

Han har tydligen inte uppmärksammat att varje uppstickare i Sverige med egna åsikter, det må vara i pressen eller på gatan - om de över huvud taget kommer till tals - omedelbart sablas ned i massmedierna, vanligen av någon vulgärjournalist som just sluppit ut ur den hönsgård som kallas Journalisthögskolan. (DN 000510)

Kritik mot journalistutbildning riktas också i en insändare som ifrågasätter journalisters förmåga att intervjua:

Om man lyssnar noga på intervjuer i radio och tv kan man fråga sig om det behövs någon journalistisk utbildning för att hålla i en mikrofon framför en person som förhoppningsvis skall ge intressant information. (DN 000211)

En av kritikerna ger också uttryck för att vara en av få som ser hur det verkligen ligger till, medan andra tiger eller hyllar det som pågår. Skribenten skriver med anledning av prinsessbröllopet 2010 att:

Hela hysterin påminner alltmer om HC Andersens saga Kejsarens nya kläder. Folket jublar. Hovnarrarna knäböjer. Den ende som genomskådar bedrägeriet är den klarsynte pojken (DN 100609)

Den klarsynte pojken är givetvis skribenten själv. I två fall utvecklar skribenterna också en förklaring, eller ett förslag till förklaring. I en insändare som kritiserar hur religion skildras i medierna ges följande förklaring:

Det finns en sida av religion som sällan kommer fram i medierna och det är att många svenska frikyrkor tar sitt ansvar rakt mycket mer än andra organisationer gör när det gäller behövande medmänniskor. Kanske är det just det som gör att religion anses som något suspekt i vårt svenska samhälle - inte kan man väl hjälpa andra människor utan att ha någon baktanke med det?

Insändare där bara kritik framförs kännetecknas av att de tillskriver medier mycket makt och att de ibland skrivs ur ett uppgivet perspektiv. I enstaka fall föreslår skribenten en förklaring till det kritiserade missförhållandet.

9.4 Ansvar och ansvarighet

9.4.1 Hur behandlas frågor om ansvar?

Ansvar för något kan tillskrivas på ett direkt sätt i en text genom att skribenten påstår att någon har ett ansvar. På denna explicita nivå är det bara sex av insändarna som tillskriver medier eller journalister ett direkt ansvar – tre om medier och tre om journalistik – medan 23 insändare lägger ansvar på aktörer utanför medierna och journalistiken. I det studerade materialet är det främst myndighetspersoner av olika slag som uttryckligen hålls ansvariga. Offentlig sektor i form av sjukvård, rättsväsende och kriminalvård, kommuner, städer samt ministrar, lyfts fram som ansvariga aktörer. Bara en privat organisation nämns – Röda korset. De kollektiva kategorier som används är

politiker och män. I ett fall är det individer, ”vi själva”, som ska ta ansvar och i ett fall handlar det om ett existentiellt ansvar ”inför livet”.

När externa aktörer tillskrivs ansvar kan också kritik föras fram mot medier eller journalister. I en insändare riktas kritik mot en lokalradiostations sätt att rapportera om inställda tåg, men ansvaret tillskrivs dock dem som bedriver tågtrafiken:

Kan någon ansvarig inom landstinget eller SL göra en insats och förklara vad som är "insatståg" eller "extratåg"? Speciellt eftersom dessa tåg finns i tidtabellerna som helt ordinarie tåg. (DN 000118)

I stället för att tillskriva ansvar kan ansvaret formuleras som en fråga om vem som har det eller som borde ta det. I en av insändarna oroar sig en skribent i samband med BSE-smittan för att skolmaten skulle kunna vara ohälsosam:

Borde inte grundskole- och gymnasieelever bli upplysta om BSE och lunchen de tar till sig? Borde det inte vara skolkökens ansvar att se till att ungdomar och barn kan äta obekymrat? Borde inte någon undersöka om det ens är något att oroa sig för i skolorna? (DN 001211)

I det studerade materialet finns ytterligare ett exempel där frågan om ansvar väcks, men där den riktas både till aktörer inom och utanför medierna. Insändaren behandlar hur våld i medier bäst kan motverkas och om det är möjligt att visa våld för att motverka våld:

Men kanske får denna film någon ung person att bli så rädd för att själv bli ett våldsoffer så att personen för säkerhets skull tar med sig en kniv, och kanske kommer denna kniv att hamna i en annan människas kropp. Vilka bär då ansvaret? (DN 100619)

Hur ser då de texter ut där medier och journalister tillskrivs ett uttryckligt ansvar? Alla kommer här att kort redovisas. Medierna tillskrivs i två av insändarna ansvar för att Sverigedemokraterna kom in i riksdagen 2010:

Om SD skulle komma in i riksdagen bär medierna ett tungt ansvar. De har gett partiet groteskt stort utrymme med sina oändliga, hypotetiska spekulationer om vad som ska hända om SD hamnar i vågmästarställning. (DN 100919).

Om inte de gamla riksdagspartierna hade sopat problemen med invandrings- och integrationspolitiken under mattan under alla år av rädsla för att kallas rasister så hade aldrig Sverigedemokraterna kommit in i riksdagen. Även medierna har ett stort ansvar för det som har skett. (DN 100921)

I den tredje texten efterfrågar skribenten någon myndighet som granskar reklam, eftersom medieföretagen inte har ett sådant ansvar.

Finns det någon myndighet som självmant granskar reklam? Det verkar inte så och utgivarna, tryckerierna eller medieföretagen har inget ansvar heller. (DN 101127)

De tre exempel där journalister kopplas till ansvar behandlar tre olika fall. I det första fallet handlar det om hur publicitet ser ut i miljöfrågor:

Ansvarsfulla journalister borde åtminstone vara neutrala när de presenterar åtgärder mot koldioxidutsläppen. Men i stället presenteras i många medier nyheter om koldioxidskatter på ett populistiskt sätt, sedda ur den egoistiske bilförarens synpunkt. (DN 000223)

I det andra fallet är det en skribent som ifrågasätter och vill diskutera vad som menas med att vara en ansvarsfull journalist:

Brooks hävdar att den ansvarstagande journalistens uppgift är att inte äventyra liv eller nationens säkerhet. Men frågorna inställer sig: Vilka liv skyddas? Vilken nation? (DN 101209)

Det tredje exemplet ger uttryck för kritik mot en specifik publicering och de journalister som står bakom denna publicering. Som svar på en granskning av psykiatrisk verksamhet som riktar sig till barn och unga skriver en person som arbetar med sådan verksamhet:

Om någon anser att en läkare, psykolog eller kurator begår ett fel i ett psykiatriskt behandlingsarbete kan denne anmäla den ansvarige behandlaren till Ansvarsnämnden, som därefter har till uppgift att göra en oberoende bedömning av det eventuella vårdfelet. Den enskilde behandlaren är den som sanktionerna kommer att riktas mot. Att ett par journalister tar på sig det oerhörda ansvaret att hänga ut och underkänna hela PBU-verksamheten är skrämmande och ödesdigert. (DN 000901)

Den av journalisterna utförda granskningen kritiserar och skribenten redogör sedan i artikeln för vilken skada som publiceringen har åstadkommit.

I underlaget finns alla insändare under två år som använder sig av orden medier, journalistik och journalist. Vare sig i hela materialet eller i de artiklar som är publicerade 2000 respektive 2010 hittar vi mer än några få exempel på att medier eller journalister explicit tillskrivs ansvar. Det explicita ansvarstillskrivandet ligger i det studerade materialet i första hand på olika aktörer i deras omvärld, och då främst företrädare för offentlig verksamhet eller dess styrande politiker. Uttryckliga frågor om vem som ansvarar förekommer i några fall i materialet. Sammanfattningsvis så diskuteras inte frågan om ansvar på ett direkt och uttryckligt sätt kopplat vare sig till medier eller journalister mer än i enstaka fall.

Som vi tidigare sett i analysen av debattartiklar så ger inte studiet av explicit ansvar hela bilden av hur ansvar behandlas. Ansvar kan också tillskri-

vas implicit. Det kan följa ur den kritik som förs fram genom att vissa aktörer omnämns eller pekats ut. Hur ser då det implicita tillskrivandet av ansvar ut? På vilket sätt framgår det i texten att någon antas ha ansvar? Texterna visar återigen på en komplexitet i hur ansvar kan tillskrivas.

9.4.2 Implicit ansvar och kritik

I ett tiotal insändare kombineras kritiken med att de som är ansvariga implicit pekats ut. Vad för slags ansvar avses och vem är det som ansvarar för detta enligt skribenterna?

I tre insändare efterfrågas mediernas bevakning av ett område eller att de ska granska en företeelse. I en fjärde riktas frågan till journalister:

Ingenstans i medierna får man höra talas om oss som var antinazister under andra världskriget.[...] Varför? (DN 000201)

Israelernas bomber gör heller ingen skillnad på kvinnor och barn. Men det som upprör mig mest är att svenska massmedier inte har några som helst synpunkter på det som händer. Finns det någon som kan upplysa mig om varför? (DN 000214)

Att lura det svenska folket går lätt, men hur är det med våra förtroendevalda riksdagspolitiker? Medier? (DN 000416)

Varför ifrågasätts aldrig den offentliga reklamens vara eller icke vara? Varför tar ingen journalist upp vår gemensamma rätt till en ren stad? (DN 000215)

I en annan insändare kritiseras våldsinnehållet i medierna och kritiken riktas främst mot amerikanska medier. Frågor riktas både till dem och till svensk public service:

När ska vi få se några protestaktioner mot dessa vålds- och sexfientliga ideal som dagligen sköljer över oss från den amerikanska medvetandeindustrin? Och när ska vi få ett alternativt utbud av filmer som förmedlar levande, sinnliga parförhållanden i våra public servicekanaler? (DN 000228)

En skribent ser med oro på det sätt som islam beskrivs i medierna och ansvaret för detta tillskrivs också de etablerade medierna:

Men att det även sker i medier som spelar en inte obetydlig roll som opinionsbildare (jag syftar inte enbart på DN) är högst problematiskt. Eller handlar allt numera om maximerandet av publikstorlek? (DN 001126)

En annan skribent ser problem med hur medierna behandlar kvinnor och chefskap. Skribenten ger också sin egen tolkning till förhållandet:

Nu har det kommit ännu en undersökning som visar hur få chefer i Sverige som är kvinnor. Bara en av fyra. Det gäller även kommunala bolag och medierna förfasar sig.[...] Förvånande att de fria medierna aldrig ens överväger eventualiteterna att de aktuella männen faktiskt är mer meriterade eller att det kan finnas kvinnor som helt enkelt inte vill bli chefer utan är så kloka att de prioriterar annat än karriären i sina liv. (DN 100103)

I en åttonde insändare lyfter skribenten bristen på oberoende granskning av journalister som ett problem:

Vem granskar vem när det verkar ha blivit fel?[...] Journalister granskar journalister (PON). Finns skräväsandet kvar? (DN 101204)

I en nionde insändare kritiseras massmediernas prioritering mellan partier inför valet. Sveriges pensionärers intresseparti får, enligt skribenten, ingen uppmärksamhet, men:

Däremot skrivs spaltmeter om ett främlingsfientligt parti som har sina rötter i rasistiska sammanslutningar och som försöker etablera sig i samma politiska församlingar som SPI. Massmedierna, den tredje makten i en demokrati, har svårförståeliga prioriteringar. (DN 100919)

I en tionde insändare kritiseras den satsning som SVT gör på Melodifestivalen vilket får till följd att medierna inte har resurser att bevaka annan musik:

Effekten blir att inga resurser finns kvar, varken hos musikförlagen eller medierna att öppna portarna [till] det som lever och frodas utanför. (DN 101128)

Ansvarstillskrivandet sker i flera av dessa texter genom att ställa uppfordrande frågor – till bevakning, granskning eller att göra andra slags prioriteringar och presentationer. Den sist refererade skribenten presenterar också en effekt eller konsekvens av det kritiserade förhållandet, en konsekvens som utgör del av det problem som presenteras. Här presenteras dock inga förslag till lösningar av problemet. Likaså i de fall där skribenten erbjuder en tolkning av ett förhållande. I förlängningen av tolkningen ligger ett eller flera förslag, men något förslag formuleras inte.

9.4.3 Ansvarighet

Frågor om ansvarighet har en framträdande roll i några få av insändarna. Vi ska här titta närmare på dessa. I en ovan citerad artikel om psykiatrisk ungdomsvård ifrågasätts om två journalister har handlat ansvarigt:

Att ett par journalister tar på sig det oerhörda ansvaret att hänga ut och underkänna hela PBU-verksamheten är skrämmande och ödesdigert. Har DN:s

reportrar Ulrika By (DN 22/8) och Gudrun Renberg (DN 23/8) tagit sig tid att fundera över konsekvenserna? (DN 000901)

Enligt skribenten är konsekvensen ett ökat antal självmord och en ensidig bild av hur verksamheten bedrivs:

Det goda arbetet och stora engagemanget hos behandlarna som legat bakom ungdomarnas förändrade attityd riskerar nu slås i spillror. Och vad blir följden? Det rimliga svaret är att många ungdomar kommer att välja bort PBU med en ytterligare ökning av självmorden. Det är beklagligt att ingen journalist har ägnat lite tid åt att försöka göra en bedömning av hur många unga människors liv som räddats genom samtalsterapi på PBU. (DN 000901)

Journalisterna svarar på insändaren samma dag och skriver:

De fallbeskrivningar vi lyfte upp är tyvärr inte unika. Många, många ungdomar och föräldrar har hört av sig och stärkt den bild vi ger.[...] Om PBU som organisation har svårigheter, vilket även professionella bedömare inom området menar, ser vi det som vår uppgift att granska även det. (DN 000901)

Journalisterna hänvisar här till ytterligare belägg – från ungdomar, föräldrar och professionella – som stärker den bild som getts i artiklarna. De är därmed beredda att ta ansvar för sina artiklar och den kritik av vården som där förs fram.

Ett tydligt krav på att utkräva ansvar ger en insändare som tar upp SVT:s behandling av en uppmärksammas gruppvåldtäkt i Rissne. Skribenten undrar om "tv:s nyhetsprogram lider för svårt av nyhetstorka. Är det därför man ständigt försöker provocera fram nya bråk mellan rasister och invandrare?" (DN 000208). Skribenten redogör sedan för problemet genom följande beskrivning:

En kvinna intervjuas och hon säger: "Dom (invandrarna) hatar oss (svenskar), dom har startat raskrig mot oss." Inget mer. Reportaget är slut. Jag hänger inte med. Vore det mer acceptabelt om förövarna var svenskar? Det här är förtal. Jag är helt oskyldig till brott, liksom de flesta andra invandrare. (DN 000208)

Kvinnan formulerar slutligen ett mycket starkt krav på ansvarsutkrävande:

Mediernas roll i folks uppfattning om saker och ting är avgörande. Jag kräver rättvisa. Jag kräver en offentlig ursäkt. Mina barn ska inte behöva bära skulden för andras brott för att det enda gemensamma de har med dessa killar är att de inte är svenskar. (ibid)

I denna insändare får inte reportrar eller ansvariga på SVT eller Aktuellt komma till tals, till skillnad från det tidigare refererade fallet.

Sammanfattningsvis har frågor om ansvarighet inte så stor roll i materialet. Det kan kanske förklaras av att skribenterna skriver i rollen som medieanvändare eller mediekonsumenter och att de inte redogör för erfarenheter eller särskilda kunskaper om journalistik eller medieproduktion.

9.5 Förslag och respons

9.5.1 För det dialog och med vem förs dialogen?

Med vem eller vilka är det skribenterna kommunicerar? I vilken utsträckning blir den en dialog inom ramen för insändarsidorna – över tid eller i samma publicering? Vilka är det som kommer till tals i denna dialog? Vi ska här översiktligt besvara dessa frågor.

Nio av de studerade insändarna utgör svar på tidigare insändare i Dagens Nyheter, vilket betyder att en förhållandevis liten del av insändarna innebär en dialog som förs inom ramen för insändarsidan. I två av insändarna ges vidare direkt svar, vilket innebär att denna möjlighet används mycket sparsamt.

Insändarna är däremot i större utsträckning anknutna till annan mediepublicitet – främst i tidningar och tv – och i några fall hänvisar texterna till debatt eller insändare i andra medier än DN. I 23 artiklar finns hänvisningar till annan mediepublicitet och i tre finns hänvisning till andra opinionsbildande publiceringar. Intertextuellt är alltså insändarna starkare kopplade till andra medier än till insändarsidan i den tidning som de publiceras.

Vem är det då som svarar? Tre de åtta skribenter som svarar på tidigare insändare företräder en organisation. Denna typ av skribent är alltså överrepresenterad i materialet. I insändarna ges organisationen möjlighet att rätta felaktigheter som förekommit i medierna eller att informera:

Jag reagerar mot Lars Enelings (DN 18/2) beskrivning av Botniabanan. De siffror han bygger på, och som har valsat runt i vissa medier, är nämligen felaktiga. Det är inte så att Botniabanan ser ut att bli dyrare än beräknat. Tvärtom håller den budgeten. (DN 000225)

Såvida inte nya uppgifter framkommer i utredningen kommer Socialstyrelsen att kommunen eller landstinget får möjlighet att permanenta verksamheterna, men inte att sprututbytet utvidgas som felaktigt påstått i medierna. (DN 000604)

Som svar på två insändare om sexistisk och vilseledande reklam är det dags att informera om möjligheten att anmäla reklam. (DN 101201)

I de fall som skribenten får svar direkt är det reportrar på Dagens Nyheter som svarar på kritik som framförts mot tidningen. I det ena fallet ges en

förklaring (DN 000614) och i det andra fallet försvarar reportrarna publiceringarna genom att hänvisa till ytterligare belägg (DN 000901). Svarsmöjligheten på insändarsidan används i detta material på ett asymmetriskt sätt, för det första genom att tidningen själv kan kommentera kritik som riktar sig mot den och för det andra genom att företrädare för organisationer ges möjlighet att bemöta felaktigheter eller att komma med sin egen bild.

I vilken utsträckning riktar sig då skribenterna vidare och söker engagera till ytterligare debatt? Som vi tidigare har sett så ställs det frågor i flera av insändarna. Generellt kan alla texter ses som svar på tidigare publicerade texter och som uppmaningar till vidare kommunikation, men i vissa av texterna är frågekaraktären mer framhåvd. I det tidigare har detta analyserats i termer av ansvarstillskrivande, att någon uppmärksammas som ansvarig explicit eller implicit, men att ställa en fråga är också att söka respons och att försöka få till stånd kommunikation. Att ställa frågor om vem som ansvarar och att rikta frågor till någon utpekad aktör är två former för att inspirera till kommunikation. I det analyserade materialet finns dock inga exempel på att svar på sådana frågor ges. Att så inte är fallet kan hänga samman med urvalet, då det utgår från sökord istället för kedjor av texter som publiceras under en period.

9.5.2 Reaktionen och förslag till åtgärder i insändarna

Vilka är de förslag till åtgärder som förs fram och hur reagerar skribenterna? Hur är förslag länkade till kritiska påståenden och tillskrivande av ansvar? I detta avsnitt görs först en redogörelse för vilka förslag och reaktioner som förekommer i texterna och sedan hur de är länkade till kritik och tillskrivande av ansvar.

Genom en textnära analys har samtliga förslag och känslouttryck som förs fram i texterna kodats. I en första kodning identifierades ca 100 olika förslag och reaktioner och dessa reducerades till 24 grupper som i en modell kom att sammanföras till fyra övergripande kategorier. Dessa kategorier var sanningsaspekt, produktionsprocesser/produkter, frågor om debatt och diskussion med omvärld samt känsloreaktioner. Denna första analys visade dock rymma en inkonsekvent kodning, då inte någon skillnad gjorts mellan hur skribenterna handlar genom och i sin text och de förslag som de för fram i sina texter. En omkodning av materialet gjordes där förslag som förs fram i texten skiljdes från skribentens känsloreaktioner. Vid omkodningen av materialet användes tre kategorier: förslag riktade mot medieaktörer som förs fram i texterna, förslag riktade mot andra typer av aktörer och slutligen känsloreaktioner och hur skribenterna använder sig av språket. I det följande redovisas hur många olika koder som identifierats i materialet, inte hur många exempel av varje som finns i texterna.

Bland förslag riktade till medieaktörer har de som berör sanningsaspekten störst bredd och här finns nio olika förslag. Sätt och former för berättande tas upp i sex förslag och att medierna också i högre grad bör vara granskande lyfts fram i sju olika förslag. Sanning, berättande eller granskning är därmed tema i sammantaget 22 förslag.

Tolv, ofta mycket konkreta förslag, tar upp hur mediernas produkter kan förändras. Det är bl. a. förslag om bättre dokumentation och källor, förändrat språkbruk samt ändrat format och redigering. Bara ett av dessa förslag behandlar produktionsprocessen och föreslår att medierna ska sluta att ”jaga” en person.

I åtta förslag tas också frågor om debatt och diskussion om medier och journalistik upp. Några skribenter vill initiera nya debatter. En skribent vill se en debatt om ”nyhetsjournalistikens mål och metoder i detta land” (DN 000926). I en insändare är det en debatt om journalisters roll i politiken som efterfrågas:

Att även journalisters bevakande av politiska nyheter och politiker kan ifrågasättas och diskuteras. Det behövs för kårens trovärdighet och anseendes skull. (DN 000926)

Ett inlägg om offentlighetsprincipen vill vidare bana väg för en demokrati-debatt:

Den här debattartikeln bör ses som en uppmaning till journalister, privatpersoner och politiker att på allvar börja diskutera hur vi i framtiden vill förverkliga vår demokrati i Sverige. (DN 001123)

Ytterligare förslag på nya debatter är mellan troende och icke-troende om religion i medier (DN 001223) och om villkoren för marknadsföring i medierna (DN 000212). Som vi ser står journalister i fokus i flera av dessa förslag till debatt och diskussion.

Andra skribenter vill att debatter ska föras på annat sätt. Här efterfrågas en kunnigare och mer nyanserad debatt om islam som förs i demokratisk anda (DN 000128), debatter föreslås också bli ärligare (DN 000222), vara utan personangrepp (DN 100518) och erbjuda fördjupning (DN 101222).

En skribent föreslår diskussion om hur man bäst kan hjälpa ungdomar med psykiska problem, men ”det behövs inte artiklar vinklade så att vi stjälpur den professionella hjälp som faktiskt finns” (DN 000901). I sitt svar skriver de båda kritiserade journalisterna samma dag:

Vår förhoppning är att våra artiklar kan bidra till att starta en diskussion om vilka förändringar, resursmässiga som organisatoriska, som behöver göras för att förbättra värden för de allt fler unga som är i kris.

I sju förslag behandlas behov av regler eller extern granskning. Fyra av förslagen tar upp reklam, ett behandlar regler för public service tv och två avser journalistik. I båda journalistikfallen uppmanar skribenten Pressombudsmannen, PO, att granska ett missförhållande – mediedrev samt sakliga brister i valbevakningen. Utöver dessa förekommer förslag som hänger samman med värden, ansvar och rättvisa och dessa förslag kan kopplas till förslagen om regler och extern granskning.

I jämförelse med förslag riktade till medier eller journalistik är det färre som riktas till andra aktörer. Flera av dessa förslag riktar sig till politiker och uppmanar dem att förklara sig, erkänna sitt misslyckande eller att ompröva sin syn på något. I ett av få kraftigare uttryck föreslår en skribent att en ljugande politikers mun ”borde tvättas med tvål!” (DN 000118). Tre av förslagen har också mobiliserande politisk avsikt och behandlar pensionärers politiska inflytande samt fredsrörelsens protester mot kärnvapen. Statliga medel till oberoende forskning, Vinter-OS till Stockholm och att ge ekonomiskt stöd till Island är tre andra förslag som finns i materialet.

I några fall har förslagen även en koppling till medier och journalistik. En skribent hyllar Elvis Presley genom att åka till hans hem Graceland och pekar på hur Elvis felaktigt smutskastats och kritiserats av medierna. En annan skribent vill se poeten Göran Greider som kulturminister. I debatten om svenska kyrkans roll i svenska medier föreslår en skribent att kyrkan borde starta sina egna kanaler för kommunikation (DN 001223). Slutligen vill en skribent ge Djurrättsalliansen Stora Journalistpriset för deras reportage om djurplågeri i minknäringen (DN 100813).

I förhållande till politikerna visar förslagen på en tydlig koppling till ansvar och ansvarighet. När det gäller intresseorganisationer är det istället mobilisering som står i centrum. De fyra sista exemplen visar på hur skribenterna vill lyfta fram en positiv förebild samt att föreslå alternativ till etablerade medier och deras sätt att prioritera eller premiera.

Avslutningsvis ska kort de exempel på känslor som kommer till uttryck i insändarna redovisas. Inte så många olika typer av reaktioner finns företrädda och det stora flertalet är negativa. Bland de negativa märks trötthet, bedrövelse, beklagan, sorg och avsky. Bland de positiva finns gratulation, hopp och hyllning. I nästan samtliga fall är det skribenter som ger uttryck för sina egna känslor, men i några fall kommer de med förslag som riktar sig mot medier eller mot andra aktörer och som inbegriper känslor.

I det första fallet handlar det om att kritiker borde ändra inställning till en konstnär som får mycket medieuppmärksamhet:

Varför inte lyfta på hatten för honom och gratulera i stället för att känna sig hotad och hata? (DN 001103)

I en andra text uppmanas medierna att reagera känslomässigt inför totalitär politik:

Därför borde våra demokratiska partier och medier nu på ett kraftfullt och övertygande sätt visa sin avsky för totalitära idéer. (DN 100312)

Slutligen finns det ett exempel där känslouttryck riktar sig till aktörer utanför medier och journalistik. I den ovan refererade Elvisinsändaren skrivs:

Den 8 januari 2010 kommer jag att befinna mig i Memphis för att hylla Elvis Aaron Presley på 75-årsdagen. Runt om i världen kommer han förstås att firas av otaliga beundrare. Elvis var en unik person som hade enorma influenser över hela världen. (DN 100108)

Skribenten ger sin oreserverade hyllning till sin förebild och vill att även andra ska inse idolens betydelse. Sammanfattningsvis så utgör känsloreaktionerna en liten grupp utsagor, jämfört med förslag som riktar sig mot medier, journalister eller journalistik. Även förslag som riktar sig mot externa aktörer förekommer i liten utsträckning i det studerade materialet.

9.5.3 Kritik och förslag

Hur ser då kopplingen mellan kritik och förslag ut? Vi ska först ge exempel på insändare där kritik och förslag kopplas samman utan att innehålla ett utvecklat resonemang om ansvar. I den senare delen av avsnittet görs en jämförelse mellan de kategorier av kritiska påståenden och förslag som identifierats i materialet.

I en text som behandlar hur medierna tar upp ätstörningsproblematiken i reportage och bilder utvecklas en hel serie med konkreta förslag.

Det är bra att medierna har börjat ta upp ätstörningsproblematiken. Men jag tycker att det oftast görs på fel sätt. Bilderna och reportagen visar smala och framgångsrika kändisar och vanliga tjejer. Man får nästan intrycket att det är trendigt att ha en ätstörning. Det är mycket sällan som helvetet bakom en ätstörning beskrivs. (DN 000219)

Resten av insändaren ger sedan flera konkreta förslag som skulle kunna gestalta ätstörning på ett mer realistiskt sätt, dock utan att det sägs i artikeln vem som ska göra vad. Allt hänvisar tillbaka till inledningens ”medierna” och dess bilder och reportage.

Under rubriken ”Tomheten breder ut sig” behandlar en annan skribent hur innehållet i dagstidningar växer i volym, men inte i substans.

Särskilt de stora huvudstadstidningarna skulle kunna minskas till halva pappersinnehållet och göras lätthanterliga till formatet och samtidigt mer lättbegripliga. Kanske billigare också? (DN 000317)

I insändaren kritiserar kulturskribenter och krönikörer för att skriva utdraget och substanslöst, men den som främst tillskrivs ansvar är ett ”man” verksamt

inom pressen. I en insändare kritiseras vidare jakten på partisekreteraren i moderaterna, Sofia Arkelsten, och skribenten menar att det inte behövs några grävande journalister i detta fall:

Skrivarierna om Sofia Arkelsten visar tydligt att hon bara gör sitt jobb.[...] Sluta alltså att jaga Sofia. Om Thomas Östros skulle sova med fienden vore det däremot motiverat med grävande journalister och stora rubriker. (DN 101101)

Arkelstens handlande är enligt skribenten motiverat och innebär inte att hon ”sover med fienden”. Skulle så vara fallet är en granskning av henne motiverad.

Ytterligare två exempel på kritik som kopplas till förslag utan att utveckla en ansvarsbeskrivning behandlar mediespråk och användning av ordet ”fattigpensionär” (DN 000414) samt reklamreglernas tidsenlighet (DN 000828).

Den induktiva kodningen av kritiska utsagor och förslag baseras på materialets sätt att formulera kritik och förslag. Hur förhåller sig då grupperna av kritik till grupperna av förslag?

Insändarna innehåller fler punkter av kritik än förslag och varje kritiskt yttrande åtföljs inte av ett förslag. De mest framträdande likheterna mellan kritik och förslag är att frågor om vad som publiceras, hur det publiceras och sanningshalten i det publicerade har en framträdande plats såväl i kritik som bland förslag. Även frågor om debatt, diskussion och dialog mellan medier och omvärld är tydligt representerat både i kritik och förslag till åtgärder. De mest framträdande skillnaderna är att frågor om makt behandlas olika i kritik och förslag. I kritiken är maktaspekten en av de mest framträdande, men i förslagen är den närmast osynlig. Ett fåtal förslag behandlar mediernas eller journalistikens makt – vilket det tidigare givits exempel på (DN 000213, DN 001130, DN 001223). En annan framträdande skillnad är att kritik som har en etisk implikation inte motsvaras av utvecklade förslag för hur etiken ska hanteras. Bara några få av förslagen talar explicit om etiska förhållningssätt eller att utveckla nya former av etik för medier eller journalistik. Däremot poängteras behovet av debatt om medier och journalistik och i en sådan debatt kan frågor om etik komma att utgöra en väsentlig del.

9.5.4 Kritik, ansvar och förslag

Bland de insändare som har medier och journalistik som huvudtema kombinerar kritik, ansvar och förslag i ett 20-tal texter. Dessa utgör därmed exempel på den mest välutvecklade kopplingen mellan kritik, ansvar och respons. På vilket sätt behandlar dessa insändare medier, journalister och journalistik? Insändare som behandlar bara medier, bara journalister/journalistik samt de som innehåller båda presenteras i tur och ordning.

Endast medier behandlas i fem insändare från 2000. Mediernas betydelsefulla roll för att forma uppfattningar poängteras mot bakgrund av Aktuellt, nyhetsprogram, reportage och reportars sätt att tala om invandrare när brott eller brottsmisstänkta bevakas. I en insändare kräver en kvinna rättvisa och en offentlig ursäkt samt kommer med förslag att ”tala om sanningen”, nämligen att ”de bara är omogna barnrumpor och att deras dåd är fruktansvärt, vilket ursprung de än har?” (DN 000208). I en annan insändare är det mediernas sätt att behandla brottsmisstänkta som tas upp, nu med avseende på de misstänkta sjukdomar och diagnoser (Asperger). Insändarskribenten vill att medierna ska sluta att spekulera om orsakerna bakom brott och ge en mer positiv bild av Aspergers sjukdom (DN 001015). Den tredje insändaren tar även den upp hur medierna gestaltar invandrare och skribenten menar att ”medieetablissemangen” tagit över högerextrema partiers sätt att beskriva:

Vi "svenskar" är per definition goda. Gruppen "invandrare" består per definition av onda människor och de kan ständigt misstänkas vilja skada, mörda eller begå brott mot oss goda "svenskar". (DN 001213)

Mediernas behandling av islam kritiseras i nästa insändare och förslag om debatt förs fram:

Vi muslimer blir alltmer oroliga för den politiska utvecklingen i världen samt medie- och nyhetsbilden av islam som i betydande grad är präglad av etnocentrism, förenkling och inte så lite felaktigheter.[...] Vi vädjar i rättvisans namn till alla typer av massmedier att en fortsättning av denna debatt anordnas, med någorlunda kunniga och insatta opponenter, på båda sidor. (DN 000128)

I den femte insändaren som bara nämner medier diskuteras den kristna kyrkans dominans av etermedier och tryckta medier. Här föreslås att kyrkorna startar egna medier:

I medierna har snarast det kristna inflytandet ökat. Politisk nykonservatism, nyandliga strömningar och ett allmänt kulturkonservativt sekelskiftesklimat ligger bakom.[...] Finns någon annan ideologi än den kristna som oemotsagd får framföra sitt budskap i folkets medier? Låt den rika kyrkan starta egna kanaler för den vertikala kommunikationen! (DN 001223)

Hur ser då behandlingen av journalistik och journalister ut? Under avsnittet om ansvarighet togs DN:s granskning av ungdomspsykiatrin upp. Denna insändare rymmer inte bara kritik och ansvar utan också flera förslag:

Det behövs många artiklar för att tydliggöra hur dåligt många ungdomar mår i dag, hur tragiskt ett genomfört självmord är, hur hårt det drabbar och hur många det drabbar. Det behövs upplysning om hur man bäst kan få hjälp. Det behövs diskussioner om hur vi bäst kan hjälpa. Och strålkastarljuset behöver

sannerligen riktas mot de begränsade och ansträngda resurser samhället har att hjälpa ungdomar i kris. (DN 000901)

I sättet att behandla invandrare vill en skribent se större precision från journalisternas sida:

Ni journalister får göra er besväret att vara mindre nonchalanta när ni känner ett trängande behov av att nämna något om invandrarens bakgrund.[...] Invandrare må kallas för invandrare i all evighet, men låt bli deras bakgrund tills det finns någonting sanningsenligt och intressant att berätta om den. (DN 000215)

Sättet att redovisa opinionsmätningar diskuteras i en insändare och skribenten är starkt kritisk:

Samma sorts lögner upprepas månad efter månad i tidningen av olika journalister.[...] Är det inte dags för PO att ta sig en titt på alla dessa väljarundersökningar som månad in och månad ut lurar läsarna? (DN 000614)

Sanktioners effekter och bristande mediebevakning av Irak behandlas i en insändare där journalisten John Pilger också lyfts fram som inspiratör:

Likaså är det väldigt tyst om journalisten John Pilgers senaste dokumentär inifrån Irak, en dokumentär som vållade stor uppmärksamhet när den sändes på brittiska ITV i mars. Pilger intervjuar både cancerläkare i Bagdad och talesmän från Vita huset. Pilgers film är ännu inte visad i svensk tv. I Uppsala har Kvinnor för fred lyckats beställa en videokopia för offentlig visning den 6 augusti, förutsatt att vi ej tar inträde. (DN 000805)

Denna insändare är också en av dem som vill uppmana till gemensam politisk handling genom att sprida och ta del av Pilgers film. I den sista insändaren i denna grupp behandlas bevakningen i samband med Laila Freivalds avgång som justitieminister. I denna insändare står journalistiken i fokus.

Så har då drevjournalistiken firat en ny triumf! Gratulerar! Ni har fått en duglig minister att avgå igen. Nu samlas väl gamarna snart och belönar varandra med stora journalistpriset i vanlig ordning. Man frågar sig upprört vart nyhetsjournalistiken är på väg. (DN 000926)

Drevjournalistik och nyhetsjournalistik ses här som förklarande faktorer och dess aktörer benämns metaforiskt som gamar. Journalisters makt lyfts vidare fram i den senare delen av texten:

Så till den milda grad har journalisterna dompterat politikerna att de inte ens i detta solklara fall törs gå emot pressen och ställa upp för Laila Freivalds. Det är hög tid att vi får en debatt om nyhetsjournalistikens mål och metoder i

detta land, men vem vågar ta upp en sådan? Vågar man hoppas att PO kan ta initiativ till detta? (ibid)

Både medier och journalister nämns i sex av insändarna. I den första kritiserar att det finns olika normer för marknadsföring av olika slags varor. Musik och CD-skivor tas som exempel på en typ av vara som kan få närmast obegränsad uppmärksamhet i medier och journalistik:

Ett annat område som också gynnas alltmer av medier och journalister är idrotten - där männen och kvinnorna i många fall också är företag. Vissa, till exempel basketstjärnor i USA och svenska hockeyspelare där, är större än de i musikbranschen både i att få gratisreklam i medierna och i att tjäna pengar på sitt företagande. (DN 000212)

En andra skribent kritiserar smyg reklam i samband med ett nyhetsinslag om röststyrning av telefoner:

Plötsligt studsade jag till. Jag fick syn på en reklampelare som visade Ericssons nya röststyrda mobiltelefon. Varför? Journalisten gjorde ingen kommentar. Bilden bara flimrade till.[...] Enskilda människor har väldigt lite att sätta emot stora korporationer, framför allt när de gör sak samma med medierna. Vi blir manipulerade. (DN 000310)

I detta fall är journalisten passiv, vilket leder fram till att medier och företag kan manipulera tittaren. I en tredje insändare kritiserar ett populistiskt sätt att berätta om skatter i medier:

Ansvarsfulla journalister borde åtminstone vara neutrala när de presenterar åtgärder mot koldioxidutsläppen. Men i stället presenteras i många medier nyheter om koldioxidskatter på ett populistiskt sätt, sedda ur den egoistiske bilförarens synpunkt. (DN 000223)

Här kombineras bristande ansvar hos journalister med populistiska medier. I nästa exempel görs också glidningen mellan journalister och medier utan att reflektera:

Jag följer de svenska journalisternas rapporteringar angående Österrike mycket noga, och jag måste tyvärr konstatera att vissa journalister letar efter sensationer utomlands för att mörklägga de stora bristerna som finns i den svenska demokratin.[...] Men det sätt som den svenska regeringen och de svenska massmedierna dömer, bedömer, misskrediterar och nedvärderar inte bara Haider på utan också det österrikiska folket är verkligen oerhört. (DN 000718)

Likvärdig behandling av män och kvinnor diskuteras i en insändare. I denna lyfts också det nära sambandet mellan journalister och massmedier fram:

Om en journalist däremot skulle understå sig att kommentera en kvinnlig politikers attraktionskraft skulle detta definitivt inte passera obemärkt. Låt oss ställa samma krav på behandlingen av manliga politiker. Oavsett kön förtjänar en offentlig person att bemötas med mer respekt än vad som har varit fallet i massmediernas beskrivning av Thomas Bodström. (DN 001017)

Det sista exempel som ska ges här tar upp bevakningen av justitieminister Laila Freivalds vilken skribenten ser som mycket problematisk.

Jag tror att det är många med mig som inte vill ha ett samhälle där en av samhällets maktutövare, journalistkåren, så missbrukar sin ställning. [...] I analyserna [...] talar man om "socialdemokratins moral" och hur den krävde justitieministerns avgång. Den moralen finns säkert och låt den i så fall verka. Men det var inte den som fick Freivalds att avgå. Det var mediedrevet; det kunde vi alla se som såg bilderna på Freivalds utanför hennes lägenhet. Hon var rädd, jagad och skyddade sin familj. (DN 000926)

Gränsen mellan journalister och medier/massmedier är i dessa fall porös eller upplöst. En underliggande logik i exemplen ovan är att det journalister gör summerar upp till vad medierna gör. Vi ser också inslag av resonemang som bygger på vad journalistiken, nyhetsjournalistiken och drevjournalistiken leder till, men i flertalet exempel är det medier eller journalister som är aktören.

De sex insändarna från 2010 som innehåller såväl kritik, ansvar och förslag är alla korta och två av dem behandlar enbart medier, två behandlar enbart journalistik och två nämner båda.

De båda insändare som bara tar upp medier behandlar kungafamiljen under rubriken "Medierna hetsar mot kungafamiljen (DN 100518) samt medie-företagens inställning till fildelning och att de motverkar sina egna intressen genom att inte dra nytta av fildelningen (DN 100818).

I den första av texterna som bara tar upp journalister eller journalistik ifrågasätts en DN-rubrik om fartkameror som visar fel. Skribenten menar att det finns flera tekniska felkällor och föreslår två mer rättvisande rubriker:

I detta fall hade det varit riktigare med rubriken Alla mätare kan visa fel eller till och med Journalister kan ha rätt. Men det väcker förstås inte samma intresse. (DN 100814)

I nästa insändare kritiserar hur journalister görs till idoler på ett sätt som upplöser skillnaden mellan yrkesroll och privatperson:

Jag undrar om yrkeskunnandet och kreativiteten helt har avstannat inom SVT? Ligger det verkligen inom SVT:s uppdrag att göra dessa idolporträtt av sina egna journalister och nyhetsankare? Som tittare vill jag inte känna till deras privata liv, det stör mig när jag ska ta del av deras framträdanden och vad de har att säga. (DN 1005015)

Journalister och medier tas båda upp i två insändare som behandlar hot mot yttrandefrihet, i Sverige och i utlandet. I den ena uppmanar skribenten politiker och medier att försvara de journalister och konstnärer som utsätts för hot:

Därför borde våra demokratiska partier och medier nu på ett kraftfullt och övertygande sätt visa sin avsky för totalitära idéer. (DN 100312)

I den andra insändaren söker skribenten stöd för att hjälpa en fängslad journalist i Ryssland:

Ryska myndigheter är emellertid lyhörda för internationell kritik, och fallet Sokolov är tillräckligt allvarligt för att motivera aktion från svenska medier och politiker. (DN 100608)

I de båda sista exemplen föreslår skribenten att medier och politiker gör gemensam sak när journalister hotas. Återigen ser vi att det är journalister som behandlas, inte journalistiken.

9.6 Kritik av två typer

I kapitel två och fyra beskrevs två grundläggande varianter av kritik. För det första den kritik som rymms inom gällande regler eller normer och som tar till sin uppgift att upprätthålla dessa. Denna kritik lyfter fram brister eller problem som är relaterade till sådana normer eller normsystem. Den andra typen av kritik ifrågasätter istället regler, normer eller normsystem och vill se en förändring av dessa.

Texterna i materialet har kodats med avseende på dessa båda typer av kritik. Då många av insändarna i första hand diskuterar något annat än medier eller journalistik har dessa lämnats utanför analysen. Sex av insändarna innehåller positiv kritik, de har kodats efter vilka implikationer kritiken har – om den ger stöd till normupprätthållande eller normändring.

Av de 149 insändarna har 115 kunnat bedömas och även några insändare där medier eller journalistik utgör ett underordnat tema har alltså beaktats i denna bedömning. 85 insändare var av typen normupprätthållande och 30 av typen normförändrande. Slutsatsen blir att kritiken i det analyserade materialet i första hand rör sig inom de ramar som medier och journalistik själva sätter upp. De fall av normförändring som kommer till uttryck är av fyra slag. För det första föreslås regeländringar av olika slag. För det andra bygger kritiken på en tydligt uttryckt värdering – främst politisk men även kulturell. För det tredje hämtar kritiken sin legitimitet från något område utanför medier eller journalistik. Och för det fjärde finns exempel på radikalt ifrågasättande kritik.

Förslag till regeländringar eller extern granskning ges i insändare som behandlar reklam, sponsringsregler för public service och journalistik. Journalistiken brister i granskning genom att journalister granskar sig själva.

Tabell 9.6: Rubriker i normförändrande insändare

	Artikelrubrik	Datum
1	Religion framställs som suspekt	000317
2	Invandrare kan inte dras över en kam	000208
3	Aktuellt gav felaktig bild	000213
4	Sverige behöver ett populistiskt parti	000426
5	Som om Sverige kunde styra världen	000510
6	Absurda reklamregler	000828
7	Åsiktsregistrering hot mot demokratin	000830
8	Mediedrevet fick Freivalds att gå	000926
9	Drevet fällde sitt byte	000926
10	Sanktioner trubbigt vapen?	000805
11	Bravo Ernst Billgren!	001103
12	Ifrågasatt reklamen	001215
13	Tv-våld påverkar	001219
14	Bryt kyrkans debattmonopol	001223
15	Egypten kränker kritiker	001227
16	Maktlösa pensionärer	001130
17	Har medierna tagit över en högerextrem kartbild?	001213
18	Våldet är roten till det onda	000228
19	Kvinnor kanske prioriterar annat	100103
20	Andlighet har blivit synonymt med förtryck	100403
21	Sluta med porträtt av egna journalister	100515
22	Rädsla bara göder våld	100619
23	Sluta tala illa om chefer	100508
24	Förbjud minkfarmer, Eskil Erlandsson	100813
25	Sponsorfritt SVT drabbar inte sporten	100910
26	Utmärglade modeller – sjukt kvinnoideal	100829
27	Skräväsendet, är inte det avskaffat?	101204
28	Väst straffar dissidenter och belönar krigsherrar	101209
29	Fildelning är här för att stanna	100818
30	Skona oss från sexistisk och vilseledande reklam	101127

Den värdebaserade och politiserade normförändrande kritiken kommer inte i första hand till uttryck i dimensionen vänster/höger. Det är istället andra värdekonflikter som uttrycks. För det första en skillnad mellan sekulärt/religiöst där tre av insändarna vill se nya förhållningssätt mellan medier och religion – en vill driva vidare mot ett än mer sekulärt förhållningssätt och två vill att det religiösa ska lyftas fram. Vidare framträder makt/maktlöshet som en andra dimension, en dimension som också kan kopplas till elit/folk. Det uttrycks i insändare där statens registrering av medborgare ifrågasätts, där populistisk politik förespråkas, där en uppblåst

nationell självbild punkteras och där nya partier förgäves kämpar för att få genomslag. Även två av de insändare som ger uttryck för en radikal mediekritik skulle kunna sägas representera mer av en maktkritik än en vänster/högerkritik. En tredje dimension är synen på våldsskildringar och deras roll i medierna. Här är det omsorgen om känsliga grupper, främst barn och unga, som legitimerar kritiken.

Skribenterna hämtar också sina normer från det omgivande samhället eller någon del av det. På detta sätt ifrågasätts hur kvinnligt chefskap skildras, kvinnliga kroppsideal inom modet samt hur termen invandrare används i samband med brott på ett sätt som gör svenskar ”goda” och invandrare ”onda”.

Den radikalt ifrågasättande kritiken finns företrädd i fyra fall. En av insändarna ifrågasätter i grunden reklamens berättigande på offentliga platser, dock inte dess närvaro i massmedier eller medier överlag. Bristande möjligheter att komma till tals och medierna som hot mot demokratin tas upp i en insändare. Medierna påstås i en annan insändare ha tagit över en högerextrem bild av samhället, vilket skribenten tolkar som del av en strategi från ett maktetablissemang i vilket medierna utgör en integrerad del. Slutligen hävdar en skribent att svenska medier är skadligt fångna i sin egna ideologiska uppfattning och inte kan se brister i den egna hållningen – t.ex. att väst har fått sina egna dissidenter.

Ganska få av de normförändrande insändarna är fokuserade på journalistik, bara sex av 30 i materialet (grå ton i tabell 9.6). Två av dem behandlar nyheter i tv, två behandlar drev, en behandlar sammansmältning mellan yrkesroll och person och en tar upp granskning av journalister. Som tidigare visats är det också journalisten och journalisterna som utgör måltavla för dessa insändare, inte journalistiken.

9.7 Sammanfattning

De studerade insändarna visar att många olika skribenter kommer till tals och att dessa till helt övervägande del företräder sig själva och inte någon organisation eller något intresse. Nära nog alla skribenter är vidare för medierna externa.

I insändarna utgör medier eller journalistik ett huvudtema, ett parallellt tema eller ett underordnat tema i ungefär lika stor utsträckning. Den kritik som förs fram är nästan uteslutande negativ, men när medier eller journalistik utgör ett underordnat tema så framställs de även neutralt. Det är vanligare att texterna omnämner journalister än journalistik.

Den kritik som förs fram riktas för det första mot vad som inte tas upp, hur något tas upp samt proportioner och prioriteringar. Frågor om saklighet/sanning, makt, etik och kunskap/yrkeskunnande är de mest framträdande

typerna av kritik. Några sakområden syns också tydlig: journalister, debatt, våld och reklam.

Den vanligaste typen av aktör som omnämns är medier samt medieföretag inom tryck, etermedia eller andra områden. Journalistikanknutna aktörer och aktörer med anknytning till politik och opinionsbildning omnämns i ungefär samma utsträckning.

Insändarna kan sakna utvecklad kritik, innehålla bara kritik eller kombinera kritik med frågor om ansvar och respons/förslag. I de insändare som saknar utvecklad kritik utgör medier eller journalistik en bakgrund eller katalysator för att skriva om något annat. En andra typ av insändare för en parallell diskussion om medier och något annat, men mediefrågan kommer inte i fokus. Insändare som innehåller en utvecklad kritik kan bygga på skribentens egen erfarenhet eller skribentens kunskaper. I materialet finns också exempel på insändare som rymmer skribentens kommentar till en företeelse och som uttrycker en vädjan. Insändare där kritikmomentet renodlas kan sammankopplas med en uppfattning om stark och genomträngande makt för medier eller journalistik.

I få av artiklarna tillskrivs medier, journalistik eller journalister ett explicit ansvar. Ett sådant ansvar tillskrivs i högre utsträckning politiska aktörer. I några enstaka fall ställs frågor om vem eller vilka som har ansvar. Ansvarsfrågan hanteras i första hand implicit genom den kritik som framförs och vem som då uppfattas ha ett ansvar. När kritik och ansvar kopplas samman är det ofta frågor som ställs till journalister eller medier om att agera. Ett annat sätt att formulera ansvarsfrågan är att skribenten ger en tolkning eller förklaring till det kritiserade förhållandet. Frågor om ansvarighet behandlas med tydligt uttryck i några få insändare. I det ena fallet ställer skribenten två journalister till svars och i det andra fallet ställs en redaktion och en typ av nyhetsprogram till svars.

De analyserade insändarna ger exempel på kedjor av frågor och svar och i två fall ges svar av tidningens journalister. Organisationsföreträdare är överrepresenterade i de insändare som utgör svar på tidigare inlägg.

Bland de förslag som förs fram av skribenterna utgör konkreta förslag till ändringar av produkter och sanningsfrågan de mest framträdande. Andra förslag som lyfts fram handlar om sätt och form för berättande och tolkning av innehållet. Granskning utgör också en viktig dimension – såväl den granskning som medier och journalister gör samt granskningen av dem. Slutligen ger insändarna flera förslag på att debatt och diskussion måste stimuleras eller formas på annat sätt.

Antalet förslag är långt färre än antalet kritiska utsagor. Den största skillnaden mellan kritik och förslag ligger i att maktfrågor i så liten utsträckning behandlas i förslagen. Även förslag som tar fasta på etiska frågor är mindre vanliga.

De mest utvecklade insändarna där kritik, ansvar och förslag kombineras visar att gränsen mellan medier och journalistik är tunn. Vad journalister gör summeras till vad medierna gör. När journalistik behandlas är det vidare

vanligast att tillskriva enskilda eller grupper av journalister kritik, ansvar eller förslag, inte journalistiken. Diskursen om journalistik formuleras på detta sätt som en kritik av medier och journalister. Komplexitet och institutionella förhållanden reduceras till en fråga om hur ”medier” i allmänhet och ”journalister” agerar.

I kapitlet analyseras även kritiken i termer av normupprätthållande och normförändrande kritik. De analyserade insändarna innehåller främst uttryck för normupprätthållande kritik. Den normförändrande kritik som lyfts fram är i begränsad utsträckning inriktad på journalister och journalistik. Den täcker istället ett bredare fält av frågor med anknytning till medier – t.ex. politik, reklam och våld. Den visar också på normändringar som hämtar sin näring i politiska, sociala och kulturella dimensioner som går bortom vänster/höger. Det är frågor om sekulärt/religiöst, makt/maktlöshet och elit/folk. Bara några få insändare kan tolkas som radikalt normförändrande.

Kapitel 10: Mediekritik som begrepp, uttryck och kraft för förändring

10.1 Inledning

I detta kapitel fördjupas förståelsen av mediekritik och avhandlingens frågeställningar besvaras. Först sammanfattas och vidareutvecklas analyserna av svenska medietexter och här behandlas aktörer, kritikens innehåll och uttryck, ansvar och ansvarighet, respons samt kritik som normupprätthållande eller normförändrande. Därigenom besvaras frågan om hur mediekritikens texter ser ut och hur kritik, ansvar och respons kommer till uttryck i dem.

Därefter besvaras avhandlingens fråga om hur kritik kan sättas i relation till ansvar och ansvarighet genom att analysera hur dessa behandlas i forskning som lägger tonvikt på ansvarsfrågorna.

I den tredje delen analyseras stabilitet och förändring i den svenska mediekritiken under den studerade perioden med hjälp av begreppen institution, formativ och formation. Därmed ges svar på frågan om hur mediekritikens institutionella former kan analyseras samhällsteoretiskt. Kapitlet går sedan vidare och analyserar mediekritikens potentiella bidrag till förändring av medier, journalistik och samhälle, som utgör del av den tredje forskningsfrågan.

I den sista delen av kapitlet utvecklas en specifik förståelse av mediekritik och hur denna förhåller sig till andra former av kritik, ett resonemang som utgör svar på avhandlingens frågeställning om vad som menas med mediekritik och hur den kan sättas i relation till andra former av kritik.

10.2 Mediekritikens uttryck – sammanfattning och slutsatser

10.2.1 Kritikens aktörer och deras positioner

De två första studierna var inriktade på aktörer inom mediefältet och journalistikens fält. Av intresse här är vilken position aktören har på mediernas eller journalistikens fält. De två senare studierna är utformade för att fånga upp också aktörer utanför medier och journalistik.

I studien av dagskritik och tv-krönikan är tre av de analyserade skribenterna journalister och en är film- och medieforskare och författare. Alla har därmed en position på mediefältet, taget i vid mening där också medieforskning inkluderas. Tre av dem har en position på journalistikens fält inom mediefältet. Leif Furhammar representerar i detta material en position utanför journalistiken.

Två av skribenterna är kopplade till morgontidning och två till kvällstidning med dess mer populära innehåll och tilltal. Alla studerade krönikörer har vidare verkat som tv-krönikörer under en lång tidsperiod och representerar därigenom stabilitet.

I studien av de självreflekterande journalisterna är givetvis alla analyserade skribenter journalister. Frågan är vilken plats de har på journalistikens fält? Analysen har visat att de skriver från positioner temporärt utanför, vid kanten av och i centrum av det journalistiska fältet. En av fyra är positionerad vid en kommersiell snarare än en kulturell pol av fältet.

Kritiken som förs fram hänger samman med skribenternas position på det journalistiska fältet och de väljer strategier som är i enlighet med var de befinner sig och vart de strävar. Boëthius står utanför de etablerade medierna och kritiserar från en alternativ position. Josefsson står vid kanten av det journalistiska fältet och granskar för journalistiken centrala normer som sanning och trovärdighet. Rosenberg står i centrum av journalistikens fält och utvecklas som författare och publicist genom sina reflektioner. Bengtsson diskuterar mediernas och journalistikens samhällsroll från en position som ledarskribent på en kvällstidning. En uppföljning av deras senare verksamhet visar att de i stort behållit sina positioner. Josefsson återkom 2013 som undersökande journalist under stor uppmärksamhet och Bengtsson har under samma år getts en chefsposition för socialdemokratins satsning på nät och nya medier.

Skribenterna har alltså positioner på eller nära det journalistiska fältet. En är ”ung och arg” och på väg in i det journalistiska fältet, en har visioner om andra former av opinionsjournalistik, en är en besviken erfaren journalist som valt att överge fältet och en är en ledande journalist som behåller sin plats också efteråt. Att vara lojal, att ge röst eller att lämna fältet är tre klassiska handlingsvägar för att hantera sitt förhållande till en organisation eller på ett fält (Hirschman 1970) och även i journalistikforskningen har likartade mönster kunnat visas (Melin 2008, 219). De skribenter som studerats representerar två av de tre handlingsvägarna – Josefsson lämnade fältet, Boëthius är fortfarande en aktiv kritiker med stark röst och Rosenberg är även han fortsatt kritisk, men samtidigt etablerad inte bara på journalistikens fält utan också som författare. Bengtsson har lämnat kvällstidningsjournalistiken och förverkligar sin vision om opinionsjournalistik på nya villkor, en kombination av en exitstrategi med en möjlighet att skapa nytt. Ingen är tyst och lojal.

Skribenterna som förekommer i debatten skiljer sig på ett tydligt sätt mellan dagstidningen och nätdebatten. I dagstidningsmaterialet dominerar redaktionella chefer och journalister, forskare samt politiker och tjänstemän. I nätmaterialet dominerar enskilda skribenter och journalister. I dagstidningen är redaktionella chefer mer framträdande i debatten. Även experter är vanligare i dagspressmaterialet, framförallt medieforskare och andra forskare. I dagspressmaterialet är även politiker och offentliga tjänstemän tydligt representerade. De tre grupperna chefer/journalister, forskare och politiker/tjänstemän är ungefär lika stora i dagspressmaterialet. I debattmaterialet återkommer några skribenter med flera inlägg, de är alltså gynnade av redaktionen för debattsidan.

I nätdebatten förekommer fler journalister och färre redaktionella chefer. I nätdebatten hittar vi även politiker i ungefär samma utsträckning, men bara en offentlig tjänsteman. Bland skribenterna i nätdebatten finns fler skribenter som bara företräder sig själva, inte någon organisation, något specifikt intresse eller i kraft av sitt yrke eller expertis någon grupp av personer. Nätdebatten öppnar upp för nya aktörer, men det är påfallande många som befinner sig på mediefältet eller som är journalister. Även i nätdebatten är vissa skribenter återkommande.

Dagstidningsdebatten är mer elitorienterad än nätdebatten. Det innebär en viss förskjutning av fokus från aktörer inom journalistiskt ledarskap, forskning och politik till enskilda skribenter samt journalister utan maktposition eller kändisskap.

I studien av insändarna hittar vi många aktörer och bara några enstaka har mer än en publicering i materialet. Det är markant få av skribenterna som befinner sig på mediefältet eller journalistikens fält. Det stora flertalet saknar anknytning till någon organisation och de företräder främst sig själva. Den största gruppen av skribenter framträder bara med namn och med en geografisk kontextualisering av namnet. I ungefär en tredjedel av insändarna används yrke eller utbildning i presentationen av skribenten.

I de två första studierna valdes aktörer inom mediernas eller journalistikens fält. En av krönikörerna är dock forskare och har därmed ett till delar externt perspektiv på journalistik och tv. Tre av dem hade lång erfarenhet som krönikörer. Detta förhållande gäller för två av författarna bakom böckerna med journalistisk självreflektion. Dessa båda hade vid publiceringen av böckerna mycket lång journalistik erfarenhet bakom sig, viket de också använder sig av i böckerna.

Aktörer inom mediefält och journalistiskt fält har en betydelsefull roll i debattmaterialet. I insändarna är dock flertalet skribenter utan koppling till medier eller journalistik. I några fall förekommer det och de är då företrädare för organisationer.

Sammantaget är aktörer som finns inom medier och journalistik centrala för att forma kritik av och debatt om medier och journalistik i det studerade

materialet. De båda studierna med aktörer från mediefälten visar också på stabilitet över tid och att skribenter är verksamma under långa tidsperioder.

10.2.2 Kritikens innehåll och uttryck

Skribenterna till tv-krönikorna har olika teman som står i centrum för deras kritik och de får på detta sätt skilda tematiska profiler. Public service, form och sanning, politisk journalistik och tv-serier är de teman som är mest framträdande för respektive skribent. En av krönikörerna skriver i större utsträckning förhandsartiklar. Tv-krönikorna är inte i första hand inriktade på nyhetsjournalistik eller journalistik utan tar ett bredare grepp på tv-utbudet och dess genrer. Nyheter och journalistik är ett väsentligare tema hos två av krönikörerna.

Det kritiska uttrycket varierar mellan skribenterna. De båda skribenterna från morgontidning visar vissa likheter i sitt kritiska uttryck, men skribenterna från kvällstidningen visar helt skilda innehållsprofiler och förhållningssätt. Två av dem är starkt värdedrivna och ger uttryck för personliga uppfattningar. En av dem är analytiskt distanserad och avstår från personlig synlighet i texterna. En av dem är populärt kommenterande och med personlig synlighet i texterna.

I böckerna där journalistisk självreflektion kommer till uttryck är det journalistyrket och journalistrollen som står i centrum för kritiken. Villkoren för yrket och nyhetsjournalistik behandlas utförligt. Två av böckerna bygger på att kritik framförs och synas och två av dem behandlar kritik som tar avstamp i forskning respektive personliga erfarenheter.

Debatten i dagstidning och på nät behandlar olika områden och frågor. I dagstidningen är rättsfrågor och mediepolitik starkt representerade och i nätmaterialiet är etikfrågor mer framhävda. I nätmaterialiet ingår också en metadebatt om nätet och det använda forumet, Newsmill, som arena för kritik och debatt. Någon närmare analys av kritikens innehåll eller uttryck har inte gjorts av detta material, utan fokus i detta kapitel ligger på analys av ansvarsfrågor.

I insändarna är medier eller journalistik ett huvudtema, ett parallellt tema eller ett underordnat tema i ungefär var tredje text. I flertalet artiklar är det negativa omdömen som förs fram. Flertalet texter behandlar medier och bara några få skriver uttryckligen om journalistik. Journalistik kopplas snarare till vad journalister gör eller ses som ett uttryck för mediernas aktivitet.

Det mest framträdande området för kritik i insändarna är vad medierna väljer att visa och hur det visas. Kritiken tar fasta på sättet som något tas upp på, brister i saklighet, vad som inte behandlas samt proportion och prioriteringar i medieutbud och journalistik. Ett andra väsentligt område för kritik är frågor om mediernas och journalisters makt, kunskap och yrkeskunnande.

Etiska frågor lyfts också fram i kritiken. Kritik som tillskrivs medier dominerar men kritik av journalister utgör ett framträdande tema i materialet.

Kritik kommer till uttryck på olika sätt i insändartexterna. Skribenten kan bygga på egna erfarenheter som motsäger en tidigare spridd mediebild, på kunskap som inte är redovisad i medierna eller ge uttryck för egna uppfattningar i anslutning till en publicering. Insändare som bara uttrycker kritik utan att ta upp frågor om ansvar eller förslag tillskriver medier och journalister starkt genomslag och mycket makt.

Tv-krönikorna ger utrymme för en bredare kritik av mediet som behandlar många aspekter av tv där journalistik eller nyheter inte är i fokus för kritiken. Enskilda krönikörer väljer dock att behandla dessa teman mer utförligt. Kritiken av journalistiken i böckerna behandlar alla hur journalistik och samhälle intimt hänger samman. Journalistikens arbetsprocesser, uttrycksformer och yrkesroll formas av det mediala och sociala sammanhang som de utgör del av.

I debattmaterialet från dagstidning finns en stark inriktning på rättsliga frågor och mediepolitik. Normativa frågor behandlas alltså främst kopplade till lagar eller politiskt beslutsfattande, inte till etiska ställningstaganden. Detta skulle kunna förklaras av de för tiden aktuella mediefrågorna med strukturella förändringar av etermedier och Internet samt av att DN under den studerade perioden upplät debattsidan för medieforskare och andra forskare. I nätmaterialet behandlas normativa frågor i första hand som etiska problem.

10.2.3 Ansvar och ansvarighet

Bara en av de studerade krönikörerna har en framträdande explicit ansvarsdiskurs. Tv-mediet, public service och framförallt ledning och chefer inom SVT tillskrivs ansvar. Om det implicita bruket av ansvar beaktas så är det två av krönikörerna som lyfter fram ansvarsfrågor på ett tydligare sätt.

Program eller prestationer av medverkande ifrågasätts och ansvar krävs i både public service och privat kommersiell tv. Det finns dock en bias i materialet där mer generella krav på ansvar riktas mot mer reglerad tv.

Den journalistiska självreflektion som utvecklas i de fyra böckerna bidrar på ett tydligt sätt till diskussion om mediernas och journalistikens ansvar. Här finns både en explicit ansvarsdiskurs och en ganska omfattande implicit sådan. I detta material utvecklas också idéer om det personliga ansvaret på ett framträdande sätt.

I de studerade debattinläggen från dagstidning och nätdebatt förekommer en explicit ansvarsdiskurs som handlar om medier eller journalistik i ungefär en tredjedel av inläggen. En närmare granskning av hur ansvarsfrågor behandlas visar dock att det är få publiceringar som utvecklar något mer utförligt resonemang och i många fall hänvisas till mer formella aspekter av an-

svar som utgivarskapet. Exempel på en mer utvecklade diskurs finns dock både i materialet från dagspress och nätdebatt. Den mest utförliga ansvarsdiskursen finns dock i ett debattinlägg om sjukvård.

Ansvarighet kommer till uttryck genom att uttryckligen peka på olika aktörers ansvar, men det kan också ske genom att ställa frågor som uppfordrar till att ta ansvar. I materialet fanns exempel som gör detta på ett utvecklat sätt och med skickligt bruk av språkliga medel.

I insändarna är en explicit diskurs om ansvar inte i första hand kopplad till medier eller journalistik utan till andra samhällsområden och aktörer, i först hand politik och offentlig sektor. Bara i några få fall tillskrivs medier eller journalister ansvar.

En implicit ansvarsdiskurs finns dock i insändarmaterialet och här ställer skribenterna frågor till och om medier eller journalister om att bevaka, granska eller ändra sina prioriteringar och prestationer.

I några enstaka insändare förs mer utvecklade diskussioner om ansvarighet. I båda fallen är det skribenter som kritiserar särskilda publiceringar – av ett rättsfall i ett nyhetsprogram eller en granskning av en offentlig verksamhet gjord av en dagstidning. Dessa skribenter ifrågasätter den redaktion eller de journalister som står bakom publiceringarna. En av skribenterna kräver en offentlig ursäkt och rättvisa.

Ansvarsfrågan lyfts framförallt när det gäller public service bland krönikörerna, vilket ligger i linje med att detta är en medieform som är politiskt reglerad och att det finns en mer etablerad ansvarsdiskurs om politik och det offentliga. Även företrädare för privata företag ställs till svars, men inte i samma utsträckning. Frågan om ett personligt ansvar är särskilt framträdande i de böcker som behandlar journalistik. Studien av debattinlägg i dagspress och på nätet visade att de flesta inläggen inte tar upp ansvar som explicit avser medier eller journalistik. I insändarna utgör det explicita ansvarstillskrivandet en mycket liten del och det är vanligare att politiska aktörer tillskrivs ansvar. Genom att ställa frågor finns inslag av ansvarsutkrävande i insändarna. Ansvarsfrågan hanteras i första hand implicit genom den kritik som kommer till uttryck i insändarna.

10.2.4 Respons och samtal

Krönikören kan utveckla en direkt eller indirekt respons till omgivningen. I den direkta responsen så riktar skribenten sig direkt till en aktör eller person och ber denna att svara eller agera. I den indirekta responsen så redovisar skribenten reaktioner på krönikorna eller kontakter som skribenten haft. Skribenter kan vara mer redovisande, och därmed öppna, eller avstå från att öppet redovisa kontakter och reaktioner.

Skribenterna agerar också i ett spänningsfält mellan konsensus och konflikt där deras relation till omvärlden kan vara mer eller mindre konfrontativ.

I sina böcker ger journalisterna uttryck för vem de vill föra ett samtal med och hur det kan ske. Boëthius riktar sig för det första till kritiska medieanvändare och medborgare och hon berättar också om det stora stöd som hon möter för sina uppfattningar ute på resor och vid föreläsningar. En andra väsentlig publik för henne är journalister som hon hoppas ska ta till sig av kritiken. Josefsson riktar sig till dem som vill förstå medierna bättre och vill beskriva hur det fungerar bakom kulisserna. I de granskande reportagen är det journalistikens anspråk på sanning och trovärdighet som sätts i spel. Bengtssons bok har såväl en pedagogisk som politisk grundtanke i sitt sätt att analysera och sätta samtidens journalistik i sammanhang. Han förespråkar också nya former av politisk offentlighet. Rosenberg ger ingen avsiktsförklaring utan kan genom sin egen prestation – samlingen av essäer kring ett tema – visa på hur journalistiken kan bevaras och utvecklas.

I de fall som journalister eller aktörer med koppling till mediefältet förekommer så svarar de direkt på en insändare eller ger svar på tidigare insändare. Denna respons är styrd av redaktionen för insändarsidan, då insändare som kritiserar den egna tidningen besvaras, medan andra inlägg inte besvaras i samma utsträckning.

I analysen av insändarna har också förekomsten av förslag kartlagts. Det finns ingen exakt matchning mellan kritik och förslag utan många kritiska synpunkter motsvaras inte av förslag.

Makten att styra hur respons och dialog utvecklas finns i hög grad hos redaktion och skribent. Hos tv-krönikörerna finns olika grader av redovisning och öppenhet av respons. Avgörande för relationen är också hur konfrontativ skribenten är, som krönikör, journalist eller debattör.

Insändarskribenterna har den svagaste ställningen bland de här studerade skribenterna. Materialet visar också att redaktion, journalister och företrädare för organisationer ges möjlighet att bemöta kritik som kommer från enskilda personer.⁵³

10.2.5 Normupprätthållande och normförändrande kritik

I kritisk sociologi är det ett axiom att en företeelse ska granskas kritiskt. Mot detta ställdes kritikens sociologi som på ett mer empirinära sätt närmar sig en företeelse och undersöker om och hur kritik utvecklas och vad det leder till. I de empiriska analyserna har främst det senare angreppssättet använts.

Kritik kan vara inriktad mot att upprätthålla normer eller att förändra normer. Av vilken typ är den kritik som kommer till uttryck i det studerade materialet?⁵⁴

---

⁵³ Debattartiklarna har inte analyserats med avseende på respons och ingår därför inte i underlaget för analysen.

⁵⁴ Debattartiklarnas kritiska innehåll har inte analyserats då fokus i detta kapitel ligger på ansvarsfrågor.

Urvalet av krönikörer innebar att de mest framträdande och inflytelserika krönikörerna på stora tryckmedier studerades. Tidigare har redovisats hur två skribenter på ett tydligt sätt behandlade frågor om ansvar. I det ena fallet riktade sig kritik och ansvarsutkrävande mot SVT, dess ledning och chefer. Krav som ställdes var att företaget skulle ändra sin programprofil samt avvakta med digitaliseringen av tv. Skribentens argument var att detta låg mer i linje mer hur andra Europeiska länder utvecklar public service. Det var också något som låg i tittarnas och medborgarnas intresse. I det andra fallet utvecklades en personlig kritik mot en expertkommentator och krav att agera riktades till redaktion och chefer. Den övergripande frågan var att kommentatorer och experter borde arbeta mer som journalister inom andra bevakningsområden.

Dessa båda fall kan tolkas normupprätthållande. När det gäller public service företräder krönikören en annan uppfattning än det kritiserade företaget, men stöder sig på erfarenheter från andra europeiska länder. Det är Sverige som är problemet med en ledning för public service som, enligt skribenten, fattar felaktiga beslut. Mindre av nyheter och större bredd i programutbudet innebär givetvis ett val, men det är ett val som görs inom ramen för idéer om public service grundläggande legitimitet. Normbrytande i detta sammanhang skulle vara att hävda att public service eller privat och kommersiell tv helt skulle dominera och att idén om ett tv-system organiserat efter två logiker skulle överges.

Kritiken av kommentatorer och experter förs också den inom ramen för etablerade uppfattningar om journalistik. För journalister gäller att ha distans till det som rapporteras, något som inte alltid upprätthålls inom sportjournalistiken, där istället yrkesutövarna kan uppträda som fans till svenska idrottare. Kritiken syftar här till att göra journalistiska yrkesnormer som gäller för andra journalistikområden giltiga även för sportjournalistiken.

I de analyserade böckerna går det tydligt att finna en skillnad mellan den normupprätthållande och den normförändrande kritiken. På den mest övergripande nivån är det Boëthius som är normförändrande genom sina många förslag om journalistik som arbetar på annat sätt och sätter andra saker på dagordningen. Josefsson kan också uppfattas som normförändrare genom de texter som tar fram forskning om medier och journalistik och där kritiska forskare som Noam Chomsky (Herman och Chomsky 1988) och Bengt Nerman (1997) är i fokus. De analyser av mediasystem och yrkesroll som görs av dessa forskare har normförändrande implikationer. I sitt eget arbete som journalist är Josefsson dock mer normupprätthållande. Båda de stora granskningar som ingår i boken, Borgdokumentären och Aftonbladets nazistpublicering, gör bruk av en för journalistiken central norm – sanningskravet. Josefsson använder sig därmed av journalistikens verktyg på ett sätt som upprätthåller en väsentlig yrkesnorm.

Både Bengtsson och Rosenberg vill att nya former av journalistik ska etableras och växa sig starka, men deras kritik är inte radikal eller normförändrande på strukturell nivå. Bengtsson förespråkar däremot nya politiska röster i offentligheten och Rosenberg förespråkar nya personliga röster i publicistiken. Utvecklingen av dessa båda former för journalistik och opinionsbildning kräver nya normer, men inom en redan etablerad normativ ram.

Alla fyra böckerna är därmed normförändrande – i något avseende. Boëthius och Josefsson verkar för normförändringar på mediesystemets strukturella nivå. Bengtsson som verkar för att etablera nya former av offentlig kommunikation är också normförändrande då han ser de etablerade medierna och deras sätt att verka som ett problem och vill skapa andra sätt att kommunicera. Rosenberg verkar för normförändringar inom journalistiken och vill ge den ett nytt uttryck som bygger på berättande och personligt engagemang.

Insändarna domineras av inlägg som är normupprätthållande. Här är det mediernas och journalistikens egna sätt att definiera sina praktiker som främst gäller. Den normförändrande kritiken som förs fram är av fyra slag. Den berör regeländringar, bygger på en tydligt uttryckt värdering och dess genomslag i medierna, hämtas från ett annat område eller utgör ett radikalt ifrågasättande av medier eller journalistik. Bara en mindre del av de normförändrande insändarna behandlar journalistik.

De analyserade böckerna innehåller de tydligaste inslagen av normförändrande kritik. I tv-kritiken finns också starka inslag, men ingen av dessa domineras av en normförändrande kritik. Hallerts kritik skulle kunna uppfattas på detta sätt, men den är samtidigt en kritik som vill lyfta fram tv-mediet och det som public service står för – att utgöra ett tydligt demokratiskt bidrag till medielandskapet. Kritiken som kommer fram i insändarmaterialet är till övervägande del normupprätthållande. I den normförändrande kritiken intar värdebaserade och politiska uppfattningar som går utöver vänster/höger en framskjuten position. Kritiken behandlar dimensioner som sekulärt/religiöst och makt/maktlöshet där motsättning mellan folk och elit är central.

10.3 Ansvarsöverflöd och kritikunderskott

Europeisk forskning som handlar om journalistikens mål, etik och kvalitet har på senare år ofta bedrivits inom ramen för idén om ansvarighet – accountability (Fengler et al. 2014). Även kritiken av journalistik och medier har, som vi tidigare sett, ramats in och blivit en del av mer omfattande medieansvarighetssystem (Bertrand 2000) eller medieetiska ansvarssystem (Pettersson och Bertrand 2007). Kritik utgör i denna ram ett av många instrument för att få medier och journalister att ta ansvar och handla ansvarigt.

I de översikter som Bertrand gjort i sina arbeten så utgör kritiken en slags urform för ansvarssystem och något som utvecklats och förfinats i andra system. Men genom denna specialisering blir kritiken samtidigt mindre synlig och ges inte någon framskjuten plats i förhållande till andra instrument för att uppnå ansvarighet (Bertrand 2000; Petersson och Bertrand 2007). Kritiken ses främst som en del av mediernas värderande publicitet (Bertrand 2008b, 31; Krogh 2008b, 149f). Kritik kan förstås och användas på många skilda sätt – vilket också Bertrand gjorde en poäng av. Hur kritiken inordnas i en modell för ansvarighetsinstrument behöver dock diskuteras och preciseras. Det hänger också samman med hur dessa instrument och processer uppfattas och vad för slags verkan som förväntas komma ur dem.

Tanken att det finns system eller instrument för att nå fram till ansvarighet har också bitit sig fast och blivit till en modell för hur vi kan tänka oss att ansvariga medier, eller ansvariga organisationer, grupper eller personer, kan närmas. Hur dessa definieras och hur de används är frågor som behöver problematiseras och diskuteras.

I Bertrands modeller och även i Eberweins (Eberwein et al. 2011) senare översikt betonas gränsen mellan medier och omvärld, så även i denna studie. För Bertrand har de instrument som samordnar aktörer inom och utanför medierna stort intresse (Petersson och Bertrand 2007, 84). Bardoel och D’Haenens (2004) har också gjort denna skillnad genom att tala om en professionell och publik ram och mekanism för medieansvar. de Haan ser problem att upprätthålla denna gräns då en del instrument är en blandning av professionellt och publikt (Haan 2011, 211). Att ansvarighet utvecklas i samverkan mellan bransch, professionella och medieanvändare är en allt vanligare tanke. Det är en idé som ligger väl i tiden och som kan kopplas till deltagande som en framväxande och allt mer inflytelserik normativ inriktning i demokratiska samhällen (Christians et al. 2009). Samverkan kan dock ske på många olika sätt och deltagande behöver vare sig betyda inflytande eller förändring. Bertrand trycker dock på båda dessa faktorer och hans forskning syftar ytterst till att ”förbättra” medierna genom att stärka system som bidrar till att medierna på ett effektivare sätt handlar etiskt (Bertrand 2000). Dessa instrument behövs för att balansera marknadskrafter och rättssystem som båda styr medierna med stark kraft. Ansvarssystem är istället instrument och processer, bortom statsmakt, som bidrar till att mediernas etik och kvalitet kan värnas mot marknadens urholkning och rättssystemets intrång. I Bertrands modell står vidare professionella aktörer och publik enade mot ekonomiska och politiska försök att begränsa mediernas frihet, demokratiska bidrag och kvalitet. I definition av ansvarighetssystem gör Bertrand en rörelse från etik, till ansvar och till kvalitet. Etiken utgör en grund för de principer eller regler som kan gälla för medierna och i relation till andra. Ansvarighetssystemen utgör vidare de medel som kommer till användning för att effektivare se till att god etik upprätthålls i verksamheten.

Systemen utgör slutligen en väsentlig faktor för att bidra till hög kvalitet hos medier, en faktor som uppskattas av dess användare.

Bertrands modell är normativ och han antar för det första att det är legitimt att ställa krav på medier, främst nyhetsmedier, men också att vissa instrument genom att sätta tryck på mediernas ägare, chefer och journalister kan bidra till att förbättra medierna. Genom att förskjuta betoning från etik över ansvarighet och till kvalitet genomgår Bertrands analys och modell dock en genomgripande förändring. Etik och ansvarighet hänger samman, ansvarighet och kvalitet hänger också samman, men inte nödvändigtvis etik och kvalitet. Bertrand behåller ett fast grepp om etiken och menar att de studerade systemen främst är instrument för journalister och publik att ställa krav på högre kvalitet, bättre arbetsvillkor och förbättrade tjänster i publikens intresse (2000, 151). Samtidigt ser han att de, trots stora kostnader, kan utvecklas till verktyg för företag och marknadsaktörer att bygga förtroende, attrahera köpstarkare kunder eller att öka publikens tillfredsställelse (2000, 149). Stöd för en sådan utveckling ges av de studier som gjorts i Holland (Haan 2011; Groenhart 2013) och inom projektet MediaAcT (Fengler et al. 2014).

De holländska analyserna och den jämförande europeiska forskningen visar samtidigt att redaktioner och journalister fortfarande har visst inflytande över hur ansvarighetsinstrumenten hanteras. Just detta kan också uppfattas som ett problem och en bristande anpassning till de nya villkor som individualisering, privatisering, kommersialisering, globalisering och digitalisering ställer på medier och journalistik. Journalister och redaktioner står i vägen för en utveckling som uppfattas vara oundviklig – att direkt och tydligt knyta an till andra intressen och aktörer än sig själva, sitt yrke, sina läsare och sin redaktion.

Ett lovande sätt att utveckla ansvarsbegreppet är, som tidigare redovisats, att undersöka de specifika villkor som bidrar till att utveckla en *ansvarskultur* eller *ansvarighetskultur*. En sådan miljö har också efterfrågats (Lauk och Denton 2011) och studerats (Mazzoleni och Splendore 2014; Fengler et al. 2014, 43ff) inom projektet MediaAcT.

Kritik ses då som en integrerad del av ansvarskulturen och att det förekommer kritik, att denna kritik beaktas och att den bidrar till ansvarighet är underförstått. Det finns dock ett behov att diskutera denna fråga och att närmare undersöka vilken roll som kritikelementen har i en ansvars- och ansvarighetskultur. Förekomsten av många instrument för kritik och journalisters starka stöd för dessa samt att de också låter sig påverkas skulle vara uttryck för en starkt utvecklad ansvarskultur.

Även om en sådan modell är lovande så kan den kompletteras av en modell där kritik och ansvar utgör två separata områden med skilda kulturer och praktiker. Det betyder att kritik och ansvar får en mer jämbördig relation, kritiken blir inte ett första steg för att sedan kräva ut ansvar och den blir inte

heller en förutsättning för att ansvar ska kunna tas, utan den får en självständig betydelse. Inom ramen för ansvarsforskningen utgör kritiken ett element, men detta element behöver framhävas och stärkas. Det är då inte en fråga om att öronmärka ansvarsinstrument med inslag av kritik utan om att se dem som kritikinstrument med en relation till ansvarsfrågor.

Även kritiken och dess användning kan ges en kulturell dimension och det blir därigenom möjligt att ställa frågor om vilka villkor som bidrar till att utveckla en kultur där kritik och en kritisk hållning kommer att lyftas fram. Här finns alltså en parallellitet mellan *ansvarskultur* och *kritikkultur*. Ansvarskulturer och kritikkulturer kan ses i relation till varandra och att de bidrar till att forma uttrycken för kritik, ansvar och ansvarighet i ett fall eller en typ av fall.

I forskningsprojektet MediaAcT är den roll som kritik har för mediernas ansvarsfrågor framhävd och betydelsefull, men den är det på ett motsägelsefullt sätt. Precis som hos Bertrand utgör kritik grunden och botten för de instrument och den infrastruktur kring ansvarighet som utvecklas. I enkäten till journalisterna ställs också många frågor om kritik – om journalisterna ger kritik, från vilka de får kritik och hur de uppfattar kritikens verkan. Men ju längre analysen drivs, ju mer försvinner kritiken ur sikte och istället får andra aspekter av ansvarighet större betydelse. Att så sker hänger samman med två saker. För det första analysens inriktning mot verkningsfulla eller effektiva instrument för ansvarighet och för det andra att analysen släpper kontakten med den normativa grunden och löser upp gränsen mellan ansvarighet och styrning.

Genom att inrikta sig mot det verkningsfulla öppnas för att instrumentellt och strategisk handlande framför kommunikativt handlande kan komma att bli centralt. Att något fungerar blir viktigare än vad det är som fungerar. Kritik som inte har effekter riskerar då att negligeras. Den kritik som anses ha bristande relevans eller kvalitet kan vidare uppfattas som verkningslös och den kan därmed ignoreras. Väl underbyggd kritik kan avföras som ej relevant för att den är alltför systemkritisk eller visionär.

Sättet som ekonomiska och politiska faktorer betraktas på får också konsekvenser för hur instrument för ansvarighet kommer att användas. Vi har tidigare sett att marknaden och politik/rätt kan uppfattas som två särskilda ramar för ansvarsprocesser (McQuail 2003; Bardoel och D'Haenens 2004) i likhet med profession och publik/offentlighet. Frågan om frihet och ansvar, eller frihet under ansvar, som hela diskussionen om mediernas och journalistikens förpliktelser i ett demokratiskt mediesystem kretsar kring utvecklas i politiskt-ekonomisk styrda mediesystem. Frågan är i vilken utsträckning dessa bör tillåtas styra medier och journalistik. I dagens liberala samhällsklimat är betydelsen av en begränsning av den politiska styrningen starkt betonad. I tidigare samhällsklimat betonades istället demokratiska politiska initiativ och stöd till medier och journalistik. Frågorna kring ansvar blir en

del av den kraftmätning mellan skilda politiska ideologier och ideal som nu bidrar till att omforma medier och journalistik. I den tekniskt drivna ekonomiska omvandlingen av branscher, tjänster och kulturella uttryck som nu pågår förskjuts ansvarsfrågan från att ha handlat om etiskt ansvar, till tekniker för att effektivare uppnå god kvalitet och slutligen till tekniker för att effektivare kommunicera med medieanvändare som kunder. Det teoretiska intressets förskjutning från ansvar (responsibility) till ansvarighet (accountability), från ansvarighet som respons och slutligen respons som anpassning till marknad och kund, visar på hur ”ansvarsfrågan” töms på etiskt innehåll samtidigt som den görs till en instrumentell teknik.

Genom att släppa den normativa förankringen blir frågan om ansvarighet en fråga om att medieföretag på ett transparent och öppet sätt ska anpassa sig till den dominerande mediemiljön. Ansvarighet, eller accountability, handlar då om att svara mot och inför den typ av styrmekanismer som är dominerande i samhället. Här tappar instrument och mekanismer för svar och ansvarighet kontakten med kritik när de kommer att utgöra verktyg för att anpassa en organisation till en miljö. Detta visar återigen på kritikens kapitulation under ansvarighetens ok, en ansvarighet som inte längre är normgrundad utan bara pragmatiskt anpassar sig till nya ekonomiska och operativa villkor. Ansvarighet som mister sin kritiska och normativa förtöjning förvandlas, som framgått ovan, till instrumentell styrningsteknik. Instrument och modeller för ansvar och ansvarighet stänger in snarare än frigör normativa och värdeanknutna krafter. En ansvarighetens ”järnbur” sluter sig kring kritikens förändrande krafter, precis tvärtemot vad Bertrand hoppades på:

Ethics and M*A*S, it should be remembered, have several purposes: improve the services of media to the public; restore the prestige of media in the eyes of the population; diversely protect freedom of speech and press; obtain, for the profession, the autonomy that it needs to play its part in the expansion of democracy and the betterment of the fate of mankind. (Bertrand 2000, 151)

McQuail (2013) indikerar också han att marknadsramen har en särställning och att alla marknadsmedier måste förhålla sig till och beakta synpunkter från sina kunder och övriga intressenter. Istället för att analysera journalistikens ansvarighet ur fyra ramar nöjer han sig med tre. Ett annat sätt att tolka detta är att marknadsramen inte i första hand är en ram för ansvarighet utan en mekanism eller princip för styrning av medier. Om ansvarsfrågor ska beaktas och behandlas kan inte marknadens principer eller mekanismer användas. Då måste istället marknaden och dess aktörer luta sig mot lag, etik, politik, profession eller sina publikers uppfattningar om vad de bör göra och vad de kan göra bättre.

von Krogh understryker vikten av mediekritik för förståelsen av ansvarsprocesser (Krogh 2012a, 38):

The findings of this thesis emphasize the vital function of media criticism in the media accountability process, an aspect that at times has been somewhat neglected [...]. (Krogh 2012a, 35)

Han poängterar den roll som de fyra skilda ramarna för ansvarighetsprocessen – marknad, politik, profession och publik – har för att forma dess utveckling. Genom maktspelet dem emellan avgörs om kritik kan vinna genomslag. von Krogh visar hur kritik får genomslag när aktörer inom flera olika ramar ger stöd eller avstår från att handla:

Media criticism may start a substantial media accountability process if the discontent is widespread and not countered by market approval or political inertia. The process is facilitated if the critique is connected to more than one frame of accountability and if stakeholders see opportunities for dual objectives. (Krogh 2012a, 36)

Ett sätt att ytterligare understryka den självständiga roll som kritik har i ansvarighetsprocesser, men även utanför dem, är att studera och analysera kulturer kopplade till kritik och ansvar/ansvarighet separat. På detta sätt kan både kritik och ansvarighet ges större precision samtidigt som en återförtjning till det normativa kan åstadkommas.

Hur kan då kritikens kultur uppfattas och i vilken relation till ansvarskultur kan den föreställas? Kritikculturer kan antas forma både vad som kommer till uttryck i kritiken och hur detta kommer att formuleras. Kritiken uttrycks också i en bestämd relation till konkreta ansvarskulturer. Även om en kritik är generell och svepande och avser en hel bransch så tas den emot av just denna bransch och just de företag som ingår i den och just de ägare, chefer och journalister som arbetar i den. De är alla omfattade av specifika och konkreta ansvarskulturer. Här finner vi en första mötespunkt i kontakten mellan kritik och ansvar – förhållandet mellan en kritikkultur och en ansvarskultur.

Kulturen formar de handlingar och den praktik som utvecklas – individuellt och i grupp. Praktikerna kan uttryckas diskursivt eller i form av handlingar. Diskursiva praktiker är de tal, text och kommunikationshandlingar som utväxlas. När vi interagerar på andra sätt så rör det som om handlingar. Här finns återigen en parallellitet mellan kritik och ansvar, men nu som praktiker. Kritiken kommer ofta till diskursivt uttryck i tal eller text, men den kan också komma till uttryck genom olika slags handlingar. Ansvarighetsprocesser ger rum för diskursiva uttryck, genom att svara och kommunicera, men syftar i sista hand till att ändra på en form av handlande. Praktikens former kommer också att bli kulturella modeller för hur ansvarsfrågor kan mötas och hur en ansvarskultur kan utvecklas. Här finner vi en andra mötespunkt i kontakten mellan kritik och ansvar – förhållandet mellan en kritikpraktik och en ansvarspraktik. I de empiriska kapitlen analyserades hur kritik och ansvar hänger samman med respons – med vem och hur kommu-

nicerar skribenterna om vilka frågor? En möjlig tolkning av resultaten är att responsens karaktär formas i mötet mellan skilda kulturer och praktiker för kritik och ansvar.

Vid denna studies slutpunkt, en bit in på 10-talet, finns det ett medvetande om och användning av olika instrument för ansvarighet och ansvarigt handlande inom journalistiken. Internationell forskning driver också på denna utveckling mot ansvarsutkrävande och respons, även om journalister i allmänhet är motsträviga. Tonvikten på ansvarighet innebär samtidigt att balansen mellan kritik och ansvar förändras. Istället för överskott av kritik och underskott av ansvar ställs vi inför en situation där det råder överskott på instrument och åtgärder för att ta och visa ansvar men underskott på kritik. Bara den kritik som passar mediernas samtida ekonomisk-politiska och tekniska villkor beaktas.

10.4 Kritikens varaktiga, föränderliga och samlade former

10.4.1 Introduktion

Mediekritikens texter, praktiker och kulturer bidrar också till att forma kritiska institutioner, formativer och formationer. I detta avsnitt analyseras det empiriska materialet som ingår i studien än en gång, men det ses också i relation till andra exempel på kritik eller granskning av medier och journalistik. De tre frågor som ställs berör alla de sociala och kulturella formerna som kritiken av medier och journalistik har: vad är etablerat och stabilt, vad är på väg fram eller övergående och hur kombineras det stabila och det föränderliga?

10.4.2 Vad är stabilt och etablerat?

Krönika, dagstidningsdebatt och insändare utgör etablerade genrer som det finns normer kring. Det går att se dem som institutioner som genom sin beständighet ger rum och ram för kritiska uttryck.

Tv-krönikan har en framskjuten roll i svensk dagspress och finns representerad i alla större dagstidningar och även i många regional- och lokaltidningar. Krönikeformen skulle också kunna vidgas till radiokrönikan som också med regelbundenhet har publicerats i svenska dagstidningar.

Även när det gäller skribenterna finns det drag av stabilitet och institutionalisering. Urvalet av krönikörer gjordes dock för att närmare studera några av de mest framträdande tv-krönikörerna under den studerade perioden. Urvalet skulle dock kunna vidgas till fler skribenter från samma period.

Debattinlägg och debattsida är också en väl inarbetad journalistisk institution. Även här gjordes ett val av den mest framträdande och inflytelserika debattsidan för studien av debattinlägg (Pettersson och Carlberg 1990; Kroon 2001). DN-debatt har under decennier utgjort centralpunkt i den svenska nationella offentligheten och dess debatter.

Insändare och insändarsidor utgör också det en genre som är väl etablerad. I avgränsningen så valdes de insändare som publiceras på den vanliga insändarsidan för att ge en så bred bild som möjligt av vad och hur kritik av medier och journalistik kommer till uttryck. Här valdes mer specifika former av insändare som riktar sig direkt till tidningen, redaktörer eller ombudsman bort.

I metodkapitlet redogjordes för avgränsningar och val av medietexter. Urvalet gjordes så att texter med kritik såväl inifrån som utifrån mediefält och journalistikfält skulle vara med. Genom detta urval kom också några av de mer stabila genrerna för att forma kritik att väljas. Samtliga dessa tre former finns med under hela den studerade perioden 1998-2013.

Vid sidan om fackpress, nyhetsjournalistik och specialjournalistik som behandlar medier och journalistik så utgör dessa tre genrer tre av de mest stabila genrerna där kritik kommer till uttryck. De kan därmed sägas utgöra den institutionella kärnan för kritik av medier och journalistik, så långt som denna studie sträcker sig. Även en bra bit in i den digitala konvergensens tid behåller dessa tre genrer sin ställning som centrala forum för kritik. Att sedan kritiken är sval och oftast normupprätthållande har tidigare behandlats.

Vid sidan om fackpress, nyhetsbevakning och specialprogram om medier så utgör krönika, debatt och insändare de kritikinstitutioner kring vilka kritiska kulturer och ansvarskulturer finns kopplade. Som kritikinstitutioner är de dock inte för evigt givna utan de kompletteras eller utmanas av nya sätt att forma kritik.

10.4.3 Vad är föränderligt?

Vad är då nytt och vad är tillfälligt i det studerade materialet? Det nya representeras av nätdebatten.

I den analyserade debattråden fanns många skribenter som framträder i eget namn och som inte är anslutna till någon organisation. De skriver och talar i egen sak och framträder med sina namn.

Den studerade debattråden på Newsmill visar drag av självupptagenhet och en del av debatten om mediernas ansvar kom att handla om vilket ansvar Newsmill har för att hålla debatten öppen. Newsmill använder sig också av kommentarer på olika sätt. Under en period är det öppet för kommentarer under längre eller kortare tid och under den senare delen av tråden så stängs möjligheten att kommentera. Sommaren 2013 stängdes också hela Newsmill.

Newsmill som forum för kritik av medier är i denna mening tillfälligt eller efemärt – det blossar upp, brinner och slocknar. Newsmills idé var att dra nytta av nätets möjligheter att driva många debatter parallellt samtidigt som nya skribenter skulle få direkt tillgång till en väl synlig debattsida. Den var också redaktionsledd och redaktionen både initierade debatt och skrev egna inlägg på sajten. Sajten startades och drevs av opinionsjournalister från kvällstidningen Expressen och kom först att köpas upp av Bonniers. I ett senare skede fördes den över till TV4-gruppen och från 2014 blev det Dagens Industri som ägde den, dock utan att någon synlig aktivitet förekom.

Newsmill som debattsajt med dess trådar och debattformen med inlägg och kommentar sammanbundna under debattrådar är en ny form av opinionsbildning. Att den från början stod fri från andra medieföretag var också en del av dess särskilda form, men i senare skeden kom den att infogas i ett större medieföretag. I detta nya sammanhang gavs den dock inte någon tydlig plats.

All slags debatt kunde föras på Newsmill och Newsmill erbjöd på så vis en ny möjlighet för kritik av medier och journalistik, men den var inte inriktad på debatt om just dessa områden. Denna typ av modererad generell sajt för debatter på nätet med kommentarer utgör en formativ för kritik, men en formativ som saknar stabilitet och som är under förändring.

I kapitel fem nämndes flera andra initiativ på nätet för att utveckla debatt om journalistik och medier. Det mest utvecklade var *Second Opinion*, en sajt som hade fokus på mediedebatt och journalistik.⁵⁵ Under perioden 2009-2012 publicerades ca 2500 inlägg om journalistik och särskilt om etik. Verksamheten skulle finansieras genom ett konsultföretag inom PR och kommunikation som drevs på vinstbasis, men denna typ av företagsdriven medie- och journalistikdebatt visade sig inte vara uthållig. Mediegranskningen kom istället en av grundarna att driva vidare inom ramen för Timbro Medieinstitut och konsultverksamheten ställdes på egna ben. *Second Opinion* kan även den ses som en kritisk formativ. Att den likt Newsmill också publicerade betalda debattinlägg utöver redaktionellt valda inlägg och egna publiceringar kan ha bidragit till att dra ned trovärdigheten för denna kritiska formativ.

Ett andra exempel är sajten *ajour* som drevs 2011-2013.⁵⁶ Den skapades och drevs av yngre journalister med inriktning på nätet och sociala medier och var en plats för nyheter och för diskussion om journalistik och medier i omvandling. Inte heller denna formativ överlevde mer än drygt två år.

Sommaren 2014 var tv-kritiken på *TV-dags* ett av de intressantare nätinitiativen.⁵⁷ Idén är att samla många och kunniga tv-kritiker på en plats och att

---

⁵⁵ Material om medieetik från *Second Opinion* kan sökas via dess sida www.second-opinion.se

⁵⁶ www.ajour.se

⁵⁷ www.tvdags.se

denna mångfald av kunniga röster ska generera intresse bland tv-tittare. Skribenterna är i första hand rekryterade från nätet och olika tv-sajter.

Det forum som med kontinuitet gett plats för kritik av och diskussion om medier och journalistik är *Flashback*.⁵⁸ Här finns en ram för att samla alla slags diskussioner, men också en uppdelning efter teman och aktualitet. Flashback liknar Newsmill, men saknar det aktiva redaktörskapet. Det utmärkande för *Flashback* är att den i så hög utsträckning är användarnära och användardriven, även om den har två styrnivåer med moderatörer och administratörer.

Vad finns det då för nya former av publicitet som kan bidra till kritik och debatt om medier och journalistik? Fyra formativ förefaller ha särskilt intresse: (1) mikroblogger som för självständiga diskussioner till annat medieutbud (2) sociala nätverkssajter där användare direkt delar information och kontakter (3) diskussionssajter med generellt ämnesinnehåll och som är användardrivna (4) medieföretagens egen användning av parallella kommentarsflöden på mikroblogger och närvaro på sociala nätverkssajter som inbegriper medieanvändare.

Vad är då övergående och vad har klingat bort under den studerade perioden? Ett exempel på en form som försvunnit är läsar-, tittar- eller publikombudsman. Denna form av kontakt mellan medieföretag och dess användare är internationellt etablerad i bl. a. USA och Japan och användes under 00-talet av Dagens Nyheter (03-08), SVT (05-07) och TV4 (03-13). Inte någon av dem har ombudsman kvar 2014 och TV4 har istället infört en tittarservice som utgör del av kundservice till företagets medieanvändare. En annan form utgörs av ”Brev till utgivaren” som Dagens Nyheter använde under perioden 1999-2003. Idag har DN plats på insändarsida där svar på frågor om tidningen ges, det är dock inte chefredaktören som svarar.

Torbjörn von Krogh har i en översikt av mediegranskningen i Sverige 1988-2012 visat att många av de initiativ som togs under 00-talet nu inte längre är i bruk (Krogh 2012b). Genomgången visar också en normativ kantning i mediegranskningen under perioden. Allt fler av de initiativ som tas kommer från näringsliv, företag och stora organisationer. Granskningen av medier och journalistik gör sig allt mer beroende av ekonomiska intressenter och deras perspektiv. Granskning som sker inom ramen för public service är samtidigt också av stor betydelse (Krogh 2012b, 44). Branschens egen granskning riskerar vidare att krympa då dagstidningsägarna inte längre är beredda att bevaka och granska omvandlingen av den egna medievärlden utan avknoppar detta till ett eget företag.⁵⁹

Nätet rymmer en ouslinlig ström av löften om tilltagande eller nya former för kritik och granskning, löften som måste granskas och kritiseras på ett

---

⁵⁸ www.flashback.org

⁵⁹ Sedan 2104 utgör Medievärlden, som tidigare ägdes av Tidningsutgivarna, ett personalägt företag. Se www.medievärlden.se.

nyktert sätt. Samtidigt visar de exempel som ovan har redovisats på hur föränderliga uttryck som kritik på nätet får. Dessa former som träder fram och som verkar under en tid är alla värda att uppmärksamma då de utgör de formbara uttrycken för kritiken. Just denna idé om formbarhet gör att de framväxande, tillfälliga och efemära formerna av kritik kan ses som formativer. Det som är formativt ingår i en process som ännu inte är avslutad och på detta sätt kan många av de fenomen som hänger samman med nya medier, digitalisering och konvergens studeras som formativer under framväxt och förvandling.

Mikrobloggar, sociala nätverkssajter, mediers och journalisters egen närvaro på dessa kan också ses som exempel på kritiska formativer. Ingen vet ännu hur mer permanenta uttryck för kritik av medier och journalistik kan komma att se ut.

10.4.4 Och vad för slags samlade former skapas?

Hur ser då det samlade uttrycket för kritik av medier och journalistik ut? I detta arbete har endast fyra textformer studerats – tv-krönika, böcker om journalistik, debattinlägg och insändare. Med dessa som grund och med de ovan redovisade formerna och genrerna som komplement går det endast att skissera möjliga mediekritiska formationer.

I den institutionella basen för kritiken ingår de här studerade mediekronikorna, böcker, debattinlägg och insändare. Fackpressens bevakning i tryck och på nät samt program inom public service utgör vidare ytterligare två institutionaliserade delar av bevakning och granskning. Nyhetsjournalistikens sätt att bevaka och granska medier och journalistik är också en del som är central för framställningar om medier och journalistik, dock inte alltid för kritiken av dem. Den institutionella kritiken finner vi inte bara i tryck och etermedia utan också på nätet och i elektronisk form. Denna kritik präglas dock av att vara knuten till medieorganisationer – företag, fackförbund, medieägare och förlag.

Den formativ som studerats i avhandlingen är nätdebatt. De formativer som framstår som mest betydelsefulla är de som kopplar samman medieföretag och medieanvändare genom tredje part – mikroblogg eller social nätverkssajt.

Medier, medieföretag och medianvändare i nya konstellationer pekar framåt mot något som kan kallas för nätverkskopplad kritik. I en sådan formation sammanbinds delarna genom samverkan mellan nätverk av mediernas användare, producenter och företag.

I dagens medielandskap verkar inte denna slags formation vara den dominerande. Istället är samtiden präglad av en organisationskopplad kritik. I denna formation är delarna sammanbundna med de organisationer som specialiserar sig på att granska eller kritisera medier eller journalistik eller gör

det utöver sin huvuduppgift. På detta sätt är kritiken också den kopplad till medieorganisationers eller externa aktörers intressen. I beskrivningen av svenska mediegranskare är det uppenbart att denna är organisationsdriven genom sin knytning till – näringslivsorganisationer (Timbro, SNS), Svenska Journalistförbundet, Tidningsutgivarna, Sveriges Television, Sveriges Radio och SIM(O).⁶⁰ De medieföretag som ger utrymme för mediekrönikor, debatt, insändare samt journalistisk bevakning av medier och journalistik bidrar också till denna organisationskopplade kritik.

En tredje formation av kritik som är individkopplad kan också föreslås. En sådan kritik är inte baserad på organiserade intressen eller medieföretag utan grundar sig på enskilda personers kritik av medier och journalistik på en överblickbar offentlighet. I ett historiskt perspektiv har kritiken av medier och journalistik kommit till uttryck i tre formationer som i tur och ordning varit individkopplad, organisationskopplad och, i framtiden, nätverkskopplad.

10.5 Kritik som kraft för förändring av medier och journalistik

Vad har då kritiken av medier och journalistik för betydelse och får den någon verkan idag? För att svara på dessa frågor behöver vi först se hur samhällskritik och kritisk forskning om samhälle, medier och journalistik gör detta till en angelägen sak.

Enligt Carleheden (2011, 64f) lever vi i en tid där kritiken inte längre uppfattas som ett bärande inslag i samhälle eller samhällsvetenskap. Den är enligt Zygmunt Bauman (2002) avväpnad och privatiserad och används som en normupprätthållande kraft i de system den ingår i. Att kritiken är privatiserad innebär att den försöker ge strukturella problem en individuell lösning, eller att systemproblem ges en biografisk lösning och att vara kritisk har blivit till en norm och utgör ett centralt samhälleligt och kulturellt värde. Kritiken har samtidigt klara gränser och systemkritik har inte relevans, sådan kritik kommer att tolkas som utopisk, orealistisk eller omöjlig. Kritiken kan bara verka inom systemet och i tjänst hos systemen, enligt Bauman.

En liknande uppfattning har Boltanski och Chiapello (Boltanski och Chiapello 2007) som menar att kritik av kapitalismen har bidragit till att föra den genom kriser och förändringsskeden. Kritiken har bidragit till att omforma en kapitalistisk anda som utgör en kulturell och psykologisk ram för människor som verkar inom kapitalismen. Där tidigare en ”social kritik” hade starkt genomslag och drev igenom välfärdssatsningar och facklig styrka

---

⁶⁰ SIM(O) står för Stiftelsen institutet för mediastudier.

finns nu en ”konstnärlig kritik” som lovar frihet, autonomi, kreativitet, innovation och självförverkligande inom ramen för det etablerade ekonomiska systemet. Kritiken blir här ett medel för systemreproduktion, precis som hos Bauman.

Bruno Latour (2004) är både avvisande till den kritiska teorin och till det bidrag som dekonstruktion och post-modernism lämnat till utveckling av kritik. Latours pessimism kring kritiken tar sin startpunkt i att den post-moderna kritiken underminerat sig själv. Denna kritik av stora berättelser, autenticitet, och hans egna studier av vetenskap, har bidragit till att skapa ovisshet och osäkerhet kring vad som är sant och verkligt. Latour visar hur spelplanen för kritik förskjutits så att den i tilltagande grad används för spel och utspel från aktörer med makt. Att skapa osäkerhet i en fråga genom att ifrågasätta etablerad kunskap eller forskning, att lansera berättelser som går på tvärs mot de etablerade blir verktyg inte bara för kritiken nerifrån och upp, utan också i maktens centrum och för att underminera politik eller policy. Kritiken utvecklas till ifrågasättande av andras berättelser och bortom detta byggs egna berättelser som kan vara partiska, osanna och sakna legitim grund.

I detta läge kan inte den klassiska kritiska teorin erbjuda någon lösning, enligt Latour. Den traditionella kritiska teorin inom samhällsvetenskapen framställs av honom som föråldrad och till och med ”barbarisk”. Den överdriver betydelsen av det sociala och använder sig av ohederlig argumentation som leder fram till att kritiken alltid ger sig rätt över människor – oavsett om den påstår sig veta sitt eget bästa (misskännanden och falskt medvetande) eller om den inte gör det (omedvetenhet och ideologi) (Latour 2004, 237ff). Latour förespråkar istället nya sätt att förhålla sig till kritik.

Sammantaget tecknar detta en bild av kritik som verkar systembevarande och som utgör ett verktyg för maktutövande uppifrån eller från centrum. Den typ av kritik som ifrågasätter system eller maktinnehavare och stör den ordning som utvecklas får liten plats eller riskerar att bli ignorerad. Kritik som är värd att beakta är den som på ett bejakande sätt är med och bygger system och ny makt. Egna definitioner av situationer används för att mota bort de som tycker annorlunda eller de som inte är tillräckligt ”duktiga”. von Krogh har visat att när redaktionella chefer rankade betydelsen av 34 sätt att utöva kritik så bedömdes radikal kritik vara det minst betydelsefulla. Normupprätthållande akademisk kritik rankades som nummer 21. Kritiken ska vidare vara konstruktiv och kunnig för att beaktas av cheferna (Krogh 2008a). Idéer om innovation, kreativ förstörelse, upplösande förändring (disruptive change) och individualisering blir istället ledord för ett förhållningssätt som anpassats till en post-politisk och neo-liberal ekonomisk ordning som utmönstrat kritik ur sin vokabulär.

Det negativa sättet att bedöma samhällskritikens och den akademiska kritikens ställning eller genomslag står dock inte oemotsagt. Det finns också

argument för att vi lever i en tid som visar nya former av kritik och som har ett fortsatt behov av kritik. Kritiken anses då inte avväpnad eller irrelevant utan den kan bidra till att forma samhälle, kultur, medier och journalistik.

Andrejevic (2009) skisserar konturerna till en förnyelse av kritiska mediestudier och menar att det finns stora behov av kritiska studier av nya medier. Idén att ny teknik ”förändrar allt” tillbakavisas och istället ser Andrejevic att etablerade maktstrukturer inte rubbas och han vill istället se forskning som förklarar varför inte maktrelationer ändras i större utsträckning. Andrejevic menar också att det är fel att se interaktion som automatiskt kopplad till delaktighet, politisk kritik och ökad medborgerlig makt. Interaktiva medier är också ett sätt att utöva kontroll och att samla information om de som medverkar. Sammansmältningen mellan PR och politik, forskning och marknadsföring behöver också göras till föremål för kritiska studier. Andrejevic vill också söka andra samlande idéer än den kommersiella logik och praktik som idag binder samman Internet och elektroniska medier i en ohelig allians mellan de digitala mediernas globala storföretag och individuella användare.

Christian Fuchs är den forskare som inom medieforskningen allra tydligast har formulerat en återgång till en klassisk kritisk teori där Marx och Frankfurtskolan, särskilt Adorno, utgör grunden för analys av nya medier och samtidens digitala medielandskap. I hans projekt för att utveckla kritiska medie- och informationsstudier (Fuchs 2011) och kritiska studier av sociala medier (Fuchs 2014) placerar han sig dels i relation till framträdande medieforskare – som Henry Jenkins och Manuel Castells – och dels i förhållande till annan kritisk samhällsteori – som David Harvey och Slavoj Žižek. I Fuchs version är den kritiska teorin normativ, kritiserar mediernas politiska ekonomi, fokuserar på kritik av dominans och utsugning, använder sig av dialektiskt tänkande och metod för analys, bidrar till kamp för rättvisa och kritiserar ideologi. Forskning och vetenskap får också en tydlig roll i att omvandla samhället mot frigörelse från dominans och att etablera medier som bygger på gemensamma och offentliga nyttjanden.

Craig Calhoun (1995) vidareutvecklar även han Frankfurtskolan genom arvet från Habermas, men han har också verkat för att kritiken ska öppna för frågor om mångfald, identitet och olikhet i samhälle och kultur. Calhoun ger uttryck för två olika inriktningar, den för honom samtida postmoderna kritiken av samhälle och medier och den senare uppdelningen av samhällsliga konflikter i dimensionerna fördelning och erkännande. I förlängningen av Calhouns kritiska samhällsvetenskap går det att se kritiska mediestudier som på samma sätt lyfter fram olikhet, identitet och erkännande.

I Carlehedens (2011) analys av samhällskritiken så finns det öppningar för två nya typer av kritik. Den första kallar han för en ”demokratisk typ av samhällskritik” och den riktar sig mer mot politik och välfärdsstat än mot ekonomin. Kritiken vänder sig mot en ”elitistisk servicedemokrati” och istäl-

let lyfter den fram ”civilt samhälle och deliberativa och aktivistiska former av politiskt deltagande.” (2011, 78). Den andra kritiken kallar Carleheden, i likhet med Boltanski och Chiapello, för ”konstnärlig kritik”, men enligt Carleheden kan denna kritik få genomslag inte bara inom ekonomin utan också i politik, familjeliv och intima relationer. Kritiken är individualistisk och sätter bland annat självförverkligande i centrum. Carleheden ser också öppningar och tecken på att kritiken tar mer plats (2011, 78). Kritik av medier och journalistik kan också vara ett sådant område.

Latours kritik av kritiken rymmer också ett förslag till dess förnyelse. Han förespråkar en typ av kritik som väljer att gå närmare sitt föremål istället för att skapa distans till det. Han vill också se en kritik som är konstruerande istället för dekonstruerande. Detta synsätt innebär också att se på industri och vetenskap på nya sätt där de inte uppfattas som instrument eller objekt utan där de blir föremål för intresse och blir angelägna för kritikern. Latour vill göra skillnad på kritik som intresserar sig för saker sedda som objekt och fakta, ”matters of fact”, och saker uppfattade som angelägenheter, ”matters of concern” (Latour 2004, 231). Kritiken bör mer handla om det senare och hur kritiker bidrar till att samla och ge rum för meningsutbyte kring det som angår många. Begreppet ”gathering” lyfts fram som det centrala – en kritik som bjuder in till samling – och som värnar och vårdar det värdefullt konstruerade. Kritiken drar därmed inte ifrån utan lägger till något genom att göra objekt till saker som har mening och värde (Latour 2004, 245f).

I analysen av kritik av medier och journalistik är det rimligt att en inriktning på handling, kritisk kompetens och förändring balanseras av att sociala strukturer, trögheter och rörelseriktningar också ges uppmärksamhet. I avhandlingen uttrycks det som förhållandet mellan kritikens formativer och institutioner. Studier av relationen mellan struktur och handling och hur dessa tillsammans skapar formationer utgör nästa steg för att beskriva och analysera mediekritik.

Det finns också en annan aspekt i relationen mellan de statiska och det dynamiska, mellan institution och formativ, som är relevant – och det är frågan om avsikter; deras typ, inriktning, uppriktighet och öppenhet. I de sociala och kulturella rum i vilka kritiken verkar kan det utvecklas spel, strategier och iscensättningar, vilket Latour lyft fram.

Genom misskännande av den sociala strukturen och dess koppling till sociala fält och positioner kan dessa användas av organisationer och av aktörer med kritisk kompetens. Fältens struktur, logik och trögheter samt aktörernas kritiska kompetens och förmåga sätts i spel genom att aktörerna blandar positioner och ståndpunkter på nya och ibland oväntade sätt. För att kunna analysera sådana relationer mellan kritik och institution behövs ett finmaskigare sätt att se på handling och avsikter bland aktörer och deras förhållande till social struktur. Kritiska aktörer kan använda sig själva, sina sociala sammanhang, kulturella praktiker och diskurser för att ompositionera sig i

det sociala rummet. Ett sådant exempel är t.ex. klass som utdefinieras eller omdefinieras. Vänster och höger påstås inte längre vara en central konfliktlinje i samhälle och kultur och därmed inte lika relevant i politiken, eller så har det fått helt nya och omkastade betydelser. Högern är mer vänster och vänstern är mer höger, samtidigt som alla partier trängs i mitten. Trots att de förhållanden som ligger till grund för klassbegreppet – sociala relationer i produktion och konsumtion, egendom och ekonomiskt kapital – fortfarande är fundamentala för en beskrivning av samtidens samhälle så utspelas politiken som ett misskännande av denna centrala sociala dimension. Här finns också en parallell till mediekritikens ställning och omvandling.

Även kritikbegreppet blir föremål för motsvarande omdefiniering och utdefiniering. Kritiker behöver inte stå fria och utanför, inte heller behöver de som finns innanför ett fält självständigt bedöma och även alla de som har makt över system eller bidrar till att styra system kan bidra till kritiken. I ett första steg kan vi använda oss av Boltanskis tanke att ”lyssna till” aktörerna, i ett andra steg kan vi se hur deras handlingar och relationer skapar ordning dem emellan, en ordning som kan kopplas till mer traditionella sociala dimensioner som hänger samman med ekonomi, politik och social organisering. Den framväxande ordningen framställer sig som förnyare, men bygger samtidigt en ny institutionell ordning och egen makt.

På denna grund kan den kritik som kommer från makthavare själva i vissa fall misstros. Det kan antingen vara en uppriktigt menad kritik, men det kan också vara ett spel för att vinna position och värde samt att utöva makt genom att maskera sig som just det man inte är – en kritiker av det system som man själv har ett avgörande inflytande över.

Både Latour och Boltanski förespråkar att kritiken närmar sig den eller det som ska kritiseras. Att överskrida sådana gränser är dock en sak, att uppge eller överge gränserna en annan. Här kan Latour ifrågasättas och hans nya förhållningssätt till kritik riskerar dess integritet. Men idéerna att vara konstruktiv, att tillföra och att bygga nytt behöver inte överges.

Kritik av medier och journalistik bör inte vara en fråga om ett distanserat förhållningssätt till ett avlägset objekt. Den bör istället vara en angeläget som konstruktivt kan ha verkan i åtminstone sex sammanhang:

- **MEDIEPRAKTIK OCH REDAKTIONER.** Kritiken kan bidra till att förändra daglig praktik och rutiner inom medier och bland journalister.
- **MEDIERNAS INNEHÅLL OCH UTTRYCKSFORMER.** Kritiken kan bidra till att förändra mediernas innehåll eller det sätt som det uttrycks på.
- **MEDIEPUBLIK OCH MEDIEKUNSKAP.** Kritik kan bidra till att kritisk kompetens etableras och fördjupas och att mediernas och journalistikens förhållanden diskuteras ytterligare på och utanför den mediala offentligheten. Det betyder också att publikens, läsarnas, tittarnas, lyssnarnas och användarnas kunskaper om medier och journali-

stik kan fördjupas och att deras färdigheter i att använda dem kan utvecklas.

- **MEDIEPOLITIK OCH MEDIESTRUKTUR.** Kritiken kan bidra till att förändra medieutvecklingen och styrningen av medierna och journalistiken. Det är kritik som får avtryck i de politiska och ekonomiska processer som formar journalistiken. Den kan göra så genom att komma till uttryck i social organisering och aktivism.
- **SAMHÄLLE.** Kritiken kan få betydelse utanför journalistik och medier och bidra till nya sätt att förstå eller orientera sig i samhället.
- **KULTUR.** Kritiken kan också utgöra ett väsentligt inslag i ett samhälles kultur och ett uttryck för denna kultur. Den erbjuder också ett sammanhang för att orientera sig i kulturen och skapa förståelse för historia, samtid och framtid.

10.6 Begreppet mediekritik – en avslutande bestämning

Hur kan då mediekritik definieras? Med en kommunikativ förståelse är det inte meningsfullt att låsa in begreppet i en rigorös definition. Istället ska några väsentliga aspekter av det beskrivas i det följande.

Den tidigare analysen av olika former av kritik – estetisk/kulturell, filosofisk/teoretisk och vardaglig samt genomgången av tidigare forskning visade att den breda och tredelade definition av mediekritik som von Krogh har etablerat – kulturell/filosofisk, intressebaserad och effektivitetsinriktad – behöver kompletteras. För det första behöver förhållandet mellan den intressebaserade och effektivitetsinriktade kritiken redas ut närmare. För det andra behöver avgränsningen av kulturell/filosofisk kritik diskuteras.

På ett plan sammanfaller den intressebaserade och den effektivitetsinriktade kritiken – de kan bägge vara uttryck för ett instrumentellt förnuft som leder till ett strategiskt handlande. De begränsar därmed båda vad för slags intressen som kan komma till uttryck och vilka företeelser som kan bli föremål för effektivisering. Den effektivitetsinriktade kritiken handlar dock om värden och förhållningssätt som antingen bärs upp av medierna själva eller som utgör förväntningar på medierna från omvärlden. Dessa dimensioner träffas bättre av Careys idé om den normativa kritiken – journalistikens, mediernas eller samhällets normer som kriterier för kritik och värdering. Den effektivitetsinriktade kritiken kan förstås som ett instrumentellt eller strategiskt sätt att närma sig en värdering av hur väl medier och journalistik lever upp till de krav och förväntningar de har på sig själva eller som omvärlden ställer på dem. Den första nivån av mediekritiken kan därför benämnas som den *normativa och institutionella nivån* – en kritik som tar fasta på gällande normer och bidrar till att dessa ska förverkligas.

Den intresseinriktade kritiken är också sammanvävd med den normativa kritiken på ett komplicerat sätt. Alla normer är ju inte generellt delade, tvärtom, i samtidens allt mer multipolära samhälle är det istället olikheter, skillnader och relationer mellan olika normer och grupper som står i fokus. Det innebär att den intressebaserade kritiken även den kan sättas in i ett vidare sammanhang där det finns många särintressen/intressenter och där ett handlande i det egna intresset bara utgör ett av flera handlingsalternativ. Denna andra nivå av mediekritiken behandlar hur olika individer, grupper, nätverk eller intressenter verkar för att förändra de normer som journalistik, medier och samhälle verkar under. När intressen och allianser formas utvecklas också den kritik som bidrar med nya normer. Denna nivå kan därför benämnas den *normformerande och formativa nivån* – en kritik som tar fasta på att skapa nya normer och att bidra till att dessa förverkligas.

Dessa båda nivåer ansluter också till de av Boltanski identifierade formerna av kritik som har en korrektiv eller radikal avsikt (Boltanski och Chiapello 2007, 32f). Den korrektiva kritiken kan vara inriktad på striktare normtillämpning eller ge visst utrymme för reformer och den radikala kritiken kan variera mellan reformism och mer omvälvande förändring.

Carey och Wyatt har båda betonat betydelsen av att journalistikens och pressens användare (publik, läsare, lyssnare, tittare) engageras i kritiken. Detta engagemang fångas inte på ett bra sätt av vare sig effektivitetskritik eller intressebaserad kritik. Inte heller en kulturell/filosofisk kritik som är radikal och som vill förändra kultur och samhälle fångar upp en sådan medverkan av journalistikens och mediernas användare. Användarna kan dock tänkas driva sina egna intressen eller vilja bidra till mediernas effektivisering, men då hamnar vi återigen i den instrumentella fällan, men nu individualiserad. Baumans kritik av den privatiserade kritiken som en medborgerlig plikt och samtidigt avväpnad kraft blir relevant för detta synsätt. Snarare än att betona kulturell kritik, som Carey, eller kulturell/filosofisk kritik som von Krog är det rimligt att ta fasta på om kritiken i praktiken är öppen för deltagare, deltagande och skilda uppfattningar eller slutet. Detta är en tredje aspekt av kritiken som kan kallas för *öppenhetens och praktikens nivå* – en öppenhet som gör det möjligt för många och potentiellt alla berörda att bidra till kritiken på de båda andra nivåerna.

Alla tre nivåerna kan förenas under idén om kommunikativitet och på varje nivå går det att finna sätt att kritisera som bidrar till kommunikativitet och sådant som hindrar den. Det kommunikativa ska då förstås som ett förhållningssätt och en praktik som är inriktad mot att förstå och handla gemensamt, trots skillnader, olikheter och motsättningar i samhälle, kultur och vardag, och inte som en av ”alla” delad förståelse och ett gemensamt handlande (Fornäs 2013). Den kommunikativa kritiken är en katalysator för sammanförandet av olika former av kritik och skilda kritiska förhållningssätt.

Kritik kopplad till ett intresse eller en organisation i enlighet med resonemanget ovan kan vara såväl instrumentell, strategisk eller kommunikativ och det är en praktisk och empirisk fråga att finna ut av vilket slag kritiken är. Med detta synsätt är det möjligt för både individuella och kollektiva aktörer att agera i egenintresse eller att se bortom och utöver detta. Det kan givetvis vara svårt att förstå eller ta reda på om ett språkligt uttryck eller en handling är kommunikativ, strategisk eller instrumentell men det upphäver inte den principiella skillnaden mellan dessa typer av handling och den kritik som kan förknippas med dem. Det är också rimligt att anta att såväl individer som aktörer inom offentliga, privata och civila delar av samhället har denna möjlighet att välja mellan ett kommunikativt och strategiskt/instrumentellt sätt att handla. Att ensidigt koppla det strategiska till offentliga och privata sammanhang samt det kommunikativa till civila sammanhang gör inte rättvisa åt mer komplexa förhållanden och är uttryck för ideologisering. Att helt skriva bort myndigheters, företags eller intresseorganisationers möjlighet att agera kommunikativt är lika fel som att helt skriva bort individers eller frivilligorganisationers möjlighet att agera instrumentellt eller strategiskt.

Den kommunikativa kritiken söker förståelse, men kan i praktiken inte alltid skapa en delad förståelse som leder fram till gemensam handling. Omöjligheten att övervinna motsättningar eller att finna lösningar i konflikter är dock inte skäl nog att avskriva den kommunikativa avsiktens potential eller konstitutiva roll för fredliga relationer människor emellan. Den som avvisar den kommunikativa avsiktens potential kan bli offer för en maktpolitik som följer ur idén om segraren och den starkes makt att definiera rätten, och i förlängningen också att genom våld konstituera rätt (Marin 1988). Chantal Mouffes (1993, 2013) idé om det politiska som ett område av konflikt som måste domesticeras från antagonism till agonism kan ifrågasättas och istället kan det politiska förstås som ett område av möjligt samförstånd där det på motsvarande sätt gäller att transformera instrumentellt och strategiskt handlande till kommunikativt handlande. Den kommunikativa kritiken blir på detta sätt ett avgörande inslag i hur samhälle, politik, kultur, medier och journalistik kommer att formas. Men kritiken har också en yttersta gräns, när kommunikation och samtal upphör att ha verkan och aggression och handling tar vid. På detta utgör Karl Kraus mediekritiska verksamhet det främsta exemplet (Franzen och Kraus 2013).

Det är vidare viktigt att gå utöver idén om en singular eller monolitisk ”mediekritik” och istället undersöka olika sätt och former som kritik och kritik av journalistik och medier kan komma till uttryck genom. Denna slutsats rymmer två delar: (1) att skilja mellan kritik av olika slags medier och (2) att se en mångfald av former och uttryck för denna kritik vilket innebär att kritiken ger uttryck för olika former av kritiskhet.

I tidigare kapitel såg vi att gränser mellan olika slags medier är flytande. Tryckta medier, etermedier och andra slags medier behandlas utan att göra skillnad mellan dem. På samma sätt var skillnaden mellan journalistik och medier ofta upphävd eller svagt beskriven och medier framställs i vissa texter just som journalistik (medierna, massmedierna, nyhetsmedierna) och i andra texter som medieorganisationer eller kulturella former (pressen, tidningarna). Språkbruket gör det möjligt att använda termen medier på två nivåer, dels som ett övergripande begrepp för alla medier och dels som en generell benämning för en rad tekniker, organisationer eller kulturella former (pressen, radio, tv, nyheter). Samma förhållande finns i användningen av termen mediekritik – å ena sidan en samlande term för kritik av alla slags medier och å andra sidan en tänkbar benämning för varje specifik kritik av olika medietekniker, organisationer eller kulturella former.

I den amerikanska debatten och forskningen används benämningarna presskritik (Wyatt 2007), tv-kritik (O'Donnell 2013; Vande Berg och Gronbeck 1998) och elektronisk mediekritik (Orlik 2001). I den antologi som samlar den radikala kritiken är det massmedierna som utgör kritikens föremål (Berry och Theobald 2006). Denna typ av precisering där en viss typ av medier avgränsas och blir föremål för kritiken är klagörande. Detta görs dock inte alltid utan komplikationer. Presskritik betyder i den anglo-saxiska världen kritik av nyhetsmedier och journalistik och den normativa teori som Wyatt utvecklar riktar sig lika mycket till tryckta medier, tv, radio och implicit till Internet som arena för nyhetsförmedling och opinionsbildning. Mediekritik bör därför inte användas som ett begrepp för specifika medier, medieformer eller mediepraktiker utan bara när det är övergripande mediefrågor som aktualiseras. Istället bör journalistikkritik, tv-kritik, radiokritik, nyhetskritik, reklamkritik, PR-kritik, dagspresskritik eller presskritik utvecklas och användas. För digitala medier bör på motsvarande sätt kritik av sociala medier och olika former att använda dem på utvecklas: kritik av sociala nätverkssajter, bloggar eller flöden i sociala medier.

En andra aspekt av kritikens mångfald hänger samman med att kritik kan komma till uttryck och vara formulerad på en rad olika sätt, att det vidare finns en praktik som kan kopplas till kritik och i den praktiken kan aktörer inta olika förhållningssätt. Kritikens uttryck är den kritiska texten eller handlingen, kritikens praktik är att framställa dessa och att sedan medverka i den process som dessa ingår i. Kritikens förhållningssätt kommer till uttryck dels i skapande av uttrycken och dels i den process som följer på att de görs tillgängliga för andra. Kunnande om kritik innebär, likt kunnande om medier, att veta saker om kritik och att veta hur man gör, använder sig av och förhåller sig till kritik.

Som en sammanfattande benämning på hur kritiken formuleras och uttrycks, hur den kommuniceras i en process och hur en aktör förhåller sig till uttryck och process kan vi tala om skilda former av *kritiskhet*. Kritik kan inte

en gång för alla definieras utan den rymmer mångfald och det är detta som är innebörden i att anknyta till kritiskhet framför kritik. Kritiskhet betyder för det första att det är en viss typ av kritik och för det andra att det finns många sådana typer.

Mediekritik kan därmed ges specificitet i tre dimensioner. För det första genom att analysera dess avsikter, om kritiken är kommunikativ, strategisk eller instrumentell. För det andra genom att precisera vad för slags teknik, organisation eller kulturell form med anknytning till medier som kritiseras. För det tredje genom att kartlägga dess meningsfulla texter och handlingar, den kommunikationsprocess som de utgör del av och hur aktörer förhåller sig till denna process. Sammantaget definierar dessa tre dimensioner vad för slags kritiskhet som kommer till uttryck i en mediekritisk text eller i en mediekritisk handling och den process som den blir del av.

Kritiskheten bidrar till att påverka normer, formering av nya normer och öppenhet, den är uttryck för en praktik kopplad till en specifik kritisk kultur och den utgör definierande drag för mediekritiska institutioner och formativ, vilka kan fångas som kritiska formationer.

10.7 Från kritiska texter till kritisk praktik

I detta arbete har texter som behandlar medier och journalistik studerats och i dessa har inslag som uttrycker kritik särskilt undersökts. Kritiken kommer här till uttryck genom tryckta eller elektroniska medier. Utöver de tekniska medierna är också rösten och kroppen medel för att kommunicera och de är också potentiella resurser för kritik. Bortom de kritiska medietexterna och rösterna öppnar sig ett än mer omfattande landskap av handlingar som kan bidra till att formulera eller förmedla kritik av medier och journalistik.

Kritisk praktik innefattar inte enbart att skriva och att publicera texter om medier utan även många andra typer av handlingar. Att skriva och att tala är delar av denna kritiska praktik, men handlande och samordnat handlande kring kritik utgör en bredare ram för kritisk praktik.

Anne Kaun (2012) har visat att unga medieanvändare kan utveckla kritiska förhållningssätt som tar skilda uttryck. Som konsekvens av ett kritiskt förhållningssätt kan mer aktiv handling och engagemang utvecklas eller ett avståndstagande som innebär ett medvetet frånkopplande. Båda dessa förhållningssätt är uttryck för en genomtänkt relation till medierna.

Kritiskt handlande äger rum och är kopplad till platser. I kölvattnet av den ekonomiska krisen och politiska protester i arabvärlden har intresset också vänts mot protesterande folkmassor och protestaktioner som görs synliga i rummet (Castells 2012). Kritisk praktik blir också ett uttryck för gemensamt politiskt handlande. Den kritiska praktiken och dess medierade uttryck utvecklar sin kultur med särskilda sätt att använda sig av kritik. Den behöver

också utveckla ett specifikt förhållande till ansvarsfrågorna. Kritisk praktik är något som i tilltagande grad kan utvecklas socialt och kollektivt – den kan bli en fråga för hur individer och grupper agerar i kommunikation med andra. Även här kan exempel från sociala medier lyftas fram och åtgärder för att minska s.k. ”näthat” från myndigheter och intresseorganisationer visar på detta. Kring näthat råder en genuin osäkerhet om varför det har blivit framträdande och vad som kan göras åt det. Här skulle en analys av relationen mellan olika kritik kulturer och ansvarskulturer vara av intresse.

Kritisk praktik kan vara rutin och institutionaliserad eller söka etablera nya former och uttryck, formativer. Den kritiska praktikens mest övergripande beskrivning kan ses som formationer. Formationer är inte beständiga då de artikulerar både det stabila och det föränderliga. Poängen med ett formationsbegrepp som rymmer både statik och dynamik är att det på en och samma gång pekar på betydelsen av process och ordning. Det finns alltid ordning i en process och betoningar av det statiska eller det dynamiska skapar en ideologisk bias som kan användas i kritiken. En kritik som vill ge stöd åt en förändring väljer att fokusera på det dynamiska och en kritik som vill ge stöd åt stabilitet väjer att fokusera på det statiska. I studier av kritik analyseras istället denna typ av tendens.

I studier eller översikter av kritik och granskning införs en metanivå, eftersom studierna handlar om kritik eller granskning. Forser skriver sin ”kritik av kritiken” (2002) och von Krogh ”granskar granskarna” (von Krogh 2012). Denna avhandling bidrar också till kritikens metanivå. Studier av kritikens metanivå etablerar en andra metanivå – att ”kritisera kritiken av kritiken” och att ”granska granskningen av granskarna”. Här finns också risken för en regress så långt fattningsförmågan hänger med. Oavsett hur många nivåer som används så syftar de till att bättre belysa det som sker på första nivån – att bidra till utveckling av kritisk praktik inom ett socialt fält och dess aktiviteter och strukturer.

Kritik är inte bara föremål för denna studie utan även metoden för att studera den. Här har den kritiska samhällsvetenskapens modell ställts mot kritikens samhälls- och medievetenskap. Det som särskilt betonas är ett kommunikativt kritikbegrepp där kritiken inte låses in i slutna och dogmatiska definitioner eller modeller över vad kritik är och vilken slags kritik som är föreskriven. Den kommunikativa kritikern har en förmåga att föra ett resonemang om och att reflektera över olika uttryck för kritik och olika teorier om kritik. Att kunna röra sig mellan kritik som en förmåga, kritik som en medial institution och kritik som ett instrument för ansvarighet är ett exempel på hur en sådan kommunikativ avsikt kommer till uttryck.

De i avhandlingen utvecklade begreppen för förståelse av mediekritik är uttryck för kritisk institutionalism, ett samhällsvetenskapligt och humanistiskt förhållningssätt som kombinerar ett kritiskt förhållningssätt med studier av institutionella former. Den kritiska institutionalismen knyter samman kritisk samhällsvetenskap och kritikens sociologi inom medievetenskap och

journalistikvetenskap i ett nytt sätt att analysera kritik som en faktor för individuell och kollektiv förståelse, handling och förändring.

10.8 Framtida forskning

Begreppen som utvecklas i denna avhandling öppnar möjligheter för många typer av studier. Att utveckla begreppet kritiskhet och vad det kan betyda i praktiskt arbete med journalistik och medier är en möjlighet.

Likaså kan olika uttryck för kritisk praktik och kultur studeras samt hur dessa relaterar till ansvar och ansvarighet.

På den institutionella nivån är det vidare möjligt att ytterligare utveckla begreppen formativ och formation – att kartlägga kritiska formativ i andra sammanhang och att kartlägga kritiska formationer, såväl historiska som samtida.

Det är också angeläget att relatera kritik till frågor om a) mediekunnighet och digital mediekunnighet – det mediatiserade vardagslivets kritiskhet b) till frågor om aktivism och politisk handling – politikens kritiskhet c) till frågor om hot, hat och handling – det vardagliga livets kritiskhet.

Det är också viktigt att analysera hur kritik, ansvar och respons påverkas när gränsen mellan medier och omvärld förändras genom digitalisering och globalisering. Detta arbete har i liten utsträckning undersökt hur digitala eller globala medier blir arenor och verktyg för kritik. Kritiken följer med ut på nätet i takt med att tidningar, radio och tv blir tillgängliga där och när nya former för publik och privat kommunikation utvecklas på nätet. Samtidigt öppnar sig en rad frågor kring kritik, ansvar och respons i alla de kommunikationsformer som den digitaliserade kommunikationen gör möjlig genom sociala medier och socialt bruk av medietjänster. Att studera vilka kritikskulturer och ansvarskulturer som då utvecklas och den roll som kommunikation och respons har för dessa är angeläget. I det nya kommunikationslandskap som har öppnat sig är spelplanen utvidgad långt utöver journalistiken, men frågorna om kritik, ansvar och respons blir inte mindre viktiga. Snarare tvärtom.

Studiet av kommunikationspraktik och kultur kopplad till kritik har bara börjat. Med en kritisk institutionell teoretisk ram kan mediekritikens formativer, institutioner och formationer kartläggas. Den kan också vidgas till att omfatta bredare kritiska uttryck i kultur och samhälle. Ett sådant studium kommer att visa att vi befinner oss i en period då kritik och mediekritik har fått nytt liv och återigen blivit angelägen, inte enbart som korrektur och korrektiv utan även som partitur och participativ.

Summary in English

Research aim and research questions: The aim of the dissertation is to provide new knowledge about media criticism – as a concept, as critical expression and as a force for social change. Three interlocked research questions are answered in the dissertation:

RQ1: How can media criticism be defined and how can it be related to other forms of criticism and to issues of media responsibility and accountability?

RQ2: What are the forms of media critical texts and how are critique, responsibility/accountability and response expressed in them?

RQ3: How can the institutional forms of media criticism and its contribution to change be analysed from a social science perspective?

Theory: Four approaches to the study of critique and media criticism are used in the dissertation: (1) criticism as practice in an institutional setting, (2) critical theory and theories of critique, (3) critique as judgement and an approach used in a social and cultural setting and (4) critique as an instrument of accountability.

In the second chapter of the dissertation, media criticism is discussed in the light of other forms of criticism and critique. The notion of criticality is introduced as a term denoting the multitude of critical forms of expression and practice (Maras 2007). Five forms of critique – negative, aesthetic, philosophical, social and communicative – are then briefly presented (Fornäs 2013).

Criticism of literature and art is dealt with as a model for media criticism, with its long history and high level of institutionalisation. Theories of criticism and critique are addressed and the critical study in social science and in media and communication studies is presented. Finally, the critical capacity of acting subjects is addressed and the relation between critique and institution is discussed.

In earlier research on media criticism, boundaries between criticism of media, press, journalism and television have been blurred. Definitions of media criticism by von Krogh (Krogh 2012a), a Swedish anthology on media criticism (Stiernstedt 2014b) and the concepts used by Carey (Carey 1974), Marzolf (Marzolf 1991) and Wyatt (Wyatt 2007) are presented and

discussed. The development of television criticism is also addressed (Rixon 2011), giving a general picture of the development of the concept of media criticism.

Critique as an instrument of influence and governance of the media and journalism is addressed in the chapter on media critique and media accountability. Special attention is paid to different instruments of accountability, and critique is discussed in relation to such forms of media accountability. Normative theories of media and journalism are presented and the normative character of the media landscape in Sweden is described.

Special attention is paid to research on media accountability by McQuail (2003, 2013), Bertrand (2000, 2003), Pritchard (2000) and von Krogh (Krogh 2012a). Recent Dutch research in the area is also covered (Haan 2011; Groenhart 2013).

Media critique can be seen as an instrument of media accountability and a part of accountability processes. Transparency and response are emerging as important aspects of accountability in the relations between the media and the environment. Critique, however, should be given a clear and independent role and in the research focusing on media accountability there is a risk that critique is neglected or not given enough attention.

The role of critique in the models focusing on accountability needs to be analysed and discussed. The critique component runs the risk of being obscured and underrated when it is made into a part of instruments, systems or processes of accountability. The critique becomes ancillary to the frame of accountability and its more independent significance and impact are not taken into account. A theory of critique and criticism may emerge as a theory of responsibility, accountability and instruments of these aspects. Critical practices also run the risk of losing their independent normative mooring, becoming instead guided by instrumental, operative or strategic deliberations that are mainly determined by economic factors of governance. This way of conceptualising the critique and criticism of media and journalism is too narrow. The theory of critique and criticism needs wider conceptual frames and also a normative mooring that goes beyond the governing principles of economic systems.

In chapter four, the stable and changeable forms of media critique and its contribution to change are analysed by developing concepts that contextualise it in a wider social science and sociology frame. Core concepts for developing the understanding of social and cultural forms of criticism are formatives, institutions and formations.

These concepts are developed, combining critical sociology, the sociology of critique and institutional theory, and giving them the following meaning:

- Institutions are complexes of structures, resources, rules and meaning that are used by actors in various forms of action in a routine manner.
- Formatives are the temporary, emerging and variable/changeable constellations of actors, resources, rules and meaning that transform institutions. They are shaped from the resources and tools that the relevant fields of practices make it possible to realise.
- Formations are the unity of institutions and formatives that are present and active in a specific social setting.
- Critique, finally, is a motor and momentum that tests, questions and challenges institutional order and contributes to shaping formatives that test, question, challenge and change institutions.

This way of defining the concepts aims to overcome the gap between critical sociology and the sociology of critique and to use insights from both strands of theory for the study of critique and criticism of the media and journalism.

Methodology, method and material: The design of the dissertation and the use of methods adhere to the approach of reflexive interpretation (Alvesson och Sköldberg 2008, 490). It is used for the analysis of concepts, theories and media texts in a way adapted to the research questions, the research material and the researcher (Czarniawska 2014, 12,193).

Using a reflexive interpretation entails five dimensions: four levels of interpretation and the reflexive use of them. The first level of interpretation is the close reading of data and empirical material; the second level is the researcher's interpretation of such human expressions; the third level brings in a critical interpretation; and on the fourth level the researcher reflects on and interprets his own background, the claims of authority and the use of language. This reflective interpretation is characterised by moves between and across the different levels of interpretation. In this way the research can focus on different levels of interpretation, and in this dissertation there is a focus on interpretation – the concept of media criticism and how it is expressed in media texts – but it also makes use of close reading and critical reading of texts.

The dissertation is designed in three parts, integrating the analysis of concept, theories and media texts. The research questions are presented and discussed conceptually and theoretically in the first part, critically appropriating them for the study at hand (Czarniawska 2014, 29ff). This part contributes to the conceptual and theoretical analysis carried out in the dissertation, in which each chapter further develops the understanding of media critique and criticism: what it has been seen as and how it can be seen.

The second part of the dissertation analyses media texts and their expression of critique. In this part, a close reading and quantitative descriptions are

combined to make a more dense and full representation of how the texts express critique. The third part of the dissertation combines the analyses of concepts, theories and media texts in order to further develop the meaning of the concept media criticism, its social forms and its potential impact on media, journalism and society.

The media genres and texts for the study were chosen so as to offer variation and give room for writers from both inside and outside the media and journalism. Writers should also have different levels of specialisation and represent organizations or only themselves. This variation was met by choosing to study four kinds of texts: television columns, books on journalism written by journalists, opinion articles and letters to the editor from readers.

Four of the major television columnists in Sweden were studied and all of their columns during six months were analysed. Two of the columnists published articles in *Dagens Nyheter* (Leif Furhammar and Johan Croneman) and two of them in *Aftonbladet* (Kertin Hallert and Jan-Olov Johansson). Journalists' reflections in book form on the media and journalism were analysed, using four books written by Maria-Pia Boëthius, Dan Josefsson, Göran Rosenberg and Jesper Bengtsson, all published in a brief period around the year 2000. In the study of opinion pieces, articles mentioning the media or journalism published in the daily newspaper *Dagens Nyheter* and on the Internet site Newsmill were analysed, with a focus on how they address issues of responsibility and accountability. Finally, studies of letters to the editor making use of the terms media or journalism were carried out, using texts from the daily *Dagens Nyheter*. Media texts from around the years 2000 and 2010 were used in the studies of television columns, debate articles and letters to the editor.

The analysis was carried out on two levels. Key areas of analysis on the first level were:

RQ 2a: Who is the actor behind the media text and what kind of relation does the writer have to the media or journalism?

RQ 2b, 2e: Critique and criticality: (1) To what extent do the texts express critique? (2) What kind of critique of the media and journalism is expressed? and (3) How is it expressed?

RQ 2c: Responsibility and accountability: (1) To what extent do the texts carry expressions or arguments about responsibility and accountability? (2) Who is held accountable? (3) Is accountability claimed? and (4) How is this expressed?

RQ 2d: Responsiveness: (1) To what extent is there response to critique? (2) What kind of responses are they? and (3) What kind of action is suggested as a reaction to critique?

The second level of analysis addresses the changing and stable social forms of media criticism, the combined expression of them and the force of critique to influence and change.

RQ 3a: Critical formatives, institutions and formations: In what ways have critical texts and critical activity changed during the period under study? What is stable and what are the emerging forms of critique and criticism?

RQ 3b: Critique and institution: How can the relation between critical activity and institutional order be described?

The results of the dissertation are summarized below.

Actors and positions – RQ 2a: In the study of television columns, three of the critics were journalists and one was a film and media researcher and writer. All the columnists had published articles for a long time and in this respect they represented stability. The reflective journalists were positioned temporarily outside, at the border of and in the centre of the journalistic field. One of them was positioned more closely to the commercial than to the cultural pole of the field.

The debate in the national daily was more elite oriented than the Internet debate. This means a displacement of focus from actors within journalistic leadership, research and politics towards individual writers and journalist without a position in power or celebrity.

In the study of letters to the editor, there were many actors, only a few of whom had written more than once. Significantly few of the writers were writing from inside the media or journalism field. Most of them had no organizational connection and they represented no interest beyond their own. When linked to organizations, they often represented a media organization.

Actors inside the media and journalism field played a significant role in the debate. In the letters to the editor, most of the writers had no connection to the media or journalism. In conclusion, the actors inside the media and journalism were vital for shaping the criticism of and the debate on media and journalism in the media texts studied.

Content and form of critique – RQ 2b: The television columns gave room for a broad critique of the medium, treating many aspect of television; neither journalism nor news was in focus for this criticism. Individual columnists may choose to write about these themes more extensively. The critical expression varies among the columnists. Two of them were strongly driven by values and expressed their personal opinions. One of them was analytically distanced and refrained from personal visibility in the texts. One of them commented in a popular way and was highly visible in the texts.

In the reflective books, journalism and the professional role of journalist were at the core of the critique. The conditions of the job and of news journalism were treated at length. Two of the books were based on critique that was presented and then discussed. One of the books frames the critique as an academic discourse and one as personal experiences of journalism.

The daily newspaper debate had a strong focus on law and media politics. Normative questions were dealt with in term of legal and political issues and not as ethical issues. The Internet debate discussed normative issues mainly as ethical problems.

The most prominent area of critique in the letters to the editor was what the media choose to show and how this is shown. A second essential area of critique was the power of the media and of journalism, knowledge and professional skills. Most of the letters presented negative criticism, addressing the media, and only a few of them explicitly wrote about journalism. When journalism was the object of critique, this was predominantly expressed as a critique of journalists or the media, not a critique of journalism as an institution.

Responsibility and accountability – RQ 2c: Public service was the major concern when issues of accountability were addressed among the television columnists; this is on account of it being a form of media that is politically regulated and of the existence of discourses of accountability in politics and in the public sector of society. Representatives of private corporations were also held accountable, but not to the same extent.

The self-reflective books made a major contribution to development of a public discourse of accountability about the media and journalism at that time. The issue of the personal responsibility of journalist and media personnel was also a major topic among these authors.

The study of the debate articles showed that most of them did in fact explicitly address issues of responsibility. When responsibility was addressed, it was attributed in most cases to actors in the media or journalism, but in the daily press it was just as common that it was attributed to external actors. When the media, journalism or journalists were explicitly addressed as responsible, the discourse developed was very seldom detailed; in many cases there was just a reference to formal aspects of responsibility – as responsible editor. Responsibility was implicitly expressed through the critique that was developed, and accountability was manifested in questions being asked.

In the letters to the editors, the explicit attribution of responsibility to the media, journalism or journalists formed a small part; it was more common that political actors were ascribed such responsibility. Also in this material responsibility was implicitly attributed through the critique that was put forward, and accountability was achieved by asking questions.

In summary, the explicit discourse on responsibility was weak in the debate articles and in the letters to the editor, the media, journalism or journalists were seldom held responsible or accountable. When they appeared, the discourses on responsibility or accountability were shallow, seldom developing a more comprehensive argument.

Responsiveness – RQ 2d: Responsiveness was mainly visible in the television columns and in the letters to the editor. A columnist can develop direct or indirect response towards the environment. In the direct response, the columnist addresses actors or individuals and asks them to answer or act. In the indirect response, the columnist reports reaction from or contacts with the environment.

The power to shape how response and conversation develop lies with the editor and with some of the writers. Among the television columnists there were different levels of accounting and transparency in responsiveness. A decisive factor for the relation to the environment was also how confrontational the writer was, as columnist, journalist or debater.

The letters to the editor were to a significant degree linked to other media texts, but they were seldom answers to earlier letters or given in reply. These writers have the weakest position among the various writers studied in the dissertation. The texts also show that when replies were given, criticism of the publishing daily or other organizations was overrepresented.

Critique upholding or changing norms and values – RQ 2e: The books on journalism contain the most obvious elements of criticism aiming to change existing norms or values. In the television columns, there are also strong elements of advocacy for change, but none of the columnists generally advocated critique with the intention of value change. The critique expressed in the letters to the editor was predominantly aimed at upholding existing values or norms. Critique advocating value change in the letters to the editors was most often based on values or political opinions outside the left-right distinction. Instead, dimensions such as secular/religious, power/powerless or elite/people formed an essential part of this critique. These critical letters to the editor express views that were not mainstream or outside dominant values.

The relation between critique and accountability – RQ 1b: The role of media critique in models of media accountability was then problematized, discussed and specified. It is suggested that in the ongoing, technologically driven, economic transformation of the media industries, services and cultural expressions, questions of responsibility and accountability are being displaced from ethical responsibility via techniques for efficient achievement of good quality to techniques for efficient communication with media

users as customers. The academic shifts in interest from issues of responsibility to accountability and then to responsiveness as adjustments to market and customer are evidence of how issues of responsibility are being emptied of ethical substance and at the same time are becoming instrumental.

The thesis suggests that instruments and mechanisms for answering and accountability lose contact with critique when they become tools for organizational adaptation to environmental demands. Thus critique surrenders to accountability, an accountability that is no longer grounded in values but pragmatically adjusts itself to new economic and operational conditions. Accountability that loses its critical and normative mooring is transformed into an instrumental technique of governance. Instruments of responsibility and accountability shut off rather than release normative and value affiliated forces. Instead, an iron cage of accountability traps the transformative powers of critique.

In the dissertation, one way of strengthening the independent role of critique in processes of accountability is suggested: to study practices and cultures of critique and accountability separately. In this way, both critique and accountability can regain precision and be removed to the normative. This can be done by independently analysing critical texts, practices and cultures and then relating them to practices and cultures of accountability.

Institutions, formatives and formations – RQ 3a: The social and cultural forms of the critique were analysed and three questions were asked: What forms are established and stable, what forms are emerging or temporary and how are the stable and the changeable forms combined into formations?

Among the media texts studied, television columns, debate articles and letters to the editor are all established genres with norms for how they are to be used. They can be seen as critical institutions that, through their permanence, frame the critical expressions. These forms were available during the period under study, 1998-2013. Only critical books from the first period were studied, but an overview of more recent publications shows that this genre is still being produced.

Besides the trade press, news journalism and special journalism on the media and journalism, the above three genres are more stable genres in which media critique is expressed. For that reason, they can be said to be part of the institutional core of media and journalism criticism, as far as this study can establish.

Critical formatives are defined as the emerging, temporary or ephemeral forms of critique. What is new and what is temporary in the forms of critique studied? Debate articles on the Internet represent the new genre, and Newsmill is the example analysed. In the summer of 2013 this discussion site closed down, so as a carrier of critique of the media and journalism it can be seen as temporary and ephemeral.

Newsmill offered a new possibility to present critique of the media and journalism, but it was also open for debate and critique in other areas. All kinds of debate could be carried on at Newsmill. This type of moderated general site for Internet debate can be seen as a critical formative, but a formative that did not achieve continuity and stability.

Formatives are a part of processes that have not come to an end, so many of the phenomena connected to new media, digitalisation and media convergence could be studied as formatives in emergence and transformation.

How are the more stable and changeable forms of media critique combined, and what kind of formations emerge? In the dissertation, only four forms of text were studied, so it is possible only to sketch such formations, not to provide clear evidence about them.

The media, media companies and media users in new constellations point towards what might be called networked critique. In such a formation, the parts are connected by links between networks of media users, producers and companies.

In the media landscape of today this kind of formation seems not to be dominant. Instead, contemporary critical formation is linked by critical organizations. In this formation, the parts are connected to the organizations that specialise in monitoring or criticising the media or journalism, or doing this in addition to their main tasks. As a result, the critique also becomes linked to the interests of the media organizations or external interests.

A critical formation that is linked by individuals might also be suggested. Such a formation is not based on organized interests or media companies but grounded in the critique of individual actors in a public sphere that can be overviewed or surveyed.

Media criticism as a potential force for social change – RQ 3b: What is the significance of media critique and how can it contribute to change in the media, journalism and society? To answer these questions, various approaches to critique in social science were investigated. On the one hand, critique is seen as disarmed, privatised, losing its symbolic efficacy or becoming an instrument of power from above. On the other hand, given the economic, political and media development during the last two decades, critique is seen as an even more necessary instrument of resistance and a means for advocating radical change.

Between these two extremes a space is opening up for critical practice where critical capacity can be fostered. Critique can be used with an open mind towards other views and by making the issues under review matters of concern it can gain steam again.

The media criticism concept – RQ 1a: How, then, should media criticism be defined? Using a communicative concept of critique, the dissertation sug-

gests that it is not suitable to lock it into a rigorous definition; nevertheless, some of the essential aspects can be described in the following way.

A first level of media criticism is the *normative and institutional level*: this is criticism that focuses on established norms and values and contributes to their realisation. The second level is the *norm shaping and formative level*: this is criticism that focuses on establishing new norms and values and contributing to their realisation. The third level is the level of *openness and practice*: this is an openness that makes it possible for the many – and potentially all those concerned or affected – to contribute to critique on the other two levels. These levels are united by the idea of acting communicatively, and on each level critique and criticism can develop in ways that either foster or impede communicativeness.

Media criticism can further be specified in three dimensions. First, through an analysis of the intentions and whether the critique is communicative, strategic or instrumental. Secondly, by specifying what kind of technology, organization or cultural form is being criticised. Thirdly, by mapping the meaningful texts and actions, analysing the communication process that they are part of and investigating how actors relate to this process. Together these three dimensions define what kind of critique is expressed in a media text or action that is critical, and the communication process that it becomes part of.

To provide a term that sums up how the critique is formulated and expressed, how it is communicated in a process and how actors relate to this expression and process, we can talk about different forms of *criticality*. The various forms of criticality contribute to the shaping of norms and values, the formation of new norms and values and the level of openness. Criticality is an expression of a practice linked to a specific critical culture, contributing to defining traits in media critical institution and formatives, which can be studied as critical formations.

Discussion – research contribution and implications: Critique of the media and journalism has been presented as a result of critical practice and its cultures, framed by activities in specific social fields. This critique should be matched independently to responsibility and accountability, and it is of vital importance how actors handle issues concerning both critique and accountability.

The concepts for understanding media critique and criticism developed in the dissertation can be seen as an expression of critical institutionalism, a social science approach that combines a critical outlook with studies of institutional forms. Critical institutionalism connects critical social science and sociology with the sociology of critique in the area of media and journalism studies, offering a new approach for the analysis of critique as a factor for individual and collective understanding, action and change.

Critical institutionalism identifies a broad and open concept of critique, a concept that does not lock critique into a pre-defined position or understanding but instead sees its multiplicity and multi-layered dimensions. In this way, media critique and criticism evolve from the singular to the plural, offering space for different and diverging forms of criticality.

Using the theoretical frame of critical institutionalism, the formatives, institutions and formations of media critique can be mapped. This kind of study can also be widened to encompass broader critical expressions in culture and society. Such studies will show that we are in a period when critique and media critique are being revitalised and are once again becoming matters of concern, not only as means of correction but also as scores for orchestrating participatory action.

Referenser

- Adaktusson, Lars. 2011. *Världens bästa story*. Stockholm: Ekerlid.
- Adler, Richard och Douglass Cater. 1976. *Television as a cultural force, Praeger special studies in U.S. economic, social, and political issues*. New York: Praeger.
- Adolfsson, Eva. 1998. "Kritik, litteratur och journalistikens tvång: några kommentarer vid ett seminarium." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 28 (3/4):3-9.
- Adorno, Theodor W. 1981. *Prisms, Studies in contemporary German social thought*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Adorno, Theodor W. 1987. "Brev till Walter Benjamin." I *Kritisk teori: en introduktion*, John Burrill, Theodor W. Adorno och Joachim Retzlaff (red.). Göteborg: Daidalos.
- Adorno, Theodor W. och J. M. Bernstein. 1991. *The culture industry: selected essays on mass culture*. London: Routledge.
- Agger, Ben. 2013. *Critical Social Theories: An Introduction*. Oxford University Press.
- Ahrne, Göran och Nils Brunsson. 2008. *Meta-organizations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Alvesson, Mats. 2014. *Kommunikation, makt och organisation: närläsning och multipla tolkningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, Mats och Kaj Sköldberg. 2008. *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Anderberg, Thomas. 2009. *Alla är vi kritiker*. Stockholm: Atlas.
- Andrejevic, Mark. 2009. "Critical Media Studies 2.0: an interactive upgrade." *Interactions: Studies in Communication & Culture* 1 (1):35-50.
- Arping, Åsa och Mats Jansson, (red.) 2008. *Kritikens dimensioner: festskrift till Tomas Forser*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Asp, Kent. 1999. "Mäktiga eller maktlösa?: medierna inför 2000-talet." I *Medierna i samhället* Ulla Carlsson (red.), 9-21.

- Nordiskt informationscenter för medie- och kommunikationsforskning (Nordicom-Sverige).
- Bardoel, Jo och Leen D'Haenens. 2004. "Media responsibility and accountability: New conceptualizations and practices." *Communications: The European Journal of Communication Research* 29 (1):5-25.
- Barnhurst, Kevin G. 2013. "'Trust me, I'm an innovative journalist,' and other fictions." I *Rethinking journalism: trust and participation in a transformed news landscape*, Chris Peters och Marcel J. Broersma (red.). Milton Park: Routledge.
- Bateson, Gregory. 1972. *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine.
- Bateson, Gregory. 1980. *Mind and nature: a necessary unity*. London: Fontana/Collins.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Det individualiserade samhället*. Översatt av Sven-Erik Torhell. Göteborg: Daidalos.
- Beckett, Charlie. 2008. *Supermedia: saving journalism so it can save the world*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Bengtsson, Jesper. 2001. *Mäktiga medier, mager demokrati*. Stockholm: Bilda.
- Benjamin, Walter. 1969. *Bild och dialektik*. Översatt av Carl-Henning Wijkmark. Staffanstorps: Cavefors.
- Benson, Rodney och Erik Neveu. 2005. *Bourdieu and the journalistic field*. Oxford: Polity.
- Berger, Peter L. och Thomas Luckmann. 1979. *Kunskapssociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Översatt av Synnöve Olsson. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berglez, Peter. 2013. *Global Journalism: Theory and Practice*: Peter Lang Publishing Inc.
- Bergstrand, Mats. 2007. *Hotat revir: Mats Bergstrand om tidningarnas framtid*. Visby: Juridisk reportagebyrå.
- Bergstrand, Mats. 2010. *Uppgivet revir: Mats Bergstrand om tidningarnas död*. Visby: Juridisk reportagebyrå.
- Bergström, Göran och Kristina Boréus. 2000. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Berry, David och John Theobald, (red.) 2006. *Radical mass media criticism: a cultural genealogy*. Montreal: Black Rose Books.
- Bertrand, Claude Jean. 2000. *Media ethics & accountability systems*. New Brunswick, N.J.: Transaction.

- Bertrand, Claude Jean. 2003. *An arsenal for democracy: media accountability systems*. Creskill, N.J.: Hampton Press.
- Bertrand, Claude Jean. 2007. "Spelregler - grund för kvalitetskontroll." I *Medieetik i Europa*, Olof Petersson och Claude-Jean Bertrand (red.), 9-86. Stockholm: SNS förlag.
- Bertrand, Claude Jean. 2008a. "110 Media Accountability Systems." I *Media accountability today - and tomorrow: updating the concept in theory and practice*, Torbjörn von Krogh (red.), 149-156. Göteborg: Nordicom.
- Bertrand, Claude Jean. 2008b. "M*A*S in the Present World. An Overview of Media Accountability Systems." I *Media accountability today - and tomorrow: updating the concept in theory and practice* Torbjörn von Krogh (red.), 29-39. Göteborg: Nordicom.
- Boëthius, Maria-Pia. 2001. *Mediernas svarta bok: en kriminografi*. Stockholm: Ordfront.
- Boëthius, Maria-Pia. 2007. *Mediatan: en oroman*. Stockholm: Leopard.
- Boltanski, Luc. 2011. *On critique: a sociology of emancipation*. Översatt av Gregory Elliott. Cambridge: Polity.
- Boltanski, Luc. 2012. *Love and justice as competences: three essays on the sociology of action*. Översatt av Catherine Porter. Cambridge: Polity.
- Boltanski, Luc och Eve Chiapello. 2007. *The new spirit of capitalism*. London: Verso.
- Boltanski, Luc och Lars Held. 2011. *Pragmatisk sociologi: en tekstsamling*. København: Hans Reitzel.
- Boltanski, Luc och Laurent Thévenot. 2006. *On justification: economies of worth, Princeton studies in cultural sociology*. Princeton: Princeton University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1986. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *The field of cultural production: essays on art and literature*. Översatt av Randal Johnson. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Om televisionen: följd av Journalistikens herravälde*. Översatt av Mats Rosengren. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Konstens regler: det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

- Bourdieu, Pierre och John B. Thompson. 1991. *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity in association with Basil Blackwell.
- Boyd-Barrett, Oliver. 2002. "Theory in Media Research." I *The Media Book*, Chris Newbold, Oliver Boyd-Barrett och Hilde van den Bulck (red.). London: Edward Arnold.
- Broady, Donald och Mikael Palme. 1998. "Inträdet: om litteraturkritik som intellektuellt fält." I *Kulturens fält* Donald Broady (red.), 173-215. Göteborg: Daidalos.
- Calhoun, Craig J. 1995. *Critical social theory: culture, history and the challenge of difference*. Oxford: Blackwell.
- Carey, James W. 1974. "Journalism and criticism: The case of an undeveloped profession." *The Review of Politics* 36 (2):227-249.
- Carey, James W. 1992. *Communication as culture: essays on media and society*. New York: Routledge.
- Carleheden, Mikael. 2011. "Om den moderna samhällskritikens historiska förändring." *Fronesis* (36-37):62-78.
- Carlsson, Ulla, (red.) 1999. *Medierna i samhället: kontinuitet och förändring: professorer i journalistik och medie- & kommunikationsvetenskap reflekterar*. Göteborg: Nordiskt informationscenter för medie- och kommunikationsforskning (Nordicom-Sverige).
- Castells, Manuel. 1996. *The information age: economy, society and culture. Vol. 1, The rise of the network society*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Castells, Manuel. 1997. *The information age: economy, society and culture. Vol. 2, The power of identity*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Castells, Manuel. 1998. *The information age: economy, society and culture. Vol. 3, End of millennium*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Castells, Manuel. 2012. *Networks of outrage and hope: social movements in the Internet age*. Cambridge: Polity.
- Christians, Clifford G., Theodore .L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng och Robert A. White. 2009. *Normative theories of the media: journalism in democratic societies*. Urbana: University of Illinois Press.
- Corner, John. 1995. *Television form and public address*. London: Edward Arnold.
- Corner, John. 1999. *Critical ideas in television studies, Oxford television studies*. Oxford: Clarendon.

- Couldry, Nick. 2003. "Media, Symbolic Power and the Limits of Bourdieu's Field Theory." *Media@LSE Electronic working papers* (2).
- Czarniawska, Barbara. 2014. *Ute på fältet, inne vid skrivbordet*. Översatt av Sven-Erik Torhell. Lund: Studentlitteratur.
- Debord, Guy. 1994. *The Society of the spectacle*. New York: Zone Books.
- Dennis, Everette E., Donald M. Gillmor och Theodore L. Glasser, (red.) 1989. *Media Freedom and Accountability*. New York: Greenwood Press.
- Dewey, John. 2004. "'Our Un-Free Press' from *Common Sense* 1935." I *Our Unfree Press: 100 Years of Radical Media Criticism*, Robert W. McChesney och Ben Scott (red.). New York: The New Press.
- Dimaggio, Paul J. och Walter W. Powell. 1983. "The iron cage revisited - institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields." *American Sociological Review* 48 (2):147-160.
- Djerf Pierre, Monika och Lennart Weibull. 2001. *Spegla, granska, tolka: aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Donges, Patrick. 2007. "Commentary and Debate: Special Section." *Communications: The European Journal of Communication Research* 32 (3):323-362.
- Eagleton, Terry. 1996. *The function of criticism: from The Spectator to post-structuralism, Verso classics*. London: Verso.
- Eberwein, Tobias, Susanne Fengler, Epp Lauk och Tanja Leppik-Bork, (red.) 2011. *Mapping media accountability: in Europe and beyond*. Köln: Herbert von Halem Verlag.
- Eldridge, John. 2006. "The Work Of The Glasgow Media Group: An Insider's Story." I *Radical mass media criticism: a cultural genealogy*, David Berry och John Theobald (red.). Montreal: Black Rose Books.
- Elliott, Deni, (red.) 1986. *Responsible journalism*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Eriksson, Ulf. 2000. "Förmedla, värdera - och lyssna: om det kritiska uppdragets treenighet." *Ord & bild* (4/5):11-15.
- Esser, Frank och Jesper Strömbäck. 2014. *Mediatization of politics: understanding the transformation of western democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: Edward Arnold.
- Fengler, Susanne. 2012. "From media self-regulation to «crowd-criticism»: Media accountability in the digital age»." *Central European Journal of Communication* 2:175-189.
- Fengler, Susanne, Tobias Eberwein, Gianpietro Mazzoleni, Colin Porlezza och Stephan Russ-Mohl, (red.) 2014. *Journalists and Media Accountability: An International Study of News People in the Digital Age*. New York: Peter Lang Publishing.
- Fenton, Natalie. 2010. *New media, old news: journalism & democracy in the digital age*. London: Sage.
- Fornäs, Johan. 2013. "The Dialectics of Communicative and Immanent Critique in Cultural Studies." *TripleC (Cognition, Communication, Co-Operation): Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society* 11 (2):504-514.
- Forser, Tomas. 1998. "Tabloidiseringen av det litterära samtalet: om kritiken, dess villkor och former." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 28 (1):62-86.
- Forser, Tomas. 2002. *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*. Gråbo: Anthropos.
- Foucault, Michel. 2011. "Vad är kritik?" *Fronesis* (36-37):62-78.
- Franzen, Jonathan och Karl Kraus. 2013. *The Kraus project*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fuchs, Christian. 2011. *Foundations of critical media and information studies*. Abingdon: Routledge.
- Fuchs, Christian. 2014. *Social media: a critical introduction*. London: SAGE Publications.
- Furhammar, Leif. 1992. *Rutmönster: om TV*. Stockholm: Norstedt.
- Furhoff, Lars. 1974. *Makten över medierna*. Staffanstorp: Cavefors.
- Furhoff, Lars. 1986. *Makten över journalistiken*. Stockholm: Natur och kultur.
- Garnham, Nicholas. 1979. "Contribution to a political economy of mass-communication." *Media, Culture & Society* 1 (2):123-146.
- Giddens, Anthony. 1984. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Glasser, Theodore L. 1989. "Three views on accountability." I *Media Freedom and Accountability*, Everette E. Dennis, Donald M. Gillmor och Theodore L. Glasser (red.), 179-188. New York: Greenwood Press.

- Gouldner, Alvin Ward. 1976. *The dialectic of ideology and technology: the origins, grammar, and future of ideology*. London: Macmillan.
- Gripsrud, Jostein. 2000. *Mediekultur, mediesamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Groenhart, Harmen P. 2013. *Van boete naar beloning: publieksverantwoording als prille journalistieke prioriteit*. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Groenhart, Harmen P. och Jo L. H. Bardoel. 2012. "Conceiving the transparency of journalism: Moving towards a new media accountability currency." *Studies in Communication Sciences* 12 (1):6-11.
- Haan, Yael de och Jo Bardoel. 2011. "From trust to accountability: Negotiating media performance in the Netherlands, 1987—2007." *European Journal of Communication* 26 (3):230-246.
- Haan, Yael M. de. 2011. *Between Professional Autonomy and Public Responsibility: Accountability and Responsiveness in Dutch Media and Journalism*. Amsterdam: Amsterdam School of Communication Reserach, ASCoR.
- Habermas, Jürgen. 1984. *Borgerlig offentlighet: kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. Översatt av Joachim Retzlaff. Lund: Arkiv.
- Habermas, Jürgen. 1990. *Kommunikativt handlande: texter om språk, rationalitet och samhälle*. Översatt av Mikael Carleheden. Göteborg: Daidalos.
- Habermas, Jürgen. 1998. *Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Hadenius, Stig. 1998. *Kampen om monopolet: Sveriges radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Hadenius, Stig. 2002. *Dagens nyheters historia: tidningen och makten 1864-2000*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Hall, Stuart. 1980. *Culture, media, language: working papers in cultural studies, 1972-79*. London: Hutchinson in association with the Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham.
- Hall, Stuart. 1997. *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hall, Stuart, Jessica Evans och Sean Nixon. 2013. *Representation*. London: Sage.

- Halldén, Ruth. 2000. "Dagspress och kritik." I *Den sköna skönlitteraturen* Bibliotekstjänst (red.), 140-145. Lund: Bibliotekstjänst.
- Hallin, Daniel C. och Paolo Mancini. 2004. *Comparing media systems: three models of media and politics*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Hallin, Daniel C. och Paolo Mancini. 2012. *Comparing media systems beyond the western world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanitzsch, Thomas. 2013. "Journalism, participative media and trust in a comparative context." I *Rethinking journalism: trust and participation in a transformed news landscape*, Chris Peters och Marcel J. Broersma (red.). Milton Park: Routledge.
- Hansson, Mattias. 2000. *Media - så funkar det (egentligen)*. Stockholm: DN.
- Hardt, Hanno. 1992. *Critical communication studies: communication, history and theory in America*. London: Routledge.
- Heikkilä, Heikki, David Domingo, Judith Pies, Michal Glowaci, Michal Kus och Olivier Baisnée. 2012. Media Accountability Goes Online. A transnational study on emerging practices and innovations. Media Act Working Paper.
http://www.mediaact.eu/fileadmin/user_upload/WP4_Outcomes/WP4_Report.pdf.
- Heikkilä, Heikki, Głowacki, Michał Kuś och Judith Pies. 2014. "Innovations in Media Accountability and Transparency." I *Journalists and Media Accountability: An International Study of News People in the Digital Age*, Susanne Fengler, Tobias Eberwein, Gianpietro Mazzoleni, Colin Porlezza och Stephan Russ-Mohl (red.). New York: Peter Lang Publishing.
- Hellspong, Lennart. 2001. *Metoder för brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellspong, Lennart och Per Ledin. 1997. *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Herman, Edward S. och Noam Chomsky. 1988. *Manufacturing consent: the political economy of the mass media*. New York: Pantheon Books.
- Herman, Edward S. och Robert W. McChesney. 1997. *The global media: the new missionaries of corporate capitalism*. London: Cassell.

- Hirschman, Albert O. 1970. *Exit, voice, and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.
- Hodges, Louis. 1986. "Defining Press Accountability: A Functional Approach." I *Responsible journalism*, Deni Elliott (red.), 13-31. Beverly Hills: Sage Publications.
- Hohendahl, Peter Uwe. 1982. *The institution of criticism*. Ithaca: Cornell U. P.
- Horkheimer, Max och Theodor W. Adorno. 1981. *Upplysningens dialektik: filosofiska fragment*. Översatt av Lars Bjurman och Carl-Henning Wijkmark. Göteborg: Röda bokförlaget.
- Hultén, Lars J. 1999. *Orden och pengarna: om kamp och kapitulation inom journalistiken*. Stockholm: Natur och kultur.
- Jagmohan, Mala och Philip Bounds. 2008. *Recharting media studies: essays on neglected media critics*. Oxford: Peter Lang.
- Jakobsson, Peter. 2014. "Radikal mediekritik." I *Mediekritik*, Fredrik Stiernstedt (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Jansen, Sue Curry. 2002. *Critical communication theory: power, media, gender, and technology*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Jansson, Mats. 1998. *Kritisk tidsspegel: studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Josefsson, Dan. 2000. *Välkommen till dramafabriken: en avslöjande granskning av medieindustrin*. Stockholm: Ordfront.
- Josefsson, Dan. 2013. *Mannen som slutade ljuga: berättelsen om Sture Bergwall och kvinnan som skapade Thomas Quick*. Stockholm: Lind & Co.
- Karmasin, Matthias, Daniela Kraus, Andy Kaltenbrunner och Klaus Bichler. 2014. "Media Ethics as Institutional Ethics - the Potential of Corporate Social Responsibility." I *Journalists and Media Accountability: An International Study of News People in the Digital Age*, Susanne Fengler, Tobias Eberwein, Gianpietro Mazzoleni, Colin Porlezza och Stephan Russ-Mohl (red.). New York: Peter Lang Publishing.
- Kaun, Anne. 2012. *Civic experiences and public connection: media and young people in Estonia*. Örebro: Örebro universitet.
- Kaun, Anne. 2014. "Mediekunnighet och medborgarskap." I *Mediekritik*, Fredrik Stiernstedt (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Kellner, Douglas. 1995. *Media culture: cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. London: Routledge.

- Kjöller, Hanne. 2013. *En halv sanning är också en lögn*. Stockholm: Bromberg.
- Kovach, Bill och Tom Rosenstiel. 2007. *The elements of journalism: what newspeople should know and the public should expect*. New York: Three Rivers Press.
- Krogh, Torbjörn von. 2006. "Värst i världen? Kritiken mot Expressen 1944-1954." I *Presshistorisk årsbok 2006*, Ellinor Melander (red.). Stockholm: Svensk presshistorisk förening.
- Krogh, Torbjörn von. 2008a. "'Constructive Criticism' vs Public Scrutiny. Attitudes to Media Accountability in and Outside Swedish News Media." I *Media accountability today - and tomorrow: updating the concept in theory and practice*, Torbjörn von Krogh (red.). Göteborg: Nordicom.
- Krogh, Torbjörn von, (red.) 2008b. *Media accountability today - and tomorrow: updating the concept in theory and practice*. Göteborg: Nordicom.
- Krogh, Torbjörn von. 2008c. *Mediernas ansvarighet: om media accountability på svenska*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier (SIMO).
- Krogh, Torbjörn von. 2009. *Medieetik, Pocketbiblioteket*, . Stockholm: SNS förlag.
- Krogh, Torbjörn von. 2012a. *Understanding Media Accountability: Media Accountability in Relation to Media Criticism and Media Governance in Sweden 1940-2010*. Sundsvall: Dep. of Information Technology and Media, Mid Sweden University.
- Krogh, Torbjörn von. 2012b. *Vem granskar granskarna?: svensk mediegranskning 1988-2012*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier (SIMO).
- Krogh, Torbjörn von. 2014. "Mediernas reaktioner på mediekritik." I *Mediekritik*, Fredrik Stiernstedt (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Kroon, Åsa. 2001. *Debattens dynamik: hur budskap och betydelser förvandlas i mediedebatter, Linköping studies in arts and science*. Linköping: Tema, Linköpings universitet.
- Kvale, Steinar. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Översatt av Sven-Erik Torhell. Lund: Studentlitteratur.
- Laclau, Ernesto och Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.
- Latham, Robert och Saskia Sassen. 2005. *Digital formations: IT and new architectures in the global realm*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Latour, Bruno. 2004. "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern." *Critical Inquiry* 30 (2):225-248.
- Lauk, Epp och Marcus Denton. 2011. "Assessing Media Accountability - in Europe and Beyond." I *Mapping media accountability: in Europe and beyond*, Tobias Eberwein (red.). Köln: Herbert von Halem Verlag.
- Lauk, Epp, Halliki Harro-Loit och Jari Väliverronen. 2014. "Media Accountability through the Eyes of Journalists: Feedback, Responsiveness, Interaction." I *Journalists and Media Accountability: An International Study of News People in the Digital Age*, Susanne Fengler, Tobias Eberwein, Gianpietro Mazzoleni, Colin Porlezza och Stephan Russ-Mohl (red.). New York: Peter Lang Publishing.
- Lawrence, Thomas B., Roy Suddaby och Bernard Leca. 2009. *Institutional work: actors and agency in institutional studies of organizations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lemert, James B. 1989. *Criticizing the media: empirical approaches*. Newbury Park: Sage.
- Leth, Göran och Torsten Thuren. 2000. *Källkritik för Internet, Rapport 177*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Liedman, Sven-Eric. 1998. "Dagspress och tidspress. 2." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 28 (3/4):135-137.
- Lundby, Knut. 2009. *Mediatization: concept, changes, consequences*. New York: Lang.
- Maras, Steven. 2007. "Communicating Criticality." *International Journal of Communication* 1:167-186.
- Marin, Louis. 1988. *Portrait of the King*. Basingstoke: Macmillan.
- Marzolf, Marion T. 1991. *Civilizing voices: American press criticism, 1880-1950*. New York & London: Longman.
- Mattelart, Armand. 1994. *Mapping world communication: war, progress, culture*. Minneapolis, Minn.: Univ. of Minnesota Press.
- Mattsson, Thomas. 2012. "Skilj på tramsig mediekritik och behövlig mediegranskning." I *Vem granskar granskarna?: svensk mediegranskning 1988-2012*, Torbjörn von Krogh (red.), 208-217. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier (SIMO).
- Mazzoleni, Gianpietro och Sergio Splendore. 2014. "'Cultures of Accountability' - or Global Trends in Media Accountability? The Hallin and Mancini Model Revisited." I *Journalists and Media Accountability: An International Study of News People*

- in the Digital Age*, Susanne Fengler, Tobias Eberwein, Gianpietro Mazzoleni, Colin Porlezza och Stephan Russ-Mohl (red.). New York: Peter Lang Publishing.
- McChesney, Robert W. 2001. *All makt åt medierna eller Ge folk vad folk vill ha?* Översatt av Hans O. Sjöström. Stockholm: Bokförlaget DN.
- McChesney, Robert W. 2013. *Digital disconnect: how capitalism is turning the Internet against democracy*. New York: The New Press.
- McChesney, Robert W. och John Nichols. 2010. *The death and life of American journalism: the media revolution that will begin the world again*. Philadelphia, PA: Nation Books.
- McChesney, Robert W. och Ben Scott, (red.) 2004. *Our Unfree Press: 100 Years of Radical Media Criticism*. New York: New Press.
- McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding media: the extensions of man*. London: Routledge.
- McQuail, Denis. 1992. *Media performance: mass communication and the public interest*. London: Sage.
- McQuail, Denis. 1997. "Accountability of media to society: Principles and means." *European Journal of Communication* 12 (4):511-529.
- McQuail, Denis. 2000. *McQuail's mass communication theory, 4. rev. exp. ed.* London: Sage.
- McQuail, Denis. 2003. *Media accountability and freedom of publication*. New York: Oxford University Press.
- McQuail, Denis. 2010. *McQuail's mass communication theory, 6. ed.* London: Sage.
- McQuail, Denis. 2013. *Journalism & society*. London: Sage Publications.
- Melin, Margareta. 2008. *Gendered journalism cultures: strategies and tactics in the fields of journalism in Britain and Sweden*. Göteborg: JMG, Department of Journalism and Mass Communication, University of Göteborg.
- Mosco, Vincent. 1996. *The political economy of communication: rethinking and renewal*. London: Sage.
- Mosco, Vincent. 2009. *The political economy of communication, Second edition*. London: Sage.
- Mouffe, Chantal. 1993. *The return of the political*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal. 2013. *Agonistics: thinking the world politically*. London: Verso.

- Murdoch, Graham och Peter Golding. 1979. "Capitalism, communication and class relations." I *Mass communication and society*, James Curran, Michael Gurevitch och Janet Woollacott (red.). Beverly Hills: Sage.
- Månson, Hans. 2006. *Etik och nyhetsjournalistik*. Stockholm: Juridisk reportagebyrå.
- Månson, Hans. 2010. *Spelet bakom rubrikerna: om journalister, journalistik och det personliga ansvaret*. Visby: Juridisk reportagebyrå.
- Månson, Hans och Hans Strandberg. 2009. *Yrke: Journalist*. Visby: Juridisk reportagebyrå.
- Nerman, Bengt. 1973. *Massmedieretorik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Nerman, Bengt. 1997. *Den offentliga lögnen*. Stockholm: Atlas.
- Nerone, John C. 1995. *Last rights: revisiting four theories of the press*. Urbana: University of Illinois Press.
- Newcomb, Horace. 1974. *TV: the most popular art*. Garden City: Anchor Press/Doubleday.
- Norbäck, Maria. 2011. *Making public service television: a study of institutional work in collaborative TV production*. Jönköping: Jönköping International Business School, Jönköping University.
- Nothstine, William L. 1994. *Critical questions: invention, creativity, and the criticism of discourse and media*. New York: St. Martin's Press.
- Nygren, Gunnar. 2008. *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier (SIMO).
- O'Donnell, Victoria. 2013. *Television criticism*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Orlik, Peter B. 2001. *Electronic media criticism: applied perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass.
- Orre, Inger. 2001. *Reporterskap: äventyr, irrbloss, dygder: studie av en yrkespraxis*. Stockholm: Tekniska högskolan.
- Ostrom, Elinor. 2005. *Understanding institutional diversity*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Ostrom, Elinor. 2009. *Allmänningen som samhällsinstitution*. Översatt av Sven-Erik Torhell. Lund: Arkiv.
- Peters, Chris och Marcel J. Broersma, (red.) 2013. *Rethinking journalism: trust and participation in a transformed news landscape*. Milton Park: Routledge.

- Petersson, Olof. 1994a. "Dags att tömma timglasen." *Svenska Dagbladet*, 6/5.
- Petersson, Olof. 1994b. "Yrkeskår, profession, samhällsklass." *Svenska Dagbladet*, 30/4.
- Petersson, Olof. 1996. *Politikens möjligheter: har folkstyrelsen någon framtid?* Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle (SNS).
- Petersson, Olof och Claude-Jean Bertrand, (red.) 2007. *Medieetik i Europa*. Stockholm: SNS förlag.
- Petersson, Olof och Ingrid Carlberg. 1990. *Makten över tanken: en bok om det svenska massmediesamhället*. Stockholm: Carlsson.
- Pihlblad, Anders. 2010. *Drevet går: om mediernas hetsjakt*. Stockholm: Natur & kultur.
- Plaisance, Patrick L. 2000. "The concept of media accountability reconsidered." *Journal of Mass Media Ethics* 15 (4):257-268.
- Pritchard, David. 2000. *Holding the media accountable: citizens, ethics, and the law*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Raviola, Elena. 2010. *Paper meets web: how the institution of news production works on paper and online*. Jönköping: Jönköping International Business School, Jönköping University.
- Rixon, Paul. 2011. *TV critics and popular culture: a history of British television criticism*. London: Tauris Academic Studies.
- Rosenberg, Göran. 2000. *Tankar om journalistik*. Stockholm: Prisma.
- Rydén, Per. 1987. *Domedagar: svensk litteraturkritik efter 1880*. Lund: Avd. för pressforskning, Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Rydén, Per. 1998. "Även Gud kan recenseras: om kritikens paradoxala betydelse." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 28 (3/4):11-19.
- Rydén, Per. 2012. "Litteraturkritikens betydelse." I *Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*, Ulla Carlsson och Jenny Johannisson (red.). Göteborg: Nordicom.
- Said, Edward W. 1983. *The world, the text, and the critic*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Scherman, Jan. 2014. *Räkna med känslorna: tankar från en murvel som blev börs- vd*. Stockholm: Norstedt.
- Schiller, Herbert I. 1969. *Mass communications and American empire*. New York: Augustus M. Kelley.

- Schiller, Herbert I. 1973. *The mind managers*. Boston: Beacon Press.
- Schudson, Michael. 2003. *The sociology of news*. New York: Norton.
- Schudson, Michael. 2005. "Autonomy from What?" I *Bourdieu and the journalistic field*, Rodney Benson och Erik Neveu (red.). Oxford: Polity.
- Schudson, Michael. 2013. "Would journalism please hold still!" I *Rethinking journalism: trust and participation in a transformed news landscape*, Chris Peters och Marcel J. Broersma (red.). Milton Park: Routledge.
- Scott, Ben och Robert W. McChesney. 2006. "A Century of Radical Media Criticism In The USA." I *Radical mass media criticism: a cultural genealogy*, David Berry och John Theobald (red.). Montreal: Black Rose Books.
- Scott, W. Richard. 2001. *Institutions and organizations, 2. ed.* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Siebert, Fred S., Theodore Peterson och Wilbur Schramm. 1956. *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*. Urbana: University of Illinois Press.
- Silverstone, Roger. 2007. *Media and morality: on the rise of the mediapolis*. Cambridge: Polity press.
- Singer, Jane B., David Domingo, Ari Heinonen, Alfred Hermida, Steve Paulussen, Thorsten Quandt, Zvi Reich och Marina Vujnovic. 2011. *Participatory Journalism: Guarding Open Gates at Online Newspapers*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Sjölin, Jan-Gunnar. 2003. *Om konstkritik: studier av konstkritik i svensk dagspress 1990-2000*. Lund: Palmkrons förlag.
- Smythe, Dallas W. 1981. *Dependency road: communications, capitalism, consciousness, and Canada*. Norwood, N.J.: Ablex.
- SOU2012:65. 2012. Läsandets kultur: slutbetänkande. Stockholm: Fritze.
- Stiernstedt, Fredrik. 2014a. "Introduktion till mediekritiken." I *Mediekritik*, Fredrik Stiernstedt (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Stiernstedt, Fredrik, (red.) 2014b. *Mediekritik*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper. 2004. *Den medialiserade demokratin: om journalistikens ideal, verklighet och makt*. Stockholm: SNS förlag.
- Svedjedal, Johan. 1998. "Kritiska tankar: om litteraturkritiken och det litterära systemet." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 28 (1):49-61.

- Svensson, Göran. 1998. "Mediekritik och mediemakt: Bidrag till en kartering av mediekritikens fält." *Sociologisk forskning* 35 (3-4):171-194.
- Sörbom, Göran. 1986a. *Beskrivning och värdering i dagskritisk verksamhet, Forskningsprojektet Kritik och konst, 4*. Uppsala: Institutionen för estetik, Uppsala universitet.
- Sörbom, Göran. 1986b. *Dagskritikens plats i massmedia, Forskningsprojektet Kritik och konst, 2*. Uppsala: Institutionen för estetik, Uppsala universitet.
- Theobald, John. 2006. "The Intellectual Tradition of Radical Mass Media Criticism: A Framework." I *Radical mass media criticism: a cultural genealogy*, David Berry och John Theobald (red.). Montreal: Black Rose Books.
- Thompson, John B. 2001. *Medierna och moderniteten*. Göteborg: Daidalos.
- Tuchman, Gaye. 2002. "The production of news." I *A handbook of media and communication research: qualitative and quantitative methodologies*, Klaus Bruhn Jensen (red.). London: Routledge.
- Vande Berg, Leah R. och Bruce E. Gronbeck. 1998. *Critical approaches to television*. Boston: Houghton Mifflin.
- Wadbring, Ingela, Anders Mildner, Arne Ruth och Torbjörn von Krogh. 2010. *Vad väntar runt hörnet?: en annorlunda årsrapport 2010/2011 om journalistik, medier och medieforskning* Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediastudier (SIMO).
- Weibull, Lennart och Britt Börjesson. 1995. *Publicistiska seder: svensk pressetik i teori och praktik 1900-1994*. Stockholm: Tiden.
- Weibull, Lennart och Ingela Wadbring. 2014. *Massmedier: nya villkor för press, radio och tv i det digitala medielandskapet*. Stockholm: Ekerlids.
- Williams, Raymond. 1958. *Culture and society 1780-1950*. Harmondsworth: Pelican books.
- Williams, Raymond. 1974. *Television: technology and cultural form*. London: Fontana/Collins.
- Williams, Raymond. 1976a. *Communications*. Harmondsworth: Penguin.
- Williams, Raymond. 1976b. *Keywords: a vocabulary of culture and society*. London: Fontana.
- Williams, Raymond. 1981. *Culture*. London: Fontana.

- Williams, Raymond. 1989. *Raymond Williams on television: selected writings*. London: Routledge.
- Winther Jørgensen, Marianne och Louise Phillips. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Översatt av Sven-Erik Torhell. Lund: Studentlitteratur.
- Wyatt, Wendy N. 2007. *Critical conversations: a theory of press criticism*. Cresskill, N.J.: Hampton Press.
- Zaine, Tommy. 1988. "Några synpunkter på litteraturkritikens olika funktioner." *Nordisk estetisk tidskrift* (2):29-41.
- Østerberg, Dag, Fredrik Engelstad och Peter Rundkvist. 1984. *Samhällsformationen: introduktion till sociologin*. Göteborg: Korpen.

Bilaga 1

Medietexter kapitel 6, tv-krönikor:

Jan-Olov Andersson, Aftonbladet, 20120110-20120626 (25 artiklar)

Johan Croneman, Dagens Nyheter, 20120103-20120630 (51 artiklar)

Lars Furhammar, Dagens Nyheter, 20020102-20020630 (43 artiklar)

Kerstin Hallert, Aftonbladet, 20020102-20020630 (46 artiklar)

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	120103	Är polisens beskrivning av nyårsfesten sannast? Hade vi inte lite kul?	Croneman
DN	120105	"Kändisar som förstår varandra." Är inte det ett program?	Croneman
DN	120107	Junior-VM i ishockey. När journalister blir supportrar. Rent av genant att lyssna på SVT:s kommentatorer	Croneman
DN	120110	65 år utan krig i centrala Europa och vi tror på evig fred	Croneman
DN	120114	Det handlar inte om "känslor" utan om sammanbrott	Croneman
DN	120117	"Hinsehäxan" blev bra, men hade kunnat bli fantastisk	Croneman
DN	120121	Varför sitter Ekwall med en mick på bänken?	Croneman
DN	120124	Dags att sluta skylla sina politiska misstag på medierna	Croneman
DN	120125	Nya TV 4 News blandar svag eftermiddagscocktail till tittarna	Croneman
DN	120128	Stönandet på tennisbanan borde förbjudas	Croneman
DN	120131	Det stör mig att medieeliten blandar i hop sina medievapor med andras	Croneman
DN	120204	Se och lär av de afrikanska mästerskapen i fotboll	Croneman
DN	120207	Alla ska få sitt från svenskarnas älskade Thailand	Croneman
DN	120211	En suverän inblick bakom kulisserna i NHL-ishockeyn	Croneman
DN	120214	Det var inte vinterkräket jag drabbats av - det var snarare mediekräket	Croneman
DN	120218	Sansad Lagerbäck fungerar perfekt som balansspelare	Croneman
DN	120228	Varför plötsligt dra en linje vid en bild på en liten söt nyfödd bebis?	Croneman
DN	120303	Jag menar, är armbrytning en potentiell OS-gren?	Croneman
DN	120306	"Luck" är en av de bästa tv-serier jag har sett på länge	Croneman
DN	120307	KOMMENTAR. Först kommer formen och sen Aktuellt	Croneman
DN	120310	Häng ett gevär på Hellner så tar han tio raka mästerskap	Croneman

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	120313	Katastrofen är nära. Säg godnatt ordentligt i kväll, till alla	Croneman
DN	120317	"Ankan" Parmström har inget behov av att pinka revir	Croneman
DN	120320	Hur man gör sig i tv är fortfarande helt avgörande i politiken	Croneman
DN	120324	Hög tid att ge oss ett "Uppdrag granskning sport"	Croneman
DN	120327	Cesar Millan är ett geni inom sitt område och jag kan inte sluta titta	Croneman
DN	120331	Tv marknadsför i dag sporten, men har helt slutat stjäla	Croneman
DN	120403	En med takt och en helt utan, lite hetero, lite homo, lite vågat, lite vilt	Croneman
DN	120407	"Vi kanske behöver gemenskapen vid tv:n fortfarande?"	Croneman
DN	120410	Den kristna påsken har knappast varit på tapeten de senaste 30 åren	Croneman
DN	120414	Rörliga bilder till ingen eller alla - även domarjävlarna	Croneman
DN	120417	Vad är det egentligen som skrämmer med transparen- sen?	Croneman
DN	120421	Uppblåst hockeyexpert. Obehagligt att TV4 uppmuntrar Wikegårds mansgriseri	Croneman
DN	120424	En pratshovvård som inte tar risker är i stort sett bara en frisyr	Croneman
DN	120428	Nu är tysk fotboll skönhet, snabbhet och kreativitet	Croneman
DN	120505	TV4 går på gamla, tröttsamma meriter	Croneman
DN	120508	Måste allt handla om framtoning, färger, slipsar, kosty- mer?	Croneman
DN	120512	Sportreferaten som både roar och plågar	Croneman
DN	120515	Jag faller för första världskrigs-nostalgin precis varenda gång	Croneman
DN	120519	Skönt att slippa det uppblåsta och tröttkörda hockey-VM	Croneman
DN	120522	Jag har aldrig tidigare skrivit "etniska svenskar" - förrän precis nu	Croneman
DN	120526	En tv-match ser man inte med vem som helst	Croneman
DN	120529	"Jag blev inte direkt rojalist på kuppen, men jag fick en mer nyanserad syn"	Croneman
DN	120602	Det obehagliga kamaraderiet lyste i eldskrift	Croneman
DN	120605	Koketteri på toppnivå när SVT krattade manegen för Margot Wallström	Croneman
DN	120609	André Pops på bio luktar Tipsextra lång väg	Croneman
DN	120612	Jag hoppas att SVT inte diskuterat alls - att det bara är ett enkelt misstag	Croneman
DN	120616	SVT utklassar TV4 med Frändén och Nannskog i stu- dion	Croneman
DN	120619	Som tur är kan man få reklamfria fotbollskvällar varan- nan dag	Croneman
DN	120626	Medierna sätter på sig springsjasens keps under Alme- dalsveckan	Croneman

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	120630	Robert Perlskog är Sveriges just nu bästa kommentator	Croneman
AB	120110	Färgstark profil som fascinerar	Andersson
AB	120117	Piggt tänkt av SVT - igen	Andersson
AB	120124	Enkelt, nördigt - och genialt	Andersson
AB	120131	Sex veckors Sodom & Gomorra	Andersson
AB	120207	Inge kan gå snett – eller?	Andersson
AB	120214	Värdig final - för kändisparen	Andersson
AB	120221	Mindre Oscarstrams i år, tack	Andersson
AB	120228	Rolig skrattspegel av Sverige	Andersson
AB	120306	Sorglig bild av unga tjejer	Andersson
AB	120313	Hatten av för nytänkande tv	Andersson
AB	120320	Hejdå, avkopplande tv-söndag	Andersson
AB	120327	Omvänd - av David Hellenius	Andersson
AB	120402	Klassiker man inte tröttnar på	Andersson
AB	120410	Precis lika härligt som vanligt	Andersson
AB	120417	Hjärtat klappar alltid för Saab	Andersson
AB	120424	Hajar och Hitler, that's it	Andersson
AB	120501	Varning för tittarstorm, TV4	Andersson
AB	120508	Om Strindberg bara visste ...	Andersson
AB	120515	Kan vi inte byta med Norge?	Andersson
AB	120522	Därför bojkottar jag Eurovision	Andersson
AB	120529	Här är vårens bästa tv-drama	Andersson
AB	120605	Vem vinner slaget om EM?	Andersson
AB	120612	Bästa filmen vinner inte alltid	Andersson
AB	120619	SVT vinner allsångslaget	Andersson
AB	120626	Ingen glömmar bort Skanåker	Andersson
AB	020102	Vi tvingas till solidaritet med offentligt svindleri	Hallert
AB	020104	Tv i går. Herman ger oss en ny era i tv	Hallert
AB	020109	Malmsjö på Skansen - stor tv-fest i nyårsnatten	Hallert
AB	020114	Tv i går. Fyrans serie 'Ministrarna' allt rörigare	Hallert
AB	020116	"Ministrarna" i TV 4 - oslagbar underhållning	Hallert
AB	020123	...och Mona skäms inte ett skvatt	Hallert
AB	020130	Nya toppserier från USA - men bara i kabelkanaler	Hallert
AB	020202	Tv i går. Enda lekprogrammet för farsor och grabbar	Hallert
AB	020206	Dokusåporna billig mjölkko för bolagen	Hallert

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
AB	020213	Extrem sporter ny trend i vinter-OS	Hallert
AB	020215	Tv i går. Pedagogiskt grepp om Barneviks fall	Hallert
AB	020220	Björn Hellberg - en virtuos i OS-studion	Hallert
AB	020227	Hysterisk allmän-tv enda rekordet i OS	Hallert
AB	020306	Tina - maktfaktor för bättre mat i butikerna	Hallert
AB	020313	Tv i går. Tar Kattis stajling all energi?	Hallert
AB	020313	Stockselius gärning: att fylla Stenbecks plånbok	Hallert
AB	020320	Tv i går. Lysande reportage, Josefsson	Hallert
AB	020320	Trovärdigheten på SVT är urholkad	Hallert
AB	020326	Tv i går. Slut på två svenska höjdare	Hallert
AB	020327	Överraskande satsning på samhällsbevakning	Hallert
AB	020403	Oscarsgalan i år - mer än bara glamour	Hallert
AB	020403	TV i går. Krångligt värre i 'Go' kväll'	Hallert
AB	020410	Får vi se slutet på hovnigningarna nu?	Hallert
AB	020412	Tv i går. Dagen man inte missade nyheterna	Hallert
AB	020413	Tv i går. Söderlund är rutans skönaste	Hallert
AB	020417	Svensk allmän-tv föraktar pressen	Hallert
AB	020423	Tv i går. Svennis slösade inte med känslorna	Hallert
AB	020424	Katastrof-tv på plats - Strix senaste idé	Hallert
AB	020501	Nyheterna i rutan slår alla shower	Hallert
AB	020506	Tv i går. Sorgestämning tyngde inslagen	Hallert
AB	020508	SVT tar sommarlov innan våren kommit	Hallert
AB	020511	Tv i går. Digital-tv - inte ens utvecklat	Hallert
AB	020515	Det är magi över "Vi i femman"	Hallert
AB	020522	Kattis hoppar av från mardrömmen	Hallert
AB	020529	Stor dramatik utan svettiga djungelöar	Hallert
AB	020531	Kvällens bästa scoop - ett par hålfotsinlägg	Hallert
AB	020605	Sverige världsmästare på bortförklaringar	Hallert
AB	020607	Det blev kungen som gav fason på kvällen	Hallert
AB	020609	Ettans fotbolls-tv saknar motstycke	Hallert
AB	020612	Myten om folklighet inom sporten är falsk	Hallert
AB	020616	Drottningen har fattat: less is more	Hallert
AB	020618	Som om förlusten i VM var en tragedi	Hallert
AB	020619	Nu har sommarens kalkon-tv dragit igång	Hallert
AB	020620	Svensk tv missade flygstrejkers bakgrund	Hallert

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
AB	020626	Vem tjänar på den goda stämningen?	Hallert
AB	020630	Töntstämpel på kristdemokraterna	Hallert
DN	020102	Jacob Dahlin - ett överdådigt nyårsminne	Furhammar
DN	020107	Vad tror ni den här krönikan handlar om?	Furhammar
DN	020111	Makten som galenskap och ondska	Furhammar
DN	020115	Vad håller regeringen egentligen på med?	Furhammar
DN	020119	Kalle Kamrats liv väl värt att berätta om	Furhammar
DN	020123	Till slut spelar deltagarna sig själva	Furhammar
DN	020127	Knep och knåp bakom kulissen	Furhammar
DN	020204	Vad är det för kul med att vandalisera?	Furhammar
DN	020208	Den olympiska syndafloden är över oss	Furhammar
DN	020212	Hur fort åker de egentligen?	Furhammar
DN	020216	Förnedringstelevision på hög nivå	Furhammar
DN	020220	Hur mycket plats och pengar är OS värt?	Furhammar
DN	020224	Kulturnyheter utstrålar kompetens	Furhammar
DN	020228	Tävlingar har blivit tv-kulturens ryggrad	Furhammar
DN	020304	Fiktionen räcker inte som underhållning	Furhammar
DN	020308	SVT öppnar dörrar till ett stort konstnärskap	Furhammar
DN	020312	"Peyton place" - en förlaga till tv-såpan	Furhammar
DN	020316	Aktuellt tog ett okonventionellt grepp	Furhammar
DN	020320	Utmanande usel teve när mediet hyllades	Furhammar
DN	020324	Svårt att få form och innehåll att passa ihop	Furhammar
DN	020328	Vårens tv-dramatik fylld av pessimism	Furhammar
DN	020403	Ingela Agardh bjuder på sig själv	Furhammar
DN	020407	Aschbergs arrogans har blivit allmängods	Furhammar
DN	020411	Ria Wägner-andan vinner terräng	Furhammar
DN	020415	Fantasilösheten blir ibland helt absurd	Furhammar
DN	020419	Det stormade när "Rederiet" lades ner	Furhammar
DN	020423	Lågsåsong i vårt finaste medium	Furhammar
DN	020427	Barnekow hungrar vidare i livet	Furhammar
DN	020502	Fascinerande om tranans hemligheter	Furhammar
DN	020506	En dokumentär kräver en stark berättare	Furhammar
DN	020511	En distanslöparens jakt efter harmoni	Furhammar
DN	020515	Den sista av de riktigt stora stjärnorna	Furhammar
DN	020519	Ett virus letar sig in i tv:s Stockholmshistoria	Furhammar

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	020524	Dokumentär utan själsliv och passion	Furhammar
DN	020528	Kan tv skapa en andaktsgemenskap?	Furhammar
DN	020601	Jag lät mig besegras av solskenshistorien	Furhammar
DN	020605	Norrmalmstorgsdramat vår första dokusåpa	Furhammar
DN	020609	Har tv plats för eftertankar?	Furhammar
DN	020613	Dansk ädelsåpa med exklusiv scenografi	Furhammar
DN	020617	Ibland kommer det intelligens ur burken	Furhammar
DN	020621	Hundra års revolution på bara två timmar	Furhammar
DN	020626	Reality tour bland Malmös hemlösa	Furhammar
DN	020630	Visst får man låna, det säger de inget om	Furhammar

Bilaga 2

Medietexter kapitel 8

Dagens Nyheter, debattexter (68 artiklar)

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	980104	Pressen har blivit gnällsjuk	Hadenius
DN	980114	"Medierna saboterar Victorias utbildning". Olof Petersson: Kronprinsessans avhopp från Uppsalastudierna visar att medierna inte klarar att reglera sig själva	Petersson
DN	980120	"Gå till botten med Borg-affären"	Larsson
DN	980226	"Nynazisterna kan slippa åtal för hot". Om hotbilderna bara nått fram genom Aftonbladet kan varken nazisterna eller journalisten åtalas, skriver advokat	Hagström
DN	980301	"En äcklig tystnad breder ut sig i Sverige"	Nobel
DN	980304	"Aftonbladet brottsligt". Bildpubliceringarna är fall av olaga hot, skriver juridikprofessor	Leijonhufvud
DN	980310	Sälj inte ut yttrandefriheten till Murdoch	Schöier
DN	980312	"Bildt vill begränsa demokratin". Ingvar Carlsson, Carl Tham och Margot Wallström: Begränsning av demokratin makt är moderaternas uttryckliga mål	Carlsson
DN	980330	Moralpanik kring sexövergrepp. Fysisk och psykisk försummelse av barn är ett större problem än sexövergrepp, skriver forskare.	Lagerberg
DN	980409	Brottsligt att inte ta av behån	Cassel
DN	980418	"Journalistiken har urartat". Fallen Hulth, Örtendahl och Marjasin visar att den grävande journalistiken är i kris, skriver Stig Hadenius	Hadenius
DN	980427	Spritreklamen måste återinföras. Handeln med svartsprit gynnas av reklamförbudet för legala varor, skriver Kjell-Olof Feldt och Bertil Swartz	Feldt
DN	980430	Fp lämnar tv-kommitté	Jakobsson
DN	980505	"Rydén erbjöds öppen debatt"	Jacobsson
DN	980523	"Avgörande misstag av DN". Pelle Svensson om Tingströmbrevet och DN-artiklarna: En tryckfrihetsprocess kan inte uteslutas.	Svensson
DN	980524	"Svensson fantiserar om konplotter". DN:s ansvarige utgivare svarar advokat Pelle Svensson	Berner
DN	980621	Vi uttryckte oss klumpigt om väderflickor	Lindahl
DN	980625	Moralismen Alf Svenssons livsluft. Kd får stöd för sin hållning - partierna vill inte se den verklighet de tappat greppet om, skriver Torbjörn Tännsjö	Tännsjö

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	980626	Rent nonsens, Anders Björck	Ulvskog
DN	980703	Bonniers bästa alternativet för SvD. Bara Bonniers kan ge Svenska Dagbladet garantier om självständighet, skriver medieprofessorer	Hadenius
DN	980722	"Nonchalant, Björck"	Bergqvist
DN	980818	DN:s chefredaktörer ska inte ha munkavle. Ordföranden i DN:s journalistklubb presenterar uttalande med kravlista till företagsledningen	Holmquist
DN	980903	"Stoppat IB-inslag fläckar SR"	Elmbrant
DN	980920	"Våra gåvor förlänger kriget". Hjälporganisationernas matsändningar ökar lidandet i södra Sudan, skriver Bengt Nilsson	Nilsson
DN	981007	Ni har för lite att göra! Widar Andersson: De flesta av riksdagsledamöterna är undersysselsatta	Andersson
DN	981107	Israel tar inte första steget. Israels Sverigeambassadör om Wye-avtalet: Vi agerar först sedan palestinierna uppfyllt sin del	BenAmi
DN	981108	Grovt påhopp på journalistkåren	Nejman
DN	981203	Kekkonen införstådd med IB-spionaget. Anders Björck: Den svenska underrättelseverksamheten mot Sovjetunionen godtogs av Finland.	Björck
DN	981212	Återuppåtta Örtendahl Björn Gillberg: Per Anders Örtendahls pionjärinsatser för miljön gör honom lämplig för nytt statligt toppjobb	Gillberg
DN	981213	"Grundlösa anklagelser om maktmissbruk"	Bryntesson
DN	990103	"Chefredaktörsinflation på DN"	Bergström
DN	990213	Flummigt att fria invandrandomar. De misstänkta för Göteborgsbranden måste prövas som vilka brottsmisstänkta som helst, skriver Widar Andersson	Andersson
DN	990404	Lagen är på Lundells sida. Upphovsrättsexpert: Publiceringen av Ulf Lundells brev till Karolina Ramqvist saknar juridiskt stöd	Rosen
DN	990515	Persson är en skicklig skitstövel. Ny bok avslöjar missnöjet inom socialdemokratin: Göran Persson får gå om han förlorar regeringsmakten	Isaksson
DN	990603	Hjälp, ge mig livet tillbaka. Eva Dahlgren: Jag klarar inte att leva ett liv med lögnerna och skvallret	Dahlgren
DN	990805	Vi pekats ut som mördarmänniskor. Medier och "experter" sprider fördomar om oss som har Aspergers syndrom, skriver Gunilla Gerland	Gerland
DN	990819	"Bluffkur omöjlig att stoppa"	Edling
DN	991013	SVT:s kommersialisering en myt. Ny stor undersökning: Konkurrensen från reklam-tv har inte gjort public service-tv mindre seriös	Asp
DN	991021	Avtalsbrott av SVT. Olle Wästberg: Samordning av Rapport och Aktuellt strider mot riksdagsbeslut	Wästberg

Källa	Datum	Rubrik	Skrivent
DN	991024	"Nu är Weiss situation ohållbar". Styrelsens agerande kring nye vd-n fördjupar den djupaste krisen någonsin för Sveriges Television, skriver Stig Hadenius.	Hadenius
DN	991024	Weiss är ingen girigbuk	Lundberg
DN	991031	Gissningar och tyckande från Hadenius	Söderberg
DN	991121	Akut sjuka barn nekas vård". Läkare slår larm: Stockholms sjukhus tvingas att avvisa barn med akut blindtarmsinflammation.	Frostell
DN	991217	"Dags att rensa i finansvärlden". Toppdirektörer till angrepp mot insideraffärer: Företagen måste ta i hårdare mot anställda som agerar oetiskt.	Franzén
DN	000105	Ulvskog hotar tryckfriheten. Bo Strömstedt varnar för kulturministerns lagstiftningsplaner: Statsintresset får styra pressen	Strömstedt
DN	000215	Stoppa porren, Freivalds! Justitieministerns passivitet gynnar porrindustrin, skriver juridikprofessor	Leijonhufvud
DN	000217	Sverige en fristad för tv-porren. Regeringen agerar mot reklam men vågar inte ingripa mot grovporr, skriver Lena Einhorn	Einhorn
DN	000327	"Dömda redan i halvtid". PO: Experter avgör brottmål i medierna som om det gällde idrottsreferat.	Jigenius
DN	000331	Mordförhör mörkläggs	Tures
DN	000408	"SVT-junta sänker tv:s flaggskepp". Journalistprofessor Stig Hadenius: Rapport och Aktuellt får svårt att överleva nyordningen på Sveriges Television.	Hadenius
DN	000409	Sitt kvar Jigenius - du har rätt!	Borgström
DN	000416	Vi är varken åklagare eller domare	Brunnberg
DN	000423	Förfärande oklokt utspel från SVT-juntan	Hadenius
DN	000513	"Dags lägga ned Arbetet". Medieprofessor: Tidningen tog inte chansen att erövra Sydsverige	Hadenius
DN	000529	"AB-affären en parodi". Polismannen Claes Cassel: Håller min lojalitet mot rättssamhället?	Cassel
DN	000620	Allt smalare utbud i TV 4. Journalistprofessor presenterar ny stor studie: Varningar även för SVT:s programutbud	Asp
DN	000622	"Rissnämålet borde lagts ned". Försvare angriper rätten: Pojkarnas etniska bakgrund påverkade domen	Bengtsson
DN	000715	"S delar ansvar för svag debatt". Sven Hulterström: Samarbetet med vänsterpartiet tar bort det politiska engagemanget	Hulterström
DN	000802	"Miljöjournalister sviker sitt uppdrag". Rapportmedarbetare talar ut: Många är offer för miljökampens okänsliga skogspolitik	Åkerman
DN	000805	Markägarnas ställning stärkt trots miljöbråk	Rosenberg
DN	000919	Per Kågeson om dieselprotesterna: "Grip brottsliga åkare och bönder"	Kågeson
DN	000927	Advokat Leif Silbersky om Alcalá-affären: "Medier i rollen som hånande mobb"	Silbersky
DN	001001	"Månson har gjort bort sig"	Nilsson

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
DN	001001	"Tyst minut för mördade syndikalisten"	Baksi
DN	001027	Medieprofessorn tvekar att betala licensen: "Tv-ledningen sviker tittarna"	Hadenius
DN	001116	Journalistprofessor tror på tabloidformatet: "Klokt drag av SvD"	Hadenius
DN	001208	Våldsskildringsrådet varnar: "Dinosauriefilmen skrämmer de små"	Modig
DN	001224	Mats Svegfors om SvD och medier i kris: "Okunniga ägare måste bort"	Svegfors

Newsmill, debattexter (69 inlägg)

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
NM	100325	Det nya medielandskapets baksida	DiLeva
NM	100329	Newsmills ansvar	Unne
NM	100402	Beklämmande att Newsmill publicerade Thomas di Levas artikel	Skattberg
NM	100404	Mediernas farliga förkärlek för organisationer	Unne
NM	100404	Aftonbladet är det politiska etablissemangets språkrör	Wase
NM	100805	Därför uppmanar jag till bojkott av Newsmill	Fleischer
NM	100809	Även dumma frågor kan ge intressanta svar	Dervisch
NM	100811	Tillåt mig svära i Newsmillkyrkan: Millningen banaliserar Newsmill	Gerdmar
NM	100820	FP och SD dansar tango!	Persson-Chelbat
NM	100820	Häxjakten på Emilsson är absurd	Wager
NM	100820	Expressens häxjakt på mig	Wase
NM	100824	Göran Persson den siste att sätta ner foten mot journalisterna	Hartman
NM	100916	De stora TV-kanalerna låter SD sätta agendan	Sandelind
NM	101217	Nidbilder av religiösa publiceras utan protest	Ripenberg
NM	101219	Medierna ser fortfarande invandrare och kvinnor som offer	Rudberg
NM	110116	Tyska kvalitetstidningar har blivit mer främlingsfientliga och tillåter rasism i kommentarsfälten	Ekström
NM	110305	Skyll inte på kvinnor för att de diskrimineras av medierna	Petersen
NM	110418	Pressombudsmannen duckar för sitt ansvar	Olin
NM	110418	Reglerna kring fällda artiklar ska ses över	Sigvardsson
NM	110511	I jakten på knarket sätts lagarna ur spel	Persson
NM	110705	Enskilda chanslösa när medier struntar i pressetiken	Olin
NM	110905	Fördomar om ADHD ges debattutrymme på Aftonbladet	Qvarnström
NM	110920	SVT:s 9/11-sändning var alltför ensidig	Berggren
NM	110923	Medias debattsidor ska inte hjälpa kommersiella intressen	Ström

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
NM	110927	Radioteaterns samtal om bin Ladin är genant	Riviere
NM	110929	Vi som tittar på Hollywoodfruar borde skämmas	Jonsson
NM	110930	Så gör svenska medier reklam åt knarkkartellerna	Bohman
NM	111005	Avskedandet av Birro visar på rädslan för politiska åsikter	Hansjons
NM	111029	Pascalidou har ingen rätt att kalla mig homofob	Bali
NM	111030	Raljera om autism luktar illa, Expressen	Qvarnström
NM	111031	Gladiatorjournalistiken skadar demokratin	Jansson
NM	111101	Hög tid för en pressetisk renässans	Hedengren
NM	111108	Journalister bör ägna sig åt självkritik snarare än självömkan	Assarmo
NM	111110	Journalister rapporterar om Zlatan som okritiska fans	Fadakar
NM	111122	Hänger medierna oftare ut män än kvinnor?	Lindeberg
NM	111202	Expressens billiga poänger efter knivöverfallet i Vallentuna	Håkansson
NM	111204	Replik till Expressens "Krishantering var att låtsas som inget hade hänt"	Lindqvist
NM	111221	Medierna bryr sig inte tillräckligt om etiken	Olin
NM	120112	Billig citatjournalistik får allvarliga konsekvenser	Tornvall
NM	120126	Därför intervjuade vi Löfvens mamma	Melinder
NM	120205	SvD:s rapportering om läkarstudier i Rumänien skadar vår trovärdighet	Theander
NM	120323	Därför bör Sydsvenskan inte få Grävspaden	Stamming
NM	120423	Kalla Fakta blundar för MC-förarens ansvar vid polisjakten	Jonsson
NM	120427	Kalla faktas svartmålning av socialtjänsten gynnar inte barnen	Eva-fostermamma
NM	120503	Dagens Nyheter tar inte sitt ansvar i Carema-affären	Eriksson
NM	120503	Carema-skandalen är egentligen en DN-skandal	Hagwall
NM	120504	"Självdestruktivt förneka vänsterdominansen i medierna"	Madon
NM	120506	Mediologiken väger tyngre än reportrarnas åsikter	Percan
NM	120509	Sverige Radio sprider en rödgrön bild av fattigdomen	Riviere
NM	120614	Expressens drev är värre än rumpleken	Lunnevi
NM	120619	P1-programmets svartmålning av män försvårar jämställdhet	Olsson
NM	120623	Sommar i P1 har valt ytlighet framför religion	Öholm
NM	120626	Positiva nyheter kan rädda papperstidningen	Gerdin
NM	120708	Politiker bör sluta ta omvägen via journalister	Swahn
NM	120713	Politikerna måste skydda journalistik även på nätet	Kronqvist
NM	120831	Företräder Strömstedt TV4:s tittare eller de egna kunderna?	Percan

Källa	Datum	Rubrik	Skribent
NM	120927	Journalister agerar nyttiga idioter i myntskandalen	Leijonhufvud
NM	121011	Pressetiskt haveri när tidningarna marknadsför Henemark	Dopping
NM	121019	Dagens Nyheter misstänkliggör Svenska institutet i onödan	Rembe
NM	121024	Medierna svartmålar välfungerande myndigheter	Habib
NM	121104	SR firade Allhelgona med program om satanism	Assarmo
NM	121105	Okunnigt av DN om stormens effekter	Wallin
NM	121114	Aftonbladet Kultur borde be Per Brinkemo om ursäkt	Nasr
NM	121221	Vilka fler register för SR över medborgarna?	Sjöstrand
NM	121222	Demokratier åsiktsregistrerar inte sin befolkning	Kevick
NM	121222	Ovärdigt av media att attackera min fru!	Skalin
NM	130121	Varför får ett gisslandrama större uppmärksamhet än en svältkatastrof?	Grenholm
NM	130123	Hur kan det komma sig att förskrivning av sömnmedlet melatonin till barn ökat med 335 procent på 5 år?	Sennerstam
NM	130201	Därför tar jag strid mot media	Skalin

Bilaga 3

Medietexter kapitel 9, insändare

Dagens Nyheter (149 inlägg)

Källa	Datum	Rubrik
DN	000108	Psykiatireformen har gett många ett bättre liv
DN	000114	Katastrofen var nära på nyårsaftonen
DN	000117	Pensionärer förenen eder!
DN	000118	Trafikansvariga visste vad som komma skulle
DN	000118	Vad menar de med sina tåg?
DN	000201	Tufft vara antinazist under kriget
DN	000203	Primärval inte bara politisk cirkus
DN	000208	Invandrare kan inte dras över en kam
DN	000211	Dålig journalistik vid intervjuer
DN	000212	Bara vissa skivor får gratisreklam
DN	000213	Aktuellt gav felaktig bild
DN	000215	Kort sagt
DN	000215	Använd inte ordet invandrarbakgrund
DN	000219	Beskriv helvetet bakom åstörningsproblemen
DN	000222	Svenskarna inte främlingsfientliga
DN	000223	Dyrare bensin nödvändigt
DN	000225	Botniabanan beräknas bli synnerligen lönsam satsning
DN	000229	Skärpt konkurrens inte diskriminering
DN	000307	Invandrarskapet gör inte våldtäktsmannen
DN	000310	Smygreklam i TV 4:s nyheter?
DN	000310	Tomheten brer ut sig på tidningssidorna
DN	000317	Religion framställs som något suspekt
DN	000414	Tala inte om fattigpensionärer
DN	000416	Trixande med siffror
DN	000426	Sverige behöver ett populistiskt parti
DN	000504	Medierna ger fel bild av Reclaim the city
DN	000510	Som om Sverige kunde styra världen
DN	000518	Tv manipulerar tittarna

Källa	Datum	Rubrik
DN	000525	Fackliga företrädare borde inte klaga
DN	000604	Fria sprutor motiverar missbrukare till vård
DN	000614	Temo-siffrorna grovt missvisande
DN	000616	Vi måste begränsa ekonomisk invandring
DN	000616	Manligt eller kvinnligt inte det viktigaste
DN	000714	Sveriges klimat är ovanligt bra
DN	000718	Österrike nedvärderas
DN	000722	Avogheten förvänar inte
DN	000729	Klara besked om vindkraften?
DN	000805	Sanktioner trubbigt vapen?
DN	000811	Utbrändhet drabbar även arbetslösa
DN	000818	De gående har också skyldigheter
DN	000819	Sluta hylla fyllan!
DN	000828	Absurda reklamregler
DN	000829	Underkända elever har alltid funnits
DN	000830	Åsiktsregistrering hot mot demokratin
DN	000831	Inga förhastade beslut om kärnavfall i Tierp!
DN	000901	Unga skräms bort från PBU
DN	000908	Några tunga argument
DN	000922	Jörg Haider är inte en högerextremist
DN	000925	Rädda finska institutionen vid Lunds universitet
DN	000926	Mediedrevet fick Freivalds att gå
DN	000926	Drevet fällde sitt byte
DN	000930	IMF-motståndare tänker tydligen fel
DN	001014	Pensionsfonder för alla?
DN	001015	Fördomar om Aspergers syndrom
DN	001017	Fråga om utseende
DN	001020	Nu ska alla bli sin egen lyckas smed
DN	001102	Skamligt lama reaktioner på israeliska aktioner
DN		Bravo, Ernst Billgren!
DN	001105	Grattis kvinnor till lägre pension
DN	001115	Undangömda arbetslösa
DN	001117	Inte en fråga bara för kvinnor
DN	001118	Svenska kyrkan och begravingar
DN	001119	Operation kvinnofrid ett hot mot pappor?
DN	001123	Offentlighetsprincipen i fara

Källa	Datum	Rubrik
DN	001126	Islam bär inte skulden
DN	001130	Obegripligt slarv inför lagstiftning
DN	001130	Maktlösa pensionärer
DN	001211	Vad äter barnen i bespisningen?
DN	001213	Har medierna övertagit en högerextrem kartbild?
DN	001215	Ifrågasätt reklamen
DN	001219	Tv-våld påverkar
DN	001223	Bryt kyrkans debattmonopol
DN	001226	Våldsverkarna ska förlöjligas
DN	001226	Hedersmord kan inte accepteras
DN	001227	Egypten kränker kritiker
DN	001230	Vem vill vara "kvinnlig"?
DN	000112	Felaktigt med i urval
DN	000128	Felaktig och förvrängd bild av islam
DN	000218	De bortglömda barnen
DN	000128	Dubblätt av nr 78
DN	000214	Israel straffar oskyldiga
DN	000217	Invandrare ingen enhetlig grupp
DN	000228	Våldet är roten till det onda
DN	000317	Romantiska önskedrömmar om ett mångkulturellt Sverige
DN	000414	Feminismens baksida
DN	000526	Ungdomar tappar förtroendet för vuxna
DN	000916	SVT Text måste prioritera nyheter
DN	001218	Turkiska fångar hungerstrejkar
DN	100103	Kvinnor kanske prioriterar annat
DN	100108	Glöm aldrig Elvis, den största av alla
DN	100112	Sverige och Norge, ställ upp för Island!
DN	100127	Mobiltillverkarnas nästa målgrupp: barnen
DN	100206	Polis och åklagare bäddar för rättsröta
DN	100210	Bojkotta företag med giriga chefer
DN	100217	Ett vinter-OS skulle sätta Sverige på kartan
DN	100226	Nej, vintern har inte varit kall - tvärtom
DN	100226	Butikssvinnet är inte alls så stort
DN	100303	Lämna ut Stasis lista över svenska spioner
DN	100305	Det är skillnad på girighet och girighet
DN	100312	Alla bör stå upp för Lars Vilks

Källa	Datum	Rubrik
DN	100316	Sluta krumbukta inför turkarna
DN	100403	Andlighet har blivit synonymt med förtryck
DN	100410	Regeringens passivitet i fallet Dawit Isaak är skandalös
DN	100502	Nio poliser, tre vittnen och en död ung man
DN	100508	Sluta tala illa om chefer
DN	100515	Sluta med porträtt av egna journalister
DN	100518	Medierna hetsar mot kungafamiljen
DN	100522	I dag ska alla ha egna matlagningsprogram
DN	100522	Klimatsmart att bo ihop
DN	100523	Slutet kan vara nära för EU och euron
DN	100603	Israel utsattes för en provokation
DN	100608	Sverige bör agera för fångslad rysk journalist
DN	100609	Bröllophysterin finns bara i medierna
DN	100612	Kungligt porträtt att minnas
DN	100616	Ingen konkurrens på elmarknaden
DN	100619	Rädsla bara göder våld
DN	100809	Ekologisk odling inte alltid bäst för miljön
DN	100811	Bort med partipolitiken ur kyrkan
DN	100813	Förbjud minkfarmer
DN	100814	Har DN belegg för att fartkameror visar fel?
DN	100822	Riksdagen försörjer ledamöter som slutat
DN	100829	Utmärglade modeller - sjukt kvinnoideal
DN	100901	Sponsorfritt SVT drabbar inte sporten Socialdemokraterna sprider en
DN	100901	Blankröstarna kräver besked
DN	100903	Jesus ord klingar ohörda hos muslimer
DN	100911	Vem bryr sig om klimathotet?
DN	100919	Ingen rubrik
DN	100919	Tredje maktens prioritering
DN	100921	Rubbegj rubbegj
DN	100929	Glöm inte EU i eftervalsdebatten
DN	101031	Nu stormar det åter i ankdammen
DN	101101	Hon gör bara sitt jobb, drevet måste stoppas
DN	101110	Kungen borde leva efter sitt eget valspråk
DN	101112	Alla jag mötte var positiva till Rinkeby
DN	101120	Greider kan ge snabb, skarp analys
DN	101120	Vådjan till medierna!

Källa	Datum	Rubrik
DN	101121	SMS till DN
DN	101128	Musik-Sverige kvävs av Melodifestivalen
DN	101201	RO fäller First Hotels för sexistisk reklam
DN	101204	Tusen tack till SJ:s vardagshjältar
DN	101204	Skråväsendet, är inte det avskaffat?
DN	101209	Väst straffar dissidenter och belönar krigsherrar
DN	101214	Vi är världens mest naiva folk
DN	101222	Äntligen kan vi tala öppet om kränkningar
DN	101229	Medierna ligger bakom flykten från Röda korset
DN	101010	Äkta muslimer måste fördöma terroristerna
DN	100525	Sluta att gnälla om Hagaparken!
DN	100818	Fildelningen är här för att stanna
DN	100915	SD:s opinionssiffror stressar Reinfeldt
DN	101127	Våldet föds ur desperation
DN	101127	Skona oss från sexistisk och vilseledande reklam

Uppsala Studies in Media and Communication

2002:1

Olsson, Tobias. *Mycket väsen om ingenting. Hur datorn och Internet undgår att formas till medborgarnas tekniker.*

2003:2

Johansson, Catrin. *Visioner och verkligheter. Kommunikationen om företagets strategi.*

2004:3

Severson, Pernilla. *En gökunge i public service-boet? Publikens roll i digitaliseringen av marksänd television.*

2005:4

Jimes, Cynthia. *Communication as Structuration. Viewing learning through the lens of communication.*

2010:5

Ekström, Ylva. *We are like Chameleons! Changing mediascapes, cultural identities and city sisters in Dar es Salaam.*

2011:6

Strand, Cecilia. *Perilous silences and counterproductive narratives pertaining to HIV/AIDS in the Ugandan, Lesotho and Namibian Press.*

2014:7

Grundberg, Irène. *TV-produktion i Sverige. En studie av TV-producenter inom drama och samhällsprogram.*